Rudas Lázár

SAIKKA

RUDAS LÁSZLÓ

ELMÉLET ÉS GYAKORLAT

— ÖSSZEGYÜJTÖTT TANULMÁNYOK —

SZIKRA

BUDAPEST 1950

Felelős kiadó a Szikra Könyvkiadó vezérigazgatója

Budapesti Szikra Nyomda NV. V., Honvéd-u. 10. — 4777.
Felelős vezető: Radnóti Károly.

RUDAS LÁSZLÓ

Rudas László elvtárs, a Magyar Kommunista Párt egyik alapító tagja, a magyarországi munkásmozgalomnak közel fél évszázadon át kipróbált harcosa, a marxizmus-leninizmusnak kiváló művelője és terjesztője volt, aki a pártkáderek hosszú sorát nevelte ki mind a magyar, mind a nemzetközi munkásmozgalom számára.

Rudas László 1885-ben született, apja bádogosmunkás volt, őmaga állandó nyomorral küzdve tudta csak elvégezni iskoláit. 1903-ban, 18 éves korában, kezd résztvenni a munkásmozgalomban és azóta élete utolsó pillanatáig nem szűnt meg osztályának hű fia lenni: ragyogó képességeit, rendkívül széleskörű tudását, minden erejét, egész életét a munkásosztály felszabadítása ügyének szentelni.

A század elejét, amikor Rudas László a magyar munkásmozgalom aktív harcosa lett, a kapitalizmus imperialista fejlődése, a magyar társadalom súlyos ellentmondásainak rendkívüli kiéleződése, a magyarországi munkásmozgulom kezdődő differenciálódása jellemezte. Rudas László a magyar munkásmozgalomnak ebben az időben kialakuló balszárnyához csatlakozik és, mint a Népszava munkatársa, felveszi a harcot a szociáldemokrata pártvezetésben elurallkodó oppor-

tunizmus ellen. Rudas László a magyar szocialista baloldalnak nemcsak egyik legképzettebb, de politikailag is legtisztábban látó képviselője lett. 1918 végén ő egyike azoknak a magyarországi baloldali szocialistáknak, akik felismerik egy önálló forradalmi munkáspárt haladéktalan megteremtésének a szükségességét.

A Kommunisták Magyarországi Pártjának egyik megalapítója, aki a szocialista forradalom győzelméért folytatott harcban a Párt első soraiban küzdött. Mint szónok és publicista rettegett ellenfele volt nemcsak a burzsoá-nagybirtokos reakciónak, de a jobboldali és centrista munkásárulóknak is. A fiatal magyar kommunista párt 1919 tavaszán Rudas László elvtársat küldte ki Moszkvába, hogy a III. Kommunista Internacionále alakuló kongresszusán a Pártot képviselje. A Magyar Tanácsköztársaság idején a Vörös Ujság főszerkesztője és egyik zászlóvivője annak a harcnak, amit a kommunisták folytattak a jobboldali szociáldemokraták ellenforradalmi tevékenysége ellen. Az 1919-es munkásforradalom veresége nem törte meg. Mint politikai emigráns Ausztriában, Olaszországban, Németországban tevékenykedik. Hosszú emigrációjának súlypontja azonban a Szovjetunióra esik. Itt ismerkedik meg Lenin és Sztálin műveivel, itt válik bolsevikká. A marxizmus-leninizmusnak csakhamar általánosan ismert művelője és terjesztője lett. Hatalmas oktató munkát fejt ki, mint a Lenin által teremtett Vörös Professzura Intézetének tanára, egész sor főiskola és egyetem vezető előadója, a Kommunista Akadémia tagja, a moszkvai Marx—Engels-intézet egyik fő munkatársa.

Rudas László elvtárs marxista tudása rendkívül sokoldalú volt: nagy ismeretekkel rendelkezett nemcsak a filozófia és politikai közgazdaságtan, hanem a természettudományok, a történelem és a filológia terén is. Rudas László tudós és har-

cos volt egy személyben. A marxizmus-leninizmus elmélete hatalmas fegyver volt számára a munkásosztály szocializmusért folytatott mindennapi küzdelmének elősegítésére. A tudományos szocializmus elméletét úgy is kezelte, mint éles fegyvert a burzsoá ideológia mindenfajta megnyilvánulásával szemben. Éberen őrködött a marxizmus-leninizmus elméletének tisztasága fölött és ingadozás nélkül vette fel a harcot az ezen a téren mutatkozó minden elhajlás ellen nemcsak a párton kívül, de a párton belül is. Munkáinak jelentékeny része harcos vitairat, amelyek magyarul, oroszul, angolul, németül jelentek meg és nagy szolgálatot tettek a kommunista pártok ideológiai téren folytatott harcának.

Rudas László elvtárs páratlan előadó volt. Elméleti mélység, világos okfejtés, sziporkázó szellemesség, fiatalos lendület és mindenekfölött bolsevik pártosság és szenvedélyesség hatották át előadását. Rudas László elvtárs a kommunista pártoktató és pártnevelő mintaképe volt. Nemzedékeket nevelt a magyarországi kommunista mozgalom számára. De nemcsak a magyar forradalmi munkásmozgalom számára. Jóformán nincs a világnak olyan része, ahol ne dolgoznának és harcolnának a kommunista és a forradalmi munkáspártok soraiban Rudas elvtárs tanítványai.

Rudas elvtársnak megadatott a legnagyobb boldogság, amely a munkásosztály harcosát érheti: megélte népe felszabadítását a dicsőséges Szovjet Hadsereg által, a magyar nép győzelmét kizsákmányolói és elnyomói felett.

A felszabadulás után Rudas elvtárs, már betegen, a legnagyobb hévvel vetette magát a munkába. Rövid öt esztendő folyamán jelentős elméleti munkáinak egész sora jelent meg. A Magyar Kommunista Párt központi pártiskolájának éveken keresztül igazgatója volt, majd a Közgazdaságtudományi Egyetem rektora, a Tudományos Akadémia tagja. Számos

egyéb kitüntetése mellett mult évben a kormányzat tudományos érdemeiért a Kossuth-díj első fokozatával tüntette ki.

Rendkívül sokat dolgozott, írt és tanított. Életének utolsó két esztendejében, amikor már halálos beteg volt, akaratereje, munkakészsége szinte a természet törvényeivel dacolt. A halállal is felvette a harcot, nem könnyen adta meg magát. Dolgozni akart még! Segíteni a Pártot, amelyet mindenekfelett szeretett, a magyar és nemzetközi munkásosztályt, amelynek küzdelmeivel élete elválaszthatatlanul összeforrt, a nagy Szovjetuniót, amely iránti izzó szeretetre és mélységes tiszteletre oktatta tanítványait. Nagy terveket vitt magával a sírba, amelyeket sajnos már nem tudott megvalósítani.

Rudas László elvtárs élete utolsó pillanatáig megőrizte elméleti alkotó képességét, forradalmi szenvedélyességét, legyőzhetetlen munkakedvét. A mozgalomnak pillanatig sem vált veteránjává, hanem élenjárt a Párt előtt álló új elméleti feladatok megvalósításáért folytatott küzdelemben. Erről tesz tanuságot tanulmányainak itt közreadott gyüjteménye is.

Ennek a kötetnek Rudas László elvtárs „Az elmélet és gyakorlat" címet adta. S valóban ezek a tanulmányok az elmélet és gyakorlat kérdéseivel foglalkoznak, annak a feladatnak a megvalósításával, amelyet Rákosi Mátyás elvtárs állított Pártunk elé „következő láncszem"-ként: elméleti színvonalunk emelésének, a marxizmus-leninizmus mély, gyökeres elsajátításának, a forradalmi elmélet gyakorlati alkalmazásának kérdéseivel. A kötetnek sajtó alá rendezésén dolgozott Rudas elvtárs még halála előtt pár nappal is. Mint tudóst és harcost, alkotó erejének teljében mutatják őt ezek az írások. A tanulmányok tárgyköre visszatükrözi szerzőjük rendkívül széles elméleti érdeklődését és tárgyi tudását: az irodalom és történet, filozófia és természettudomány kérdéseit, a szovjet államépítés, jog stb. eredményeit tárgyalják mindig kérlelhetetlen

elvi élességgel és eleven, szerves kapcsolatban a mai magyar és nemzetközi helyzettel, azokkal az új feladatokkal, amelyeket az osztályharc jelenlegi szakasza elénk állít.

Az első tanulmánynál, különösen annak első részénél („Engels és «a történelmi materializmus egysége»") figyelembe kell venni, hogy azt Rudas elvtárs 1932-ben írta. Erre azért kell rámutatni, mert azóta a szovjet társadalomtudomány megállapította, hogy Engels pontatlanul, tévedésekre alkalmat adó módon fejezte ki magát, amikor egysorba állította a fajfenntartást és a létfenntartási eszközök termelését, mint a társadalmi fejlődést meghatározó okokat. A szovjet társadalomtudománynak ez a megállapítása korántsem teszi tárgytalanná Rudas elvtársnak a történelmi materializmus burzsoá és szociáldemokrata kritikusai ellen irányuló fejtegetéseit.

E gyüjtemény jelentékeny gazdagodása marxista irodalmunknak, amelynek Rudas László haláláig nem szünt meg kiváló és fáradhatatlan munkása lenni.

Andics Erzsébet

AZ ELMÉLET KÉRDÉSEI

HOGYAN CÁFOLJA ENGELST A POLGÁRI „TUDOMÁNY"

Engels Frigyesnek „A család, a magántulajdon és az állam eredete" című könyve a marxizmus-leninizmus egyik alapvető klasszikus müve. Engels ezt a könyvét a németországi „szocialista törvény" uralma idején írta és mint Marx és Engels minden írása, elsősorban a gyakorlati harc, a proletariátus politikai nevelése és világnézete kialakításának szolgálatában állott. A Marx—Engels Intézet tulajdonában levő, eddig még nyilvánosságra nem került levelében, majdnem kész könyvéről Engels a következőket írja Karl Kautskynak:

„Elhatároztam és itt már mindenkinek elmeséltem, hogy megtréfálom Bismarckot és valami olyasmit írok (Morgan), amit semmiképpen sem tud majd betiltani, de ez a legjobb akarattal sem sikerült. Sem a monogám családról szóló részt, sem a befejező fejezetet, mely a magántulajdonról mint az osztályellentétek forrásáról és az ősközösségi rendszer szétbomlasztásának elömozdítójáról szól, sehogyse tudom úgy megírni, hogy a szocialista törvénynek megfeleljen. Luther szavai szerint: Vigyen el az ördög, nem tehetek másként.

Nem is volna értelme Morgant csak «tárgyilagosan» ismertetni, nempedig kritikailag magyarázni és felhasználva az újabban elért eredményeket, azokat nézeteinkkel és a már leszürt következtetésekkel kapcsolatban kifejteni. Ilyen írásnak nem sok hasznát vennék munkásaink. Tehát ha jó, biztosan betiltják, vagy nem tiltják be s akkor csapnivaló. Utóbbira viszont nem vagyok képes ...

Úgy gondolom, a dolognak különös fontossága van összvilágnézetünk szempontjából. M(organ) lehetőséget nyujt egészen új szempontok felállítására azáltal, hogy az őstörténettel egy eddig hiányzó, tényleges alapot adott. Akármilyen kételyeid vannak is még bizonyos az őstörténetre és a «vadakra» vonatkozó kérdések tekintetében, a gens-szel a casus (az eset) lényegében elintézettnek s az őstörténet felderítettnek tekinthető. S ezért a dolgot komolyan fel kell dolgoznom, jól megfontolnom, valamennyi összefüggésében megvilágítanom — de *a szocialista törvényre való minden tekintet nélkül* is megtárgyalnom.

Még egy főpont van: Ki kell mutatnom, mily sok tekintetben lángeszüen megelőzte Fourier M(organ)-t. Fourier bírálata, melyet a civilizáción gyakorolt, csak M(organ) révén domborodik ki egész zsenialitásában. Ez pedig munkába kerül." (Engels 1884 április 26-i levele. Engels kiemelése — R. L.)

Engels e sorai mutatják, hogy ő maga miképpen vélekedett könyvéről és hogy milyen célból írta: a „civilizáció" azaz az osztálytársadalom elleni harcot kellett szolgálnia és ebben a harcban, a forradalmi proletariátus osztályharcában „a dolog" mind a mai napig megtartotta „különös fontosságát összvilágnézetünk szempontjából". Lenin a következő szavakkal támasztja ezt alá:

„...Engelsnek «A család, a magántulajdon és az állam eredete» című műve... a modern szocializmus egyik alapvető műve, melyben minden egyes mondat iránt a legnagyobb bizalommal lehetünk, tudhatjuk, hogy nem találomra írták le, mert egyetlen mondata sincs, amely ne megfontoltan, óriási történelmi és politikai anyag alapján íródott volna." *(Lenin:* Az államról — Marx, Engels, marxizmus, Szikra 1948. 384. old.)

Éppen ezért, mert ez az írás nemcsak magas tudományos értékü, hanem a legfontosabb *politikai* kérdéseket — az őskommunizmust, a magántulajdon eredetének (de egyben elkerülhetetlen pusztulásának), valamint az osztályok és az állam

kérdéseit a marxizmus szellemében, tehát valódi forradalmi szellemben teszi fel és oldja meg; mert ragyogó és megsemmisítő bírálatot mond a „civilizációról", szóval éppen azért, mert mint a „modern szocializmus egyik alapvető műve" a proletárforradalom szolgálatában áll, ma a polgári és szociáldemokrata „tudósok" támadásának középpontjában is áll. Engelst azzal vádolják (Cunow), hogy „a történelmi materializmus egységét széttörte" ismert kijelentésével:

> „A társadalmi rendszert, amelyben valamely korszak és ország emberei élnek, e kétféle termelés határozza meg; egyfelől a munka, másfelől a család fejlődésének foka." *(Engels:* A család, a magántulajdon és az állam eredete. Előszó az első kiadáshoz, Szikra 1949. 10. old.)

Az őskommunizmus létezését tagadják és „agyrémnek", „gazdasági mesének" nevezik. Az osztályok és az állam keletkezéséről szóló engelsi elméletet elutasítják, mint olyan „kigondolást, melynek nincsenek történelmi alapjai" stb.

Még dühödtebben harcolnak természetesen az állam lényegéről stb. szóló engelsi politikai következtetések ellen.

Így Engels könyve az osztályharc középpontjában áll. Éppen az osztályellenség, a proletariátus árulói, a marxizmus meghamisítói részéről intézett támadások bizonyítják világosan a könyv nagy jelentőségét a forradalmi proletariátus számára. Olyan kérdéseket tárgyal, melyek a proletárdiktatúráért folyó harcban rendkívüli jelentőséggel bírnak. Nem is volna szükséges bizonyítani, hogy ezekben a kérdésekben Engelsnek és nem ellenfeleinek van igaza, ha nem került volna néhány kommunista is az ellenség uszályába és nem nyilvánítaná Engels könyvét sok tekintetben „elavultnak", az „újabb kutatások" által megcáfoltnak, vagy „meghaladottnak".

Ezek között bizonyára a legelrettentőbb példa dr. Hermann Duncker, aki az „Internationale Arbeiterverlag" kiadásában újabban megjelent Engels-könyvhöz írt előszavában a következőket mondja e műről:

> „Engelsnek ez a népszerű könyve *igényt tarthat* arra, hogy ugyanolyan formában maradjon fenn az utókor szá-

mára, amint azt halála előtt néhány évvel megírta. *Ezért nem tudtuk rászánni magunkat arra, hogy helyreigazítás céljából hozzányuljunk a műhöz*, jóllehet az utóbbi negyven év szociológiai és etnológiai kutatásai a család fejlődéséről megingatták azokat a hipotéziseket, melyeket Engels Morgan amerikai kutatótól átvett." (Az én kiemeléseim — R. L.)

Eddig még senkiben sem ötlött föl az a gondolat, hogy Engels valamelyik könyvéhez „helyreigazítás céljából" „hozzányuljon", vagy változtasson az Engels által megírt szövegen. Duncker az első, aki komolyan mérlegelte ezt a gondolatot és csupán a kegyelet tartotta vissza, hogy szándékát tettre váltsa. Dicséretre méltó kegyelet!

Mennyire erőszakot követ el Duncker dr. „tudományos lelkiismeretén", kiderül abból, hogy a család fejlődéséről szóló Morgan—Engels-féle elméletet csupán „hipotézisnek" tartja, melyet Morgan „felfedezői örömében" „elhirtelenkedve általánosított" és ezért kijelenti, hogy „különösen Cunownak, a családról szóló fejezet felett gyakorolt kritikáját általánosságban helyeselni" lehet.

Cunow, mint tekintély Engels ellen! Duncker dr. másik tekintélye Müller-Lyer polgári szociológus, aki „A család" című terjedelmes művében „megkísérelte összehasonlító áttekintést adni arról, amit tudományosan megalapozott eredménynek" lehet tekinteni. De *Müller-Lyerre való hivatkozásával Duncker dr. egyszerűen nevetségessé tette magát*, mert amit ez a szerző „tudományosan megalapozott eredménynek" tart, saját bevallása szerint nem egyéb, mint a Morgan-féle „hipotézis", amint az következő szavaiból kitűnik:

„Bár némileg más úton, de végül mi is *hasonló eredményre jutottunk, mint Morgan.* Teljesen valószínűtlen ugyanis, hogy ilyen rendszer* létrejöhessen oly hordák-

* Az ausztrálnégerek korosztályairól és csoportházasságáról van szó. Duncker dr. szemrehányást tesz a Dietz Verlag-nak amiatt, hogy mai napig sem tartotta szükségesnek Engels a „Neue Zeit" (1892)-ben megjelent „A csoportházasság egy újabban felfedezett esete" című cikkének az eredeti műhöz való csatolását. A szemrehányás feltétlenül jogos, de humorosan hangzik Duncker szájából, aki maga is a szociáldemokraták álláspontját vallja

nál, amelyek különálló családokra oszlottak. *Amennyire kétségtelen, hogy mostani rendszerünk a különálló családon nyugszik és egészében ehhez idomul, olyan biztos az is, hogy a korosztályrendszert aligha eszelhették volna ki különálló családokra osztott társadalomban.* Éppen mert e rendszer az individuális nemzési viszonyokra nincs tekintettel, a legvalószínűbb, hogy különálló házasságon alapuló viszonyok nem voltak fellelhetők, hogy az egész horda egyetlen nagy családot alkotott, melyben különálló házassági viszonyok és különálló családok nem fordulhattak elő...

Ez ellen a felfogás ellen mindenesetre latbavetették, hogy a legtöbb nép, melynél a korosztályrendszer ma is megtalálható, már nem él szabad nemi érintkezésben, hanem többé-kevésbbé tartós különálló családokban. Hamis volna azonban ebből arra következtetni, hogy abban az időben, amikor a rendszer *keletkezett*, már különálló családok lettek volna. A korosztályrendszer ellenkezőleg csak ősrégi «maradvány» mely annak ellenére, hogy az új családi formákhoz már nem illett, mégis fennmaradt, még pedig azért, mert a rokonsági rendszer konzervatívabb szellemű, mint a családi formák." *(Müller-Lyer:* Die Familie — A család — 31. old. A szerző kiemelése.)

A Duncker által Engels ellen választott tekintély *ugyanarra a következtetésekre jut tehát, mint Morgan* (sőt utolsó szavait, mint ahogy Engelsnél olvashatjuk, egyenesen Morgantól... kölcsönözte), csak állítólag „más úton". Erről az útról most itt nem akarunk vitatkozni. De mi a csodáért helytelen akkor a Morgan—Engels elmélet, miért kell Engels művéhez „helyesbítőleg hozzányúlni", ha Dunckernek Cunow mel-

---

és elveti a csoportházasságról szóló tételeket. Kereken kijelenti, hogy «Morgan» visszafelé tett következtetéseit a rokonsági megjelölésekről a régebbi családi közösségi formákra korlátozni kell majd". Sajnos, hely hiányában Müller-Lyeren kívül nem tudunk más anyagot is idézni arra, mennyire nincs igaza Dunckernek. (Itt csupán *Rivers* „Social Organization" című művének 119. oldalára utalok.)

letti legnagyobb tekintélye, Müller-Lyer maga is elismeri ezt az elméletet?

Ami azonban a másik tekintélyt, Cunowt illeti, közismert tény, hogy ő Engels ellen a polgári „kutatások" alapján összehordott anyaggal harcol. Ezzel az „anyaggal" kapcsolatban azonban Duncker maga kénytelen elismerni „előszavában":

> „Ami az ethnológiai kutatások újabb «anyagát» illeti, ennek értékelésénél egyébként nem szabad megfeledkezni arról, hogy a polgári társadalomban a hallatlanul kiéleződött osztályharcban meg kell szívlelni Engels régi szavait (1844): «Minél közelebb jönnek a közgazdászok a jelenhez, annál inkább távolodnak a becsületességtől.» A polgári kultúrideológia szemüvege nem igen tesz távolbalátóvá a nempolgári társadalmi formák felismerésére."

Kár, hogy Duncker „előszavának" megszövegezésénél, Engelsnek ezeket a „régi szavait" nem „szívlelte meg". Akkor nem jutott volna arra a zavaros végeredményre, hogy „előszavának" kezdetén Engelst a „szociológiai és ethnológiai kutatások" alapján *helyesbítse* és ugyanennek az „előszónak" a végén már saját maga ezeknek a kutatásoknak hitelességében és saját helyesbítésének jogosságában kételkedjék ...

Ilyen körülmények között, amikor Engels művét, „A család stb. eredetét" a szó szoros értelmében minden oldalról támadják, szükségesnek látjuk néhány kérdésre bővebben kitérni, melyek a vita középpontjában állnak és néhány példán bemutatni, hogyan „cáfolják" Engelst.

1. Engels és a „történelmi materializmus egysége"

Amint „A család stb. eredete" első kiadásának előszavában olvasható, Engels a család fejlődésfokozatait, a nemzetségi szervezeteket a társadalmi rendszerek egyik uralkodó mozzanatának tekintette. Erre vonatkozóan, a jelzett előszóban, a következő fontosabb utalások vannak:

> „A materialista felfogás szerint a történelemben végső fokon a közvetlen élet termelése és újratermelése a döntő

mozzanat. E termelés és újratermelés maga is kettős jellegű. Egyfelől a létfenntartási eszközök, az élelmiszerek, ruházati cikkek, lakás, valamint az ezekhez szükséges szerszámok termelése; másfelől az embertermelés, a faj fenntartása. A társadalmi rendszert, amelyben valamely korszak és ország emberei élnek, e kétféle termelés határozza meg; tehát egyfelől a munka, másfelől a család fejlődésének foka. Mennél kevésbbé fejlett a munka, mennél kisebb termékeinek mennyisége, tehát a társadalom vagyona is, látszólag annál döntöbben befolyásolják a nemzetiségi kapcsolatok a társadalmat." *(Engels:* A család, a magántulajdon és az állam eredete. Előszó az első kiadáshoz, Szikra 1949. 9—10. old.)

Ez a rész kezdettől fogva alkalmat adott arra, hogy Engelst „dualizmussal", a „materialista történelemfelfogás egységének áttörésével" vádolják (Oroszországban: Michajlovszkij, Karejev, Tugan-Baranovszkij stb., Európában: Maszaryk, Hammacher). A polgári karmesterek mögött természetesen nem maradtak el a marxizmus revizionistái sem (Bernstein, Cunow, most természetesen Kautsky is). Hallgassunk meg néhányat a marxizmus egységének „őrzői" (Engelsszel szemben) közül.

Michajlovszkij, a szubjektív szociológus annakidején így ír:

„Nem meglepő, hogy ez az elmélet, amely a világtörténelem megmagyarázására tart igényt, negyven évvel közzététele után még megoldatlan talánynak hagyta meg a régi görögök, rómaiak és germánok történetét; és e talány kulcsát először is olyan ember adta meg, aki a gazdasági materializmus elméletétől teljesen távol állott, róla semmit sem tudott és másodszor, megadta — nem gazdasági tényező segítségével. Kissé mulatságosan hat e kifejezés — magának az embernek a termelése — vagyis a gyermektermelés, amely kifejezésbe Engels azért kapaszkodik bele, hogy legalább szavakban megőrizze a kapcsolatot a gazdasági materializmus alapformulájával. Kénytelen azonban elismerni, hogy az emberiség élete sok év-

században át nem e formula szerint alakult." *(Lenin:* Válogatott művek. Szikra 1948. 104. old.)

Michajlovszkijnak segédkezik Karejev:

„Az idők folyamán Engels nézeteit új megfontolásokkal egészítette ki, melyek jelentős változtatásokat eredményeztek. Ha korábban csak a társadalom gazdasági struktúrájának vizsgálatát fogadta el a materialista történelemfelfogás alapjául, később hasonló jelentőséget tulajdonított a család struktúrájának is. Ez a házasság- és családi viszonyok ősformáira vonatkozó új felfogásnak befolyására történt, mely arra kényszerítette, hogy ne csak a termékek termelési folyamatát, hanem az emberi faj újratermelési folyamatát is számításba vegye. Ebben mutatkozik meg Morgan «Őstársadalmának» befolyása." *(Plechánov:* Össz. VII. 171. old. oroszul.)

Végül nézzünk meg egy újabb példát is, a szociáldemokraták felfogását ebben a kérdésben. Álljon itt szemléltetően Cunow hosszúlélekzetű tirádája:

„(Elméletei) oda juttatták Engelst, hogy a materialista történelemfelfogás *«kiegészítését»* hajtsa végre, *mely egész belső szerkezetének széttörését jelenti.* Miután Engels Frigyes a primitív rokonsági nomenklatúrát nem tudta magának megmagyarázni ... így arra kényszerült, hogy a társadalmi életet meghatározó gazdasági rend mellett új tényezőt, *az «embertermelés» módját és rendjét,* vagy pontosabban a nemi érintkezést is figyelembe vegye.

Amikor Engels az «élelmiszerek termelését» az «embertermeléssel» egyenlővé teszi, ez a kifejezés hasonlóságán alapszik, azon a tényen, hogy mindkét kifejezésben előfordul a «termelés» szó. Különben a használati tárgyak termelésének az embertermeléshez, a fogyasztási cikkek előállítási módjának a nemzés és szülés módjához semmi köze. *Az embertermelésnek olyan fejlődése, mely megfelelne az élelmiszertermelés fejlődésének, nem létezik.*

Míg az emberiség fejlődésének folyamán a termelési folyamat, a benne alkalmazott termelőeszközök és a belőle

kikerülő termékek ismételten változtak és az egész folyamat bizonyos társadalmilag meghatározott törvények szerint megy végbe, addig az embertermelés — a nemi aktus, a fogamzás, a magzat képződése stb. — még mindig azonos módon, ugyanazon eszközökkel, azonos természeti törvények szerint történik. Mennyiben változott a nemzés és a szülés folyamata? Ami a fejlődés folyamán változott, nem maguk ezek a folyamatok, *hanem azok a körülmények, melyek között végbementek* és ma is végbemennek, éspedig a társadalmi körülmények, azaz a házasságkötés, a nemi együttélés, a házastársak egymáshoz való viszonya és ezeket a körülményeket nem határozzák meg maradandó *természettörvények, hanem a történelmileg adott társadalmi szervezetek*, melyek viszont a gazdasági fejlődés állásától függnek. A társadalmi életet nem a nemzésnél és szülésnél megállapított szokások határozzák meg, hanem fordítva, a társadalmi életből adódnak ezek a bizonyos szokások.

Ez olyan világos, legalábbis mindazok számára, akik a marxista materialista történelemfelfogást megértették, hogy teljesen érthetetlennek tűnik, hogyan rendelhette Engels az *embertermelést* a gazdasági fejlődés mellé önálló fejlődési tényezőként...

Ezzel Engels teljesen széttöri *a materialista történelmi felfogás egységét...*" *(H. Cunow:* A marxista történelemelmélet stb. II. 139. old. A szerző kiemelése R. L.)

Amint látjuk a burzsoá és a szociáldemokrata gondolatmenet között tökéletes az összhang: Engels „kiegészítést" tartott szükségesnek, mégpedig vagy a Morgan-féle kutatások hatására, vagy azért, mert nem tudta megmagyarázni a primitívek nomenklatúráját: „Áttörte a történelmi materializmus egységét"; „majdnem érthetetlen", hogyan tudott olyat csinálni, „ami mindazok számára, akik a marxista történelemfelfogást megértették", „olyan világos" stb. Úgylátszik tehát Engels az, aki nem értette meg a materialista történelemfelfogást. Biztosan ez az oka, miért beszél Cunow csak a „marxi" materialista történelemfelfogásról: az „ortodox" Cunow nem

ismeri el azt, amivel Engels járult hozzá ennek az elméletnek a megalkotásához. A marxizmus meghamisítói, akik egyetlen forradalmi tételét sem ismerik el és mindent kiirtanak, ami forradalmi szellemére emlékeztet, magukat játszák ki a történelmi materializmus egységének igazi őrzőivé! Engelsszel szemben ők akarnak következetes marxisták lenni! Nem nevetséges ez már önmagában véve is?

Plechánov a szubjektivisták érveit — mint mindíg — szellemesen, de kissé terjengősen cáfolta. (Lásd Össz. Művei. VII. 171—175. old. orosz kiadás). Annál tömörebben és meggyőzőbben hangzik Lenin válasza:

„Csakugyan nagyon «nem meglepően» vitatkozik Ön, Michajlovszkij úr! Az elmélet abban állott, hogy a történelem «megvilágítására» az alapot nem az ideológiai, hanem az anyagi társadalmi viszonyokban kell keresni. A ténybeli adatok hiánya nem tette lehetővé, hogy ezt a módszert Európa legrégibb története néhány elsőrangúan fontos jelenségének, például a nemzetségi szervezetnek elemzésénél alkalmazzák, amely éppen ezért talány is maradt. És ime a gazdag anyag, amelyet Morgan Amerikában összegyüjtött, megadja számára a lehetőséget arra, hogy a nemzetségi szervezet lényegét elemezze, s ő arra a következtetésre jutott, hogy ennek a magyarázatát nem az ideológiai (pl. jogi vagy vallási) viszonyokban, hanem az anyagi viszonyokban kell keresni. Világos, hogy ez a tény ragyogó megerősítése a materialista módszernek — és semmi egyéb. Ha már most Michajlovszkij úr e tannak *szemére veti*, hogy először, a legnehezebb történelmi talányok kulcsát olyan ember találta meg, aki «teljesen távol áll» a gazdasági materializmus elméletétől — akkor csak azon csodálkozhatunk, hogy az emberek mennyire képtelenek megkülönböztetni azt, ami javukra szól, attól, ami a leghatározottabban megcáfolja őket. Másodszor — okoskodik bölcsészünk — a gyermektermelés — nem gazdasági tényező. De hol olvasta Ön Marxnál vagy Engelsnél, hogy nekik okvetlenül gazdasági materializmusról kell beszélniök? Amikor ők világnézetüket jellemezték, azt

egyszerűen materializmusnak nevezték. Az ő alapvető gondolatuk... abban állott, hogy a társadalmi jelenségek anyagiakra és ideológiaiakra oszlanak. Ez utóbbiak csupán felépítményei az anyagiaknak, amelyek az ember akaratán és tudatán kívül alakulnak, mint az ember létfenntartásra irányuló tevékenységének formája (eredménye). A politikai és jogi formák magyarázatát — mondja Marx — az «anyagi életviszonyokban» kell keresni. Netán azt hiszi Michajlovszkij úr, hogy a gyermektermelés viszonyai az ideológiai viszonyokhoz tartoznak?" *(Lenin:* Válogatott művek. I. Szikra 1948. 104—105. old.)

Kimerítő válasz! Nemcsak az a zseniális **benne**, hogy **néhány szóval a kérdés elevenjére tapint, hanem az is,** hogy a fiatal Lenin (ugyanis a „Kik a nép barátai"-t 1894-ben, Plechánov fenti munkája előtt írta) „történelmi materializmus" alatt és különösen *„materialista életfeltételek" alatt pontosan azt érti, amit Marx és Engels értettek alatta és a ma már ismeretes, de Lenin számára akkor még ismeretlen, nyilvánosságra még nem került „Német ideológiában" álláspontjukként lefektettek.* Engels és Marx a családi formákat már akkor a történelmi fejlődés egyik legfontosabb mozzanatának tekintették, különösen a fejlődés kezdeti korszakában. Csak egy helyet idézünk:

„A harmadik tényező, mely kezdettől fogva szerepet játszik a történelmi fejlődésben, abból ered, hogy az emberek saját életük megújítására elkezdenek más embereket alkotni, szaporodni: — a férfi és nő, a szülők és a gyermekek közötti viszony, *a család.* Ez a család, mely kezdetben az egyetlen társadalmi tényező, később amikor a megnövekedett szükségletek új társadalmi viszonyokat és a megnövekedett lélekszám új szükségleteket hoztak létre, alárendeltté válik... Egyébként a társadalmi tevékenységnek ezt a három oldalát (nevezetesen a szükségletek kielégítésére szolgáló eszközök termelését, új szükségletek létrehozását és az embertermelést — R. L.) nem három különböző fokozatként kell felfogni, hanem éppen csupán

három oldalnak, vagy, hogy a németek számára világosan fejezzük ki magunkat, olyan «mozzanatoknak», melyek a történelem kezdete óta és az első emberek óta, velük egyidejüleg megvoltak és még ma is érvényesülnek a történelemben. Az élet termelése — saját életünké a munka által, idegen életé a nemzés által — kettős tényezőként jelenik meg, egyrészt mint természeti, másrészt mint társadalmi tényező — társadalmi abban az értelemben, hogy több egyén együttműködéséből származik, függetlenül attól, hogy milyen körülmények között, milyen módon, milyen céllal keletkezett." *(Marx és Engels:* Német ideológia, németül.)

Nem szóról-szóra ugyanaz-e ez, mint amit Engels négy évtizeddel később „A család stb. eredete" című könyvének előszavában ismétel? Nem világlik ki ezekből a sorokból napnál fényesebben, hogy Marx és Engels már társadalmi elméletük megfogalmazásának időszakában „anyagi élet termelése" alatt azt értették, amit Engelsnek, mint „utólagos módosítást" írtak a rovására?

Ezzel azonban kétségtelenül kimúlt egy legenda, mely főérvül szolgált mind a polgári „kritikusoknak" (pl. Karejev), mind az elpolgáriasodott Cunownak: az, hogy Engels Marx halála után a Morgan-féle felfedezések hatására és befolyására vagy „miután a primitív rokonsági nomenklatúra létrejövetelét megmagyarázni nem tudta", a „történelmi materializmus egységét áttörte". Íme egy vád, mely azt célozta, hogy Marxot kijátsszák Engels ellen és *ebben* a kérdésben mutatott színlelt következetességükkel a marxizmus cinikus árulását *minden* kérdésben leplezzék. Mert először is, mint az a fenti sorokból kitűnik, Engels mindig azon a nézeten volt, amelyet előszavában megfogalmazott, másodszor az is kitűnik, hogy *Marx ugyanezt a nézetet vallotta,* hiszen a „Német ideológia" Marx és Engels közös műve.

Ezt megerősíti az az érdekes körülmény is, hogy Engels „A család stb. eredetében" (Szikra 1949. 67—68. old.) *egyenesen hivatkozik* a „Német ideológiára". Azt írja ott:

„Egy régi, 1846-ból származó kiadatlan kéziratban, melyet *Marx és én írtunk*, olvasom: «Az első munkamegosztás *a férfi és nő közötti munkamegosztás, gyermekek létrehozása céljából.*»“ (Az én kiemeléseim — R. L.)

Morgannak tehát a bennünket itt érdeklő vonatkozásban semmi köze sincs a kérdéshez. Eredményei csak megerősítik azt az álláspontot, melyet Marx és Engels már 1846-ban képviseltek. Következésképpen ez az álláspont nem lehet Engels későbbi „módosítása“ a történelmi materializmusra vonatkozóan.

A fenti idézetből továbbá következik, hogy Engelsnél már kezdettől fogva nem állt fenn a legcsekélyebb „homály“ vagy „pontatlanság“ sem ebben a kérdésben, még kevésbbé állhatott fenn néhány évtizeddel később. Cunow, akinek a dialektikáról éppoly kevés fogalma van, mint a többi polgári egyetemi tanárnak, vagy Kautskynak, a kérdést, mint látjuk, a *nemi aktusra* kívánja korlátozni és nyárspolgári fontoskodással azt fejtegeti, hogy ez a történelmi korokban éppoly kevéssé változott, mint — mily nagy felfedezés! — a magzat fejlődése az anyaméhben. Nemcsak Szüz Mária volt érintetlen, hanem minden fogamzás érintetlen a társadalmi és történelmi befolyástól: természetes folyamat. Mintha Engels előtt mindezek a megrázó felfedezések ismeretlenek lettek volna! Úgylátszik, inkább Cunow előtt ismeretlen az, hogy a „természeti folyamatok“, mint szülés, a magzat fejlődése stb. jelentős mértékben állnak a társadalmi körülmények befolyása alatt (például alkohol, szifilisz, magzatelhajtás stb.). Cunow úr kioktatja Engelst a legprimitívebb közhelyekről, de képtelen arra, hogy Engels dialektikus gondolatmenetébe beleélje magát.

Persze a dialektika nem abban áll, hogy a természetet és társadalmat egyszerüen *szétszakítjuk* és a társadalmi fejlődést *minden természeti előfeltétel nélkül*, magától megindítjuk. A legfontosabb előfeltételek egyike pedig éppen az a tény, hogy az ember történelmi pályafutását nem mint „elszigetelt egyén“ (Marx), nem mint Robinson kezdi, hanem már kezdettől fogva, mint *társadalmi lény*. A társadalom állati hordák-

ból fejlődik,* ez a horda válik „családdá" (a szó legszélesebb értelmében) és ez utóbbi „kezdetben az egyetlen társadalmi viszony", *az első* társadalmi tényező, amelyet az ember a természetből a társadalomba magával hoz, mellyel a társadalomba lép, ugyanúgy, ahogyan biológiai testalkatát, első szükségleteit és azok kielégítési vágyát magával hozza.

Az ember mindezen dolgai közösek az állatvilágéival, ezért *természeti* előfeltételei is történelmi fejlődésének. Ami azonban az állatvilággal nem azonos, ami az embert az állatoktól megkülönbözteti, az a tény, hogy mind szükségleteinek kielégítése, mind szaporodása, „a gyermektermelés" *társadalmi* folyamatban megy végbe. Így ezek a természeti folyamatok kettős oldalra tesznek szert, egyrészt mint természeti, másrészt mint társadalmi körülmények (vérrokonság — munkaszervezet) lépnek fel.

Így az ember természeti viszonyai társadalmi viszonyokba csapnak át. Miképpen történik s mit jelent ez? Kétségtelenül azáltal történik, hogy az emberek megkezdik az élelmiszerek termelését. Az emberek „maguk különböztették meg magukat az állatoktól, mihelyt élelmiszereik *termelését* elkezdték". A „természetes" szükségletekhez és a szaporodáshoz csatlakozik a *termelés* és ez átváltoztatja a szükségletek kielégítését *új szükségletek termelésévé* és a gyermeknemzést *idegen élet termelésévé*. A termelés így ezt a két természeti előfeltételt *társadalmi folyamattá* változtatja át, mely a harmadikkal, a javak termelésével, mely már eleve társadalmi folyamat, egységben áll, szétszakíthatatlan kapcsolatban, az utóbbi kétségtelen befolyása alatt. Megszűnnek-e ezzel a természeti előfeltételek természetiek lenni és mint ilyenek is hatni? Nem befolyásolják-e? Nem szűnnek meg, de ugyanakkor *mozzanataivá* vagy *oldalaivá* lesznek *egységes* társadalmi folyamatnak, *amelynek egészét, összességét Marx és Engels éppen*

---

* Az etnológia ezt a tényt *legbiztosabb* eredményei egyikének tekinti így pl *M. Hoernes* etnológus kijelenti:

„Feltétlenül el kell ismernünk, hogy az ember hordákban élő faji formából eredt. Nemünk társadalmi jellege régebbi mint maga a nem, s az első emberpár története a hit körébe, nem pedig a tudomány körébe tartozik..." (Az ember természet- és őstörténete. II. 367. old.)

közvetlen élettermelésnek nevezték el. E három mozzanatnak egymáshoz való viszonya természetesen nem egyszersmindenkorra ugyanaz. A történelmi folyamat megváltoztatja ezt a viszonyt éspedig ez a változás az anyagi termelőerők fejlődése arányában megy végbe. A természeti előfeltételek, elsősorban a társadalmi kapcsolat, a fejlődés kezdetén, mikor az anyagi termelőerők még gyengén fejlettek, nemcsak nagy, hanem *önálló* szerepet is játszanak. Később, „mikor a megnövekedett szükségletek új társadalmi viszonyokat és a megnövekedett lélekszám új szükségleteket termelnek, ez a viszony alárendeltté válik".

Engels és Marx tehát a fenti idézetben a legkisebb félreértés lehetőségét is kizárta afelől, miként csap át a gyermeknemzés természeti mozzanata társadalmivá: az élettermelés, mondják, mind a saját élet termelése a munkával, mind az idegené a nemzéssel, azonnal kettős viszonyként jelentkezik, egyrészt mint természeti, másrészt mint társadalmi viszony. A termelésnek ez a két fajtája nem különböző fokozat, hanem egy *egységes* társadalmi folyamat két oldala, vagy „mozzanata", melyben a „gyermeknemzés" (ez alatt természetesen nem a nemzés aktusát értjük, hanem a rokonsági kötelékeket) egyrészt a társadalmi termelés *természeti* előfeltételeként jelentkezik, másrészt a termeléssel, melynek természeti előfeltétele, összenő, egységgé olvad össze s így „termelő" „oldalt" kap, a termelés „mozzanatává" válik. Teljesen a fenti nézet szellemében mondja Marx „A politikai gazdaságtan bírálatához" című műve „Bevezetésében":

> „Minél mélyebben megyünk vissza a történelemben, annál inkább azt találjuk, hogy az egyén, tehát *a termelő egyén is, nem önálló s ezért egy nagyobb egészhez tartozik, először egészen természetes módon,* a családban és a törzzsé szélesedett családban, később a törzsek ellentéteiből és összeolvadásából kialakuló különböző formájú közösségekben." (XIV. old. Az én kiemelésem. — R. L.).

Marx ebben az idézetben kiemeli, hogy az egyén éppen *mint termelő egyén, egészen természetes módon* önállótlan, s

ez természetesen annál inkább van így, minél messzebb megyünk vissza a történelemben. A „család", tehát először a horda, azután a nemzetség (gens), a törzs, röviden a vérségi kapcsolatok „a történelem kezdete óta és az első emberek óta velük egyidejüleg megvoltak": ezek azok a *társadalmi formák*, melyeknek bizonyos mértékben a *természetben* ki kellett fejlődniök, mielőtt a történelmi fejlődés megkezdődhetett. Ez *a javak termelésével kezdődik.* Ez vitathatatlan. A szaporodáshoz *társulnia kellett a javak termelésének*, hogy az állati hordák emberi hordákká alakuljanak. A termelés e második formája azonban azok között a természeti előfeltételek között fejlődik, amelyekkel az ember a történelembe lép, tehát a nemzetségi kötelékeken belül, amelyek öseredeti, természetes, már a természetben megérett *munkaszervezetet* jelentenek; az első *természeti munkamegosztást* szolgáltatják (férfi és nő között, emlékezzünk, milyen jelentőséggel volt ez a két nem fejlődésére) és csoportok (korosztályok) első természetes elkülönülésének alapjául szolgáltak.

A termelőerők fejlődése ezeknek *a vérrokonsági kötelékeknek a keretében ment végbe*, melyekben az ember a történelembe lépett. Minél előbbre haladt ez a fejlődés, annál inkább megszabadult az ember „a természeti közösség köldökzsinórjától" (Marx), a rokonsági kötelékek járszalagától. Engels egész könyve nem más, mint ennek a folyamatnak bemutatása.

A történelmi fejlődés kezdetén tehát a vérségi kapcsolatok az ember legfőbb és leglényegesebb termelési viszonyai. Ebben a *funkcióváltozásban*, a tisztán természettörténeti termékből társadalmi termékké, az anyagi élet társadalmi termelésének mozzanatává való átcsapásukban áll *a dialektikájuk. A vérségi szervezetek tehát az emberiség e fejlődési fokán* a legfőbb és leglényegesebb termelőerői*, mert nélkülük nem vált volna lehetségessé sem a szerszámok, sem a nyelv, sem a munkamegosztás stb. feltalálása, sem fejlesztése. Mint

* A „Német ideológia" egyik helyén Marx oly nemzetekről beszél, „amelyeknek termelőerői *főleg kizárólag* egyesülésükből és összeműködésükből, amennyiben ez lehetséges, közösségükből áll". (*Marx és Engels:* Német ideológia. I. 293. old.)

ilyenek, természetesen a legnagyobb befolyást gyakorolják az egyéb anyagi termelőerők fejlődésére. Ez volt Marxnak is a felfogása, aki a fent idézett sorokhoz közvetlenül sajátkezüleg a következőket füzte hozzá: „És az összmüködésnek ez a formája maga is termelöerő." Miként az emberi szükségletek a termelés előfeltételei, de csak a termelés fejlödése teremti meg az új szükségleteket, úgy a termelési erök eleinte a természetes nemzetségi szervezeteken belül fejlödnek és csak ezeken belül fejlödhetnek ki. Akkor azután természetesen az így kifejlödött termelési erök e szervezetek fejlödésének, módosulásának és felbomlásának legnagyobb hajtóerejévé lesznek. Azt akarják elhitetni, hogy Engels az embertermelést és a javak termelését kettészakította, hogy az volt a véleménye, e két folyamat egymástól teljesen függetlenül, egymás mellett halad, egymással semmiféle kölcsönhatásba sem lép, s ilyenformán alkotják a társadalmi fejlödés alapját? Olvassuk „A család stb. eredete" címü könyvét. Ennek minden sora nem egyéb, mint annak az ábrázolása, miként áll a közvetlen élet termelésének és újratermelésének e két mozzanata állandó kölcsönhatásban egymással, míg az anyagi javak kifejlett termelése a civilizációval a nemzetségi szervezeteket végérvényesen háttérbe szorítja.

Ezt a dialektikát természetesen Kautsky sem érti. Azt mondja:

> „Vitathatatlan, hogy a házasság és a család formái változnak és ez a változás az ember fejlödésében a legnagyobb jelentöségü. De Engels többet állít. A termelés két módjáról való felfogása, mely a társadalmi termelést meghatározza, *csak akkor volna jogosult, ha mindkét tényező egymástól függetlenül fejlödne.* Tárgytalanná válna, ha a család és házasság változó formái, mint minden más változás a társadalomban, végső esetben ugyancsak a termelöerök változására volna visszavezethető. Akkor ez maradna végső soron a fejlödést egyedül meghatározó mozzanat."

Valamivel alább a következökben foglalja össze véleményét:

„Két eset lehetséges: ezek a vérségi kapcsolatok vagy természetes kapcsolatok, a természet által már adottak és mint ilyenek *változatlanul* hatnak a társadalomra, akkor nem lehet belátni, hogyan idézhetnek elő a társadalomban változásokat. Ebben az esetben nem válhatnak a történelem hajtóerejévé. Vagy pedig ezek a természettől adott vérségi kapcsolatok a társadalomban megváltoznak és változásaikon keresztül befolyással vannak annak történetére. Akkor ismét felvetődik a kérdés, mint a családnál és a házasságnál: honnan származnak ezek a változások." *(Kautsky:* Die materialistische Geschichtsauffassung — A materialista történelemfelfogás — I. kötet, 843—846. old. Az én kiemelésem. — R. L.)

Vagy-vagy. Vagy hatnak a vérségi kötelékek a történelemre és akkor „független tényezőknek" kell lenniök, vagy ha nem függetlenek, hanem változnak a termelőerők befolyására, akkor meg milyen „tényezők" ezek? Hogy a vérségi kötelékek (jobban mondva a rájuk alapozott természetes közösségek) kezdetben a legfontosabb *termelőerő*, tehát nemcsak nemzetségi, de termelési viszonyok is, melyeknek jelentősége és hatása *a termelői erők és termelési viszonyok összességén belül* változik, mindenkor ez utóbbiak minősége és fejlettségi foka szerint (Engels felsorolja: új szükségletek, új társadalmi kapcsolatok, pl. munkamegosztás, kereskedelem, háború stb.); hogy a termelés e két fajtája ugyanakkor egy őket átfogó egység, az élet közvetlen termelésének és újratermelésének két mozzanata vagy oldala, Marxnak és Engelsnek ezt a dialektikus gondolatát éppoly kevéssé adatott megérteni a lapos Kautskynak, mint az esetlen Cunownak. Kautskynak a gazdaság egy „tényező" és ugyanígy a család is. A „tényezőknek" természetesen függetleneknek kell lenniök egymástól, hogy hathassanak. De a gazdaság nem „tényező": a gazdaság, mint Marx és Engels ezerszer ismételte, a „viszonyok egésze" (eine Totalität von Beziehungen), melyben természetes előfeltételek és társadalmi folyamatok *egy egységes társadalmi folyamat mozzanataivá* olvadnak össze. A történelmi fejlődési fok határozza azután meg, milyen szerepet játsza-

nak e különböző mozzanatok egymás között. Így áll a helyzet például a földrajzi környezettel is, melyet szintén önálló tényezőnek fogtak fel, amelytől az emberiség fejlődése függ. A marxizmus itt sem tagadja semmiképpen az emberi társadalom és fejlődése e természeti előfeltételének fontosságát, de ismét csak mint az anyagi élet termelésének egyik mozzanatát, melynek befolyása csak *a termelésen keresztül*, de akkor változó mértékben, érvényesül. Hasoníthatatlanul nagyobb kell, hogy legyen azonban annak a közösségnek a befolyása, amelynek keretében az ember a történelembe lép és termelőerőit fejleszti.

Nem egyéb tehát rágalomnál azt állítani, hogy Engels felfogását a gyermekek és javak „termelése" szóazonosságára alapította, Morgan befolyására, vagy egyéb okoknál fogva „félrevezettette" volna magát és „a történelmi materializmus belső szerkezetét teljesen áttörte volna". Ez több mint félreértés, állítólagos ortodoxiájukkal alibit akarnak bizonyítani: nézzétek, milyen következetes marxisták vagyunk, még Engelsszel szemben is megvédjük a marxizmus egységét!

2. *Az őskommunizmus kérdése*

A második kérdés, mely ma a polgári és így természetesen a szociáldemokrata támadások középpontjában is áll, az *anyajog* és a vele szorosan összefüggő *őskommunizmus* kérdése. A „támadók" élcsapata természetesen a szociáldemokraták. Kereken kijelentik: a „Morgan és Engels által szellemesen védelmezett elmélet... ma már a tudományos kutatások eredményei tükrében nem állja meg többé helyét". *(P. Kampffmeyer;* a Dietz Verlag kiadásában megjelent Engels: „A család stb. eredete" előszavában.)

Mit neveznek „szellemesnek" és miért ismerik el Engelst szellemesnek, azt csak akkor látjuk, ha közelebbről megnézzük a „tudományos kutatások eredményeit", melyek tükrében Engels elmélete állítólag „nem állja meg többé helyét".

A szóbanforgó első kérdésre vonatkozóan a polgári „tudományos kutatások eredményeinek" összefoglaló ábrázolását

találjuk *Max Webernél.* A házasság fejlődési fokozatai „szocialista elméletének" inkább rossz, mint helyes vázolása után a következőket mondja:

> Íme, az anyajogról szóló elmélet és a reá alapozott szocialista tan... *Részleteiben* való minden tarthatatlansága ellenére, egészében véve értékes hozzájárulást ad e kérdés tisztázásához; itt is bebizonyosodott a régi igazság, hogy a tudomány számára gyümölcsözőbb egy szellemes tévedés, mint egy szellemtelen szabatosság". *(M. Weber:* Wirtschaftsgeschichte, — Gazdaságtörténet — 44. old. Az én kiemelésem. — R. L.)

Engels tehát „szellemes" vagy „elmés", mert állítólag tévedett! De az anyajogról szóló elmélet és „a reá alapozott szocialista tan" mindenekelőtt csak *részleteiben* „tarthatatlan". Melyek ezek a tarthatatlan részletek? Most egy kis meglepetés következik:

> „Az anyajog bírálatának elsősorban a prostitúció (! R. L.) fejlődése felé kell fordulnia, emellett természetesen minden *etikai* értékeléstől tartózkodni kell." (U. o. Kiemelés a szerzőtől.)

Vajjon az anyajogról szóló elmélet és a „rajta alapuló szocialista tan" „szellemes tévedés"-e vagy sem, azt egyelőre hagyjuk eldöntetlenül. De nem kétséges, hogy Weber „bírálata" a legszellemtelenebb ostobasággal kezdődik. Weber, aki állítólag nem akar etikailag értékelni, csak a *monogámiát* ismeri el „törvényes" házasságnak, az ősállapotokat ellenben, a polgári filiszterek módjára, a „törvényes házasság ellentétének" tekinti, azaz prostitúciónak, vagy mint Engels mondja, „bordélyszemüvegen keresztül". Ennek a szellemtelen badarságnak a társadalmi értelme viszont nyilvánvalóvá válik a következő mondatokban:

> „Prostitúció alatt azt értjük, hogy a nő szexuálisan odaadja magát fizetésért, kereset kedvéért, nyereségösztönből. Ebben az értelemben a prostitúció *nem a monogámia és a magántulajdon terméke,* hanem ősrégi. A tör-

ténelemnek nincs oly szakasza és fejlődési fokozata, ahol nem volna föllelhető." (U. o. 44. old.)

Tehát prostitúció a fejlődés minden fokán létezett. De miután a prostitúció „fizetségért foglalkozásszerüen üzött nemi kapcsolat", így fizetség és kereset, tehát magántulajdon is mindig volt, amit bebizonyítani megköveteli egy polgári egyetemi tanár méltósága. A prostitúció egyébként „ebben az értelemben" távolról sem terméke a monogámiának és a magántulajdonnak! Talán megengedhető a kérdés: *Milyen* értelemben ezek terméke, ha nem abban az értelemben, hogy „a nő szexuálisan odaadja magát fizetésért, kereset kedvéért, nyereségösztönből"? A polgári értelem szerint a dolog fejetetején áll: a prostitúció „kereset kedvéért, nyereségösztönből" ősrégi, fizetség *nélkül* és *nem* nyereségösztönből azonban csak későbbi jelenség!

És *ez* legyen az anyajog bírálatának „kiindulási pontja"!

És mi az eredménye az anyajog és a „reá alapozott szocialista tan" — „kritikájának"? —

„A lehetséges ellentétek az apajog szerinti törvényes házassághoz a következők:

1. *Tiszta anyajogi csoportok.* Az apa, mint törvényesen elismert családfő hiányzik. Rokonság az anya és gyermek között és az előbbi rokonai között áll fenn...

3. *Anyajog a két szülő házközössége ellenére* úgy, hogy a gyermekek az anya és nem az apa nemzetségét osztják..." (U. o. 40. old.)

A „nagy" különbség egyrészt Weber, másrészt Morgan és Engels között tehát abban áll, hogy Weber csak az apajog szerinti házasságot ismeri el „törvényesnek" és csak az apát „törvényes családfőnek". Senki sem állíthatja, hogy ez haladás volna Morgannal és Engelsszel szemben. Különben, bár minden lehetőt elkövetnek, hogy *egészében* cáfolják az Engels-féle elméletet, éppen a *részletekben* a legfontosabbat kénytelenek utólag elismerni. Ezzel az eljárással még gyakran fogunk találkozni.

Ez a „kritika" nagy eredménye, ezek a „tudományos kutatások eredményei"! Ezzel az eredménnyel meg lehetünk elégedve és áttérhetünk a második, az anyajoggal összefüggő *őskommunizmus* kérdésének a tárgyalására.

Anyajog és őskommunizmus annyiban függnek össze, amennyiben „az őskommunista háztartás — amelyben a legtöbb vagy valamennyi asszony ugyanahhoz a nemzetséghez tartozik, a férfiak azonban különféle nemzetségekhez — tárgyi alapja a nők uralkodó helyzetének" *(Engels:* „A család stb. eredete", Szikra 1949, 52. old.). Ez az őskommunizmus a vadság korában kezdődik és különböző kutatók egészen a civilizáció, tehát az osztálytársadalom küszöbéig számos formáiban nyomon követték és Marx, Engels és Morgan bebizonyították, hogy minden népnek, vagy majdnem minden népnek közös története, közös őstörténete. Különösen az agrárkommunizmust üdvözölte Marx és Engels, mint egyik legfontosabb felfedezést, olyan felfedezést, mely teljes egészében igazolja a történelmi materializmust, miután döntően bizonyítja a társadalmi fejlődés függőségét az anyagi termeléstől, a gazdasági formák függőségét a termelőerők fejlődési fokától. Engels művéhez: „A szocalizmus fejlődése az utópiától a tudományig" külön függeléket csatolt „A falusi földközösség" (Die Mark) címmel, hogy ;,a szocialista munkások és rajtuk keresztül a parasztok tudomást szerezzenek a mai nagy és kis földbirtok keletkezéséről", miután szükséges, „hogy a napszámosok mai nyomorával és a kisparasztok hitelrabszolgaságával szembeállítsuk minden szabad ember régi köztulajdonát, mely akkor a valóságban apjuktól örökölt földjük (Vaterland) «hazájuk», valóban örökölt szabad köztulajdonuk volt".

Marx „A tőkében" ismételten kiemeli az agrárkommunizmus jelentőségét. (Legfontosabb helyek a következők: I. kötet, 88. old. 253. old. 254. old. 386—87. old.)

A tudományos kommunizmus elmélete és gyakorlata szempontjából a kérdés jelentőségét mutatják Engels fenti szavai: a harc *a magántulajdonért* és a magántulajdon ellen folyik. A kérdés politikai jelentősége *a beismert* ok is, hogy ugyanaz a polgári kutatás, mely egykor az őskommunizmus

általános elterjedtségét igazolta, olyan időben, mikor még előítélet nélkül és tudományosan nyúlhatott a kérdéshez, ma arca verejtékével arra törekszik, hogy az őskommunizmus létét letagadja. Ehhez a polgári „kutatáshoz" tartozik természetesen a szociáldemokrata „kutatás" is. Cunow például kertelés nélkül beismeri, hogy az őskommunizmus ellen van, mert ez a mai kommunistáknak tudományos érvként szolgál. Ezeket mondja:

> „A népek (! R. L.) 1914—18-as véres küzdelmének befejezése után, Európa különböző államaiban a forradalmi munkásmozgalom kommunista irányzatának térhódítása odavezetett, hogy újabban kommunista és szocialista propagandairatokban ismét gyakran szerepel, hogy az emberiség fejlődésének kezdeti időszakában mindenütt el volt terjedve az «őskommunizmus». Ezt a kommunizmust úgy mutatják be, mint a primitív ember természetéből adódó «természetes állapotot»." *(H. Cunow:* Őskommunizmus? Neue Zeit 1922, 487. old.)

Természetesen a legdurvább — hogy is mondjuk — valótlanság azt állítani, hogy az őskommunizmusról valamely kommunista valaha is azt állította volna, hogy az „a primitív ember természetéből adódó természetes állapot". Az ilyen mondat egyenesen a marxizmus szellemének az arculcsapása és Cunownak éppoly nehezére esnék valamilyen kommunista propagandairatból akárcsak *egyetlen* sor bizonyítékot is felmutatni, mint, ahogy kollégáinak sem sikerülne a kommunisták nyakába varrt többi butaságot, amelyek kizárólag saját korlátoltságukat bizonyítják, adatokkal alátámasztani. Ezek a kommunista propagandairatok Cunow képzeletének ugyanolyan szüleményei, mint a „népek küzdelme", mellyel az *imperialista világháborút* hazafias mezbe öltözteti, vagy a forradalmi munkásmozgalom kommunista „irányzata", amivel a szociáldemokráciát a kommunista párttal egyenlő forradalmi irányzatnak akarja beállítani: a kommunista „irányzat" a munkásmozgalom *egyetlen forradalmi irányzata,* még akkor is, ha — reméljük már csak rövid ideig — a szociáldemokrata

pártban még munkások is vannak, akik azt jóhiszemüen forradalminak tartják.

Az öskommunizmus, amint látjuk, politikai kérdés. Vitatják a létét, hogy a forradalmi munkásmozgalom ellen fegyvert kovácsoljanak. Adjunk néhány szemléltető példát harci módszerükből!

Vegyük először azt a szociológust, akit már megismertünk és akinek müvei, mellesleg szólva, Németországban és Magyarországon nagy tekintélynek örvendenek és aki éppen a szociáldemokratákra gyakorol nagy befolyást: Max Webert. Céljaink számára ő a legalkalmasabb, miután a polgári „kutatások" utolsó „eredményeit" bizonyos mértékben összefoglalja.

„Gazdaságtörténetében" kimerítően foglalkozik az agrárkommunizmussal. Milyen eredményekhez jut kutatásaiban? Ez pontosan olyan meglepő, mint fent az anyajog „szocialista tanáról" szóló „kritikája" volt:

> „Mindezek a példák nem bizonyítják Laveleye tételét, hogy a fejlődés elején nemcsak a föld appropriációja (tulajdonjoga), hanem a kommunista gazdálkodás értelmében vett *agrárkommunizmus* állt fenn... Igaz, hogy *épp oly kevéssé bizonyítják az ellenkezőjét, hogy eredetileg ténylegesen nem kommunista módon gazdálkodtak.* A nézetek itt élesen szemben állnak egymással; míg a szocialista írók a magántulajdont bünbeesésnek tekintik, addig a liberálisok lehetőleg visszavezetik az ember feltehető ősei (azaz a majmok, R. L.) korába." (38. old. Az én kiemeléseim. — R. L.)

Hogy liberális szerzők a magántulajdont a majomemberig, sőt tovább *szeretnék* visszavezetni, azt jól tudjuk, de vajjon sikerül-e nekik? Max Weber maga is ilyen liberális szerző. A tények súlya alatt azonban arra kényszerül, hogy a kérdést legalább is eldöntetlenül hagyja. Melyik kérdést hagyja azonban eldöntetlenül? Azt a kérdést, hogy a föld *eredetileg nem volt magántulajdonban*, még kétségbe sem meri vonni (épp oly kevéssé, mint Engels többi „kritikusai", például Cunow). Agrárkommunizmus azonban lényegében *nem jelent*

mást. Ez a dolog lényege. Maga a művelés módja a gazdasági fejlődés során sokszorosan változott és ennek megfelelően az agrárkommunizmusnak mindig más *formáival* van dolgunk. Az őskommunizmusnak ilyen *formáit* vázolja Engels „A család stb. eredetében" (pl. 60. old. a patriarchális család családi közössége; 61. old. a délszláv zadruga; 62. old. a germán és kelta házközösség stb.). Ha azt a látszatot akarják kelteni, hogy a szocialisták, különösen Engels ezt nem tudták és amikor az agrárkommunizmusról beszéltek, nem a föld köztulajdonára helyezték a hangsúlyt, úgy ez nem más, mint a szokásos polgári harci módszer a szocializmus ellen. Mennyire tudta Engels mindazt, amit ma mint a tudomány legújabb „eredményeit" akarnak feltalálni, mutatják a következő idézetek:

Az „Anti-Dühring"-ben olvashatjuk:

„Minden kultúrnép történetének kezdetén nem a «nagy földesurat» találjuk... — hanem törzs- és faluközösségeket közös földbirtokkal. Indiától Írországig a nagyobb területű földbirtokon való gazdálkodás eredetileg ily törzs- és faluközösségek útján ment végbe, mégpedig majd *a szántóföldeknek a közösség javára történő közös megmunkálásával, majd egyes, a közösség által a családoknak határidőre kiosztott szántóföldarabokban, az erdő és a legelő továbbra is közös* használata mellett." (Szikra 1948. 166. old. Az én kiemelésem. — R. L.)

Néhány sorral odébb a földtulajdon eredeti közösségének „különböző létezési és felbomlási formáiról" beszél.

A „Falusi földközösség"-ről szóló írásában a leírást a következő mondattal kezdi:

„Két természetesen keletkezett tény uralkodik minden, vagy majdnem minden nép őstörténetében: a nép tagozódása rokonság szerint és a föld köztulajdona."

Majd végül „A család stb. eredetében" ezt olvassuk:

„Amióta Kovalevszkij... kimutatta, hogy a patriarchális házközösség igen elterjedt vagy talán általános közbensö fok az anyajogú család és a modern, elszigetelt

család között, azóta már nem az a kérdés, mint Maurer és Waitz vitájában, közösségi tulajdon vagy magántulajdon volt-e a föld, hanem az, hogy milyen volt a közös tulajdon *formája*... Sokáig fognak még vitatkozni azon, vajjon a nemzetség volt-e a gazdasági egység vagy a házközösség, vagy valamilyen a kettő közötti kommunisztikus rokonsági csoport: az is lehet, hogy a helyi viszonyok szerint mind a három eset előfordul." (Szikra 1949. 143—144. old.)

Ez itt a régi germánokra vonatkozik, de természetesen általános érvényü. Mindaddig, míg a föld közös tulajdon, az agrárkommunizmus valamilyen *formájával* van dolgunk, még akkor is, ha a földet nem közösen müvelik, a gazdasági egység a nemzetség vagy házközösség vagy a kettő között fekvő kommunista rokonsági csoport is. Ezt azonban, a föld köztulajdonát, Weber, mint láttuk, kertelés nélkül elismeri (mert az ő kacskaringós „appropriáció" kifejezése nem más, mint a földtulajdon más megjelölése).

Liberális kutató módszeréhez híven Weber, az orosz „mir"-ben és a kínai agrárrendszerben, az adórendszer* ter-

---

* Ezt a „szellemes" elméletet is liberális orosz szerzőktől vette át. Lásd *Georg v. Below:* „Probleme der Wirtschaftsgeschichte" — A gazdaságtörténet kérdései — 13. old., ahol az agrárkommunizmus elméletét már elintézettnek tekintik. („Egy sokat emlegetett elmélet rövid élete.") Mikor polgári orosz történészek azt az elméletet állították fel, hogy az orosz agrárkommunizmus a jobbágyság terméke, Marx egyik orosz barátjának a következőket irta:

„Nagyon hálás lennék Önnek *néhány felvilágositásért* Csicserin felfogásáról, az oroszországi közösségi tulajdon történelmi fejlődéséről és Beljajevvel ebben az ügyben folytatott vitájáról. Az a kérdés, hogyan alapozták meg a tulajdonnak ezt a formáját (történelmileg) Oroszországban, természetesen másodrangú kérdés és semmi köze sincs ennek a berendezkedésnek a jelentőségéhez. A mai reakciósok — mint A. Wagner tanár Berlinben — azonban élnek azzal a fegyverrel, melyet Csicserin ad a kezükbe. Azonfelül minden történelmi hasonlóság. Csicserin ellen szól. Hogyan lehetséges, hogy ezt az intézményt Oroszországban kizárólag, mint kincstári rendszabályt, mint a jobbágyság kísérőjelenségét vezették be, míg mindenütt másutt természetesen jött létre és a szabad népek fejlődésének szükségszerű szakaszát jelentette."

A mai reakciósok, ellentétben Marx-szal, fordított módon következtetnek: Csicserin elmélete alapján általánosságban *tagadják* az őskommunizmust.

mékét látja. Emellett ugyanazon mondatban teljesen fesztelenül ellentmond önmagának, mikor elismeri, hogy a kínaiak eredeti gazdasági rendszere agrárkommunizmus volt (mégpedig teljesen Engels fenti értelmezésében, a nemzetséggel, mint gazdasági „egység"-gel. Természetesen a kínaiaknak semmiesetre sem ez az eredeti gazdasági formájuk, amint azt Weber gondolja):

„Még ebben az esetben is — mondja — az agrárkommunista berendezés nem öseredeti alapokon jött létre, hanem kincstári szempontokból államilag kierőszakoltan. Az eredeti kínai gazdasági rendszert ezzel szemben a nemzetségi gazdaságban találjuk, mely *a kínai falvakban még ma is szokásban van, hol a nemzetség... közösen gazdálkodik és közösen műveli a földet.*" (Az én kiemelésem. — R. L.)

Kínában tehát nem ősrégi alapon jött létre az agrárkommunista rendszer, „csak" a nemzetség „eredeti gazdasági berendezése" volt, hogy „közösen gazdálkodott és közösen művelte a földet". Tehát nemcsak a föld van köztulajdonban, de közösen is művelik és közösen gazdálkodnak! Az agrárkommunizmus mégis — a kormány kincstári berendezése!?

Nyilvánosan bukfenceket hánynak és ezt nevezik... polgári tudománynak!

Webert azonban messze felülmúlja egy másik polgári szerző: *Alfons Dopsch.* Miután Max Webert idézi (a régi germánok gazdasági rendszeréről van szó), aki szokott, fentebb már ismertetett modorában kijelenti, hogy az agrárkommunizmussal való magyarázat „nem feltétlenül kötelező", a következő állításra vetemedik:

„Erre vonatkozóan Caesarnak mégis egy másik megállapítását említhetjük meg. Híres leírásának végén az okokat is közölte, melyek bizonyos mértékben ezeknek az agrárviszonyoknak magyarázatául szolgálhatnak. Ezek világosan mutatják, hogy a germánoknak nagyon is ismerniök kellett a különtulajdont, de *rossz szociálpolitikai következményei miatt fejlődését megakadályozni igyekeztek.* Eljárásuk különlegesen hatékony indítóokaként

a katonai teljesítőképesség megőrzésére irányuló gondoskodásuk tárul elénk. Éppen manapság, modern, évekig tartó világháborúnk nyomorúsága után *az ilyen államszocializmus* egész másképen lesz számunkra érthetővé, mint azelőtt, amikor a példák még hiányoztak."

Tehát a régi germánok gazdasági szervezetének oly magyarázata, amely ezt agrárkommunizmusnak fogja fel, nem feltétlenül szükséges ugyan, de nagyon is lehetséges, hogy ez a szervezet olyasféle államszocializmus volt, mint a világháború „államszocializmusa", amellyel magyarázni kell a régi germánok „szociálpolitikai rendszabályait". Mellesleg: hogyan *tarthatták fel* a magántulajdon fejlődését a germánok, ha elözőleg nem *létezett* náluk köztulajdon. Süllyedhet-e mélyebbre a tudomány?

Igen, süllyedhet. Heinrich Cunownál ezt mindjárt meg is látjuk. Előbb azonban még egy idézet Dopschtól, amely mindennél jobban mutatja, hogy mindez a dadogás a rossz lelkiismeret megnyilvánulása, hogy mindez csupán arra szolgál, hogy történelmi tényeket a polgári társadalom érdekében letagadjon, a magántulajdon védelmére a történelmet meghamisítsa. A polgári kutatás „pártatlanságának'" egyik gyöngyszeme a következő:

„Fustel de Coulanges szellemesen (! R. L.) más hely idézésével bizonyítja a különtulajdon létezését. Ez a chattokra vonatkozik (egy germán törzs, R. L.). Midőn Tacitus ezek különleges bátorságát és nyers harcászati ügyességüket ecseteli, jellemzésükre még kiemeli: Nulli domus aut ager aut aliqua cura (Senki földdel, vagy házzal, vagy bárminő foglalkozással nem rendelkezik). Nyilvánvaló tehát, hogy egyébként mégis ennek az ellentéte volt a szabály." (U. o. 74. old.)

Tacitus világosan kijelenti, hogy chattoknál sem a ház, sem a föld nem volt különtulajdonban és ezért különösen kitüntek bátorságukkal és harcászati ügyességükkel. Sem itt, sem máshol egyetlen szót sem mond arról, hogy „egyébként" mégis ennek ellentéte lett volna „a szabály". A logikus következ-

tetés az lett volna: ha a chattoknál nem létezett magántulajdon, valószínüleg a többi germánoknál sem. Ez a logika azonban nem a magántulajdon védelmezöinek logikája: Tacitus állításából, aki száraz szavakkal megállapítja a chattoknál az agrárkommunizmus létezését, pontosan az ellenkezö következtetést vonják le. Hiszen Tacitus nem tiltakozhatik ez ellen. Nem „nyilvánvaló" és „szellemes" ez? Ez az ide-oda való ferdítés és hazudozás szemmelláthatóan annak az osztályszellemnek megnyilvánulása, mely a tudós professzorokat arra készteti, hogy a magántulajdon védelme érdekében egyik hamisítást a másik után kövessék el.

Ha már az öskommunizmus ellen minden eszközzel harcolnak, a szó legszorosabb értelmében semmitöl sem riadnak vissza, hogy a modern kommunizmust még egyszerübben intézzék el. Weber pl. egyszerüen kijelenti:

> „Az ellentét, amely az evolúciós, a termelés problémájában érdekelt, mindenekelött marxista (! R. L.). A szocializmus és az elosztásból kiinduló, ma megint «kommunistának» nevezett tervgazdálkodási szocializmus között fennáll, valamint «az orosz szocializmuson belül Plechánov és Lenin közt lefolyt szenvedélyes harc» «elsösorban (primär) a vezéri helyekért (és: — javadalmakért) folyó fölötte anyagi (massív) küzdelmeken alapszik»." (Wirtschaft u. Gesellschaft — Gazdaság és Társadalom 61. old.)

A szociáldemokratákat vállon veregetik: ti marxisták vagytok, titeket a termelés problémája (értsd: a kapitalizmus felépítése) érdekel; a „kommunistákat" csak a javak elosztása érdekli, ök (Lenin!) csak vezéri állásokért és — javadalmakért harcolnak! Nem a megtestesült „mélység" és „pártatlanság" ez?

Bármennyire úgy látszik is, hogy mélyebbre a polgári tudomány már nem süllyedhet, a szociáldemokrata „tudomány" túltesz rajta. Cunow öskommunizmus elleni hadjárata emellett bizonyít.

Már idéztük azt a helyet, ahol nyiltan beismeri, miért kell az öskommunizmus ellen harcot folytatni: mert túlságosan

jó fegyver a modern kommunizmus propagandája érdekében. Láttuk egyidejűleg, milyen cinikus módon ferdíti el ezt a propagandát, a kommunistáknak olyan nézeteket igyekszik tulajdonítani, melyek a marxizmus legelemibb tételeinek, de az igazságnak is arculcsapása. Az olvasó a következőkben meggyőződhetik arról, hogy Cunow többi érve is melyeket az őskommunizmus ellen felhoz, hasonlóképpen fityinget sem érnek és miben sem különböznek fenti módszereitől.

1922-ben a Neue Zeit hasábjain, melynek akkor szerkesztője volt, cikksorozatot tett közzé „Őskommunizmus?" cím alatt. Ezek a cikkek mindazt tartalmazzák, ami a minket érdeklő kérdésben lényeges. Cunow „Általános Gazdaságtörténet" című müve semmi újat nem hoz, legfeljebb egész csomó adatot... önmaga cáfolására. Miért kell az őskommunizmust kérdőjellel ellátni? Vizsgáljuk meg a kérdést közelebbről.

Az általa legalacsonyabb ismert népnek tekintett nemrég kihalt *tasmánok* őskommunizmusáról a következőket mondja:

> „A tasmánok egész «őskommunizmusa» tehát abban állt, hogy *vadászterületeiket köztulajdonnak tekintették* és a vadászt, aki nagyobb vadászzsákmánnyal tért haza, arra kényszerítették, hogy zsákmányának egy részét leadja. Ez nagyon fontos rendszabály lehetett, mert ezáltal az *«elosztási kommunizmus»* által elérték, hogy a horda néhány gyenge, rokkant tagja éhen ne haljon, míg ugyanekkor mások bőségben élnek. De erre a rendszabályra nem *őseredeti, közösségi és egyenlőségi érzelmek vezettek*, mintahogy kommunista-utópista írások állítják, *hanem az éhezők kényszere.*" *(H. Cunow:* Urkommunizmus? — Őskommunizmus? — Neue Zeit, 1922. 524. old. Az én kiemeléseim. — R. L.)

A tasmánok *egész* őskommunizmusa tehát „csak" abban állt, hogy... fennállt. A vadászterületet köztulajdonnak tekintették, a vadásznak zsákmánya egy részét le kellett adnia. A „kényszer", ami ennél állítólag közrejátszott, természetesen

ismét nem más, mint a találékony Cunow képzeletének szüleménye: *egy* vadászt esetleg lehet valamire kényszeríteni (ha a kényszerítő fel van fegyverezve, ő viszont fegyvertelen. Ez azonban, mint ismeretes, éppen az osztálytársadalomban szokásos, ahol az állam funkciója a dolgozók kényszerítése), de az olyan társadalom, legyen az bár csak egy tasmán horda, amely állandóan csak marakodással (Cunow kifejezése) tudja tagjai tekintélyes részének életét biztosítani, hamarosan elpusztulna.

Valójában a néprajz minden adata ennek *pontosan az ellenkezőjét* bizonyítja. A „vadaknál" mindent elkövetnek, hogy a zsákmány elosztásánál elkerüljék a civódást. A rendelkezésünkre álló számtalan adat közül csak egyetlen példát idézünk, ezt is csak azért, mert *magának Cunownak „Általános Gazdaságtörténetéből"* való. Itt a következőket olvashatjuk:

> „Karl Lumholz (Emberevők között, 213. old.) állítólag megfigyelte, hogy az ausztráliai vadászok gyakran *önként* többet osztanak szét társaik között, mint amennyire kötelesek lettek volna, hogy «nagyobb tekintélyre tegyenek szert»." (I. könyv, 73. old.)

Már ez is mutatja, hogy ennek az úrnak tudományos becsületességét nem kell túlságosan nagyra értékelni. Mindjárt egy másik helyet is idézünk töle, ahol ő maga írja le, hogyan válik ez az állítólagos kényszer „általánosan elismert szokássá", illetve „törvénnyé".

De hogyan tett szert a tasmán vadász esetlen fegyverével *nagyobb zsákmányra?* Mesélje el ezt nekünk maga Cunow:

> „Már a gazdasági tevékenység alacsony fokán ebből szükségszerüen bizonyos szabályozás következik. Vegyünk egy kis ausztráliai vándorhordát és annak vadásztevékenységét, mely a vadon termő bogyók és gyümölcsök, rovarok, férgek, méz stb. begyüjtése mellett, az ausztráliai földrész belsejében élelmezésének főrészét adja. Miután a tulajdonképpeni ausztráliaiak nem rendelkeznek

nyílvesszővel vagy fúvócsővel, hanem csak husánggal, lándzsával és bumeránggal, a vadászat többnyire a vadászott állatok óvatos megközelítéséből és bekerítéséből és lándzsahajítással vagy ledorongolással való elejtésükből állt. *Ehhez azonban több emberre van szükség és tényleg a vadászatot rendszerint* (! R. L.) *többen közösen űzik.* Ebből rögtön adódik a kérdés: «kié a zsákmány».“ (Marxista történelemelmélet. I. 264. old. Az én kiemelésem. — R. L.)

Ez az ausztráliaiakra vonatkozik, de minthogy a tasmánok még alacsonyabb fokon álltak, ami érvényes az ausztráliaiakra, még fokozottabban érvényes rájuk. Az „elosztási kommunizmus“ tehát Cunow *saját bevallása szerint* csak következménye *a termelési kommunizmusnak*, tehát nem is kizárólag elosztási kommunizmusról van szó, amint az el sem képzelhető. Hol maradt, Cunow úr, a „történelmi materializmus egysége“?

De jól van: elégedjünk meg egyelőre azzal a vallomással, hogy a tasmánok „egész“ őskommunizmusa „csak“ elosztási kommunizmus volt. Szabad talán feltennünk a kérdést, hogy a kapitalizmusban, ahol böven akad beteg és gyenge tagja a hordának, bocsánatot kérünk, a társadalomnak, miért halnak ezek éhen, miközben mások bőségben élnek, miért nincs még elosztási kommunizmus sem? Hogyan lehetséges az, hogy a tasmán hordákban a szegények kényszeríthették a gazdagokat, hogy zsákmányukból valamit leadjanak, a civilizációban ezzel szemben a gazdagok kényszerítik a szegényeket, hogy számukra korgó gyomorral bőséget teremtsenek? Vajjon ennek semmi köze sincs ahhoz a különbséghez, ami az őskommunizmus és a kapitalista magántulajdon között fennáll? *Ennek* a kérdésnek feltevéséről és megválaszolásáról Cunow és a szociáldemokraták már igen leszoktak.

Több mint valószínű, hogy nem „őseredeti közösségi és egyenlőségi érzelmek“ voltak azok, amik ehhez a szokáshoz vezettek.

Érzések csak bizonyos társadalmi állapotok visszatükröződései (a közösségi érzés az őseredeti közösségi kötelékek,

a kommunista érzés, a kommunista termelési viszonyok stb. visszatükröződései). Egyetlen marxista sem állított soha egyebet és azt mondhatnánk, hogy Cunow itt nyitott kapukat dönget és olyasmit cáfol, amit soha senki sem állított, ha ezzel nem a kommunistákra (vagy egyenesen Engelsre) célozna. Egy kis hamisításért ugyanis Cunow nem megy a szomszédba. Mindenesetre a kommunizmus *eredetének* kérdése nem jelenti *létezésének* cáfolatát.

A tasmánoknál tehát *létezett* öskommunizmus, ha csak „elosztási kommunizmus" is (de csak Cunow szerint). Hogyan áll az öskommunizmus kérdése az ausztráliaiaknál, akik bár rokonságban vannak a tasmánokkal, de magasabb fokon állnak? Róluk Cunow a következőket mondja:

> „Annak az állításnak a bizonyítékául, hogy a kóborló hordák tagjai eredetileg teljes vagyonközösségben éltek, többszörösen felhasználták azt az ausztráliai szokást, hogy minden vadásznak, aki nagyobb vadászzsákmánnyal tér vissza táborhelyére, zsákmányából hordatársai részére bizonyos részt át kell engednie. *A tényállás magábanvéve helyes. Ausztráliában ugyanazt a szokást találjuk, mint Tasmániában, csakhogy ami ott még kényszer, itt már általánosan elismert szokássá vált.* Már nem a vadász rendelkezik afelől, kinek és mennyit adjon le zsákmányából; egész sor törvényes jogszabály szabályozza ezt és ezek pontos betartását az biztosítja, hogy a horda egyik örege, vagy főnöke gondoskodik az elosztásról." (U. o. 528. old. Az én kiemelésem. — R. L.)

Tasmánia és Ausztrália között a különbség tehát „csak" annyi, hogy ha ott öskommunizmus volt, melyet Cunow megvetően „elosztási kommunizmusként" intéz el, itt azt is el kell ismernie, hogy annyira *szilárd társadalmi berendezés* jellege van, hogy semmiféle tagadási szándékkal sem lehet elintézni. Annyira szilárd társadalmi berendezés, hogy az elosztást nyilvános szerv hajtja végre, a horda egyik vénje, vagy maga a hordafőnök.

Menjünk most — mindig Cunow vezetése alatt — maga-

sabb gazdasági formák felé. Mit találunk például fejlettebb vadásztörzseknél?

> „A fejlettebb vadásztörzsek gazdasági struktúráját követve... azt tapasztaljuk, hogy ott a fogyasztási kommunizmus teljesen összezsugorodik. Ennek eredete az, hogy a horda egy része, melyet állandóan nélkülözés és éhség fenyeget, létrehozza a nyomor kommunizmusát. Ehelyett itt *a kommunizmus új fajtájának* kialakulását látjuk: a családi kommunizmust (U. o. 539. old. Az én kiemelésem. — R. L.)

„Az elosztási kommunizmus" után tehát, mely itt „a nyomor-kommunizmus" új jelzőjét kapja, a „kommunizmus új fajtája", a *„családi kommunizmus"* uralkodik. A különbség tehát nem *a kommunizmusban* van, mintha az itt eltünt volna és átadta volna helyét valamilyen *magán*gazdaságnak, hanem ennek *formájában* és terjedelmében: a családra korlátozódik, természetesen nem a monogám egyes-családra, mely ezen a fokon még nem is létezik és amelyen belül a kommunizmusnak semmi értelme sem volna. Ez nem tartja vissza Cunowot attól, hogy azt, amit itt saját maga megállapít a kommunizmus „zsugorodásáról", mint szemrehányást alkalmazza Engels és Morgan ellen és helytelennek minősítse azt az állításukat, hogy a kommunizmus a gazdaság fejlödésével fokozatosan csökken. Tegyük fel, hogy a Morgan—Engels-féle állítás helytelen: ez az öskommunizmus javára és nem ellene szólna. Miért tehát a kérdöjel? Éppily kevéssé csinál Cunow gondot magának abból, hogy a következő végkövetkeztetésre jusson: *„Ezek szerint van ugyan öskommunizmus, de..."* Mielött ezt a „de"-t meghallgatjuk, állapítsuk meg: *öskommunizmus „van"!*

Cunow, aki kérdöjellel vonult a harcba, felkiáltójellel fejezi be a hadjáratot. A vizsgálat, melynek feladata volt az öskommunizmus létét megcáfolni, ennek *megállapításával* végződik. Az öskommunizmus „gazdasági meséjéről" kiderült, hogy gazdasági valóság. És most vegyük szemügyre az öskommunizmus megsemmisítöjének „de"-jét.

„... de már a gazdasági fejlődés legkorábbi fokain *igen sokféle formát ölt és szorosan összefügg a törzsek tagozódásával totemcsoportokba, családi nemzetségekbe, házközösségekbe stb.*... Ehhez járul, hogy a primitív kommunizmus *elsősorban mindig csak a földre szorítkozik*... De minden, amit az egyén maga teremtett vagy személyes munkatevékenység révén szerzett, személyi tulajdon. A vadászok a kezdetlegesebb vadászhordáknál gyakran megfigyelt kötelezettségét, hogy a zsákmányból egy részt leadjanak, sem lehet, mint többször történt, «általános hordakommunizmusnak» nevezni; mert nem minden hordatagnak van igénye a zsákmányra és azok is, akiknek családi viszonyaik folytán arra igényük van, nem kapnak egyenlő részt... *Már a gazdasági fejlődés alsó fokán megtaláljuk a «tulajdoneszmét» éles kifejezésben;* a különbség a későbbi állapotokkal szemben pusztán abból áll, hogy akkor a vadember még kevéssel rendelkezett és keveset volt képes szerezni olyat, amit tulajdonnak lehetne nevezni... A germánok, kelták, szlávok valamennyi agrárkommunista intézménye, melyeket például Karl Bücher «Őstulajdon» című könyvében vázol, nem képzelődés." (U. o. 570. old.)

A hosszú beszéd rövid értelme: öskommunizmus *van*, ámbár Cunow megvetően, mint „elosztási kommunizmust", „fogyasztási kommunizmust", „nyomor-kommunizmust", „családi kommunizmust" stb. intézi is el. Ha különböző formákat is vesz fel, ha a horda nem is minden tagjának van igénye a zsákmányra és azok, akiknek igényük van rá, nem egyenlő részt kapnak is belőle, ez mégsem az a kommunizmus, melyet Cunow, mint előtte Weber, összeeszkábált magának, hogy legyen valami torzszülöttje, melyet „öskommunizmus" név alatt megcáfolhat... És mi az, ami az öskommunizmusnak e különböző formáit meghatározza? *Totemcsoportok, családi nemzetségek, házközösségek* stb., szóval *családi viszonyok. Cunow tehát maga elismeri azt, amit Engelsnél „a történelmi materializmus belső egysége teljes áttörésének" nevezett: a családi szervezet befolyását a társadalmi berendezkedésre* „a

legalsóbb gazdasági fokokon". Így lesz Cunowból *„tanú saját akarata ellenére"* az engelsi nézetek mellett és saját nézetei ellen. Egyidejüleg nagyszerüen megmutatkozik a cunowi „marxizmus" „egysége".

Mi hát a polgári „tudomány" öskommunizmus elleni hadjáratának az eredménye? Az öskommunizmus *létezik*, nem gazdasági mese, mint ahogy azt Cunow, az öskommunizmus legdühödtebb ellenfele jajjal és bajjal, de a tények által kényszerítve elismeri. Különösen elismeri M. Weberrel, Dopschsal és a többivel szemben azt, hogy a germánok, kelták, a szlávok agrárkommunizmusa létezett.

Lett légyen ez az öskommunizmus a gazdasági fejlödés legalsóbb fokán „elosztási kommunizmus", „fogyasztási kommunizmus", „nyomor-kommunizmus" vagy „családi kommunizmus", mégis csak *kommunizmus* volt. Mindez természetesen csak átlátszó kifogás, hiszen Cunow maga a legkülönbözöbb népeknél *termelési kommunizmusról* is beszél (lásd Neue Zeit, 1922, 543. old.; Marxsche Geschichtstheorie — Marxista történelemelmélet, I. 265. old.).

„Általános gazdaságtörténet"-ében Cunow még egy utolsó kísérletet tesz arra, hogy az öskommunizmushoz biggyesztett kérdöjelét megmentse. Gyülölete mindenfajta kommunizmus ellen oly messzire viszi, hogy nemcsak olyan védelmezöket költ az öskommunizmus számára, akik szerint „minden mindenkié", hanem egészen merészen egyszercsak azt is letagadja, *amit eddig ő maga határozottan elismert, a föld köztulajdonát:*

> „Annak a nézetnek néhány korábbi védelmezöje, mely szerint a gazdasági fejlödés kezdetén az ember nem rendelkezett semmiféle magántulajdonnal, *hanem minden mindenkié* volt, az újabb ethnológiai kutatások befolyására az öskommunizmusról vallott nézetét lényegesen módosította. Elismerik, hogy a munkaeszközök és a fegyverek, mint egyéni munka termékei egyéni tulajdonban voltak, ezzel szemben azt állítják, hogy a föld az öskorban mindenütt közösségi tulajdon, *«mindenki tulajdona* volt»."

Tehát még a föld sem tekinthető az őskorban köztulajdonnak. Cunow be is „bizonyítja állítását. A bizonyíték ugyan kissé váratlanul sült el, amint arról az olvasó is meggyőződhet:

„Minden további nélkül világos (!! R. L.), hogy az őskommunizmusnak ez az újabb felfogása — folytatja közvetlenül a fenti sorok után — a régit jelentősen összeszűkíti és korlátozza. De még ez sem tartható fenn, mert a föld a legalacsonyabb természeti népeknél, amelyeket ismerünk, a tasmánoknál, az ausztráloknál, busmanoknál, veddáknál, negritó-törzseknél, filippineknél és a Malakkafélsziget lakóinál sem *mindenkié* kivétel nélkül, hanem meghatározott kisebb vándorhordáké. Bár nem egyesek magántulajdona, de hordatulajdon." (I. köt., 15. old. Cunow kiemelése.)

Ő maga állította a fent általunk idézett helyeken, hogy a „tasmánok vadászterületüket *közösségi tulajdonnak* tekintik" és hogy „a primitív kommunizmus *elsősorban csak földre* szorítkozik". Hirtelen „az őskommunizmusnak ez az új felfogása" „ugyancsak tarthatatlan"! Miután így letagadja, amit előbb ő maga állított, egyszuszra bebizonyítja ennek is az ellenkezőjét, amit éppen most állít: egész sor természeti népet sorol fel, melyeknél a föld köztulajdonban van. A föld a hordáé, amelyet ez betolakodók ellen erélyesen védelmez — ez legyen az érv a köztulajdonnal szemben. Cunow kétségbeesetten ide-oda forgolódik, hogy végül beismerje: a föld „nem egyesek magántulajdona". Hát micsoda akkor, Cunow úr, ha nem *köztulajdon?*

Cunownak (és az őskommunizmus minden ellenfelének) azonban leginkább nagyrabecsült ellenvetése, egyben büszkesége — amint látjuk — az a kevés munkaeszköz, amelyet a kezdetleges ember maga készít, s amely az ő „magántulajdona". Cunow ebből azt az egy, mai szociáldemokrata részéről nem is meglepő következtetést vonja le, hogy „a gazdasági fejlődés legalsóbb fokán is már éles körvonalaiban megtalálhatjuk a magántulajdon eszméjét". Csak szerinte a különbség a későbbiekkel szemben „kizárólag" abból áll, hogy akkor

kevés volt a magántulajdon, később azonban, például ma, sok van. Vagyis az őskommunizmus és az osztálytársadalom között a különbség nem abban áll, hogy ott *mindenkinek* van „magántulajdona", itt azonban csak *egyeseknek*, hanem a különbség tisztára mennyiségbeli.

Természetesen közelebbről megnézve, ez a kifogás sem állja meg a helyét az őskommunizmussal szemben. Elsősorban is azt a tényt, hogy az önmaga előállított munkaeszköz a legtöbb népnél készítője tulajdonát képezi, Engels és Morgan éppen olyan jól tudta, mint Cunow és társai. Az az állítása, hogy „az őskommunizmus régebbi védelmezői" csak „a legújabb ethnológiai kutatások hatására" ismerték ezt el, nem más, mint a legtisztább agyrém. Ő maga Morgan következő szavait idézi:

> „A magántulajdon eszméje csak nagyon lassan alakul ki az emberi szellemben és mérhetetlen időkig alakulóban volt és gyenge maradt; még a *vadság korában napfényre került*, de ahhoz, hogy csírái kifejlődjenek, hogy az emberi értelmet korlátozó befolyásának elfogadására elökészítse, az egész vadság periódusára és a rákövetkező barbárság periódusának minden tapasztalatára volt szükség." (Az én kiemelésem. — R. L.)

A vadak „élesen körvonalazott magántulajdon eszméje" Cunow saját szociáldemokrata alkotása. Morgan azonban nagyon jól tudja és nincs szüksége Cunow kitanítására, hogy a magántulajdon csírája már a vadság korában megvolt, majd a barbárság hosszú periódusában megérett. De éppoly jól tudja, hogy a magántulajdon a civilizáció terméke. Éppen ezért korszakalkotó könyve és értékes bizonyítéka Marx és Engels elméletének. Engelsnek sincs szüksége arra, hogy a maga készítette munkaeszközök magántulajdonát Cunowtól tudja meg:

> „A férfi harcol, vadászik és halászik, megszerzi a táplálkozás nyersanyagait és a szükséges szerszámokat. A nő látja el a háztartást, ő készíti az élelmet és ruházatot, főz, szö, varr. Mindegyik úr a maga területén: a férfi az erdőben, az asszony a házban. *Mindegyik tulajdonosa*

a maga készítette és maga használta szerszámoknak. A fegyver, vadász- és halászszerszám a férfié, a háziholmi a nőé. A háztartás több, néha nagyon sok család részére kommunista alapon nyugszik. Amit közösen készítenek és közösen használnak, az közös tulajdon: a ház, a kert, a csónak. *Itt tehát megtaláljuk — de csak itt találjuk meg — «a saját munkából származó magántulajdont» a civilizált társadalom közgazdászainak és jogászainak e gyermekmeséjét, azt az utolsó jogi ürügyet, amelyre a mai kapitalista magántulajdon még támaszkodik.*" *(Engels:* A család stb. eredete. 162. old. Szikra 1949.)

Így vázolja Engels a barbárság és a civilizáció magántulajdona közötti különbséget, melyet Cunow úr szociáldemokrata lelke (azaz aki a kapitalizmust és annak magántulajdonát ugyanúgy védelmezi, mint az Engels által említett közgazdászok és jogászok) csak abban lát, hogy ott a magántulajdon kevés, itt sok. A „maga készítette magántulajdon" nincs ellentétben az őskommunizmussal: a közösen készített munkaeszközök közös tulajdonban is vannak és a legfontosabbak (hosszú csónak, nagy hálók stb.) éppen ilyenek.

Ennél a sajátmaga készítette magántulajdonnál azonban nem szabad elfeledkeznünk arról az *elvi különbségről,* amely az osztálytársadalom magántulajdonával szemben fennáll. (Nevetséges lenne ezt „A család stb. eredete" szerzőjéről feltételezni): Az utóbbi tulajdon kizárólagosan *korlátozó, kizáró fogalom, ez a tulajdon monopóliumot jelent, monopóliumot a munkaeszközökre,* mely minden értelmét és értékét elveszíti, ha másokat nem zártak ki belőle, mert akkor a *kizsákmányolás* lehetetlenné válik. Mindaddig, amíg ilyen kizárólagosság a munkaeszközökre nem áll fenn, a „magántulajdon" tulajdonképpen csak „birtoklás", még akkor is, ha a munkaeszköz annak a „magántulajdona", aki készítette. Mert miután a legfontosabb munkaeszköz, a föld, az egész törzs vagy horda köztulajdona, miután a földből mindenki megszerezheti a munkaeszközök előállítására szolgáló nyersanyagokat, miután mindenki *akadálytalanul* elkészítheti magának a szükséges munkaeszközöket és el is *kell* készítenie őket (ennélfogva a

közösség tagjai kevés kivétellel valamennyien dolgoznak és azok is, akik nem dolgoznak, általában hasznos tevékenységet folytatnak és nem mások munkájának rovására élnek), így a fejlődésnek ezen a fokán semmi értelme sem volna köztulajdonná tenni a sajátmaga készítette szerszámokat, melyekkel mindenki rendelkezik vagy rendelkezhet! Ahol azonban, mint az állattenyésztésnél, ezek a maga készítette szerszámok háttérbe szorulnak a nyáj és rabszolgák magántulajdonának a jelentősége mögött, ott megkezdődik az őskommunizmus felbomlása, kezdődik a kizsákmányolás, amint azt éppen Engels kimutatja. Cunow maga is jól tudja, hogy a föld köztulajdona az őskommunizmus *minden* formájában a legfontosabb és legdöntőbb, bár úgy tesz, mintha nem tudná és vállrándítással tér napirendre felette:

> „A hordaterület az ausztráliai szárazföldön is mindenütt köztulajdon, azaz az egész hordaközösség tulajdona, melyet idegen támadással és rajtaütéssel szemben erélyesen védelmeznek. Ezen a közös területen a horda minden tagjának egyenlő használati joga van ... Ezen a használati jogon belül, a hagyomány által megszabott korlátozásoknak megfelelően minden hordatag igénybe veheti a horda földtulajdonát és a föld termékeit tetszése szerint felhasználhatja szükségletei kielégítésére." (527. old.)

Igaz: „Mindenki hozhat fát, hogy abból fegyvert készítsen, vagy tűz- és dioritköveket a hordaterületen fekvő kőbányából, hogy abból baltát, vésőt, kőkést vagy ehhez hasonlókat készítsen: ez egyéni tulajdon" (u. o.), de az erdő, ahol a fa terem, és a kőbánya, ahol a követ találja, a közösség tulajdona. És amíg ez köztulajdon, amíg a föld magántulajdona ismeretlen fogalom, addig, a különböző csírák ellenére, a magántulajdon is csak kezdeti állapotában van meg. Rousseau nem nagyon tévedett, bár felfogása teljesen individualista és történelmietlen, mikor így ír:

> „Az első, aki egy darab földet bekerített, akinek eszébe jutott azt mondani: ez az enyém, és balga emberekre talált, akik ezt neki el is hitték, volt a polgári tár-

sadalom igazi alapítója. Mennyi bűntől és háborútól, mennyi gyilkosságtól, nyomortól és borzalomtól menthette volna meg az emberiséget az, aki a cölöpöket kidönti, az árkot betömi és felebarátainak odakiáltja: Ne higgyetek ennek a csalónak, elvesztetek, ha megfeledkeztek arról, hogy a gyümölcs mindenkié, a föld azonban senkié sem!"

Ez pontosan a Weber és Cunow és az őskommunizmus valamennyi többi ellenfele által annyira felhánytorgatott „tulajdon eszméje" a primitíveknél: a föld gyümölcse mindenkié, a föld azonban senkié. Ha ez az egész eredménye az Engels és az őskommunizmus elmélete ellen indított hadjáratnak, úgy meg lehetünk elégedve és megállapíthatjuk: Ebben a pontban is igaza van Leninnek, aki Engels szóbanforgó írását helyesen értékeli. „Egyetlen mondata sincs, amely ne megfontoltan, óriási történelmi és politikai anyag alapján íródott volna." Engels müve, ellenfelei — M. Webertől H. Cunowig — minden erőfeszítése ellenére minden lényeges pontjában friss és megdöntetlen marad.

3. Az osztályok és az állam keletkezése

Két fontos kérdésben vallott kudarcot az a kísérlet, hogy Engelst, mint „elavultat", mint a „legújabb tudományos kutatások" által túlhaladottat félreállítsák. Söt, amint az olvasó maga meggyőződhetett róla, az ellenfelek veresége szégyenletes, mert a magántulajdon megmentésére és az „anyajogról szóló elmélet és a reá alapozott szocialista tan" megcáfolására irányuló kétségbeesett kísérleteik közben hallatlan ellentmondásokba keverednek és arra kényszerülnek, hogy szemérmetlen hamisításokhoz folyamodjanak. Ugyanez a színjáték ismétlődik annál a kérdésnél is, melyre most áttérünk és amely *politikailag a legfontosabb: az osztályok és az állam keletkezésére.*

A proletár olvasó számára ennek a kérdésnek a fontosságát nem szükséges hangsúlyozni. Elegendő arra emlékeztetni, hogy a proletárforradalmak korszakában élünk és a hatalom kérdése, amint Lenin fáradhatatlanul hangsúlyozta, minden

forradalom döntő kérdése. Az államnak, mint az osztályuralom szervezetének kérdése ezáltal különös élességre tesz szert.. Az imperialista állam ellen, vagy az imperialista államért, a proletárdiktatúráért vagy a proletárdiktatúra ellen? A válasz erre a kérdésre meghatározza, hogy ki áll a barikádnak ezen és ki áll a tulsó oldalán. Így azután ismét természetes, hogy a szociálopportunisták, akik a világháború óta visszavonhatatlanul „saját államuk" oldalára álltak, összenőttek vele, legnagyobb és legerősebb támaszaivá váltak, vele együtt fasizálódtak, éppen ebben a kérdésben mindent elkövetnek, hogy Engelst „megcáfolják", elméletét mint „a történelmi igazságnak nem megfelelő kigondolást" tüntessék fel.

Hogy biztosra menjenek és a proletár olvasókat, akik Marx és Engels müveit olvassák, ezek hatása ellen beoltsák, különféle „előszó"-kat fércelnek hozzájuk, melyek kifejezetten hangsúlyozzák, hogy Marx és Engels iránt nem kell feltétlen bizalommal lenni. Hogy az olvasót mindjárt az elején el ne riasszák, már eleve bizalmatlanná ne tegyék, természetesen kijelentik, hogy Marx és Engels bizonyos tekintetben jelentős emberek voltak, „sajnos" azonban a legnagyobb emberek müvei is ki vannak téve az idő vasfogának: írásaik elavulnak. Néha még a „forradalmár" szót is kiejtik a szájukon. Így a már általunk idézett Kampffmeyer a Dietz Verlag kiadásában megjelent „A család stb. eredete" előszavában a következőképpen követi ezt a receptet:

> „Engels—Morgan írása még ma is lebilincselő bevezetés a család, a magántulajdon és az állam fejlődése kérdésében. Oly forradalmi módon végez a családról, magántulajdonról és államról szóló, az emberi gondolkodást terhelő elképzelésekkel, hogy az olvasó olvasmánya után teljesen előítéletmentesen megy neki az emberi fejlődéstörténet nagy kérdéseinek. Azonban ma már nem szabad megállni az Engels—Morgan-féle írásnál, tovább kell jutni Cunowig és Kautskyig." (XXVIII. old.)

Engels írása tehát nem több, mint „lebilincselő olvasmány". Egyetlen szó sem esik arról, hogy rendkívül időszerü *politikai* írás is!

De éppen ez ellen a politikai oldala ellen ajánlják mint ellenmérget Cunowt és Kautskyt, Engels ellen, aki oly „forradalmi módon számolja fel a hagyományos elképzeléseket". Nézzük meg tehát, mit nyer vele az „olvasó", ha „nem áll meg" Engelsnél, hanem tovább engedi magát „vezetni" Cunowhoz és Kautskyhoz.

Az állam keletkezéséről szóló Engels-féle elmélet veleje, hogy az állam a termelőerők belső fejlődéséből és az ezzel összefüggő munkamegosztásból jön létre:

> „Az állam tehát semmiesetre sem oly hatalom, amelyet kívülről kényszerítenek rá a társadalomra... ... ellenkezőleg, a társadalom terméke a társadalom bizonyos fejlettségi fokán." (*Engels:* A család stb. eredete. Szikra 1949. 173. old.)

Ezzel szemben Cunow és Kautsky homlokegyenest ellenkező álláspontot állnak, pontosan azon az álláspontot, hogy az állam a társadalomra kívülről ráerőszakolt hatalom. Mindketten ugyanis a *hódítási elmélet* hívei. Cunow ezt a következő szavakba öntötte:

> „A kényszerszervezet, melyet a győző a legyőzöttre kényszerít, állammá lesz."

Kautsky ebben a kérdésben megegyezik Cunowval, még ha jelentős különbséggel is:

> „Az első osztályok és államok törzsekből alakulnak, amelyeket a hódítás ténye összeforraszt és egymásra illeszt."

Mind Cunow, mind Kautsky az államot tehát úgy tekintik, mint a hódítás termékét, azaz, mint olyan hatalmat, mely nem a társadalom belső fejlődéséből jön létre, hanem kívülről kényszerítenek rá. A különbség kettőjük között az, hogy Cunow csak az államot származtatja ezen az úton, az osztályok keletkezéséért azonban, mint azt még bővebben ki fogjuk fejteni, a munkamegosztást teszi felelőssé, miközben Kautsky a maga módján sokkal következetesebb, nemcsak az államot, hanem az osztályokat is a hódítás útján keletkezteti.

Valóban, ha már lúd, legyen kövér... Látjuk, hogy Cu-

now nemigen fukarkodik a szavakkal, hogy Engelst „a történelmi materializmus belső egységének tökéletes széttörésé ért" következetlenséggel vádolja. Ő, Cunow, Engelszszel szemben csak ennek az egységnek a védelmezője, ő nem dualista. mint Engels, ő tudja, amit Engels nem tud; amit azonban mindenkinek tudnia kell, aki Marx történelmi materializmusát megértette, hogy a családi formák fejlődését is a termelőerők fejlődése határozza meg. Engels, aki az öseredeti közösség nek a termelőerők mellett önálló szerepet juttat, ezzel meg bocsáthatatlan bűnt követ el.

Jól van, de hogy állunk ebben az esetben az osztályok és az állam keletkezésével? Ez az első kérdés, melyet Cunow úrnak a hódítási elméletre vonatkozóan fel kell tennünk. Ha Engelszszel szemben saját érdekünknek tudjuk be, hogy „a történelmi materializmus egységét" megóvjuk s a termelő mód mindent túlszárnyaló jelentőségével szemben *semmiesetre* és *semmi körülmények* között sem megengedni más, öseredeti módon keletkezett mozzanatok lefolyását, ha valaki annyira „ortodox marxista", hogyan lehet a hódítási elmélet híve? Hogyan illik ez a történelmi materializmus egységéhez?

Világos, hogy ebben az esetben *ténylegesen megtörik* a történelmi materializmus egysége, nem úgy, mint a nemzetségi szervezetek befolyásának kérdésében, mely csupán Cunow rágalmai között szerepelt.

Ez olyan világos, hogy még sok szót sem szabad vesztegetni rá. Mindenki, aki Marx (és Engels) történelmi materializmusát ismeri, tudja, hogy a társadalmi formák változását végső fokon a közvetlen élet termelése és újratermelése határozza meg. És ha a javak termelése mellett, a történelmi fejlődés kezdetén egy bizonyos korszak és egy bizonyos ország társadalmi berendezkedését az ember termelése is meghatározza, egész biztosan nem ez az oka az osztályok és az állam keletkezésének. Ellenkezőleg, ezek az öseredeti közösségek felbomlásának termékei. Engels következetesen fel is tételezi, teljesen a „történelmi materializmus egységének" értelmében, hogy keletkezésük éppen a magántulajdon keletkezésével függ össze. Ez utóbbi viszont a termelőerők fejlődése és az ezen alapuló munkamegosztás következményeként keletkezik:

„A magántulajdon általában a történelemben korántsem a rablás és erőszak eredményeképp jelenik meg. Ellenkezőleg. Fennáll már, bár csupán bizonyos tárgyakra korlátozottan, minden kultúrnép ősrégi, természetes közösségében. Már e közösség keretén belül, először az idegenekkel folytatott cserében, az áru formájává fejlődik. Minél inkább öltenek a közösség termékei áruformát, azaz minél kevesebbet termelnek belőlük a termelő saját használatára és minél többet a csere céljaira, minél nagyobb mértékben szorítja ki a csere a közösségen belül is az ősi kezdetleges munkamegosztást, annál egyenlőtlenebb lesz az egyes közösségi tagok vagyoni állapota, annál erősebben lazul meg a földbirtoklás régi közössége, annál gyorsabban halad a közösség kisbirtokú parasztok falujává való felbomlása felé... *Ahol a magántulajdon kialakul, ez mindenütt a megváltozott termelési és csereviszonyok következtében, a termelés fokozásának és a forgalom fejlesztésének érdekében — tehát gazdasági okokból történik. Az erőszaknak ebben semmiféle szerepe sincs.*" (*Engels:* Anti-Dühring. Szikra 1948. 153—154. old. — Az én kiemelésem. — R. L.)

Cunow, akinek szociáldemokrata sasszeme, mint emlékezetes, már a gazdasági fejlődés legalsó fokán felfedezte „a magántulajdon élesen kidomborított eszméjét", kénytelen volt ennélfogva, ha következetes akart maradni, elfogadni, hogy osztályok és állam, vagy legalább is az „osztályok és állam eszméje" ugyancsak mindig megvoltak. Ebben csak kartársait, a többi polgári egyetemi tanárokat követi, akik ezt szintén szüntelenül hangoztatják. Ez ugyanúgy antimarxista megnyilvánulás volna, mint az a másik véleménye, mely szerint az állam a jövendő társadalmi rendszerben is fennmarad Antimarxista ugyan, de *ebben* legalább következetes. Bizonyos látszólagos jogossággal még Engelsre is hivatkozhat, aki kijelenti, hogy az őseredeti közösségekben föllelhető tisztségek „az államhatalom kezdetei".

Engels, mint azt már fent kifejtettük, „az ősrégi természetes közösség"-ekben fellelhető magántulajdon alatt nem azt

érti, amit Cunow alatta ért. Engels nem az osztálytársadalom monopolisztikus magántulajdonát érti ez alatt. Éppoly kevéssé gondol természetesen az „államhatalom kezdetei" alatt valóságos államhatalomra, vagy az állam tényleges létezésére. Amennyiben ezt gondolta volna Engels, úgy nem lett volna szüksége arra, hogy a magántulajdon és az állam eredetéről külön könyvet írjon. De természetesen sem a magántulajdon, sem az állam nem jött létre minden előfeltétel nélkül a természetes közösségeken belül kialakult csírákból jöttek létre, amelyek azonban általános társadalmi funkciókat jelentenek. A történelmi fejlődés dialektikája itt ismét nem abban áll, mintha osztályok és államok egyszerre csak minden előzetes kezdet nélkül keletkeztek, hanem abból a *funkcióváltozásból* erednek, melyeken a magántulajdon és az osztályok fellépésével kapcsolatban e társadalmi szervezetek keresztülmennek, tehát abban a mértékben, amelyben az általános társadalmi szervek osztályszervezetté, államhatalommá fajulnak. Engels fenti véleménye tehát éppen „a történelmi materializmus belső egységének" értelmében szükséges, nem is beszélve arról, hogy ez felel meg a történelmi valóságnak is.

Ehelyett Cunow több szempontból — hogy is mondjuk? — következetlen. Először akkor, amikor az államot hódítási terméknek tekinti, ami nem egészen felel meg a történelmi materializmus egységének, melyet pedig Engelstől akar „elvitatni". Másodszor pedig akkor, amikor ezzel a véleménnyel kiáltó ellentétben az osztályok keletkezését viszont a munkamegosztás és a csere-kereskedelem fejlődésének következményeként, tehát a belső fejlődés következményeként értelmezi. Ez a hódítási elmélethez, vagyis ahhoz az állításhoz, hogy az állam mindig és mindenkor csak „kényszerberendezés, melyet a győző a legyőzöttre kényszerít", úgy illik, mint az ököl a szemre.

> „A *belső* osztályrétegeződés képződése — mondja — semmiesetre sem vezet önmagától államképződéshez. Ezt bizonyítja az Óceán szigetvilága. Melanézia és Polinézia egyes részein a *korai munkamegosztás és a tekintélyes csereforgalom következtében* már jóval az európaiak által történt felfedezés előtt kialakult az osztályrétegeződés...

így például a Tahiti szigeteken öt «rendet» különböztettek meg különleges jogokkal és előjogokkal: az első az ariik, a főtörzsfőnökök és törzsfőnökök rétege családjaikkal, második a raatirák rétege, a szabad birtokosok kiterjedt osztálya, mely a tanácsgyülekezeten uralkodott, harmadik a manahunák kis rétege, a szabad *földnélküliek* vagy kisbirtokosok, többnyire halászok és hajósok, negyedik a teutok rétege, *a törzsfőnökök szolgálatában álló felszabadított rabszolgák és jobbágyok* és ötödik a titik, hadifogoly rabszolgák. Azonban ilyen osztályképződés és a főtörzsfőnökök (az úgynevezett királyok) jelentős hatalma ellenére a területek lakossága még nem érkezett el az államalapításhoz. A nyilvános élet még teljesen a nemzetségi szervezet uralma alatt állt." *(Cunow:* Die Marxsche Gesellschaftstheorie — Marxista társadalomelmélet — I. kötet, 297. old. Az én kiemelésem. — R. L.)

Az osztályok tehát *belülről*, a munkamegosztás és a csere-kereskedelem fejlődése következtében alakulnak ki (tehát pontosan úgy, ahogy azt Engels leírja), de ez a fejlődés nem vezetett „semmiesetre sem önmagától az állam létrejöttéhez". Jobban mondva az állam eredete *ezeken kívül* fekszik. *Cunow szerint az osztályok és az állam nem állnak szükségszerűen összefüggésben egymással, következésképp az államnak a magántulajdonhoz sincs semmi köze,* (melynek létrejöttével az osztályok léte összefügg, így a Cunow által megjelölt példában földnélküliek és kisbirtokosok vannak, akik miután semmi vagy kevés földdel rendelkeznek, létfenntartásukat halászattal és hajózással szerzik). Mint mindig, ismét Cunow vallja be a legnyiltabban, hogy éppen ez az alapja annak, hogy miért nem lehet igaza Engelsnek az állam keletkezése kérdésében. Azt mondja:

„A kérdés, miként keletkezett az állam, ma némelyek előtt fölöslegesnek tünik: valóságban azonban a marxi-engelsi államelméletnek, *valamint az államnak a társadalmi osztályokhoz és rendekhez való viszonyának szempontjából alapvető jelentőségű.*" *(Cunow:* Die Marxsche

Geschichtstheorie — A marxista történelemelmélet — I. kötet, 292. old. — Az én kiemelésem. — R. L.)

Ez hát a dolog veleje, ez az oka, miért nem lehet Engelsnek igaza, még minden bizonyító etnográfiai anyag ellenére sem, amelyet Cunow maga hord össze. Ha lehetséges osztályok keletkezése, anélkül, hogy államalakuláshoz vezetne, úgy a fordítottja is lehetséges: lehet állam is, anélkül, hogy az osztályokkal szükséges kapcsolatban állna, anélkül, hogy az uralkodó osztályok erőszakszervezete lenne az elnyomottak ellen, mely tehát osztályok felett áll: egy „népközösség", egy „közigazgatási állam", mely nem zsákmányol ki senkit, hanem „csak" igazgat. És ez a csodaállam a mai, az imperialista állam. És ezt a hódító elmélettel be lehet bizonyítani!

Itt van a „hódítóelmélet" egyik gyökere, a másik gyökeret Kautsky leplezi le. „A materialista történelemfelfogás" című könyvében elmeséli, hogy mindíg ennek az elméletnek volt a híve. Nyilvánosságra is hoz egy értekezést, melyet 1876-ban írt és megjegyzi hozzá:

> „Látható, ez az értekezésem, amely (1876-ból való) *nagyon sokban* érinti Gumplowitzét, amely 1883-ból származik. *Akkoriban ez nyilvánvalóan a levegőben volt.*
>
> Amellett biztosan nem véletlen, hogy mindketten osztrákok voltunk... Az osztályok és rendek rétegeződése, mint törzsek rétegeződése, akkoriban ott még nyilvánvaló volt. Csehországban német nemes és német burzsoá, cseh parasztok, kispolgárok és proletárok fölött. Magyarországon magyar nemes és németül beszélő burzsoák szláv és román parasztokkal szemben. Kelet-Galíciában lengyel nemes, rutén parasztok, valamint «jidis» kereskedők és kézművesek." *(Kautsky:* Die materialistische Geschichtsauffassung — A materialista történelemfelfogás — II. kötet, 85. old. Az én kiemelésem. — R. L.)

Amint látható, a legkisebb különbség sincsen Gumplowitz gyermeteg elmélete és Kautsky mai végelgyengüléses meggyőződése között. Valamilyen véletlen folytán ifjúsága és a ma között egy ideig hitet tesz Engels osztályharcelmélete mellett, mihelyt azonban bekövetkezett az imperializmus korszaka

és a világ meghódítása a német kapitalizmusnak és magának Kautskynak a német burzsoázia által meghódított munkásarisztokráciával együtt jelszavává vált, ideológiája és jelentős változást szenvedett: visszatért ismét ifjúkora fajelméletéhez.

Időközben azonban szükségessé vált, hogy ezt az erőszakelméletet — mert, ez az elmélet, alapjait tekintve, nem más, mint az állam erőszakelméletének egy fajtája — és melyet a restaurációs idők francia történészei, majd ismét Eugen Dühring képviselt (de Engels könyörtelenül megbírált) — némileg felújítsák. Ezért Kautsky ma már nem Gumplowitznak, hanem Oppenheimernek a híve, aki különben az egész szociáldemokráciának választott prófétája.

Ebben az összefüggésben ismerjük fel a „hódítási elmélet" harmadik gyökerét: a gyülöletet és harcot a proletariátus forradalma és a Szovjet forradalmi állam ellen. Az imperializmus szakaszában a szociáldemokraták az erőszak hívei lettek, de a világért sem a forradalmi erőszaké. Ezt gúnyolják, gyanúsítják és egy kalap alá veszik a primitív hódításokkal, melyeket kétségtelen történelmi szerepük mellett, meddőségük jellemez. Hallgassuk meg például Oppenheimernek — akivel Cunow és Kautsky Marxot és Engelst felcserélték — következő bölcseségét:

> „Röviden mi a modern alkotmányos állam alatt éppen a forradalom utáni államot általában értjük és ez a fogalom mind az alkotmányos monarchiát, mind a köztársaságot magábafoglalja. Hogy a Szovjet hová tartozik, azt ebben a pillanatban biztosan nem lehet kijelölni: a valóságban államuk jelenleg a *primitív hódítóállamhoz* nagyon hasonló: ez a fegyveres erőszakkal megszerzett és egy csoportnak a másik felett fenntartott uralma: alapítóinak szándéka szerint egy bizonyos átmeneti állapot után át kell változnia olyan formává, mely történelmi-szociológiai értelemben egyáltalán nem állam többé, hanem körülbelül a mi «szabadpolgárságunk»-nak felelne meg." *(F. Oppenheimer:* System der Soziologie II. Der Staat — A szociológia rendszere II. Az állam — 643. old. Az én kiemelésem. — R. L.)

Mit csodáljunk inkább: a mélyértelmű „belátást", mellyel a Szovjetállamot „primitív hódítóállamnak" bélyegzik, mert „fegyveres erőszakkal" jött létre (a forradalmakat ugyanis, mint ismeretes, különben szentelt vízzel hajtják végre), vagy a másik, még mélyebb értelmű megállapítást, mely szerint a Szovjetállam nemcsak hódítóállam, hanem még primitív hódító-állam is, mert olyan alakot fog ölteni, mely már nem is lesz állam; vagy a burzsoá korlátoltságot, mellyel a Szovjetállamot néhány „alapító" alapítási üzletének tekintik; vagy végül azt a valóban süket értelmetlenséget, mely a kialakulóban levő szocialista társadalmi rendet „szabadpolgárság"-nak tartja. Amint látjuk a polgári tudósok mind egy követ fújnak: Oppenheimer bátran felveheti Max Weberrel a versenyt, hogy kettőjük közül melyik áll „szellemesebben" és „mélyértelműbben" a világtörténelem legnagyobb forradalmi mozgalmával szemben. Ime a hódítási elmélet „tudományos kutatásainak eredményei": ezek egyben felfedik azt is, hogy Cunownak és Kautskynak miért tetszenek olyan mérhetetlenül. Az osztályok és az állam keletkezésének marxi-engelsi elmélete kényelmetlenné vált és a szociálfasizmus ellenforradalmi szerepéhez korántsem megfelelő, annál inkább tünik erre a szerepre alkalmasnak az a badarság, melyet ma „polgári tudomány" néven kínálnak eladásra.

A bizonyíték, melyet a hódítási elmélet javára és az engelsi elmélet ellen felhoznak, egyébként nem meggyözöbb, mint azok a bizonyítékok, amelyeket az öskommunizmusnál saját álláspontjuk mellett és Engels ellen felsorakoztattak. Ott fontoskodó arccal kijelentették, hogy az öskommunizmus „gazdasági mese", majd utóbb minden lényegest elismertek. Itt ugyanaz az eset áll elö. Az atheni állam keletkezéséről, melyet Engels az államkeletkezés tipikus példájának tekint, Cunow így nyilatkozik:

> „Természetesen vitathatatlan bizonyítékot nem lehet szolgáltatni (tudniillik Cunow ellenvetésére Engels felfogásával szemben — R. L.), de még kevésbbé arra az engelsi állításra, hogy az atheni állam minden külsö és belsö erőszak beavatkozása nélkül jött létre." *(Cunow:*

Die Marxsche Geschichtstheorie — A marxista történelemelmélet — I. kötet 295. old.)

Az olvasó emlékszik, milyen „mélyértelmüen" és „szellemesen" döntötték el az öskommunizmus kérdését: „A kérdés, hogy a fejlödés kezdetén agrárkommunizmus létezett, nincs bebizonyítva, ugyanúgy mint az sem, hogy eredetileg ténylegesen nemkommunista gazdálkodás folyt". Ugyanaz a helyzet itt is: az osztályok és az állam keletkezésének engelsi elmélete „elégtelenül" végzödött (Kautsky), ha ez persze „vitathatatlanul" nem is bizonyítható.

És amint az öskommunizmus esetében láttuk, a lényegeset utóbb itt is elismerik. Cunow kijelenti, hogy:

„Az államképzödés kétségkívül feltételezi a gazdasági fejlödésnek bizonyos fokát. Az ausztráliai hordák, az újguineai pápua törzsek vagy az Egyesült Államok-beli indiántörzsek még nem érkeztek el olyan gazdasági fejlettséghez, mely a meghódított törzsek feletti uralomhoz és egy államhatalmi szervezetbe való bekebelezésükhöz szükséges lett volna... Primitív vadásztörzsek összeütközése sohasem eredményez államkeletkezést, csupán a legyözött kirablását és esetleg elüzését a vadászterületéről." (U. o. I. 295. old.)

Kautsky ugyanazt a húrt pengeti:

„Amilyen fontos az eröszak szerepe a történelemben, éppoly kevéssé segít nekünk a történelmi fejlödésfolyamat megértésében, ha csupán arra szorítkozunk, hogy az eröszak puszta tényét megállapítjuk.

Az eröszak és eredményei csak úgy válnak érthetövé, ha keletkezésének és hatásának gazdasági feltételeit is vizsgáljuk...

Az eröszaknak, az állam és osztályok keletkezésénél játszott szerepének a puszta elismerésével *még nem sokat nyertünk.*" *(Kautsky:* Die materialistische Geschichtsauffassung — A materialista történelemfelfogás — II. kötet 29. old. Az én kiemelésem. — R. L.)

Valóban, az erőszak szerepének puszta elismerésével nemcsak „nem sokat", hanem egyáltalán semmit sem nyertek. Marx és Engels az erőszak szerepét nemcsak elismerték, hanem olyan formában ismerték el, mely ma Cunownak és Kautskynak legkevésbbé sem tetszik és amiért anarchistáknak és blanquistáknak kiáltják ki őket. De Marx és Engels, bizonyos körülmények között már történelemelméletük első fogalmazásában elismerték az erőszak szerepét az osztályok és állam keletkezésére vonatkozóan. A „Német ideológiában" így nyilatkoznak (Kautsky is idézi ezt a részt):

„Ennek az egész történelemfelfogásnak ellentmondani látszik a hódítás ténye. Eddig az erőszakot, a háborút, fosztogatást, rablógyilkosságot stb. a történelem hajtóerejévé tették ...

Nincs megszokottabb, mint az az elképzelés, hogy a történelemben eddig minden a hódítástól függött. A barbárok *meghódították* a Római birodalmat és a hódítás szülte az átmenetet a régi világból a feudalizmusba. A barbárok hódításainál azonban az játszik szerepet, hogy a meghódított nemzet ipari termelőeröket fejlesztett-e, mint ezt a modern népeknél láthatjuk, vagy termelőerői föként csak egyesülésükből és közösségükből adódnak. A hódítást ezenkívül meghatározza a hódítás tárgya is. Egy tőkepénzes részvényekben fekvő vagyonát egyáltalán nem lehet meghódítani, anélkül hogy a hódító ne vesse alá magát a meghódított ország termelési és forgalmi feltételeinek. Ugyanígy áll a helyzet egy modern ipari állam teljes ipari tőkéjénél. És végül a hódítás mindenütt hamarosan végetér és ha már nincs mit hódítani, el kell kezdeni termelni. Abból a szükségességből, hogy *a termelésnek hamarosan ismét el kell kezdődnie, következik az, hogy a letelepülő hódítóktól elfogadott közösségi forma, az ott talált termelőerők fejlődési fokának megfelel-e még, vagy — ha már eleve nem ez az eset áll fenn — a termelőerőknek megfelelően meg kell változniok.*" *(Marx—Engels* Archivum I. 292. old. Az én kiemelésem. — R. L.)

Marx és Engels abban a helyzetben voltak, hogy Cunow,

Kautsky, Dühring, Oppenheimer stb. hódítási elméletét már eleve megcáfolják, mert ez az elmélet majdnem olyan öreg, mint a modern történetírás. Az „Anti-Dühringben" és „A család stb. eredetében" Engels lényegében csak újra megismétli azt, amit néhány évtized előtt már Marxszal együtt leírtak. Tehát megint nem más, mint Cunow szokott rágalma, amikor azt állítja, hogy „Engels oly mértékben elfogult a Marxszal együtt átvett Hume—Fergusson—Hegel-féle államkeletkezési elmélettel szemben, hogy még a Morgan-féle leírás nyilvánvaló hibáit is meggondolás nélkül átveszi". Morgan is „elfogult" volt Hume—Fergusson—Hegellel szemben? Hogyan jutott ugyanarra az eredményre, mint Marx és Engels? És hogyan magyarázható Engels kritikátlan magatartása a Morgan-féle leírással szemben Hume—Fergusson—Hegel befolyásával?

A hódítási elmélet értéke tehát kevesebb mint semmi: mind az erőszak alkalmazott formája, mind annak eredménye nem érthető meg másként, csak gazdasági okokból, a termelőerők fejlettségi fokából. Maga Cunow is kénytelen elismerni, hogy amíg alacsonyfejlettségű vadásztörzsek ütköznek össze, addig az eredmény az egyik törzsnek a másik által való megsemmisítése vagy elkergetése: olyan felismerés, melyet Engelstől tulajdonított el és amelyet Engels a következőképpen önt szavakba:

> „Ez az egyszerű szervezet tökéletesen megfelel azoknak a társadalmi viszonyoknak, amelyekből keletkezett. Nem más, mint a társadalmi viszonyok sajátos, természetes csoportosítása, mely alkalmas az így szervezett társadalmon belül netán keletkező minden viszály kiegyenlítésére. Kifelé a háború a kiegyenlítés eszköze; eredménye esetleg a törzs megsemmisülése, de sohasem leigázása. Éppen az a nagyszerű és egyben korlátolt a nemzetségi alkotmányban, hogy nem tesz lehetővé uralmat és szolgaságot." (A család stb. eredete. Szikra 1949. 161. old.)

Csak ha már belülről a meghódítandó belső fejlődése által létrejön az uralom és szolgaság lehetősége, amit legtöbbször a törzs természetes egyenlőségének felbomlása idéz

elö, csak akkor tudja az erőszak és hódítás az osztályok és állam kifejlödését meggyorsítani, de sohasem lehetnek egyedüli okai keletkezésüknek.

Még egyes polgári szociológusok is belátják ezt és a hódítási elmélet ellen nyomós ellenvetésnek tekintik. A. Vierkandt így ír róla:

> „Az állam keletkezését egyébként nem lehet előkészítetlen és hirtelen folyamatnak tekinteni ... Sokkal inkább feltételezhető, hogy legalább az uralkodó csoportoknál kialakultak ennek elöfeltételei: az állam keletkezésének elötörténetének kell lennie vagy jobban mondva, az állam keletkezését hosszabb folyamatnak kell elképzelnünk." *(A. Vierkandt:* Gesellschafstlehre — Társadalomtudomány — 471. old.)

Megint Engels az, aki vázolja, hogyan hat a hódítás mint gyorsító és formáló tényező. Szóbanforgó könyvének „A germán államokról" szóló fejezetében leírja, hogy „ez az állam nagy, idegen területek meghódítása révén alakult ki közvetlenül" (172. old.) és hozzáteszi:

> „Minthogy azonban e hódítás nem jár a régi lakosság elleni komoly harccal, sem fejlettebb munkamegosztással, minthogy a hódítók és meghódítottak csaknem azonos gazdasági fokon állnak, a társadalom gazdasági alapja tehát változatlan marad, ezért tud a nemzetségi szervezet, bár módosul, területileg korlátozott alakjában évszázadokon át továbbélni a falu (mark) közösségben..." (173. old.)

Tehát: a hódítás az osztályok és állam keletkezésénél csak *alárendelt* szerepet játszhat. Ott is, ahol a hódítás ezt meggyorsítja, az újonnan keletkezett állam formája a termelőerök fejlettségi fokától függ és főleg attól, hogy milyen mértékben teremtett helyet a régi közösség felbomlása a vele összeütköző magántulajdonnak és elnyomásnak.

A hódítási elmélet tehát nem más, mint az egész kérdés elkenése, hasonlóan a biológiában szerepet játszó kérdéshez: az élet keletkezéséhez. Sok biológus olyan ravasz volt, hogy ezt a kérdést újabban azzal a „szellemes" feltevéssel oldotta

meg, hogy az élet az egyik bolygóról a másikra a világürön keresztül jutott át. Így került a földre is. Nem akarják elismerni sem az élet kezdetét, sem keletkezését. Mindezt azért, nehogy el kelljen ismerniök az élettelen anyagból keletkező élő anyagot, ami átkozottul hasonló volna holmi materialista elméletre és így nem nagyon támasztaná alá a teremtés legendáját. Ugyanez az eset itt is: Minden erővel vonakodnak elismerni az osztályok és az állam gazdasági eredetét, nehogy így azt is elismerni kényszerüljenek, hogy pusztulásuk szintén gazdasági szükségszerüség, ami megint nagyon hasonlít holmi átkozott kommunista elmélethez. Ezért *kenik* el a kérdést: Itt nem egyik bolygóról a másikra, hanem egyik néptől a másikhoz. Vannak „gonosz" nomád népek és „békés" földmüvelök. Hódítók és meghódítottak: az előbbiek „imperializmusa" az osztálytársadalom és az állam szülöatyja.

Sokkal közelebb áll az igazsághoz, ha megállapítjuk, hogy a modern imperializmus és benne a szociáldemokrácia ellenforradalmi szerepe szülöatyja a szociáldemokrata gondolkodásnak, a hódítás ideológiájának.

Azonban sem ebben a kérdésben, sem a többi előzöben a legkisebb alkalom sem nyílt arra, hogy Engels müvét „elavultnak", „túlhaladottnak" tekinthessük. Az engelsi írás fontossága nem ebben vagy abban a részletben jut kifejezésre, amely esetleg javításra szorul; az írás minden *lényeges* kérdésben ugyanolyan időszerü és tudományos értékü, mint megírásának időszakában. Semmi sem bizonyítja ezt hatásosabban, mint azok az ellentmondások, melyekbe az ellenfelek kétségbeesett igyekezetükben, hogy Engelst cáfolják, belegabalyodnak. Az engelsi fejtegetések gránitsziklájáról *minden ellenvetésük* visszapattan.

SZABADSÁG ÉS EGYENLŐSÉG A SZOCIALISTA TÁRSADALOMBAN

A tőkének az a törekvés a tendenciája, hogy a termelőeröket egyetemlegesen kifejlessze és oly termelömódot hozzon létre, amelyben a termelöerök fejlödése nem bizonyos állapot helyreállítását és legjobb esetben kiszélesítését célozza (ez volt minden a tökés termelömódot megelözö társadalmi-gazdasági rend célja és az a maximum, amelyet elérhettek), hanem amelyben a termelöerök szabad, korlátlan, haladó és egyetemleges fejlödése létfeltétele magának a társadalomnak és a társadalom újratermelésének, ahol az egyetlen elöfeltétel az, hogy mindíg túl kell szárnyalni a kiindulópontot. Ezt a tendenciát a tökés társadalom nem képes megvalósítani, csak tendencia marad, amely bizonyos ponton a tökés társadalom korlátaiba ütközik és az ellentétébe, a termelöerök hanyatlásába csap át. *Valósággá ez a tendencia csak a szocialista társadalomban válhat.* Itt megint — mint valamikor az ösi közösségekben — az *ember* és annak mindíg fejlödö, mindíg sokoldalúbb szükségletei a termelés célja és ezért *a termelőerők teljes kifejlődése feltétele és alapja a termelésnek.* A termelés adott feltételei sohasem válhatnak többé a termelöerök fejlödésének határaivá. *A termelőerők fejlődésének ellentétes formája eltűnt az osztályok megsemmisítésével.* A társadalom alapja az emberi képességeknek egyetemleges kifejlödése. Az egyéniségeknek ez az egyetemlegessége nem gondolatbeli vagy képzelt egyetemlegesség, hanem az emberek tényleges és eszmei viszonylatainak egyetemlegessége. A szocialista társadalom nem ismer

többé *határokat* a termelés fejlődése előtt és minden korlát csak ideiglenes, amelyet *ilyennek éreznek is:* vagyis magában hordja leküzdésének előfeltételeit. Ezek a korlátok nem *szent korlátok* többé, amelyeket hagyomány, vallás stb. szentesít és megrögzít, hanem oly korlátok, amelyeket át kell és át lehet hágni, amelyek tehát *nem igazi korlátok többé.*

A szocialista társadalom egyenlősége és szabadsága is azon alapul, hogy teljesen, egyetemlegesen fejlett egyéniségei saját tevékenységükkel legyőzik a termelés mindenkori korlátait és akadályait.

Az igazi szabadság és egyenlőség előfeltétele az osztályok megszüntetése, megsemmisítése.

„A proletariátus egyenlőségi követelésének — mondja Engels Frigyes — igazi tartalma az *osztályok megsemmisítése.* Minden egyenlőségi követelés, amely ezen túlmegy, szükségképpen oktalanságba lyukad ki."

Az egyenlőség tehát csak abban állhat, hogy senki sem lehet a másik meggazdagodásának eszköze, *senki sem zsákmányolhat ki és senkit sem lehet kizsákmányolni.* A szabadság másrészt nem állhat másban, mint hogy *mindenki szabadon kifejlesztheti valamennyi képességét.* A szocialista társadalom egyenlőségének és szabadságának az alapja a *szabad, termelő testi és szellemi munka.*

A polgári — tőkés — társadalomban a munka a társadalom tagjainak túlnyomó többségére nézve csak mint *áldozat,* a nyugalom, szabadság és boldogság feláldozása szerepel. Ezért fogta fel A. Smith, az első nagy klasszikus közgazdász, a munkát áldozatnak — ez csak a polgári társadalom viszonyainak, elsősorban a bérmunkának a visszatükröződése volt. Az utópista szocialisták viszont, mint pl. Fourier, a munkát csak mint az áldozat ellenlábasát, mint *játékot* tudták elképzelni. „Dolgozz arcod verejtékében" — Jehova átka, melyet Ádámnak útravalóul adott, az *osztálytársadalom átka,* amelyben a munka kín és szenvedés. (A „munka" szó majdnem valamennyi civilizált nyelvben összefügg a „szenvedés" szóval. A magyar „munka" is a szláv „muka" = „szenvedés" szó származéka.) Ennek megfelelően itt a nem-dolgozás, a „pihenés" szabadsággal és boldogsággal azonos. Aki csak teheti, szaba-

dulni igyekszik a munkától és a kispolgár álmainak álma a munkátlan élet.

De a szocialista társadalomban a munka megszünik kényszer, kényszermunka lenni, eltünik a munka átka, a szocialista társadalomban a munka végre szabaddá lesz és *ezzel megszünik áldozat is lenni.* A munka nem átok és áldozat többé, hanem öröm és kielégülés. Ezért a szabadságot sem a „pihenésben" keresik és találják meg, hanem a *teremtő munkában.* Ami a tőkés társadalomban csak néhány kiváltságos ember, müvészek, tudósok stb. szerencsés kiváltsága: *a teremtő munka gyönyöre* — a szocialista társadalomban *minden munka általános jellegévé válik.* Ezért a munka nem is válik játékká. *Életmegnyilvánulás,* az ember legelső *életfeltételei között* szerepel és éppoly kevéssé nélkülözhető, mint a lélekzés. Erre a munkára, amely élettevékenység, alapul a szocialista társadalom egyéniségeinek szabadsága és egyenlősége. Az egyenlőség nem egyéb és nem lehet egyéb, mint a szabad teremtő munka egyenlő lehetősége, a szabadság nem egyéb, mint a munka szabadsága és az emberi képességek szabad, korlátlan kifejlődése. *Szabadság és szabad munka a szocialista társadalomban azonos fogalmak.*

A szocialista társadalomban a munkának, az anyagi termelésnek közvetlen társadalmi jellege van. Másodszor a termelés ott tudományos jellegü.

„Ez a munka általános munka, nem az embernek, mint meghatározott irányban fejlesztett természeti erőnek megerőltetése, hanem a *személyiség* tevékenysége, amely a természeti folyamatba nemcsak természetes, természetadta formájában, hanem mint valamennyi természeti erőt szabályozó tevékenység avatkozik bele." (Marx)

Ezért a szocialista társadalom emberére nézve „az egészség, erő, ügyesség és teljesítőképesség normális állapotában" — A. Smith szavai a bérmunkáról — a munka *normális szükséglet.* Még több: azoknak az akadályoknak a legyőzése, amelyeket a termelőfolyamat megkövetel, *szabadságának gyakorlása.* A tőkés társadalomban a dolgozó nem a saját célját valósítja meg, hanem idegen célt: a tőkés célját. A szocialista társadalomban az ember céljai levetik a külső szükségszerüség

jellegét, olyan célokul tüzik ki öket, amelyeket az egyén, *a szocialista társadalom szabad és tudatos tagja*, maga tüz maga elé. A munka, a termelő tevékenység itt tehát a személyiség önmegvalósulása, tárgyilagosítása és ezért *reális szabadság, a munka cselekvő megtestesülése.*

A termelö egyén volt az emberi társadalom ösközösségeinek az alapja. De milyen egyén? A természetadta, a természet köldökzsinórjától még el nem szakadt egyén, a természettől járszalagon vezetett egyén. A csereértéken alapuló cserében és még inkább a tökés társadalomban az *ember* háttérbe szorul, az árutermelésnek csak természetes elöfeltétele és csak *közvetve* érvényesül.

A szocialista társadalom alapja ellenben megint *közvetlenül* az ember, a dolgozó, de nem az az ember, aki még egészen természetszerüleg összenött azzal a talajjal, amelyen él és termel, és azzal a közösséggel, amelybe születik; aki még nem emelkedik ki a közösségből; akinek a közösséggel szemben még egyénisége sincs — hanem az egész megelözö történelmi fejlödés vívmányaival meggazdagodott és a tudományok fejlödésével felszerelt ember, aki *a szabad szocialista társadalomban teljes egyéniségét minden sokoldalúságában kifejlesztheti.* Ennek az embernek a viszonya a munkához, saját tevékenységéhez, megint *„természetessé" válik* — de hasonlíthatatlanul magasabb, az egész megelözö történelmi fejlödéssel gazdagított és társadalmilag közvetített hatványon.

A szabadság a polgári társadalomban egyértelmü a *közönyösséggel.* Az ember csak mint természetes elöfeltétel játszik szerepet, mint *pozitív tartalom* sem az egyenlöség polgári felfogásába, sem a polgári szabadságon nyugvó jogi, politikai és társadalmi viszonyokba nem lép be. *A szocialista társadalom legfőbb termelő ereje ellenben maga a termelő ember.* Ezért a Szovjetunióban és a szocializmus felé haladó többi országban már megszünt a közöny az ember iránt! *Az ember a szovjetkormány és Sztálin, a népi demokráciák kormányai gondoskodásának szakadatlan és legfőbb tárgya.* Az ember megint *közvetlenül,* mint ember, tudatosan alapja az egész társadalmi fejlödésnek és ezzel *a polgári társadalom közönyössége az emberrel szemben szovjethumanizmusba, szocialista humaniz-*

musba csap át. A szovjethumanizmusnak (szocialista humanizmusnak) itt a gyökere és ez a lényege.

Ezzel nemcsak mindíg gazdagabb forrása a lelkesedésnek, a munkaakaratnak és termelékenységnek, a hősiességnek és áldozatkészségnek nyílik meg (a szovjetsajtó és saját sajtónk minden oldala, a második világháború minden napja ékesen szól erről), hanem megnyílik az út azok előtt a mérhetetlen tehetségek előtt, amelyek a néptömegekben szunnyadnak és amelyek érvényesülését a tőkés társadalom megakadályozza. Nem a szürke egyformaság lép a szocializmusban a polgári egyenlőség helyébe, mint ahogy a szocializmus ellenségei az emberiség fejlődését a szocialista társadalomban festik — „a marxizmus ellensége az egyenlősítésnek" (Sztálin) — ellenkezőleg, a legnagyobb szellemi differenciálódás, vagyis az egymástól *különböző* hajlamok mindenoldalú fejlődése itt indul meg igazán és mindíg gyorsuló ütemben, mindíg magasabbra emelkedik.

A polgári-tőkés társadalom felfogása az egyenlőségről lényegében *negatív*. Először is lényegében tagadja *az embert mint olyat* — nem az emberek egyenlők itt, még csak az állampolgárok sem, éppen leglényegesebb viszonylataikban, hanem csak az utóbbiak a törvény előtt. De ettől eltekintve, másodszor, „az egyenlőség" — mint Engels kidomborítja — „csak az egyenlőtlenséggel ellentétben, az igazság csak az igazságtalansággal ellentétben létezik, vagyis magukon viselik az eddigi történelmi fejlődés ellentétes jellegének bélyegét, tehát magának a régi társadalomnak bélyegét". A szocialista társadalomban megszűnik az osztálytársadalom igazságtalansága, *megszűnik az osztályok egyenlőtlensége*, mert „egyenlőség alatt a marxizmus az osztályok megszüntetését érti" (Sztálin). Ugyanezt hangsúlyozza Engels is, megismételve más helyütt fent már idézett gondolatát:

„A polgárság egyenlősége (az osztály*kiváltságok* megszüntetése) nagyon különbözik a proletariátus egyenlőségétől (maguknak az *osztályoknak* a megszüntetése). Ha az utóbbinál tovább megyünk, vagyis, ha az egyenlőséget elvontan fogjuk fel, értelmetlenség lesz belőle."

A szocialista társadalomban az egyenlőség elveszti tehát mind *ellentétes*, mind *negatív* jellegét. *Harmonikus* és *pozitív*

tartalommal telik meg. Az osztályok megszünésével elesik az az akadály, amely évezredeken keresztül áthághatatlan volt az emberiség dolgozó részére nézve, eltünik az uralkodó osztályok monopóliuma a müveltségre, amely a dolgozókat eldurvította és tudatlanságban tartotta. Az emberiség gyors és eddig hallatlan emelkedése kezdödik, a szabad egyéniségnek mindenoldalú fejlödése, amely mindíg bövebben buzogó reális anyagi biztosítékokra támaszkodik. A kizsákmányolás alávalóságaitól és béklyóitól megszabadított, felszabadított munka az alapja a valamennyi tehetségüket kifejlesztö egyéniségek *reális szabadságának*, akiknek „saját társadalmi kapcsolataik immár saját szabad tettük". Ebben a társadalomban, amelyben „nem a vagyoni helyzet, nem a nemzeti leszármazás, nem a *nem*, nem a szolgálati viszony, de minden polgár egyéni képessége és személyes munkája határozza meg társadalmi helyzetét" (Sztálin: „A Szovjetunió alkotmányáról"), az ilyen társadalomban „az emberek végre urai saját társadalmi viszonyaiknak, ezzel együtt a természet urai — szabadok".

(Társadalmi Szemle, 1947 július—augusztus.)

A MATERIALISTA VILÁGNÉZET DIADALMAS ÚTJA

Tisztelt Hallgatóim!

Mindenekelőtt szeretnék megállapodni Önökkel abban, mit értsünk a „Dialektikus materialista világnézet diadalútja" alatt. Ez a diadalút lefolyik mindenütt, csendben és világtörténelmi nagy eseményekkel kapcsolatban, világméretekben. Lefolyik a tudomány minden területén. Ha a tudós a laboratóriumban egy új felfedezést tesz, anélkül hogy tudná, a dialektikus materializmus diadalútjához járul hozzá. Ha a csillagász a csillagos ég felé fordítja látcsövét és ott új jelenséget észlel, a dialektikus materialista világszemlélet fejlődését segíti elő. De nemcsak elméleti téren, a tudomány területén, hanem gyakorlatilag azokban az országokban, ahol a munkásság lerázta magáról elnyomói igáját, minden, a termelést gigászi méretekben növelő termelőmunka, a bányákban, a gyárakban, a földeken stb. nem egyéb, mint a dialektikus materializmus diadalútja. Azok az óriási harcok, amelyek a második világháborúban lefolytak és amelyek a dialektikus materializmus pártja, a Szovjetunió Bolsevik Pártja vezetése alatt világrengető győzelemmel végződtek, semmi egyéb, mint a marxizmus-leninizmus és így ennek következtében a dialektikus materializmus világnézetének győzelme a fasizmus és ennek haladásellenes ideológiája, a fasiszta államrendszer felett. Nincsen az a terület, ahol ki ne lehetne mutatni, hogy ami a mai modern társadalomban történik, az igenis közvetve vagy közvetlenül a materialista, a dialektikus materialista világnézet diadalútjának

egy-egy szakasza. Éppen ezért mai előadásomban két feladat áll előttem. Egyik: megmutatni, hogy a modern tudománynak a legfontosabb felfedezései a dialektikus materializmust igazolják.

Ha nem a marxizmus filozófiájáról volna szó, hanem az idealista filozófia valamely változatáról, vagy akár a régebbi, Marx előtti materializmus egyik formájáról, úgy csak egy út állana előttünk nyitva annak megállapítására, győzelmet aratott-e a szóbanforgó irány, vagy ellenkezőleg, vereséget szenvedett-e: az elméleti út. Össze kellene hasonlítanunk az illető filozófia alaptételeit a tudományok eredményeivel s megállapítani, igazolják-e ezek az eredmények e tételeket vagy cáfolják. Természetes, hogy ez az eljárás a marxista filozófia esetében is nemcsak nyitva áll előttünk, de egyenesen kötelező. Ha van filozófia, amely minden fenntartás nélkül a tudomány, természet- és társadalomtudomány eredményeire építi fel világnézetét, amely tehát teljességgel tudományos világnézet, úgy bizonyára a marxista filozófia az. Ha van filozófia, amelynek nem kell félnie a tudomány haladásától, amely ellenkezőleg, egyenesen azt a célt tűzte maga elé, hogy a tudományok haladása elől elhárítson minden akadályt, hogy a tudományok haladását minél gyorsabbá és fokozottabbá tegye, úgy ez a mi filozófiánk, a marxizmus-leninizmus filozófiája. Sőt, ami még több, ismeretes, hogy a marxi-lenini filozófia egészen tudatosan összefűzi a maga sorsát, saját fejlettségi fokát a tudományok haladásával. A marxista-leninista filozófia az egyetlen filozófia, amely tudatában van annak, hogy nem tartalmazza a végleges igazságot, hogy semmiféle „kinyilatkoztatott" igazságnak nincs birtokában, hanem a tudományok minden korszakalkotó vagy akár jelentős felfedezésével *változtatja a maga formáját.* Ebben elvileg különbözik az idealizmustól, amely mindíg arra spekulált és ma is arra spekulál, hogy a tudomány minden haladása számtalan új kérdést vet fel, amelyekre még nem tudunk választ adni: az idealizmus ezekbe a résekbe kapaszkodva belőlük élősködik. A mondottakból logikusan következik, hogy a dialektikus materializmusnak folyton figyelemmel kell kísérnie a tudományok haladását, ellenőriznie kell, megfér-e a dialektikus materializmus mindenkor adott

formája a tudományok által tett haladással, kell-e és mit kell változtatni ezen a formán, hogy a dialektikus materializmus összhangban legyen a tudományokkal.

Így a dialektikus materializmus számára magától értetődő, hogy a tudományos fejlődéssel igazolnia kell magát.

De — s ebben tér el a dialektikus materializmus minden más filozófiától, vagyis világszemlélettől — a mi filozófiánk nemcsak elméletileg igazolható, hanem gyakorlatilag is. A dialektikus materializmus nemcsak arra mutathat rá, hogy a tudományos haladás őt igazolja, hanem arra is, hogy a gyakorlat is mindenben a dialektikus materializmus világtörténelmi méretekben való igazolása. S ez egész más értelmet ad a „diadalút" szónak! A marxizmus-leninizmus nemcsak a tudományok haladásával van a legszorosabb összefüggésben, de a világ haladása, gyakorlati megváltoztatása is a legszorosabban összefügg a dialektikus materializmussal. Ez egészen természetes egy oly filozófiánál, amely kezdettől fogva kijelentette magáról, hogy a világot nem másképmagyarázni, hanem megváltoztatni akarja. S valóban a XIX. század második fele és a XX. század egész menete által igazolt tény, hogy a tőkés társadalom átalakulási folyamata, amelynek szemtanúi és hordozói vagyunk, annak az osztálynak, a modern proletariátusnak a müve, amelynek vezető pártja, a Kommunista Párt, a dialektikus materializmust vallja a maga világnézetének; köztudomású tény, hogy a proletariátus klasszikusai ezt az átalakulást a dialektikus materializmus segélyével nemcsak előrelátták, de meg is valósítják. Köztudomású, hogy Marx, Engels, Lenin, Sztálin a dialektikus materializmus filozófiájára alapították nemcsak elméleti, de gyakorlati, a szocialista társadalom megvalósítását célzó forradalmi tevékenységüket is. Marx már a mult század negyvenes éveiben, még a 48-as forradalmak előtt megformulázta azt a tételt, hogy „a filozófia nem valósulhat meg a proletariátus megszüntetése nélkül, a proletariátus nem szüntetheti meg magát a filozófia megvalósulása nélkül". És ehhez még hozzáfüzte:

„Miként a filozófia a proletariátusban anyagi, úgy a proletariátus a filozófiában szellemi fegyvereit találja meg..."

A mondottakból világosan következik, mi értendő a dialek-

tikus materialista világnézet diadalútja alatt: először az, hogy a tudományok fejlődése *minden tekintetben* ezt a filozófiát, ezt a világszemléletet igazolja; másodszor pedig az, hogy a társadalom fejlődése nem kevésbbé, jobban mondva még kézzelfoghatóbban e filozófia igazolása. Ez persze nem jelenti azt, hogy a dialektikus materializmus diadalútja már lehetetlenné tenne minden más, idealista és agnosztikus áramlatot a kapitalista társadalomban. Ellenkezőleg: minél kézzelfoghatóbb a marxilenini filozófia fensőbbsége és igaza minden más filozófiával szemben, annál mélyebben elmerülnek ezek a miszticizmusban, a vallásos mákonyban, annál reakciósabbak lesznek. Ez nem is lehet máskép az osztálytársadalomban, ahol a materializmus és idealizmus — *Lenin* szavai szerint „burzsoá vagy szocialista ideológia. Középút nincs, mert az emberiség nem alkotott meg egy «harmadik» ideológiát; és különben is egy oly társadalomban, amelyet osztályantagonizmusok szaggatnak szét, nem lehetséges oly ideológia, amely az osztályokon kívül vagy az osztályokon felül állhatna". Ez a magyarázata annak, hogy minél kézzelfoghatóbb a marxizmus-leninizmus diadala, annál több és hevesebb a burzsoá ideológusok kísérlete, menteni a még menthetőt és még hevesebben támadni egyetlen komoly és veszélyes ellenfelüket, a dialektikus materializmust. Ez magyarázza meg, hogy sok természettudós is, nem mint természettudós, hanem mint „jó polgár", mint a burzsoá társadalmi rend híve, maga is úgy tesz, mintha tudománya haladása nem a dialektikus materializmust igazolná, hanem azt cáfolná.

Hiszen még egy német fasiszta politikus is kijelentette nemrég, hogy a második világháborúban nem a német népet győzték le, hanem a német nép vezetőit. Pedig van-e valami, ami kézzelfoghatóbb, mint a német nép veresége? Az ilyen nyilatkozatok mindíg lehetségesek, de senkit meg nem tévesztenek sem a politikában, sem a filozófiában, csak azt, akinek éppen az a célja, hogy megtévesszék, csak azt, aki struccként inkább a homokba dugja a fejét, semhogy az igazságnak a szemébe kelljen néznie!

Az első feladatunk tehát, hogy megnézzük, milyen tudományos felfedezések azok, amelyek alapján a dialektikus mate-

rializmus diadalútjáról beszélhetünk? Meg kell mondanunk, hogy etekintetben oly gazdag anyag áll rendelkezésre, hogy valósággal zavarban van az ember: mit válasszon ki ebből a gazdag anyagból. Egyetlen oly felfedezés sincs a természettudomány számtalan felfedezése között, amely ne minket igazolna. De éppen ezért sok részletet érintetlenül kell hagynunk s csak a legfőbb vonásokra szorítkozhatunk. S éppen ezzel kapcsolatban mindjárt leszögezhetünk egy tényt, melynek a mi összefüggésünkben *elvi jelentősége van.*

Ez a tény pedig az, hogy éppen ezek az *általános vonások* azok, amelyek elsősorban igazolják a dialektikus materializmus világnézetét. Igen fontos és mély jelentőségű éppen az a tény, hogy míg a részleteken talán lehet vitatkozni, egyik vagy másik területen vita lehet afelől, hogy ennek vagy annak az új felfedezésnek mi a filozófiai jelentősége, de ahhoz a legkisebb kétség sem férhet, hogy a természettudományok *általános fejlődése* a dialektikus materializmus igazolása.

A természettudományok az utóbbi fél évszázadban teljesen megváltoztatták *jellegüket.* Ez igaz a természettudományok minden ágára nézve, csillagászatra éppúgy, mint a fizikára, vegytanra éppúgy, mint a biológiára. Melyek azok az új vonások, amelyek a mai természettudományt szemben a régi, a XIX. század végén még korlátlanul uralkodó természettudományi felfogással szemben jellemzik? Két vonásra kell itt mindenekelőtt rámutatni, mindkettő olyan, amely a *dialektikus materialista gondolkodásmód alapvető vonása,* mindkettő a dialektikus materialista gondolkodásmód térfoglalásáról tanúskodik a természettudományban. Az egyik vonás a *viszonylagosság elvének,* a másik a *fejlődés elvének* feltétlen bevonulása a természettudományba. Mindkettő együttvéve azt jelenti, hogy a régi *mechanikus-materialista* természettudomány megdőlt, helyét oly természettudomány foglalta el, amely joggal nevezhető *dialektikus-materialista* természettudománynak. Ha a természettudósok többsége ennek nincs tudatában, úgy ez csak azért van, mert nem ismerik a dialektikus materializmust s így nem tudják, hogy az, amit felfedeztek, ha új is *természettudományi vonatkozásban,* de semmiképpen sem új *filozófiai vonatkozásban,* mert csak a dialektikus materializmus ál-

talános világszemléletének konkrét természettudományos igazolása.

Mi jellemezte a régi természettudományt? Először az, hogy *mechanikus* volt. Ez alatt azt értjük, hogy a természet valamennyi jelenségét igyekeztek visszavezetni a mechanikára, vagyis a fizikának arra az ágára, amely *viszonylagosan lassú mozgásban lévő óriási testek helyváltoztatásával* foglalkozik. Ilyen testek: az égitestek, mint a föld, a bolygók, a csillagok, vagy a földön érzékelhető testek, mint egy billiárdgolyó, vagy egy kilött ágyúgolyó, stb. S amióta a hőjelenségeket is sikerült a molekulák gyors rezgésével megmagyarázni, a természet valamennyi jelenségének magyarázata a mechanika törvényeivel, vagyis mechanikus magyarázata látszott annak a nem is nagyon távoli célnak, mely felé a természettudománynak általában törekednie kell. A XIX. század nem egy kiváló természettudósának nyilatkozatát lehetne idézni, mely ennek a törekvésnek kifejezést adott s még ma is akadnak hangok, amelyek minden forradalmi átalakulás ellenére, amelyen közben a természettudomány keresztülment, még mindíg nem tudnak szabadulni ettől a régi előítélettől.

Ám kiderült, hogy ennek a törekvésnek semmi jogosultsága sincs, ez csak előítélet. Ha valamit a természettudományok fejlődése bebizonyított, úgy a dialektikus materializmusnak azt a felfogását, hogy a helyváltoztatás vagyis a mechanikus mozgás a mozgásnak csak egyik, mégpedig legalacsonyabb rendü fajtája, amely mellett az anyag még számtalan másfajta mozgásban van, amelyek nem vezethetők vissza mechanikus mozgásra, vagyis egyszerü helyváltoztatásra. Ilyen nem mechanikus mozgások, vagyis nem puszta helyváltoztatás az elektromagnetikus jelenségek, a vegyi, a biológiai, a társadalmi jelenségek, a gondolkodás, stb. Valóban, ha van valami, amit a természettudomány egyszersmindenkorra bebizonyított, úgy az, hogy nemcsak lehetetlen a természet vagy akárcsak a fizika valamennyi jelenségét mechanikusan magyarázni, hanem éppen ellenkezőleg, úgy látszik, hogy fordítva, az anyag elektromos szerkezete az, amelynek a mechanikus jelenségek is alá vannak vetve. Így ma már megdönthetetlen tény, hogy minden testi mogást hullámmoz-

gások kísérnek, ú. n. anyaghullámok — viszont minden hullámmozgás ugyanakkor a testek mozgását jellemző tulajdonságokat is mutat fel. Így az elektron — az anyag eddig ismert legkisebb alkatrésze — éppúgy mutat interferenciás jelenségeket, mint a fény, viszont fordítva a fény — amelyről feltették, hogy kizárólag hullámmozgás — testi tulajdonságokat mutat, amikor foton — fényatom — formájában lép fel. Sőt: elektron és foton kölcsönösen átalakulhatnak egymásba.

Így a test és a hullám fogalma *viszonylagossá* vált. A fény hol mint hullám, hol mint testecske viselkedik, vagyis néha oly jelenségeket mutat, amelyek csak úgy magyarázhatók, ha a fényt az éter hullámmozgásának fogjuk fel, máskor viszont olyanokat, amelyek nem magyarázhatók máskép, mint hogy a fény testecske. De ugyanez érvényes az elektronra, s legalább *elvileg*, minden anyagi mozgásra. Az atomok méreteit felülmúló nagy testeknél azonban a hullámmozgás oly csekély, hogy elhanyagolható.

De nemcsak a testecske és a hullám fogalma vált viszonylagossá — viszonylagossá vált a fizika minden alapfogalma, amelyeket a klasszikus fizika egyszersmindenkorra adott, változatlan, *abszolút* tulajdonságoknak fogott fel: így a tömeg, a tehetetlenség, az energia stb. A testek tömege például azelőtt annyira változatlan tulajdonságnak tünt fel, hogy a tömeget egyenesen azonosították az anyaggal. Nos, kiderült, hogy a tömeg a gyorsulás függvénye és ma már meg kell különböztetnünk a nyugvó test tömegét a mozgó test tömegétől. Sőt kiderült, hogy a nyugvó fotonnak nincs is tömege, de a dialektikus materializmus számára nem az a fontos, van-e a fotonoknak tömegük vagy az elektronoknak az elektromagnetikus tömegen kívül más tömegük is vagy nincs, hanem az, hogy objektív, tőlünk független valóság-e a fotonok, elektronok vagy sem? Márpedig ma, amikor az elektronok pályáját egy elmés szerkezet segítségével le tudjuk fényképezni, egy másik elmés szerkezet segítségével pedig egyenként meg tudjuk számlálni őket, objektív létezésüket kétségbevonni nemcsak lehetetlen, de oly nyiltan tudományellenes eljárás, hogy egyetlen fizikus sem meri ezt nyiltan megtenni, akármennyire meg van is sokakban a hajlandóság a tudomány vívmányait az ellenkező-

jére változtatni. Ma, amikor az atomenergia felszabadítását az amerikai imperializmussal ellentétben, amely ezt a hatalmas természeti erőt világuralmi törekvései legfontosabb biztosítékává szeretné kiépíteni, a Szovjetunió a békés termelőmunka leghatalmasabb támaszává változtatja, hegyeket mozdít meg helyéből és folyók irányát változtatja meg segélyével, hogy a sivatagok helyén virágzó termőföldek támadjanak, — az atomok (s velük az elektron) objektív létét csak azok vonják kétségbe, akik a tudomány legértékesebb felfedezéseit nem az emberiség javára, a haladás érdekében, hanem az emberiség ellen, a haladás ellen akarják felhasználni!

Így viszonylagos lett a fizika legtöbb alapvető fogalma. De viszonylagos lett a mozgás, a tér, az idő az energia — vagyis éppen azok a fogalmak, amelyek állandó, változatlan, vagyis abszolút voltán az egész klasszikus fizika felépült. A modern fizikát teljes joggal nevezhetjük viszonylagos — relativista — fizikának, szemben a régi *abszolutista* fizikával.

De mi a viszonylagosság elve, ha nem a dialektikának egyik vonása? Hiszen ismeretes, hogy a dialektika nem ismer más, mint hajlékony, nem merev fogalmakat, nem ismer el semmi egyszersmindenkorra adott, változatlan, merev határokat, nem ismer el semmi véglegeset, végérvényeset. Persze a dialektika megköveteli, hogy az örök változás, a mindenféle és fajta átmenet, szóval a viszonylagosság teljes elismerése ne csapjon át *szofisztikává*, vagyis a természetet ne változtassuk át a görög mitológia Proteuszává, aki ha megfogták, rögtön ezerféle alakot öltött magára, úgy, hogy igazi arculatát nem lehetett megismerni. Nem, a természetben a viszonylagosság mellett el és fel kell ismernünk az *állandóságot* is. S a modern természettudomány a dialektikus materializmusnak ezt a tételét is igazolja; ilyen állandók a nyugvó test tömege, az elektronok elektromos töltése, az energia legkisebb mennyisége, a fény sebessége a világűrben stb. Ilyen állandók a vegyi elemek, amelyek minden változás ellenére, amelyen keresztülmehetnek és keresztülmennek, minden átalakulás mellett, amelynek következtében egyik elem a másikba csaphat át, *megmaradnak különböző elemeknek*, meghatározott tulajdonságokkal, az anyag különböző formáinak. Ilyen állandó külö-

nösen a hidrogénatom, amelyből — mint mindjárt meglátjuk — minden más elem felépül.

Ebből a pár példából látható, hogy a modern természettudományban a dialektika *diadalutat* tett meg. De alá kell húznunk, hogy a *materialista dialektika* az, amely a modern természettudományban győzedelmeskedett. Valóban: ha a fizika ma teljesen a viszonylagosság elvén épül fel, ugyanakkor a *világ anyagi egységének* is megdönthetetlen bizonyítékait szolgáltatja. Elég e tekintetben a *mesterséges rádióaktivitásra* hivatkoznunk. Tudjuk, hogy miben áll a rádióaktivitás: bizonyos nehéz atomok állandóan, spontán szétesnek s hosszabb-rövidebb idő multán, egész sor — kb. 40 — elemen keresztül végül is ólommá alakulnak át. Ez a tény azt bizonyítja, hogy az atomok világának alapszabálya a *változás;* de a dialektikus materializmus a mozgást, az anyag ez elidegeníthetetlen tulajdonságát mindig is így fogta fel: mozgás nemcsak helyváltoztatás, hanem változás általában — mondja Engels Frigyes nem egyszer. Azt, amit a természet bizonyos körülmények között létrehoz — az elemek átváltozását egymásba, azt sikerült mesterségesen, laboratóriumainkban meghatározott, magunk által megválasztott körülmények között megvalósítani. Ma már alig van oly elem, amelyet ne tudnánk ilyen úton más elemmé átalakítani, és ismeretes, hogy az atomenergia felszabadításával sikerült oly új elemeket mesterséges úton létrehozni, amelyeket a természetben eddig nem ismertünk. A mesterséges rádióaktivitásnál azt látjuk, hogy hidrogén hat a fluórra, amikoris oxigén és hélium keletkezik: hidrogén hat a nitrogénra — és bór és hélium keletkezik; meg is lehet fordítani ezeket a reakciókat: bórból lithium és hélium keletkezik, alumíniumból szilicium és hidrogén és így tovább.

S mit bizonyítanak ezek a tények? Nemcsak azt, hogy a természet dialektikus alapelve, mint mondottuk a változás, hanem ugyanakkor a világ anyagi egységét is. Mert miért mehetnek át az atomok egymásba? Azért, mert — végső fokon — valamennyien elektronokból és protonokból (hidrogén atommagból) tevődnek össze, minden a hidrogénnál nehezebb atom ezen elem egészszámú többszöröséből alakult ki. Így pl. a hélium két, az oxigén nyolc hidrogénatom tömörüléséből. Ezt a

tényt elfedi az, hogy az összetömörülés folyamatánál anyagveszteség áll be, amely sugárzó energia formájában távozik s ezért az atomsúlyok nem a hidrogén atomsúlyának egészszámú többszörösei. A másik tény, amely ezt elfedi, az ú. n. *izotópok* létezése; minden elem többféle változatban van meg, amelyek súlyukban különböznek, bár külső elektronjaik számában és így fizikai és vegyi tulajdonságaikban megegyeznek. E válfajok egyenlőtlen keveredése szintén hozzájárul ahhoz, hogy az atomsúlyok nem egész számok. De amióta ezek és más módosító körülmények ismeretesek, az atomsúlyok rendellenessége magyarázatot nyert s ma már nincs fizikus, aki tagadni merné, hogy *a különböző atomok egymásból keletkeztek és egymásba mennek át*, bizonyítva így egyrészt *a világ anyagiságát és anyagi egységét*, másrészt hogy *az anyagi világ törvényei — dialektikus törvények*, amelyek legalapvetőbbjét már Herakleitosz görög filozófus így fogalmazta meg: Panta rhei — minden folyik, vagyis változik.

Ez a jelenség, a rádióaktívitás, elvezet bennünket a dialektikus materializmus másik nagy alapelvéhez: *a fejlődés elvéhez*. Ismeretes, hogy Lenin a dialektikát egyenesen úgy határozza meg, mint a fejlődés legmodernebb, legmélyebb elméletét. Mármost: ha a régi természettudomány a fejlődés elvét kénytelen volt immel-ámmal, nehezen és vonakodva — elismerni a biológiában, úgy ma már nincs a természettudománynak olyan ága, amely meg tudna lenni e fogalom nélkül, amely akárcsak egyetlen lépést is képes volna tenni a fejlődés elvének elismerése nélkül.

Hogy erről meggyőződjünk, maradjunk egyelőre az atomok átváltozásánál. Az atomok átmennek egymásba: a legnehezebb atomok, amelyek a földön találhatók, szétesnek s alacsonyabb rendszámú, vagyis könnyebb atomokká változnak, mindaddig, míg végül ólom lesz belőlük. A fordított folyamatot, vagyis nehezebb atomok létrejöttét könnyebbek tömörülése útján, a földön nem észlelhetjük, de mesterséges úton magunk létre tudjuk hozni. Ebből magából adódik az a következtetés, hogy a természet sem járt el más úton, mint a földi fizikus a laboratóriumában, vagyis hogy a természetben is

nemcsak nehéz atomok esnek szét, hanem könnyebb atomok — hidrogén és hélium — tevődnek össze nehezebbekké.

S valóban: a materialista világnézetről szóló írásaimban idéztem számos természettudós véleményét erről a kérdésről, amelyek mindenben megerősítik ezt a feltevést. Legyen szabad itt még néhány kiváló természettudós véleményét idéznem:

Otto Hahn, Nobel-díjas fizikus kijelenti:

„Ha el akarjuk kerülni a természet lefolyásának egyoldalú felfogását, fel kell tételeznünk, hogy energiagazdag rádiumelemek a világűrben spontán keletkezhetnek. Ilyen folyamatok volnának a magasabb súlyú elemek képződése alacsonyabb atomsúlyúakból, pl. hélium képződése hidrogénből..." — „Millikan, amerikai fizikus odáig megy, hogy nemcsak hélium, hanem oxigén, szilicium és vas, tehát a természetben leggyakrabban előforduló elemek spontán képződését a világűrben majdnem bebizonyítottnak veszi..."

Egy másik Nobel-díjas fizikus, F. Krüger, kijelenti, hogy „a nehéz rádióaktív atomok képződésének valahogyan éspedig állandóan végbe kell mennie, ha meg akarjuk magyarázni azt a tényt, hogy az anyag minden időben állandó..."

Azt hiszem, felesleges az idézeteket halmoznom. Bebizonyítottnak vehetjük, hogy a legtekintélyesebb szakemberek egyöntetűen elismerik, hogy *az elemek az anyagi világ fejlődésének termékei.*

De ami áll a kisvilágra, nem kevésbbé érvényes a nagyvilágra, a *csillagok világára.* Itt a modern csillagászok és csillagászati fizikusok, ha lehet, még egyöntetűbben azon az álláspontón állnak, hogy a világok keletkeznek és elmúlnak, keletkeznek, felfelé haladnak, míg elérik fejlődésük csúcspontját, hogy azután lefelé ívelve, kialudjanak vagy ködfolttá essenek szét. Legyen szabad két összefoglaló véleményt idéznem:

A már idézett Krüger szerint:

„... akárhová nézünk, a világ tele van erővel. Számtalan nap kimeríthetetlen erővel sugároz hőt a határtalan mindenségbe. Igaz, hogy az égen oly csillagokat is látunk, amelyek létük lefelé menő szakaszában vannak, amikoris le- és kihűlnek, de ugyanannyit látunk a ködfoltokból újra keletkezni és

izzóvá válni. A csillagok világában mindenütt az elmúlás mellett friss életrekelést állapíthatunk meg."

Egy másik fizikus kijelenti:

„Ha szemünket a csillagos égre irányítjuk, úgy azt látjuk, hogy ez a látvány nem amellett tanúskodik, hogy a világ keletkezett és elmúlik, hanem *egész világrendszerek folytonos keletkezéséről és elmúlásáról.* Az égen világokat látunk a fejlődés minden szakaszában, látunk ködfoltokat, amelyekben szilárd égitestek képződnek, némelyekben éppen hogy felismerhetően, másokban már előrehaladott fejlődésben, mellettük kész bolygórendszereket, ugyanakkor azonban oly égitesteket is, amelyek más égitesttel való összeütközés vagy egyéb okok folytán megint ködfolttá estek szét. Mindenesetre nemcsak kihúnyó, de éppannyi újonnan keletkező világot találunk. Így minden amellett szól, hogy a világ örök és kimeríthetetlen erőtől duzzad s örök történéssel van tele."

Ezek után, összefoglalva, állapítsuk meg, hogy a természettudományok két legfontosabb, két legalapvetőbb ága éppen *általános jellegét* illetően, a materialista dialektika értelmében változott meg. A régi, mindörökre adott, abszolút és változatlan berendezésü nagy- és kisvilág — a makro- és mikrokozmosz, a csillagok és világrendszerek s az atomok világa — helyet adott egy örök mozgásban levő, folytonosan a változás állapotában levő, örökké az elmúlás és keletkezés, az összetevődés és szétesés állapotában levő világnak, szóval a *metafizikusan* elképzelt világkép helyet adott egy *dialektikus* világképnek. És döntő jelentőségü ebben az összefüggésben az a tény, hogy nemcsak a részletek azok, amelyek a materialista dialektika egyik vagy másik tételét igazolják, hanem éppen a csillagászattan s a fizika, valamint a vegytan legáltalánosabb jellege, összjellege lett dialektikussá. Ha Engels Frigyesnek a maga idejében még nagy fáradsággal kellett felfedeznie a mechanikus és metafizikus, vagyis dialektikaellenes természettudományból, a hamis burokból, melybe a természettudósok beburkolták, a dialektikus lényeget, úgy ma a dialektika keresztültörte magát a felszínig s csak le kell hajolni, hogy a kincseket összeszedjük. Ezen nem változtat semmit az a tény, hogy a természettudósok maguk relativitásnak, viszonylagos-

ságnak nevezik azt, amit sokkal találóbban dialektikának kellene nevezniök. Ez csak onnan van, hogy nem ismerik a dialektikus materializmust és, hogy egy régi hasonlattal éljek, Molière egyik figuráját, az úrhatnám polgárt utánozva, prózát beszélnek, anélkül hogy tudnának róla, dialektikát visznek bele tudományukba, anélkül hogy tudnák, hogy az, amit oly sikerrel alkalmaznak, a *materialista dialektika.*

Nem felesleges ezzel kapcsolatban azt is megjegyeznünk, hogy a természettudósok viszonya tudományukhoz szintén *dialektikus* értelmű változáson ment keresztül. Megszűnt a természettudósoknak az a *dogmatikus* beállítottsága, amellyel tudományukat megdönthetetlen, kész, abszolút igazságok gyüjteményének tekintették. Még nincs messze tőlünk az az idő, amikor a természettudósok azt hitték, hogy a klasszikus, newtoni mechanikán már semmi és senki a legcsekélyebbet sem fogja változtathatni, legfeljebb részletkérdésekben állhat majd be további fejlődés. A forradalmi változások, amelyek közben bekövetkeztek, óvatosabbá tették a természettudósok döntő részét: ma már tudják, hogy az az igazság, amelyet elértek, csak *viszonylagos igazság*, amelyet a tudomány további haladása éppúgy módosítani és kiegészíteni fog, mint ahogy a modern, relativista fizika módosította és kiegészítette a régi klasszikus fizikát. A természettudósoknak csak elenyésző kisebbsége von le az igazság viszonylagosságából szkeptikus, agnosztikus következtetéseket, mondván, ha az igazság csak viszonylagos és nem abszolút, úgy nincs igazság. Ők maguk bizonyítják be az ellenkezőjét. Mert egyetlen természettudós sem határozza el magát arra az állításra, hogy az új fizika egyszerűen megdöntötte a régi, klasszikus fizikát. Ellenkezőleg, fáradhatatlanul hangsúlyozzák, hogy a régi fizika nem dőlt meg, csak az új, szélesebb fizika egyik határesetévé lett. Az emberi megismerés minden viszonylagossága mellett tehát elismerik, hogy megint egy lépést tettünk a tőlünk függetlenül létező, objektív világ *abszolút* megismerése, vagyis az *abszolút igazság felé* Amit a dialektikus materializmus mindíg is állított.

Elhagyva az élettelen anyag világát, forduljunk az élő anyag felé: a *biológia* kérdései felé. Itt mindenekelőtt magának az *életnek*, az élet *keletkezésének és lényegének* kérdése az,

amely felé figyelmünknek irányulnia kell. Nemcsak azért, mert az idealizmus éppen itt húzta meg magát a legszívósabban és itt talál mindíg utolsó menedéket (amíg nem tudtuk, hogyan keletkezett az élet, itt mindíg természetfölötti hatóerök müködését lehetett hirdetni), hanem azért is, mert éppen a biológia egyike azoknak a tudományoknak, melyekben a dialektikus materializmus hazája, a Szovjetunió tudósai a legnagyobb sikereiket érték el és mind elméletileg, mind gyakorlatilag bebizonyították a dialektikus materialista gondolkozásmód fölényét a dialektikaellenes, metafizikus gondolkodásmód felett.

Ami az élet keletkezését illeti, úgy elég arra rámutatni. hogy még Engels idejében, tehát a XIX. század második felében, a természettudósok legnagyobb része kétségbeesett erőfeszítéseket tett annak bebizonyítására, hogy az élet a Földön nem keletkezett, hanem valami más úton került a Földre: mert az élet örök. Engels akkor egy oly tényre mutatott rá, amely kétségtelenül bizonyította, hogy az élet vegyi úton jött létre, a *húgysav* mesterséges előállítására Wöhler által, amelyet addig csak élő testek voltak képesek kiválasztani. Azóta a szerves vegyületek mesterséges előállítása óriási lépéseket tett előre: a szintetikus kaucsuk, selyem, cukor stb. ma már minden gyerek előtt ismerös. De mi a szintetikus anyagok előállításának elvi jelentősége? Nem egyéb, mint az, hogy *mindegyikük egy-egy lépés a fehérje mesterséges előállítása felé,* ami eddig csak azért nem sikerült, mert a fehérje összetételét a fehérjemolekulák bonyolultságánál fogva a mai napig sem ismerjük pontosan. De nincs elérhetetlen messzeségben az az idő, amelyben ezt a kérdést is megoldja a vegytan: a szintetikus szerves anyagokat követni fogja a *szintetikus fehérje* — amivel az idealizmust és miszticizmust utolsó búvóhelyéről is sikerülni fog kiüzni.

Elvileg ma már senki sem kételkedik abban, hogy ez sikerülni fog, aminthogy abban sem kételkedik senki, hogy *az élő anyag az élettelen terméke.* Így Huxley angol biológus kijelenti:

„A vegyészek, Wöhlerrel az élükön, felfedezték, hogy szerves vegyületek, bár normálisan csak növényi vagy állati tes-

tekben találhatók, képződésüket nem valami különös «életerőnek» köszönhetik, hanem éppoly jól előállíthatók a laboratóriumokban — ez a felfedezés az alapja mai, nagyszerű szintetikus vegyészetünknek. Ugyanök és a fiziológusok ezenkívül kimutatták, hogy a növények és állatok semmiféle különleges anyaggal vagy energiaátváltoztatásokkal, eltéröen a szervetlen világtól, nem rendelkeznek, hogy az élö anyag e tekintetben a kozmosz többi részét alkotó világanyag részének tekinthetö... A fejlödés elvét elfogadva mindez, együtt az élö és nem élö szubsztancia anyagi azonosságának felismerésével, világossá tette, hogy az életjelenségek a világanyag egy meghatározott porciójának a tulajdonsága, amelynek megvan az a képessége, hogy saját magát újratermelje."

Ez csak egy hang a sok közül: A materialista monizmus, amely egyetlen anyagi egységbe foglalja az anyag minden formáját, az atomoktól az élö anyagig bezárólag, az a materialista monizmus, amely a dialektikus materializmus világszemléletének már akkor jellemvonása volt, amikor még a természettudósok közül nem sokan értettek vele egyet — ma már feltétlen alapelvévé lett minden komoly tudósnak, aki az élet jelenségeivel foglalkozik.

Az élet keletkezése mellett az élet *lényege* az a másik kérdés, amely a régi természettudósoknak a legtöbb fejtörést okozta. A sok meghatározás között, amellyel megkísérelték az élet speciális mivoltát megragadni és kifejezni, magasan kiemelkedik Engels Frigyes dialektikus meghatározása:

„Az élet a fehérje létezési módja, amellyel minden pillanatban önmaga is, és önmaga ellentéte is."

Engels ezzel azt akarta kifejezni, hogy az élet elválaszthatatlan a haláltól. Mégpedig kettös értelemben. Elöször abban az értelemben, hogy az élö szervezetek hallatlan termékenysége teljesen lehetetlenné tenne minden életet a Földön, ha a világrahozott élölények nem pusztulnának el tömegesen. Vegyünk csak két példát: egyetlenegy pitypangmag tíz nemzedékének az egész földfelületnél 15-ször nagyobb területre volna szüksége, ha minden mag utódai életben maradnának. Vagy vegyünk egy lassan szaporodó állatfajtát: az elefántot, amely minden más állatnál lassabban szaporodik: kétszázéves élete

folyamán mindössze három pár ivadéknak ad életet. De Darwin számítása szerint egyetlenegy elefántpár utódai ötszáz éven belül a tizenöt milliót is elérhetnék. Milyennek kellene akkor, mondjuk, a halak szaporodásának ugyanilyen időtartam alatt lennie, melyek ikrájában ezernyi és százezernyi tojással kell számolni?

Így az élet — halál! De ugyanez érvényes nemcsak a fajokra, hanem az egyedekre is. Élni minden élőlényre nézve annyit jelent, mint folytonosan meghalni: aki ezt megértette — mondja Engels — az nevet a túlvilági életről szóló babonákon. S mit mond erről a modern biológia? Szóról-szóra megismétli a dialektikus materializmus régi tételeit.

„A magasabbrendű szervezetek szempontjából — mondja pl. a már idézett Huxley — az életen keresztül bizonyos értelemben két úton is állandó halál folyik. Először, egész egységeket vetünk ki magunkból — sejteket — amelyeket később ugyanolyan új részekkel pótolunk: másodszor, az élő molekulák állandóan bomlási termékekké alakulnak át, amiket a test eltávolít magából... Az eleven protoplazma, egyszerű vegyületekből építkezve, állandóan növeli önmagát, de az ehhez szükséges energiát csak úgy tudja előteremteni, hogy állandóan emészti önmagát."

Élni annyi, mint meghalni — s mégegyszer: aki ezt megértette, az felvértezi magát minden babona és miszticizmus ellen, az nevet az „örök élet" babonáján. Mert „örök élet" a mondottak szerint egyenlő örök halállal! De, ha már végleg meghaltunk, ez a kellemetlen folyamat nem ismétlődik meg mindörökké! Ez a dialektikus materialista igazság már behatolt a polgári tudomány komoly képviselői tudatába is.

Elérkeztünk a biológia központi kérdéséhez: *az átöröklés tanához*, a fajok eredete és fejlődése kérdéséhez. Ez a kérdés a közelmultban széles megvilágítást nyert azzal a vitával, amely a Szovjetunióban lefolyt Micsurin—Lüszenko dialektikus materialista irányzata és Morgan—Mendel metafizikus és idealista irányzata között.

Tudvalevő, hogy miről van szó: arról, hogyan változnak a fajok: véletlenül, az ember által nem befolyásolható módon-e, vagy pedig törvényszerűen s e törvényszerűségeket felismerve,

az ember által befolyásolható módon. Minden tudomány feladata éppen az, hogy felismerve a természetben uralkodó szükségszerűségeket, ezeket az emberi célok szolgálatába állítsa. A biológia terén ez abban nyilatkozik meg, hogy a növény- és állatvilág fejlődésének törvényszerűségeit tervszerűen alkalmazzuk a szocialista mezőgazdaság és állattenyésztés területén. Ismeretes, hogy milyen sikereket értek el a szovjet biológusok ezen a téren, Micsurinnal és Lüszenkóval az élükön. Ezek a sikerek — az emberi gyakorlat — eleve eldöntik azt a kérdést, kinek van igaza ebben a vitában. A morganisták egyszerűen elzárkóznak a gyakorlat elől. Azok a sikerek, amelyeket a kertészek és állattenyésztők tisztán empirikus úton elértek s amelyek Darwin szemében oly fontosaknak látszottak, nékik nem számítanak. Pedig minden tudományos elméletnek a próbaköve a gyakorlat.

Nem megyek bele a kérdés széles elméleti megtárgyalásába — ez ismeretes Lüszenko közkézen forgó előadásából — csak két mozzanatra akarok rámutatni. Az egyik a következő:

Ismeretes, hogy a dialektika feltétlenül elismeri a fejlődés ugrásszerű jellegét. Lassú, fokozatos, mennyiségbeli változások bizonyos csomópontokhoz vezetnek el, amelyeken ugrásszerű, minőségi átcsapás következik be. Ebből az látszik következni, hogy a Morgan—Mendel-féle irányzat hívei, akik kizárólag az ugrásszerűen fellépő, az ú. n. mutációkon keresztül az ivarsejtekben fellépő változásokkal újonnan előálló tulajdonságok öröklhetőségét ismerik el, hogy ezek a morganisták a dialektikus materializmus szellemében járnak el. Pedig éppen ellenkezőleg: se nem dialektikusok, se nem materialisták.

Nem materialisták, mert az ivarsejtek halhatatlanságát teszik fel — ami nyilvánvalóan idealista, sőt vallásos elképzelés Ez ugyanaz az „örök", „nem teremtett" és „el nem pusztítható" „életerő", amely a vitalisták szájából oly jól ismeretes.

De nem is dialektikusok Mert a dialektika nemcsak azt követeli meg, hogy a fejlődés ugrásszerűségét elismerjük, hanem a fokozatos átmeneteket is, amelyek az ugráshoz elvezetnek. A morganisták mesterségesen elválasztják az ivarsejteket a testi sejtektől, kínai falat emelnek közéjük — de a dialektika tagadja minden ilyen kínai fal lehetőségét, nemcsak

társadalmi téren, az osztályok között, hanem a természetben is. És a szovjet biológusok azok, akik az igazán dialektikus materialista álláspont képviselői, mert elöször a növényi és állati szervezet *egységét* hangsúlyozzák, másodszor: a mutációs ugrások elismerése mellett, elismerik a fokozatos átmeneteket is.

A másik mozzanat, amelyre rá kell mutatnunk, az, hogy a mendelisták, amikor a fajok fejlödését tisztára véletlennek tulajdonítják s a szerzett tulajdonságok átöröklését tagadják, a fajok fejlödését tudományosan megállapítható és törvényszerü tényböl misztikus és érthetetlen véletlenné változtatják. Ha a környezet és az életfeltételek változásának semmi, vagy teljesen jelentéktelen befolyása van a fajok fejlödésére, ha a fajok nem alkalmazkodnak a környezethez s ez az alkalmazkodás nem idéz elö oly változásokat, amelyek örökölhetök — hogyan magyarázható az az egész határozott fejlödési irány, amely a növényvilágban a magasabbrendü növényekhez, az állatvilágban az emberhez vezetett? Itt megint azt kell mondani, hogy a szükségszerüség s a véletlen dialektikája az, ami a morganisták elméletéböl hiányzik. Már Engels rámutatott arra, hogy Darwin elméletében az a nagyszerü, hogy a csupa véletlenböl, amely az egyéni változások alapja, összerakja a faji fejlödés szükségszerüségét, hogy értett hozzá, hogy a számtalan véletlen változásból, amely az egyéni fejlödést jellemzi, kimutassa a fajok fejlödésének szükségszerüségét!

A szovjet biológusok gyakorlati eredményei azután döntöen bizonyítják a dialektikus materialista álláspont fölényét az idealista és metafizikus álláspont felett. Amíg a morganisták teljes meddöségre vannak kárhoztatva, addig a szovjet biológusok micsurinista, dialektikus materialista része a föld hatodrészének méreteiben bizonyíthatja be gyakorlatilag álláspontja helyességét! Melyik más filozófiának vannak ilyen lehetöségei, ilyen *döntö bizonyítékai?!*

Végig követtük a dialektikus materialista világnézet diadalútját a legfontosabb természettudományokban. Nem tehetjük ugyanezt a társadalomtudományokra vonatkozóan, mert itt másképpen áll a helyzet. Ha kétségtelen tény is, hogy egész sor filozófus, ethnológus, történész vagy nyíltan a történelmi

materializmus hívének vallja már magát, vagy leplezetten e módszert alkalmazza kutatásaiban — mégis, ez az a terület, ahol a legkevésbbé várható a történelmi materializmus diadala azokban az imperialista országokban, amelyekben a dialektikus materialista világnézet híveit, a kommunistákat, nemcsak az egyetemeken nem türik meg, hanem még bíróság elé is állít ják, „amerikaellenes tevékenység" miatt. De itt bizonyos tekintetben alkalmazható az, amit a matematikában „ellenkező bizonyításnak" neveznek. Ha valamiről feltesszük az ellenkezőjét és kiderül, hogy ez abszurditáshoz vezet, ezzel bebizonyítjuk az eredeti tétel helyességét. Itt is így van: az a leplezetlen düh és tudománytalan ferdítés, amellyel a marxizmust cáfolni igyekeznek, nem bizonyítja-e a marxizmus helyességét? Ha a marxizmust nem tudják máskép „cáfolni", mint úgy, hogy először nyilvánvalóan elferdítik és hamisan vázolják, hogy azután saját hazugságaikat könnyen megcáfolhassák — nem annak a bizonyítéka-e ez, hogy az *igazi* materializmust nem képesek megcáfolni? Nem a marxizmus diadala-e ez?

Így pl. *Keynes* nemrég elhúnyt angol közgazdász, akinek vulgáris közgazdasági nézetei segélyével akarja az angol és amerikai imperializmus a válságot elkerülni, kijelenti:

„Hogyan fogadhatnék el egy elméletet (t. i. a kommunista elméletet), amelynek a bibliája egy elavult politikai gazdaságtani kézikönyv (t. i. Marx «Tőke»-je), amelyet minden bírálat fölé helyez és amelyről nemcsak azt tudom, hogy téves tudományos szempontból, de érdektelen és gyakorlatilag a modern világban alkalmazhatatlan? Hogyan fogadhatnék el egy hitet, amely előnyben részesíti az edényt a hallal szemben, kivételes helyzetet tulajdonít a durva proletariátusnak a burzsoákkal és az értelmiségi elittel szemben, amelyek, akármik legyenek is a hibáik, az élet savát-borsát jelentik s bizonyára magukban hordják minden emberi haladás csíráit? Még ha megengedjük is, hogy szükségünk van vallásra, hogyan találhatnók meg ezt a vallást a *vörös könyvtárak zavaros áradatában?*"

Az ilyen alantas érvelés nem az ő erejüket, hanem gyengeségüket bizonyítja. Közben pedig a tőkés világ mindig mélyebben merül el a válságban, az erkölcsi szennyben, a politikai zürzavarban, azokban az országokban, amelyekben a tőkések

és az értelmiségi elit „az élet sava-borsa" és „magukban hordják minden emberi haladás csíráit" — a daják embervadászok és a néger-lincselések azok a „magasrendü virágok", amelyek e „csírákból" és az ő lábuk nyomán kinönek! Nem is beszélve az atombombáról s a hármadik világháborúról, amellyel ez az „elit" az emberi haladást megakasztani, a világot uralma alá hajtani készül.

Mellesleg megjegyezve, az az „elavult politikai gazdaságtani kézikönyv", amely Keynes szerint „tudományos szempontból érdektelen és gyakorlatilag a modern világban alkalmazhatatlan", Marx „Töké"-je már majd egy évszázaddal ezelött megmagyarázta a tökés válságokat s megjósolta a tökés társadalom válságát, amelyet Keynes és a Keynesek minden „tudományossága" és „gyakorlati alkalmazhatósága" sem megmagyarázni, sem elhárítani nem képes! Melyik elmélet tudományos és gyakorlatilag alkalmazható, az-e, amely a jelenségeket megmagyarázza és elörelátja, vagy az-e, amely magyarázat helyett egyszerüen a tagadás álláspontjára helyezkedik (tagadja a válságok elkerülhetetlenségét s a kapitalizmus általános válságát) és minden erölködésével nem ér el egyebet, mint hogy a tökés világ mindig mélyebben zuhan a válságba?

Micsoda vaksággal kell megverve lennie annak, aki korunk megcáfolhatatlan tényei, egy egész évszázad története s a jelenkor megrázkódtatásai által igazolt elméletet, Marx politikai gazdaságtanát elavultnak jelenti ki, mikor már a feje fölött összecsapnak a hullámok! Micsoda elvakultság, a Szovjetunió s a kommunizmus világméretü győzelmei láttára még arról papolni, hogy Marxnak nem volt igaza, „gyakorlatilag nem igazolható" — amikor pontosan az következett be, amit Marx tudományosan elörelátott!

Ellenben azokban az országokban, amelyekben a „durva proletariátus" bibliája Marx „elavult politikai gazdaságtani kézikönyve", valóban új világ épül, valóban az emberi haladásnak nem a csírái, hanem legpompásabb virágai nönek. Teljesen feleslegesnek tartom, hogy itt bövebben kitérjek arra amit a marxizmus-leninizmus elméletével, a dialektikus materialista világnézettel felfegyverzett proletariátus teremt azok-

ban az országokban, elsősorban a Szovjetunióban, amelyekben megdöntötte a burzsoá ökonomusok „elitjének", a burzsoáziának a hatalmát. De — ismétlem — micsoda vakság kell ahhoz, hogy „a modern világ gyakorlata" szempontjából „érdektelennek és alkalmazhatatlannak" minősítsenek egy elméletet, amelynek segítségével egész nemzetek diadalmasan építik az osztálymentes társadalmat a világ jóval több mint hatodrészén, amelynek segélyével nemrég szabadította fel magát Ázsia elnyomottjainak több mint kétszázmilliós tömege, amely a kapitalista világ összeomlásának s ezzel „a modern világ" átalakulásának egy magasabb világgá, a legélesebb fegyvere, a legbiztosabb záloga.

De ez a vakság szándékos: a homokba dugják fejüket, mint a strucc, hogy ne lássák, mi történik, mi megy végbe. De a strucepolitika még senkit sem mentett meg a veszélytől!

Ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy az, amit ők látni sem akarnak, ami tüske a testükben, szálka a szemükben, ami ellen a régi világ minden áltudományos és reakciós „elitje" ereje végső megfeszítésével harcol: az új világ épül, úgy ahogy azt a proletariátus „bibliája", ez az elavult politikai gazdaságtani kézikönyv már régen előremondta és megjósolta. Nem a dialektikus materialista világszemlélet és elmélet diadala-e ez világméretekben? A gögös és megvető szavak a „durva proleletariátusról" és a „vörös könyvtárak zavaros áradatáról" csak a tőkés urak és tudósaik tehetetlensége és tanácstalanságuk leplezése. Hol van még egy elmélet, még egy világnézet, amely azzal dicsekedhetnék, hogy átalakította a világ több mint hatodrészét, nemzeteket és osztályokat szabadított fel, számüzte az elnyomást és kizsákmányolást, elvezette az emberiség jelentős felét a rabszolgaság országából a szabadság birodalmába, s utat mutat az egész emberiségnek ugyancsak a szabadság birodalmába?

A marxizmus-leninizmus, a dialektikus materialista világszemlélet diadalútja ez.

(Beszéd a MDP Politikai Akadémiáján, 1949 április 6.)

1919 JELENTŐSÉGE

Három évtizeddel ezelőtt, 1919 március 21-én, szocialista országgá lett Magyarország, megalakult a Magyar Tanácsköztársaság. A tőkések és földbirtokosok uralmát felváltotta a munkásosztály uralma, a gyárak és üzemek, a bányák, a föld az állam tulajdonába mentek át, a magyar dolgozó nép lerázta uralkodó osztályai igáját és a maga kezébe vette sorsa intézését. Ma, amikor — változott körülmények között ugyan, sok és lényeges tekintetben más utakon járva, tapasztaltabban — azt a művet folytatjuk, amelyet 1919-ben megkezdtünk, de befejezni nem tudtunk, amikor megint a szocializmus útját járjuk, amikor a szocializmust építő munka hevében ég az ország, elérkezett az ideje annak, hogy a magyar történelem egyik legfényesebb fejezetét, a Magyar Tanácsköztársaság megalakulását, hősies küzdelmeit ország-világ előtt ünnepeljük, tanulságait levonjuk.

A Magyar Tanácsköztársaságról mi, kommunisták, a lefolyt három évtizedben soha, egy pillanatig sem feledkeztünk meg. Mindíg büszkék voltunk arra, hogy a magyar nép a legújabb kor történetében kétszer is az első sorokban harcolt a haladás táborában. Először az 1848-as polgári demokratikus forradalomban, amikor Magyarország a forradalom élcsapata volt és hősies harcaival, világraszóló győzelmeivel akkor is világított egész Európának, amikor a többi európai országban már mindenütt az ellenforradalom sötétsége terpeszkedett el. S a magyar nép ragyogó szabadságharcát csak idegen in-

tervenció, katonai túlerö és árulás tudta letörni. Másodszor 1919-ben, a proletárforradalmak korszakában, amikor a magyar munkásság — majdnem egyedül a nyugati országok munkássága közül — felsorakozott orosz testvérei mellé, követte Lenin forradalomra hívó szavát, segítette magasra emelni a szocializmus vörös lobogóját. S a magyar munkásság és legszegényebb parasztság harcát megint csak idegen intervenció, katonai túlerö és árulás tudta letörni. A Szovjetunió és a Magyar Tanácsköztársaság példája lelkesítette a kommunistákat az illegális periódus nehéz munkájában, az elsö magyar proletárforradalom mártírjainak példája világította meg nehéz, sokszor ismét a vértanúsághoz, majd a győzelemhez vezetö útunkat. A Tanácsköztársaság hibáiból és tévedéseiből okultunk és tanultunk.

De sokáig nem érkezett el az ideje annak, hogy a Magyar Tanácsköztársaság emlékét méltón megünnepeljük. Közvetlenül a felszabadulás után úgy alakultak a viszonyok, hogy a Tanácsköztársaság emlékét csak a párton belül, úgyszólván csak „házilag" ünnepelhettük meg minden évben. Ismeretes, hogy miért volt ez így és miért volt ez *helyesen* így. Az ellenforradalom mindent elkövetett, hogy a magyar nép meg ne ismerje a Szovjetuniót, semmi eszközt — hazugságot, rágalmat, hamisítást, mocskot és szidalmat — nem vetett meg, hogy a magyar nép elött a szocializmus országát befeketitse, félelmet és rettegést keltve. Jól tudták, ha a dolgozó nép az igazi Szovjetuniót megismeri, akkor szeretet és rokonszenv fog feléje áradni. A Magyar Tanácsköztársaság emlékét is szennyes szidalmak és rágalmak áradatával öntötte el, hogy a magyar népben a borzalom érzését keltse föl multja egyik legszebb és legdicsöbb emlékével szemben. Ez érthetö. Spartacustól Dózsa Györgyön keresztül a párizsi és a magyar kommünig az uralkodó osztályoknak mindíg az volt a fogásuk, hogy az ellenük lázadókat nemcsak keresztre feszítették, elevenen megsütötték, bitófára hurcolták, hanem még utólag be is mocskolták, meggyalázták, megrágalmazták.

És érthetö, hogy ez a taktika sokszor bevált, különösen amíg ujság, rádió, iskola, színház az úri osztályok kezében van és napról-napra, óráról-órára onthatják rágalmaikat.

üvölthetik hazugságaikat, mérgezhetik a nép lelkét. A Szovjetunió és a Magyar Tanácsköztársaság megrágalmazása esetében egyaránt sikerült az ellenforradalomnak nem jelentéktelen eredményeket elérni.

De a Szovjetuniót a magyar nép megismerte a felszabadulás után. A Szovjetunió Vörös Hadserege szabadított fel bennünket, a Szovjetunió úgy bánt velünk, mint egyenrangú nemzettel, tisztelte szabadságunkat és függetlenségünket, elengedte a hadikárpótlás jelentős részét, élelemmel és nyersanyaggal segített bennünket. Így a Szovjetunióról terjesztett torzkép hamar szertefoszlott, hogy a szeretet és a rokonszenv, a hála és lelkesedés érzéseinek adjon helyet.

Máskép volt ez a Magyar Tanácsköztársaság esetében. Időnek kellett eltelnie, míg az ellenforradalom rágalmait és hazugságait el lehetett oszlatni, a proletárforradalom emlékét meg lehetett tisztítani, amíg nyiltan lehetett beszélni proletárforradalomról, proletárdiktatúráról. Ma a hatalom a parasztsággal szövetkezett munkásság kezében van, népi demokráciánk — Rákosi elvtárs nemrégiben adott meghatározása szerint — ma már a proletárdiktatúra funkcióját tölti be. A szocializmus alapjainak lerakása, a szocializmus építése korszakában — ma már nyiltan, az egész nép színe előtt lehet és kell beszélni a magyar proletárdiktatúráról. Nem kell félnünk, hogy szövetségeseink, különösen a parasztság és képviselői visszariadnak ettől a szótól, félreértik ezt a megjelölést, amely csak ugyanannak az építőmunkának, a szocializmus építésének más neve, mint amelyért ma vállvetve együtt küzdünk és dolgozunk. Elérkezett az ideje annak, hogy a proletárdiktatúra emléke necsak minket, kommunistákat lelkesítsen, hanem követendő példaképpen ott lebegjen az egész magyar nép szeme előtt.

Mert mi volt a Magyar Tanácsköztársaság, ha nem az első felvonása annak, amit ma teszünk és cselekszünk? Lenin az 1905-ös orosz polgári forradalmat az 1917-es Októberi Forradalom „főpróbájának" nevezte. Nem ilyen „főpróba" volt-e számunkra az 1919-es proletárforradalom? Talán még valamivel több is volt: hiszen akkor is, mint ma, a munkásság volt a hatalmon, akkor is, mint ma, a szocializmus volt a cél, akkor is,

mint ma, oroszországi testvéreink példája lelkesített bennünket, akkor is, mint ma, a Szovjetunió (akkor még Szövetséges Orosz Tanácsköztársaság) volt szövetségesünk és támaszunk, akkor is, mint ma, Lenin zászlaja alatt harcoltunk, akkor Lenin volt, ma Sztálin, Lenin művének folytatója, a vezérünk.

Másrészt: hogyan ne volna az, amit ma teszünk és építünk, szerves folytatása annak, amit 1919-ben megkezdtünk, mikor pártunk és a magyar nép élén járó hivatott vezetők jelentékeny hányada — elsősorban pártunk és népünk szeretett vezére, Rákosi Mátyás — ugyanazokból áll, akik 1919-ben is pártunk és a magyar dolgozók élén álltak? Így az, ami ma Magyarországon lejátszódik, objektíve és szubjektíve, mindenképpen szerves folytatása annak, amit 1919-ben is megkíséreltünk. Szerves része annak a forradalomnak, amellyel a kapitalizmus likvidálása világméretekben megkezdődött és amely a szocialista társadalom megvalósítását tűzte ki céljául és az osztálymentes, kizsákmányolást nem ismerő új világot építi fel.

A hosszas szünet, amely 1919 és 1949 között eltelt, a három évtized, amely bennünket a Magyar Tanácsköztársaságtól elválaszt, semmit sem változtat azon, hogy egységes folyamatról van itt szó, egy hosszú és gyakran igen fájdalmas átalakulási folyamat két szervesen összefüggő szakaszáról.

„A forradalom mozgását — mondja Sztálin — nem lehet úgy tekinteni, mint teljesen egyenesvonalú mozgást. Ez tisztára elvont, nem reális elképzelése a forradalomnak. A forradalom mindig zegzugosan halad, támadva és a régi rendet halomra döntve az egyik fronton, részleges vereséget szenvedve és visszavonulva más frontokon."

Nos, mi támadtunk és halomra döntöttük a régi rendet 1919-ben, azután vereséget szenvedtünk és kénytelenek voltunk visszavonulni, hogy ma újra támadjunk és halomra döntsük a régi rendet, új rendet építsünk a helyére. Közben tapasztaltabbak lettünk, a kapitalizmus bomlási folyamata óriási léptekkel előrehaladt, a nemzetközi helyzet megváltozott a javunkra. A hatalmas Szovjetunió közvetlen szomszédunk lett és segít bennünket építő munkánkban, amit 1919-ben, sajnos, nem tehetett meg olyan mértékben, mint ma, mert maga is létéért küzdött. Népi demokráciák vesznek bennünket körül, nem

kell csehszlovák és román burzsoá invázió ellen küzdenünk, hanem testvéri egyetértésben megyünk előre a haladás útján a szocializmus felé. Nem nehezedik ránk gazdasági blokád sem, mert kapcsolataink a Szovjetunióval s a népi demokráciákkal minden gazdasági blokádot megakadályoznak. Mindez azt jelenti, hogy ma sok tekintetben kedvezőbb körülmények között harcolunk, mint 1919-ben, de nem jelenti azt, hogy nem ugyanazt a harcot folytatjuk, mint amelyet akkor megkezdtünk, hogy népi demokráciánk lényegében nem ugyanazt a funkciót tölti be, mint amelyet a Magyar Tanácsköztársaság betöltött: a szocializmus építését szolgáló proletárdiktatúra funkcióját.

De az se tévesszen meg bennünket, hogy sok tekintetben elölről kellett kezdenünk, látszólag már túlhaladott kiindulópontra kellett visszatérnünk, hogy lassú, de szívós munkával eljussunk megint oda és még tovább, ahol 1919-ben abba kellett hagynunk. 1919-ben a polgári demokratikus forradalom megelőzte a proletárforradalmat, de nem oldotta meg a polgári forradalom egyetlen lényeges feladatát sem. Ezért a proletárforradalomra hárult az a feladat, hogy ezeket is megoldja. 1945-ben a feudális maradványok likvidálásán kezdtük, hogy azután rátérjünk a szocializmushoz vezető útra. A sorrend, az út más — a végcél egy és ugyanaz.

1918 októberében győzött a polgári demokratikus forradalom. A polgári forradalomnak Magyarországon kétségkívül a magyar munkásosztály és parasztság volt a hajtóereje, s a magyar munkásságé volt a hegemónia. A Szociáldemokrata Párt jobbszárnya és centruma azonban a polgári pártokkal koalícióban ugyanazt a taktikát követte, mint amelyet az 1905-ös, de méginkább az 1917 februári orosz forradalomban a mensevikek és eszerek követtek: az országon belül a régi uralkodóosztályokkal, köztük a földbirtokososztállyal is igyekezett megegyezni, külpolitikájában pedig a nyugati demokráciákra tájékozódott. Ezért a munkásságot a gyárakba igyekezett terelni, melyeket meghagyott a szabotáló tőkések kezén, a „rend" nevében, mely alatt a régi tőkésfegyelmet értette. Garami Ernő kereskedelemügyi miniszter, hogy kidomborítsa a szövetséget a szociáldemokrácia és a burzsoázia között, Mé-

hely Kálmánt, a GyOSz főtitkárát vette maga mellé államtitkárul; Kunfi Zsigmond az osztályharc felfüggesztését hirdette — bevezetésül csak hat hétre — de sohasem volt hajlandó nyilatkozni arról, hogy mi lesz a folytatás. A kezdődő földosztást a „népkormány" erőszakkal elnyomta, a nemzetiségi kérdést megoldatlanul hagyta, sőt alig leplezte, hogy a régi magyar imperializmus örökösének tekinti magát. A nyugati demokráciákra való tájékozódásuk sem járt és nem járhatott sikerrel. Így a polgári forradalom élén járó Szociáldemokrata Párt és szövetségesei egyetlen, az ország elé tornyosuló problémát sem voltak képesek megoldani. Közben az ellenforradalom nyiltan szervezkedett és csak az alkalmas pillanatra várt, hogy már a forradalom gondolatáért is éppoly véres bosszút álljon, mint később a tényleges forradalomért. A Szociáldemokrata Párt jobbszárnya maga is az ellenforradalomra és a kommunisták véres letörésére vette az irányt, székely-hadosztályt segítettek szervezni. Ezzel nemcsak a német példát utánozták, hanem levonták a szociáldemokratizmus elkerülhetetlen következményét, mely feltartóztathatatlanul az ellenforradalom táborába, a barikád másik oldalára vezet. Így a Népköztársaság — mert ennek nevezte magát a polgári forradalom állama — minden lehetőt elkövetett, hogy — a legjobb esetben — közönséges polgári köztársasággá, vagyis burzsoá diktatúrává alakuljon át, ha ugyan nem még rosszabbá: a régi félfeudális Magyarország kissé átfestett, kissé modernizált változatává.

Így tehát élesen állt a kérdés: a polgári forradalom *átnövésének* kérdése proletárforradalommá. Ha a magyar munkásosztály nem akarta tétlenül nézni, hogyan fejlesztik vissza opportunista vezetői az ú. n. népi köztársaságot közönséges polgári köztársasággá, ha nem akarta tétlenül nézni, hogyan adják vissza a földbirtokosoknak és burzsoáknak a kezükből kicsúszott hatalmat, ha nem akarta ölbetett kezekkel kivárni az ellenforradalom győzelmét, akkor csak egy út volt nyitva előtte: előre, az álnépköztársaságtól, az igazi népköztársaság felé, ami akkor nem lehetett más, mint a proletariátus diktatúrája, a Tanácsköztársaság. Ismeretes, hogy hasonlóan állt a kérdés a mi népköztársaságunk esetében.

A magyar munkásság az egyedül nyitva álló, az egyedül helyes utat választotta éppenúgy, mint több mint két és fél évtizeddel később a mai magyar munkásság, amikor arról volt szó, hogy köztársaságunkat ne engedje a földbirtokosok és a burzsoázia diktatúrájává visszafejlődni, hanem ellenkezőleg, olyan államformává fejlessze tovább, amely valóban a nép, a dolgozó nép államhatalma. A magyar munkás helyesen választott, mert *forradalmibb* volt, mint a környező országok bármelyikében a munkásság. Ugyancsak forradalmibb volt a legszegényebb parasztság nem jelentéktelen része is, amit vére hullásával bizonyított be, mind a magyar parasztmozgalmakban, mind az orosz ellenforradalom ellen vívott harcokban Szibériában, amikor több mint százezer magyar lépett be a Vörös Hadseregbe, az orosz Tanácsköztársaság megsegítésére.

A magyar munkásosztály forradalmiságának mélyen fekvő okai voltak, amelyekre Lenin már az első világháború előtt rámutatott. Magyarország társadalmi szervezetében („a reakciós földesurak mindenhatósága tekintetében") „a legközelebb állt Oroszországhoz". Hasonlóan az oroszországi dolgozókhoz, a magyar munkást is hármas iga nyomta: feudális és kapitalista elnyomás és az idegen, osztrák tőke kizsákmányolása. Ehhez járult a mindíg élesebb formát felöltő nemzeti és nemzetiségi kérdés: az elszakadás Ausztriától és a nemzetiségek önrendelkezési jogának elismerése.

A Magyar Tanácsköztársaság megalakulása tetőpontja volt annak a forradalmi osztályharcnak, amelyet a magyar munkásság és szegényparasztság az említett okok következtében és az első orosz forradalom hatása alatt megkezdett és az első világháborút megelőző évtizedben mindíg hevesebben folytatott és amely nem egyszer véres utcai harcokká fokozódott. A munkásság forradalmisága meghatványozódott az októberi forradalom hatása alatt, majd a kommunisták agitációja és propagandája következtében, annál inkább, mert a polgári forradalom a munkásság legelemibb követeléseit sem akarta kielégíteni. A kommunisták rövid idő alatt hihetetlenül gyors tömegbefolyásra tettek szert. A munkástömegek forradalmisága lehetetlenné tette a Szociáldemokrata Párt jobbszárnya számára, hogy a kommunistákkal véresen leszámoljon, meg-

egyezzék a földbirtokosokkal és burzsoáziával, a tömegek balratolódása hiúsította meg a Szociáldemokrata Párt jobbszárnyát abban, hogy „tiszta" szociáldemokrata kormányt alakítson és így próbálja meg a munkássággal a burzsoá demokrácia, vagyis diktatúra gesztenyéjét kikapartatni a tüzből.

Amikor a magyar munkásság forradalmiságáról beszélünk, különösen ki kell emelnünk azt a határtalan vonzóerőt, amelyet az októberi orosz forradalom a magyar munkásságra gyakorolt. A magyar munkásság szíve egész melegével, minden lelkesedéssel, amelyre képes volt, minden reményével és várakozásával fordult az orosz szocialista forradalom és annak vezére, Lenin felé. De hogyan is lehetett volna ez máskép? A proletárdiktatúra, a proletárhatalom eszméje termékeny talajra hullott nálunk, annak ellenére, hogy a marxizmus elméletének és sztratégiájának ezt a központi kérdését a Szociáldemokrata Pártban soha meg nem vitatták és meg sem említették. A Szociáldemokrata Párt programja sem tett említést róla, ellentétben az orosz szociáldemokráciával, ahol ezt a kérdést szélesen megtárgyalták, Lenin kezdeményezésére a programba is beiktatták. De a harmadik orosz forradalom mélyebben és felvilágosítóbban hatott, mint minden könyv és vita. A magyar munkást a jobboldali szociáldemokrácia minden erőfeszítése és mesterkedése sem tudta eltántorítani attól a meggyőződéstől, hogy orosz testvérei, Leninnel az élükön, megmutatták az utat, amelyet neki is járnia kell. Természetesen a KMP mindent elkövetett, hogy a magyar munkástömegek ösztönszerű forradalmiságát tudatossá tegye, a szovjet hatalom eszméjét népszerűsítse, elméletileg annak szükségszerűségét bebizonyítsa. És a munkástömegek mindjobban hajlottak a Kommunista Párt felé, elfordultak a Szociáldemokrata Párttól, amelyet végülis az a veszély fenyegetett, hogy tömegek nélkül marad.

Így a magyar munkásság előtt nem állt más út, mint a proletárforradalom útja, mint orosz testvérei példájának követése. Megteremtve Európában a második tanácsköztársaságot, a magyar munkásság jól választott, mégha vállalkozása nem is járt akkor sikerrel. Jól választott mindenekelőtt azért, mert az egész nemzetközi munkásmozgalom és a forradalmak története azt bizonyítja, hogy egy vesztett forradalom — áldoza-

tai ellenére — hasznosabb a munkásosztály számára, mint a tunya megalázkodás, az opportunizmus által hirdetett (de a valóságban lehetetlen) megegyezésre törekvés elnyomóival. A magyar munkásság és parasztság az egész világ elismerését kivívta magának azzal az odaadó, fegyelmezett, lankadatlan eréllyel és szorgalommal, amellyel rombadőlt országunkat felépítette, iparunkat és mezőgazdaságunkat a békeszínvonal fölé emelte, és nekifogott a békeszínvonalat messze mögöttünk hagyó új tervek megvalósításához. Nem játszik ebben a hősies munkában szerepet az a forradalmi tapasztalat, amelyet 1919 jelent a magyar nép életében? A magyar dolgozók, elsősorban a magyar munkásság, a saját tapasztalatukból győződtek meg arról, hogy az ellenforradalom milyen mérhetetlen szenvedés és gyötrelem kútforrása a dolgozó nép számára. Ez a szenvedés és nélkülözés megtanította a magyar munkást arra, hogy megbecsülje annak a lehetőségét, hogy saját ura lehessen saját hazájában. Nem hiába jelentette ki Marx nem egyszer és véste a munkásosztály fejébe, hogy „az ellenforradalmi talaj is forradalmi talaj".

Ehhez járul még az a fontos körülmény, hogy a szenvedésből és nélkülözésből csak egy forradalmi tapasztalatokkal rendelkező, a forradalmi osztályharc csatáiban megedzett, a marxizmus-leninizmus alapján álló kommunista párt által vezetett munkásosztály mutathatott utat az egész nemzet számára. És vajjon, hol szerezte meg a mi dicső kommunista pártunk azt a forradalmi tapasztalatot, azt a harcedzettséget, azt a csodálatosan helyes és céltudatos taktikai hozzáértést, amelyért méltán dícsérik pártunk vezéreit? A Magyar Tanácsköztársaság harcaiból, annak tanulságaiból, majd abban az emigrációban, amelybe a proletárdiktatúra bukása után kényszerültek és amely alkalmat adott nekik arra, hogy a Szovjetunió kommunista pártjában, a III. Internacionále vezérkarában és kommunista testvérpártjainkban működve kikovácsolódjanak a munkásosztály forradalmi vezéreivé. Így 1919 harcai nem voltak hiábavalók, az 1919-es proletárforradalom nem múlt el nyomtalanul. 1919 nélkül nem emlékezhetnénk ma szabad és független hazában, a hatalom birtokában dicső multunkra.

A magyar munkásság forradalmiságának és a KMP for-

radalmi agitációjának és vezetésének gyümölcse volt a Magyar Tanácsköztársaság. Megalakulásával bátorítást öntött az orosz munkásosztályba, amely akkor a gazdasági romlás, a polgárháború és a nemzetközi imperializmus intervenciója hármas terhe alatt nyögött és fiatal proletárállama létéért küzdött; zavart vitt be az imperialisták táborába, akiket mint a derült égből jött villámcsapás ért, hogy Európa kellős közepén is megalakult a tanácsköztársaság; lekötötte az imperialisták haderöit, amelyek már ugrásra készen álltak az Orosz Szövetséges Tanácsköztársaság ellen, és végül, de nem utoljára azonnal nekifogott még az akkori nehéz körülmények között is a szocializmus építéséhez Magyarországon. Nem sorolhatom fel részletesen mindazt, amit a Magyar Tanácsköztársaság idegen intervenció és gazdasági blokád ellenére, belül ellenforradalommal, kívül intervenciós hadseregekkel küzdve, tett a termelés megszervezéséért és emeléséért, a dolgozók jólétének emeléséért, az aszonyokért, a gyermekekért, a nevelés terén, a kultúra és müveltség fejlesztéséért és terjesztéséért a nép között. Mindössze négy és fél hónapot élt a Tanácsköztársaság, sokkal rövidebb időt, semhogy maradandót alkothatott volna és főleg, hogy fokozatosan, meggondoltan valósíthatta volna meg azt, amit tett. Sokszor vetik a Tanácsköztársaság szemére, hogy gyakran túllött a célon, sokszor innen maradt, sokszor kapkodott, sok téren hagyta folyni a dolgokat. Különösen szembeötlik ez akkor, ha a közvetlenül mögöttünk álló négy és fél esztendö meggondolt és megfontolt, tervszerü és fokozatosan épitö munkájával hasonlítjuk össze a Tanácsköztársaság müködését. De nem szabad elfelejtenünk, hogy a Tanácsköztársaság rövid fennállása idejének nagyobb részét harcok töltötték ki, hogy az antant azonnal gazdasági blokád alá vette az országot, melyben buzgón segítettek neki az osztrák és csehszlovák szociáldemokrácia jobboldali vezetöi és a magyar emigránsok. Az orosz forradalom hasonló helyzetben szintén kénytelen volt a hadi kommunizmust bevezetni. Lenin kénytelen volt eltérni a szocialista építés eredeti tervétől. Nekünk nem maradt arra időnk, hogy hibáinkat kijavítsuk és kérdéses, hogy akkori elméleti felkészültségünk és tapasztalatlanságunk mellett, képesek lettünk volna-e erre.

És mégis: a Tanácsköztársaság proletárdiktatúra volt, a magyar munkásosztály államhatalma. A magyar munkásság és elsősorban a magyar munkásosztály forradalmi pártja, a Magyar Kommunista Párt azóta megtanulta, hogy hogyan kell sikeresebben és rendszeresebben hozzáfogni a szocializmus építéséhez. A magyar munkásság és a magyar parasztság a saját szenvedéseiből tanulta meg a leckét, „kiszenvedte" — Lenin szavaival élve — a nemzetközi, de különösen az orosz munkásmozgalom és az orosz bolsevik párt tapasztalatainak elsajátítását. Huszonöt esztendős ellenforradalom, a fasizmus s a második világháború borzalmai fogékonnyá tették őket e tanulságok iránt.

Igen: a Magyar Tanácsköztársaság proletárdiktatúra volt, amelyben a magyar munkásság már akkor megmutatta, hogy nincs szüksége tőkésosztályra, nincs szüksége földbirtokosra és dzsentrire, sem a termelésben, sem az ország védelmében. Még többet is megmutatott: amíg az ország levitézlett urai kicsiben és nagyban árulták a hazát, idegen intervencióért könyörögtek és ellenséges hadseregeket vezettek az ország ellen, addig a magyar munkás és paraszt győzelmesen vitte a harcot az ország függetlenségéért és hullatta vérét hazája szabadságáért. Persze, az ellenség folyton macskaugrásnyira állott az ország szívétől, fővárosától. A katonai katasztrófa Damoklesz kardja folyton a fejünk fölött lógott. De ha nem is írták még meg a Tanácsköztársaság katonai történetét, a tények ékesen szólnak. Visszaüztük a csehszlovák, a román imperialista intervenciós seregeket és csak aljas árulás verte ki kezünkből a fegyvert. Még az antant is kénytelen volt számolni katonai sikereinkkel. Mindezt alá kellett húzni, mielőtt azokról a hibákról beszélünk, amelyeket a kommunisták elkövettek és amelyekből okulnunk kell. Alá kellett húznunk, hogy a Magyar Tanácsköztársaság, ha ideje lett volna hibái kijavítására, ha ideje lett volna arra, hogy az orosz Bolsevik Párt támogatásával kiküszöbölje fogyatékosságait, megérjen és megerősödjék, ha nem kellett volna száz és százfajta belső és külső ellenség ellen védekeznie és elvéreznie, többet és maradandóbbat alkothatott volna ugyan, de lényegében rövid

fennállása alatt is azt tette és azt alkotta, ami a proletárdiktatúra funkcióját betöltő népi demokráciának ma is, hasonlíthatatlanul kedvezőbb belső és külső körülmények között, hasonlíthatatlanul fejlettebb és érettebb kommunista párt irányítása alatt, hasonlíthatatlanul tapasztaltabb kommunisták vezetése alkot: a szocializmus alapjainak lerakását, a szocializmus építését.

Hajtsuk meg fejünket azok emléke előtt, akik a magyar munkásosztály e dicső küzdelmében a szocialista társadalomért áldozatul estek, az ismert és ismeretlen vértanuk ezreinek emléke előtt, akik a munkásosztály nagy ügyéért harcoltak és estek el. Ők taposták ki azt az ösvényt, amelyet mi ma a Vörös Hadsereg, a Szovjetunió segítségével országúttá szélesítettünk. Ők kezdték meg azt a művet, amelyet mi ma folytatunk s el vagyunk tökélve végigvinni.

Különösen annak a férfinek az emlékét akarom ma, harminc év után felidézni, akinek a nevét a legtöbb sárral szennyezték be, akit a leginkább megrágalmaztak és bemocskoltak: Szamuelly Tibor emlékét. Hű és önfeláldozó kommunista volt, aki a diktatúra alatt a párt megbízásából magára vállalta a hálátlan, de fontos szerepet: a belső ellenség megfékezését és ha kell, ha az ellenség meg nem adja magát, megsemmisítését. Tudta ő nagyon jól, hogy ezért nemcsak az uralkodóosztály eszeveszett dühét összpontosítja magára, de az opportunisták rágalmait és gyűlöletét is. Ő nem törődött sem az osztályellenség, sem az osztályárulók dühével és rágalmaival, teljesítette kötelességét, mint a munkásosztály hű fia, mint a forradalom katonája.

Rátérek azokra a hibákra, amelyeket a kommunisták 1919-ben elkövettek és amelyek nemcsak nekünk, de az egész nemzetközi munkásosztálynak tanulságul szolgálnak. Ebben a vonatkozásban mindenekelőtt a *pártról* kell beszélnem.

Tudvalevő, hogy a diktatúra előkészítő szakaszában, 1918 novemberétől 1919 márciusáig a kommunista párt éles harcot vívott a szociáldemokrata párttal. Két munkáspárt állt egymással szemben, két teljesen különböző világfelfogással, sztratégiával, taktikával és célkitűzéssel. Forradalmi és reformista párt harcolt egymással. *Lenin* vagy *Wilson* — ez a két név

fejezte ki a legélesebben azt a mély szakadékot, amely a két pártot egymástól elválasztotta. Az ellentét a két párt között folyton mélyult, a szociáldemokrata pártban seregestől meghúzódó reakció és a párt jobbszárnya nem kis kedvet mutatott arra, hogy véresen leszámoljon a kommunistákkal. Február 21-én a kommunista párt vezető embereit börtönbe zárták, ahol rendőrpribékek vették őket munkába.

És pontosan egy hónappal később a két párt egyesült. Ebben az összefüggésben nem annak a megállapítása fontos, hogy miért szánta rá magát hirtelen a szociáldemokrata párt az egyesülésre és a diktatura eszméjének az elfogadására. A külső lökést erre az ú. n. Vyx-jegyzék adta. De a mélyebben fekvő ok az volt, hogy a szociáldemokrata párt egész addigi politikája teljesen csődöt mondott, továbbá az orosz forradalom vonzóereje a magyar munkásságra, ami még az opportunistákat is, mint Ausztriában és Németországban, nálunk is arra kényszerítette, hogy munkástanácsokat alakítsanak, amelyekből azonban gondosan eltávolították a kommunistákat, végül az, hogy a munkástömegek a szociáldemokráciától elfordulva, mindinkább a kommunisták köré tömörültek. Nem kis mértékben járult hozzá az egyesülés létrejöttéhez a szociáldemokrata párt balszárnya is, oly férfiak, mint Landler Jenő, Hamburger Jenő, Bokányi Dezső és mások, akik azután kommunisták is lettek.

Tényleges egységet hozott-e létre a két párt egyesülése? Ismeretes, hogy nem. Sem politikailag, sem ideológiailag, de még szervezetileg sem volt ez igazi egység, amint azt a későbbi fejlemények kézzelfoghatóan igazolták. Az egyesülés minden előkészítés nélkül ment végbe. A szociáldemokrata pártban bennmaradtak az opportunisták (csak néhányan, mint Garami és mások hagyták el önként a pártot és az országot). A szociáldemokrata tömegeket nem nevelték át. A kommunisták önálló befolyása nem volt biztosítva az új pártban, de a kormányban sem voltak a kommunisták többségben. Az új párt nem is kommunista, hanem szocialista pártnak nevezte magát.

A KMP akkori vezetőit az egyesülés elfogadásánál oly meggondolások vezették, mint pl. hogy a hatalmat nem sza-

bad visszautasítani, ha felajánlják. Marx híres kijelentésére hivatkoztak, amely szerint „a gyakorlati mozgalom egyetlen lépése többet ér minden programnál". Ez a hivatkozás Marx szavaira nyilvánvalóan a program lebecsülését jelentette, vagyis Marx szavainak teljes félremagyarázását. Az egyesülés ténye nagy aggodalmat keltett Leninben. Erről tanúskodik az a rádiótávirat, amelyet Kun Bélához intézett:

„Közölje velem — táviratozta Lenin — milyen tényleges biztosítékai vannak arra nézve, hogy az új magyar kormány valóban kommunista kormány lesz, nem pedig egyszerűen szocialista, vagyis szociálárulló kormány?

Többségük van-e a kommunistáknak a kormányban? Mikor ül össze a tanácskongresszus? Miben áll tényleg a proletariátus diktatúrájának az elismerése a szociáldemokraták által?

Teljesen kétségtelen — fejezi be Lenin táviratát — hogy orosz taktikánk meztelen utánzása minden részletében a magyar forradalom sajátos körülményei között hiba volna. Ettől a hibától óvnom kell, de tudni szeretném, miben látja Ön a tényleges biztosítékokat?"

Lenin e táviratából kétségtelenül megállapítható, hogy előre látta a szociálárulást, amely a szocialista név mögött lappangott. Lenin nemigen bízott az olyan proletárdiktatúrában, amelynek élén nem kommunista kormány áll. Biztosítékokat követelt.

De biztosítékokat Kun Béla nem adhatott, mert nem is voltak. Választáviratában arra hivatkozott, hogy ő Marx és Lenin tanítványa. Később kiderült, hogy ez sem igaz, mert Buhárin és Trockij tanítványa és híve volt. Lenin aggodalma teljesen jogosult volt és a kommunisták az egyesülés következtében tehetetleneknek bizonyultak a mindinkább nyiltabban fellépő szociálárulás, a diktatúra aláásása, a szakszervezeti és pártbürokrácia mindig nyiltabban üzött aknamunkájával szemben. Ennek nemcsak a diktatúra további sorsára volt végzetes befolyása, de az a következménye is volt, hogy a diktatúra bukása után a kommunista párt szervezeteinek alig maradt nyoma az országban, építését teljesen elölről kellett kezdeni.

Az egyesülés nem a munkásegység megteremtése volt forradalmi alapon, hanem a kommunista párt likvidálásának sajátos, leplezett, de annál hatásosabb formája. De önálló és élenjáró kommunista párt nélkül nincs valódi és teljes proletárdiktatúra. Két párt nem vezetheti a proletariátus diktatúráját, még kevésbbé egy olyan párt, amelynek túlnyomó többsége alig leplezett ellensége a diktatúrának.

„Lehet-e — veti fel a kérdést Sztálin — előkészíteni az átmenetet a polgári demokratikus forradalomtól a proletárforradalomhoz két párt vezetése alatt, amelyek egy közös forradalmi-demokratikus pártban foglalnak helyet? Nem, nem lehet. A forradalmak története arra tanít bennünket, hogy a diktatúra előkészítése és az átmenet a szocialista forradalomhoz csak *egy* párt vezetése, a kommunista párt vezetése alatt történhetik, persze, természetesen, ha valódi proletárforradalomról van szó. A forradalmak története arra tanít bennünket, hogy a proletariátus diktatúrája csak *egy* párt, a kommunista párt vezetésével hódítható meg és fejleszthető tovább. Enélkül nincs és nem is lehet igazi és teljes proletárdiktatúra az imperializmus viszonyai között."

Ebből következik, hogy azok a kommunisták, akik feladták a párt önállóságát, lényegében feladták a proletariátus diktatúráját, amelyért küzdöttek és amelyről azt hitték, hogy szilárd alapra fektették azzal, hogy megteremtették a munkásegységet. De a munkásegység csak látszategység volt és a jobboldali szociáldemokraták csak szóban ismerték el a proletárdiktatúrát.

Az akkori kommunisták jelentékeny része annyira nem volt tisztában a párt döntő szerepével, hogy mindenféle elméleteket és elméletecskéket gyártott és türt meg a maga igazolására. Így felütötte fejét egy oly elmélet, hogy a diktatúra alatt nincs többé szükség pártra, hogy a párt feleslegessé vált, mert most az egész munkásosztály *közvetlenül* vesz részt az osztályharcban! És az ilyen és hasonló elméleteknek teljesen megfelelt a gyakorlat: hónapokon keresztül a kormányzótanács, tehát a kormány volt egyúttal a pártvezetőség is, párt és kormány egybeolvadt, ami lényegében annyit jelentett, hogy a diktatúrát semilyen párt sem vezette, csak a jobboldali szo-

ciáldemokraták „vezették" — a bukás felé. De a kommunista párt feléledt rögtön a bukás után. A föld alatt, ezernyi üldözés között, börtönnel és bitófával dacolva küzdött kommunista pártunk tovább és önfeláldozó munkájával, áldozataival, hajlékony és okos taktikájával megvetette az igazi munkásegység alapját még a Vörös Hadsereg bevonulása előtt. A Vörös Hadsereg győzelme azután lehetővé tette, hogy a kommunisták — Rákosi Mátyás bölcs vezetése mellett — nemcsak Magyarország demokratikus átalakulásán működjenek sikerrel, hanem megteremtsék azt a munkásegységet is, amely az évtizedekig harcban álló két munkáspárt egyesülésével végződött. Nem látszategység az, amelyet elértünk, hanem a két munkáspárt egybeolvadása egy egységes párttá, nem két különnemű elem mechanikus összekeverése, amelyek a látszategységen belül megtartják különbségeiket és különállásukat, hanem igazi összeforrás a kommunista ideológia, a marxizmus-leninizmus elmélete és a bolsevik szervezeti elvek alapján. A MDP kommunista párt, a magyar munkásosztály egyetlen és egységes politikai pártja és ezt az egységet senki és semmi nem zavarhatja többé. Megtisztítottuk sorainkat a jobboldali szociáláruló'któl, felfegyverezzük pártunk tagjait a marxizmus-leninizmus fegyverével, a szocialista építőmunkában összeforrt kommunista és volt szociáldemokrata. Ez a legfőbb biztosítéka győzelmünknek, építő munkánk sikerének. A bolsevik párt történetét tanulmányozza egész párttagságunk, a Tanácsköztársaság tanulságait húsunkká és vérunkká tesszük.

A diktatúra előkészítő szakaszában nagyon jól tudtuk, hogy önálló kommunista párt nélkül nincs proletárdiktatúra. Ezért habozás nélkül vállaltuk a munkásegység megbontásának, a testvérharc hazug vádját, holott a munkásegység megbontói az opportunisták voltak, és sok más szemrehányást, amelyekkel elhalmoztak bennünket. Kitartó felvilágosító munkánkkal elértük azt, hogy a tömegek kezdték megérteni, hogy a munkásegység csak akkor hasznos a munkásosztályra nézve, ha forradalmi alapon, a marxizmus szellemében jön létre, ha a munkásosztály felszabadítása nagy célját szolgálja. Azt, amit jól tudtunk a diktatúra előkészítő szakaszában, elfelejtettük

a döntő pillanatban, a látszategység és a hatalom kedvéért lemondtunk önálló pártunkról. Okultunk a multból. Soha, semmi körülmények között sem mondunk le pártunk önállóságáról, soha senkit sem engedünk többé hozzányúlni pártunk egységéhez. Megőrizzük, megvédjük pártunk és a munkásosztály egységét minden körülmények között, úgy vigyázunk erre az egységre és pártunk ideológiai tisztaságára, mint szemünk fényére.

A munkás-paraszt szövetség. A diktatúra előkészítő szakaszában nagyon jól megtanultuk, miért kell a proletárdiktatúra: a burzsoázia és a földbirtokososztály kisajátítására, a volt kizsákmányoló osztályok és csatlósaik ellenállásának és ellenforradalmának a letörésére, a régi elnyomó állam szétzúzására és végül a szocializmus építésére. De alig valamit tudtunk a proletárdiktatúra másik, egy agrárországban, mint a miénk, nem kevésbbé fontos oldaláról, hogy „a proletárdiktatúra az osztályszövetség különös formája a proletariátus, a dolgozók élcsapata és a dolgozók számos, nem proletár rétege között, mint a kispolgárság, a kisgazdálkodók, a parasztság, az értelmiség stb."

Mindenesetre tény, hogy a diktatúra agrárpolitikája nem volt alkalmas e szövetség tényleges megteremtésére és megerősítésére. Elmulasztottuk a földosztást. Elmulasztottuk annak ellenére, hogy az 1918-as polgári forradalomban tapasztalhattuk a parasztság földosztó mozgalmait és élesen harcoltunk a kormány és a szociáldemokrácia ama kísérlete ellen, hogy a parasztság ösztönös, a földosztásra irányuló mozgalmait karhatalommal nyomják el. Ha a nagybirtokot felosztottuk volna, nemcsak a parasztságot állítottuk volna a proletariátus mellé (a középparasztot is), nemcsak megalapoztuk volna a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségét, de lehetetlenné tettük volna az ellenforradalom számára, hogy oly könnyen visszaállítsa a régi rendet, még akkor is, ha a földosztás talán nem is mentette volna meg a diktatúrát, ha a katonai túlerő mégis megdöntötte volna. Az ellenforradalomnak az sem sikerült volna, hogy éket verjen a munkásság és parasztság közé.

Az orosz példát figyelmen kívül hagytuk. Ezzel még egy

fontos dolgot elmulasztottunk: Marxnak azt a fontos tanítását, amelyre Lenin számtalanszor felhívta a figyelmet, hogy a proletárforradalomnak igazán népforradalomnak kell lennie. Ez pedig csak akkor következik be, ha a proletárforradalom egybeesik a parasztforradalom „új kiadásával", vagyis, ha a proletárforradalmat a parasztság forradalmi földosztása kíséri.

Tanultunk a leckéből. Fölosztottuk a földet. Kielégítettük parasztságunk évszázados vágyát. Meghódítottuk, magunk mellé állítottuk a dolgozó parasztságot. Most azon munkálkodunk, hogy a középparasztot is megnyerjük szilárd szövetségesünknek. Ugyanakkor erélyesen küzdünk a kulákság ellen. Pártunkban a dolgozó parasztság százezrei foglalnak helyet. A többi parasztpártok a Népfrontban velünk szövetségben vállvetve segítenek a munkásosztálynak a szocializmus építésében. Megteremtettük a munkás-paraszt szövetséget. Soha senkinek sem engedjük meg többé, hogy megingassa ezt a szövetséget, hogy éket verjen a munkásosztály és a dolgozó parasztság közé, mert amíg ez a szövetség szilárd, addig senkitől és semmitől sincs mit tartanunk, építő munkánk sikere biztosítva van. Jól eszünkbe vésték Lenin szavait, amelyeket több mint két évtizedes fehér terror égbekiáltó szenvedései igazoltak:

„Tíz-húszévi helyes viszony — mondja Lenin — a parasztsággal és a győzelem világméretekben biztosítva van... máskép 20—40 éves szenvedés fehérgárdista terror alatt."

Jól eszünkbe vésték e szavakat, amelyek igazságáról saját feneketlen szenvedései árán győződött meg népünk. Soha többé el nem feledjük őket. Úgy vigyázunk és úgy vigyázzunk a munkás-paraszt szövetségre, mint legdrágább kincsünkre, mint szemünk fényére.

Az államhatalom összetörése. A diktatúra előkészítő szakaszában kitünően tudtuk, hogy a diktatúra egyik legfontosabb célja a régi, elnyomó államhatalom összetörése és az új államhatalom kiépítése. Ezt a kiépítést alig kezdtük meg, amikor a hatalom birtokába jutottunk. A régi államapparátust majdnem teljesen érintetlenül hagytuk. Nem távolítottuk el az uralkodóosztályok hü szolgáit az államapparátusból, nem tettünk helyükre munkásokat és parasztokat. De a régi állam

szétlörése, az új állam felépítése üres malaszt marad, ha az államapparátus nem áll a dolgozó osztályok képviselőiből.

Tanultunk és okultunk. Népi demokráciánk államapparátusában százával és ezrével foglalnak helyet a munkásosztály és a dolgozó parasztság fiai. Államapparátusunk napról-napra inkább egybeolvad a néppel. Kiszórtuk és kiszórjuk a nép ellenségeit. Lankadatlanul folytatjuk majd ezt a munkát mindaddig, amíg a népi demokrácia államapparátusa nem lesz tényleg új népi államunknak mindenben megfelelő, a népet kiszolgáló, a szocializmus építését teljes erőből támogató és előmozdító államapparátussá.

A proletárhazafiság. A diktatúra előkészítő szakaszában a nemzet vezető pártja lett a KMP. Mi voltunk azok, akik a nemzet függetlenségét valóban mindenek fölé helyeztük és érte küzdöttünk. Amíg a szociáldemokrata párt jobboldali vezetői sokszor a sovinizmussal és a nacionalizmussal kacérkodtak, a nemzetiségek közötti munkát teljesen elhanyagolták, a nemzetiségi problémát soha komolyan, elvi alapon meg nem tárgyalták, a nemzetek önrendelkezési jogát a teljes elszakadásig el nem ismerték, arra vetemedtek, hogy a Kristóffy-éra alatt a Habsburgokkal szövetkeztek, a polgári forradalomban pedig siettek az osztrák császár képviselője kezébe letenni az esküt — szóval, míg a jobboldali opportunisták a hazafiság kérdésében ide-oda ingadoztak, egyszer a sovinizmussal pendültek egy húron, másszor nemzeti szabadságunk lábbal tipróival, a Habsburg-dinasztiával szürték össze a levet, mi, kommunisták, már a diktatúra előtt erélyes harcot folytattunk nemzeti függetlenségünkért és önállóságunkért. Ez a harc még fokozódott a proletárforradalom győzelme után. Vörös Hadseregünk nemcsak a proletárdiktatúrát védte, de az ország függetlenségéért is küzdött. Sőt, azt lehet mondani, hogy amikor a diktatúrát védte, akkor a nemzet szabadságát is védte. A csehszlovák intervenciós csapatok visszaverése, a román hadsereg visszavonulása bizonyították, hogy milyen sikerrel.

De amit tettünk, azt nem tudtuk tudatosítani sem saját magunk, sem a nemzet előtt. Nem vittük bele a nemzet tudatába, hogy a kommunisták jó hazafiak is, hogy ők az igazi

hazafiak, mert hazafiságuk mentes minden sovinizmustól és nacionalizmustól. Nem vittük bele a dolgozók tudatába, hogy a Magyar Tanácsköztársaság nemcsak a dolgozók felszabadító harcát folytatja Dózsa Györgytől Táncsics Mihályig, de örököse azoknak a nemzetiségi függetlenségi harcoknak is, amelyekben a nemzet Bocskaytól Kossuth Lajosig évszázadokon keresztül küzdött szabadságáért és függetlenségéért. Nem tettük tudatossá, hogy harcaink célja nemcsak a dolgozók felszabadítása minden kizsákmányolás alól, de a nemzet felszabadítása is minden elnyomatás alól. Nem tettük tudatossá és elméletileg nem alapoztuk meg a diktatúra nemzeti szerepét, szemben a burzsoázia és az arisztokrácia hazaáruló szerepével, amelyek önző osztályérdekekből imperialista intervenciós seregeket vezettek saját hazájuk és népük ellen.

Tanultunk. A második világháborúban oly gyönyörű virágokat hajtott szovjethazafiság lett mintaképünk. Megteremtettük nemcsak a munkásosztály, de a nemzet egységét is. Nemzeti függetlenségünk elöharcosaivá lettünk, de ezt ki is hangsúlyoztuk, a nemzet tudatába vittük. A nemzet minden becsületes fia láthatja és meggyőződhet arról, hogy amíg a nemzet árulói, a Nagy Ferencek, Sulyokok, Mindszentyk idegen imperialisták zsoldjában árulják el a hazát és idegen intervenció segítségével a gyűlölt Habsburgokat akarják megint népünk nyakára ültetni és országunkat imperialista gyarmattá tenni, addig mi, kommunisták, ernyedetlen harcot folytatunk nemzeti függetlenségünkért és hazánk szabadságáért. Ezt megmutattuk, amikor a dicső Vörös Hadsereg oldalán küzdöttünk az idegen német fasiszta elnyomó ellen, amikor magyar kommunista partizánok vére hullott nemzeti függetlenségünkért és megmutatjuk újra, ha rákerül a sor, ha újra fegyverrel támadnak szabadságunk ellen — mi, kommunisták, ennek a harcnak a nemzet szabadságáért az élén fogunk járni. Megmutatjuk azzal, hogy míg a haza árulói a harmadik világháborúra spekulálnak, mi a nagy Szovjetunió oldalán a békéért harcolunk.

Kövessük a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének dicső példáját. Álljunk készen nemzeti szabadságunk és függetlenségünk védelmére. De ugyanakkor legyünk mindig tuda-

tában és magyar népünkkel se felejtessük el soha, hogy ezt azért tesszük, mert szeretjük hazánkat, amelyből elüztük a haza árulóit, azt a hazát, amelyet a munkás munkájával épít, a paraszt izzadságával öntöz, a mi hazánkat, amelyet magunknak építünk!

Honvédségünk. A Vörös Hadsereg 1919-ben megmutatta, hogy a magyar munkás és paraszt nemcsak szereti hazáját, de meg is tudja védeni. De a Vörös Hadseregben nem volt biztosítva a kommunisták vezetőszerepe. Ellenkezőleg: a kommunisták befolyása folyton csökkent. A hadsereg első főparancsnoka következetesen eltávolította a kommunistákat minden felelős és vezető állásból. Hiszen gyülölte a diktatúrát és a kommunistákat. De a diktatúra hadseregére és minden intézményére ugyanaz érvényes mint általában a diktatúrára magára. Csak a kommunisták vezetése alatt hathatja át a hadsereget a szocialista hazafiság szelleme.

Demokratikus hadseregünkben ápolnunk kell a Tanácsköztársaság dicső Vörös Hadseregének hagyományait. Buzdítsa honvédeinket a Vörös Hadsereg hősiessége, tanulmányozzák ennek haditetteit, kövessék példáját hazánk és országunk védelmében. De ugyanakkor okuljunk a multon. Legyünk éberek, hogy az osztályellenség be ne férközhessék a honvédség soraiba, honvédségünk minden tagja, az egyszerü bajtársaktól a legmagasabb vezetőkig, legyen áthatva attól a szellemtől, amely a szovjet hadsereget áthatja és oly fontos szerepet játszott világtörténelmi jelentőségü győzelmei kivívásában: a szocialista hazafiság szellemétől.

A marxizmus-leninizmus elmélete. Legnagyobb fogyatékosságunk 1919-ben természetesen az volt, hogy nem voltunk megfelelően felfegyverkezve a marxizmus-leninizmus elméletével. Kun Béla maga nemcsak hogy nem volt leninista, de egyenesen buhárinista vagy trockista ellenzékben vett részt *Lenin* ellen a bresztlitovszki béke kérdésében. A párt jelentősége kérdésében buhárinista, a parasztság kérdésében viszont trockista álláspontot állt, nem hitt abban, hogy a parasztság forradalmi szerepet játszhat, reakciós osztálynak tartotta. A hazai szociáldemokrata ellenzék soraiból vagy

máshonnan kikerült kommunisták legnagyobb részének marxista-leninista képzettsége szükségszerűen hiányos volt.

Itt is gyökeresen megváltozott a helyzet. Pártunk élén ma oly férfiak állnak — élükön szeretett Rákosi Mátyás elvtársunkkal — akik hosszú évtizedeken keresztül sajátították el a marxizmus-leninizmus elméletét, akiknek egy része Lenin és Sztálin közvetlen közelében sajátította azt el, a Kommunista Internacionálé vezérkarában és kommunista testvérpártjaink egész sorában tanulta meg azt alkalmazni a gyakorlatban. Ehhez járul pártoktatásunk széles hálózata, amely rendszeresen neveli párttagságunkat a proletárforradalom elméletére és gyakorlatára. Egész párttagságunk tanulmányozza a SzK(b)P történetét. Szinte ki lehet tapintani, hogy nőnek kádereink elméletileg és gyakorlatilag, hogyan lesznek napról-napra inkább a dolgozó nép elméletileg képzett, gyakorlatilag edzett élcsapatává.

Harminc esztendő alatt nagyot fordult a világ. A kapitalizmus rothadása és csődje előrehaladt, a szocializmus tábora hatalmasan megnövekedett. Világszerte nőnek a szocializmus erői, a Szovjetunió, hatalmas, baráti szomszédunk köré sereglik a világ minden haladó embere, minden becsületes dolgozója és demokrata szellemű értelmisége, a nagy Sztálin zászlaja alatt küzd a béke minden őszinte és igaz híve. A mi országunk megbecsült tagja ennek a minden nap növekvő és erőteljesebb tábornak. S amikor hitet teszünk a demokrácia, a béke, a szocializmus mellett, amikor Sztálin vezetése alatt és a mi bölcs Rákosi Mátyásunk irányítása mellett építjük a szocializmust és küzdünk a béke ügyéért, a szebb és boldogabb, kizsákmányolás és osztálymentes társadalomért, lelkesítsen és adjon erőt és elszántságot nemcsak az a tudat, hogy az az ügy, amelynek Sztálin és a Sztálin vezette Szovjetunió áll az élén, legyőzhetetlen, de lelkesítsen bennünket a Magyar Tanácsköztársaság nagy forradalmi tradíciója is.

(Beszéd az MDP Nagybudapesti Pártaktíva díszgyűlésén a Magyar Tanácsköztársaság harmincadik évfordulóján, 1949 március 23.)

KÉT ÉVFORDULÓ

Két, az emberi gondolkodás történetében jelentős szerepet játszott gondolkodóról emlékezünk meg haláluk évfordulója alkalmából. Mindkettő természettudós és filozófus volt. Az egyik: Giordano Bruno (1548—1600), a másik René Descartes (1596—1650). Az első háromszázötven évvel ezelőtt a római Virágok Terén halt mártírhalált, ahol a római pápa inkvizíciója kegyetlen tüzhalállal, máglyán vetett véget e fáradhatatlan, törhetetlen, bátor és ezért legveszélyesebb ellenfele életének. A másik, ötven évvel később, nem ily erőszakos halállal halt meg, de csak azért, mert az inkvizíciótól való félelmében eltitkolta legbensőbb gondolatait, haláláig nem nyomatta ki legfontosabb írásait, hogy Bruno és a nagy természettudós, Galilei sorsára ne jusson. De egész életére ránehezedett az inkvizíciótól való rettegés, művei nyomtatásban megjelent részét is Hollandiában, névtelenül adta ki.

A két filozófus és természettudós, akiről itt szó van, nem a proletariátus gondolkodói voltak — ez abban a korban, amelyben éltek, lehetetlen volt. Még a kizsákmányoltak és elnyomottak képviselői sem. A burzsoázia ideológusai voltak ők, abban az időben, amikor, mint feltörekvő osztálynak, a burzsoáziának még voltak és lehettek nagy gondolkodói és mártírjai.

A filozófia történetében rendszerint Szokratész ókori filozófust tüntetik fel a filozófia mártírjának. Mennyivel több joggal lehet Giordano Brunóról elmondani, hogy valóban a a haladó gondolkodás mártírjaként áldozta fel életét a ka-

tolikus egyház és pápaság ellen, a természettudományos gondolkodás érdekében vívott ernyedetlen és bátor harcban. Nagyon jó oka van annak, miért magasztalja fel a polgári tudomány Szokratész személyiségét, s miért igyekszik, amennyire csak lehetséges, hallgatással mellőzni Giordano Bruno emlékét, vagy néhány álszenteskedő szóval elsiklani afölött, hogy itt a tudomány *igazi* mártírjáról, a haladás bajnokáról van szó, a feudális-reakciós pápaság és katolikus egyház áldozatáról. Szokratésznek nem azért kellett az athéni esküdtszék ítélete alapján méregpoharat ürítenie, mert a haladást képviselte az athéni demokráciával szemben, hanem éppen ellenkezőleg, mint e demokrácia konok ellenségének, aki a filozófiában is a reakciót és a tudománytalan vallásos világnézetet akarta újra trónra segíteni, amelyről az ion természetfilozófusok ledöntötték. Éppen elég ok arra, hogy a demokráciát gyülölő polgári történészek mint mártírt ünnepeljék. Giordano Bruno ellenben valóban a tudományos gondolkodás és a haladás bajnoka volt, kora egyik legnagyobb, legforradalmibb természettudósa, materialista filozófus, akit forradalmi tudományos tevékenysége állított a római papsággal engesztelhetetlen ellentétbe. Ezért kellett kínos halállal meghalnia. De a polgári történetírás, amely elítéli az athéni demokráciát, amiért megsemmisítette egyik legkonokabb ellenségét, aki egész összeesküvést szött ellene és kihívó viselkedésével az esküdtszék előtt egyenesen kikényszerítette a halálos ítéletet, nem ítéli el az egyházat, amikor a tudomány egyik valóban haladó képviselőjét, a természettudomány és a materialista tudományos filozófia egyik legnagyobb bajnokát és legbátrabb harcosát veti máglyára.

Bruno Domonkos-rendi szerzetes volt, aki kora ifjúságától kezdve a katolikus egyház babonái és a pápaság, valamint a katolikus papság feslettsége és feneketlen romlottsága ellen harcolt. Ebben a harcában az akkor forradalmi, a középkor vallásos-reakciós világnézete ellen forduló, a fejlődés útján megindult természettudomány alapján állt. Kopernikus éppen hogy megteremtette az új világnézetet, amely egyszersmindenkorra megcáfolta azt a tudománytalan, de a katolikus egyháznak drága feltevést, hogy a Föld a világmindenség központja,

isten különös alkotása. Kimutatta, hogy naprendszerünk központja ellenkezőleg a Nap, amely körül a Föld és a többi bolygók keringenek. Kepler, a lángeszü csillagász, nemsokára ezután azokat a törvényeket is megállapította, amelyek a Nap és a bolygók viszonyát szabályozzák, a bolygók pályáját és keringésük sebességét meghatározzák. Bruno nemcsak lelkesedéssel fogadta az új világnézetet, hanem lángeszüen továbbfejlesztette. Ha Kopernikus művével akarva-nemakarva kesztyüt dobott a vallásos világnézet és képviselője, a katolikus egyház arcába, de csak halálos ágyán, úgy Bruno felvette ezt a kesztyüt s újra meg újra a pápaság és a katolikus egyház arcába hajította. Azt, amit a modern csillagászattan ma már mint kétségtelen tényt bebizonyít, hogy naprendszerünk nem az egyetlen naprendszer a mindenségben, hanem csak része egy nagyobb rendszernek — a Tejútnak — amely milliárd és milliárd napból és naprendszerből áll (ilyen „világszigeteknek" nevezett rendszerek milliárdjait figyelte már meg a modern csillagászattan) — azt Bruno, természetesen nem ilyen konkrét formában és nem exakt megfigyelések alapján, hanem Kopernikus rendszeréből levont lángeszü következtetéssel már megsejtette. Azt állította, hogy a mindenség végtelen és benne a világok és világrendszerek száma ugyancsak végtelen. Ugyanakkor bátran hirdette az anyag örökkévalóságának és a világ anyagi egységének eszméjét, és tagadta, hogy a világot teremtették, vagy, hogy a világ mozgásának oka valamilyen első mozgató, „isten ujja", vagyis, hogy a világnak kezdete lett volna. A világ térben végtelen, időben örökkévaló — hirdette. A világ létének és mozgásának nincs oka, illetve maga az anyag az oka — oly tételek, amelyeket a modern tudomány kétségbevonhatatlanul bebizonyított. Bruno eképpen világnézetével és természettudományos felfogásával századokra megelőzte a természettudományt.

Hogy ezek az állítások mennyire forradalmiak voltak, mennyire messze meghaladták a Bruno-korabeli természettudományt, bizonyítja Kepler, a nagy csillagász kijelentése, hogy Bruno müveinek olvasása még neki is szédülést okoz.

Mint látjuk, Bruno kora nagy természettudósa, forradalmi gondolkodója volt, egyike az újkori filozófia, vagyis a ma-

terializmus megalapítóinak. Mert az újkori filozófia éppúgy a materializmussal veszi kezdetét, mint ahogy a filozófia általában, az antik ókorban, materializmussal kezdődött. Bruno nézetei természetesen a legélesebb ellentétben álltak a katolikus egyház felfogásával és dogmáival. Velük a katolikus klérus és a pápaság engesztelhetetlen gyülöletét vonta magára. Üldözni kezdték. Bruno Európa egyik városából a másikba volt kénytelen menekülni, sehol sem hagytak neki nyugtot, egész Európát üzött vadként járta be, de közben lankadatlanul írt, előadásokat tartott, harcolt. Csak árulás csalta vissza hazájába, Itáliába, ahol végre a pápaság karmai közé kerül, amely hatévi kínzásokkal és börtönnel sem tudta megtörni. Amikor kihirdették előtte az ítéletet, amellyel máglyahalálra ítélték, büszkén kiáltott fel: „Nagyobb félelemmel hoztátok meg ti az ítéletet, mint ahogy én fogadom azt!"

Descartes fél évszázaddal később született és működött mint Bruno. E félévszázadban a feudális társadalom méhében kifejlődő új tőkés termelőmód, amely Olaszországban vette kezdetét, tovább terjedt nyugat felé és Franciaországban is feszegette a feudális gazdasági és társadalmi rend kereteit. Megkezdődött a kapitalizmus úgynevezett manufaktúra-korszaka, amely azután elvezetett a nagyipari gépi termeléshez. Már ebben a korban csináltak viszonylag igen bonyolult szerkezetű órákat és automatákat. Ez a matematika és a mechanika gyors fejlődését mozdította elő. A földrajzi felfedezések, a kereskedelmi hajózás ugyanakkor a csillagászat, az égi mechanika fejlődését tették szükségessé. Galilei elkészíti az első látcsövet s megfigyeli a Jupiter holdjait.

Descartes tudományos működésére és világnézetére mélyen rányomta bélyegét ez a történelmi helyzet: egyrészt mint — arisztokrata származása ellenére — az új, gazdasági téren előretörő burzsoázia gondolkodója, elveti a középkori, skolasztikának nevezett áltudományt, de ugyanakkor erősen magán viseli annak a nyomait, hogy a feudális társadalom még erős, a burzsoázia még gyenge, a középkori gondolkodásmód még általában az uralkodó, de a tudomány és a tudományos világnézet részéről ért mindig hevesebb támadás csapásai alatt már

inogni kezd. Descartes-nál ez abban mutatkozik meg, hogy míg fizikájában materialista és szigorúan természettudományos alapokon állt, addig a filozófiában lényeges engedményeket tett a vallásos, tudományellenes világszemléletnek.

Descartes teljesen különválasztotta fizikáját a metafizikájától. Az elöbbiben — Marx szavai szerint — „az anyagot önmagát teremtő erőnek" ismerte el s a mechanikus mozgást mint az anyag élettevékenységét fogta fel. A fizikában nem ismert el mást, mint az anyagot: vagyis az anyagot ismerte el a lét és a megismerés egyetlen alapjának. Ezzel szemben filozófiájában az anyag mellett még a lélekről is elismerte, hogy az anyagtól független, önálló létező (szubsztancia). Ezek a vallásos gondolkodásnak tett engedmények mutatják, hogy Descartes, mint előtte Bruno is, a régi és az új világ mezsgyéjén állt. Magán viseli a régi világ nyomait, a skolasztikus metafizikának a foltjait nem tudja letörölni magáról; ugyanakkor, mint természettudós, saját maga ássa alá és cáfolja meg elméleteivel az emberi gondolkodás e legnagyobb akadályát, a vallásos-skolasztikus metafizikát. Marx az ilyen, a modern materializmust és természettudományos gondolkodást megalapozó, de ugyanakkor a régi gondolkodásmódtól még teljesen szabadulni nem tudó materializmust „teológiai materializmusnak" nevezte.

Megundorodva a skolasztika ürességétől és tartalmatlanságától, Descartes mindent elvetett, amit a jezsuiták La Flèche-i iskolájában filozófia és tudomány címén tanítottak neki s amiről éles elméje meggyőzte, hogy üres és értéktelen áltudomány. Elvetve tehát minden tudást, oly kiindulópontot keresett, amely megcáfolhatatlanul bizonyos és igaz, hogy az így nyert alapon új tudományt építsen fel. Ezt a biztos és igaz alapot híres alapelvében vélte megtalálni: „Gondolkodom, tehát vagyok". Ezt a tételt Descartes azért tartotta bizonyosnak és igaznak, mert a kételkedés maga is gondolkodás, másrészt nem gondolkodhatom, anélkül hogy ne lennék. Persze létemet nemcsak a gondolkodás bizonyítja, egész élettevékenységem, érzéki benyomásaim ugyanúgy, mint főleg cselekvésem, a gyakorlat bizonyítják. Nemcsak nem gondolkodhatom, de nem is érzékelhetek és cselekedhetem, ha nem vagyok, ha nem létezem.

De Descartes a lét döntöbb bizonyítékának tartotta a gondolkodást, mint az érzékleteket és a gyakorlatot. Ez azóta is az idealista filozófiának egyik rögeszméje.

Descartes filozófiájának kiindulópontja és jellemző vonása tehát a kételkedés. De ez a kételkedés csak arra szolgál, hogy segélyével biztos tudáshoz jussunk. Ez különbözteti meg azoktól, akik a kételkedést nem kiindulópontnak és eszköznek tekintik biztos tudás elérésére, hanem öncélnak és ezzel a természettudomány alapjait ássák alá. Az a módszer, amelynek segélyével biztos tudáshoz jutunk, abban áll, hogy kiindulva az önmagunkban biztos, legegyszerűbb tételekből, csak azt ismerjük el a továbbiakban igaznak, ami „biztos és világos" módon következik az önmagukban bizonyos alaptételekből. Ez a módszer: csak azt elismerni, ami bizonyos és világos, nem az a csalhatatlan eszköz az igazság megtalálására, amelynek Descartes tekintette. Már ő maga is összeütközésbe került saját módszerével, amikor sok olyasmit ismert el biztosnak és világosnak, (isten és a lélek létét és halhatatlanságát stb.), ami egyáltalában nem biztos és világos, ellenkezőleg, egészen biztosan és világosan hamis és ellentmondásban állt Descartes saját fizikájával és természettudományos elméleteivel. Jellemző például, hogy Descartes az állatokat gépnek tekintette, ami Marx szerint megfelelt a tőkés társadalom manufaktúra-periódusának felfogásával. Az embert ellenben lélekkel ruházta fel. Pedig magától értetődő lett volna ezt a mechanikus felfogást az emberre is kiterjeszteni. A később francia materialisták (Lamettrie) meg is tették ezt a lépést, egyenesen Descartes elméletét fejlesztve tovább. Filozófusunk azonban visszariadt ettől a lépéstől: vagy azért, mert félt elmélete e következményét levonni, vagy azért, mert nem látta ezt „biztosnak és világosnak".

Descartes igazi, maradandó jelentősége matematikai és természettudományos téren van. A matematikába ő vezette be a *változó mennyiség* fogalmát és megteremtette ezzel a magasabb matematikát. Ez ugyanakkor dialektikus lépés is volt a természettudományok és a matematika terén, mert megteremtette azt a matematikai módszert, amelynek segítségével pontosabban ábrázolhatók és mérhetők a természetben végbe-

menő folyamatok és változások. Analitikus geometriájában létrehozta az algebra és a geometria egységét. Descartes nagy dicsősége, hogy először formulázta meg az anyag és mozgás megmaradásának elvét, amely szerint „a mindenségben levő anyag és mozgás mennyisége mindig ugyanaz." Engels Frigyes Descartes örök érdemének tekinti, hogy ezt a tételt akkor állította fel, amikor a természettudomány még a sötétben botorkált e tekintetben és ezzel magasan föléje emelkedett nemcsak a korabeli természettudománynak, hanem az energia megmaradása elvének felfedezéséig még a későbbi természettudománynak is. De Engels ugyanakkor leszögezi, hogy ez a tétel *„formailag* hibás, mert véges kifejezést" („ugyanaz a mennyiség") „alkalmaz egy végtelen nagyságra" (a végtelen mindenségre).

Sem Bruno, sem Descartes gondolkodása, mint láttuk, nem volt híján a dialektika elemeinek. Alapjában véve mégis távol álltak még a dialektikus gondolkodásmódtól. Materializmusuk nem volt következetes, nem volt mentes a metafizikától és skolasztikától. De az utókorra nem ezzel hatottak, hanem elsősorban természettudományos elméleteikkel. A 18. századbeli francia materialisták egyik szárnya egyenesen Descartes természettudományos elméleteit veszi kiindulópontul. Bruno viszont örök mintaképe a törhetetlen, rettenthetetlen, forradalmár-materialista gondolkodónak, aki a haladás eszméjéért bátran veti kockára és áldozza fel életét.

A marxizmus-leninizmus világszemlélete mentes azoktól a fogyatékosságoktól és ingadozásoktól, amelyek a Marx előtti materializmus képviselőit jellemzik. De e gondolkodók nélkül, az ő tévedéseik nélkül, amelyek történelmileg elkerülhetetlenek voltak, a dialektikus materializmus sem születhetett volna meg. Ebben az értelemben (de kizárólag ebben), az emberiség minden nagy, haladó gondolkodója, köztük Bruno és Descartes is, a dialektikus materializmus előfutárja; oly örökség, amelyet a magunkénak ismerünk el. A mai burzsoáziának hibáik, a miszticizmusba torkolló tévedéseik teszik őket értékessé. Nekünk azért becsesek, mert tévedéseik ellenére a haladás, a szellemi felszabadulás bajnokai és zászlóvivői voltak.

(Szabad Nép, 1950 február 19.)

IVÁN PETROVICS PAVLOV — A HARCOS MATERIALISTA

Nagy felszabadítónk — a Szovjetunió — népei, elsösorban az orosz nép, amelynek géniuszát és tetterejét annyira képviselte és megtestesítette, a mai napon ünneplik a világhírü tudós, Iván Petrovics Pavlov születésének 100-ik évfordulóját. Velük együtt ünnepel e napon a világ egész haladó emberisége. Velük ünneplünk mi is, a magyar nép és magyar tudósok, akik a Szovjetunióra nemcsak úgy tekintünk, mint arra az országra, amely vére hullatásával szabadított fel bennünket az idegen elnyomók és saját uralkodó osztályaink rabigája alól, amely a legdrágábbat adta nekünk: szabadságunkat és függetlenségünket, hanem mint arra az országra, amely a tudomány és a kultúra terén is mintaképünk, amelynek vezetése alatt mi is tevékenyen részt akarunk venni a szocialista kultúra és tudomány kivirágoztatásában.

Iván Petrovics Pavlov korunk egyik legjelentösebb természettudósa volt. Mint ilyen, méltó helyet foglalt el azoknak az orosz tudósoknak hosszú-hosszú sorában, akik nem egyszer megelözve a nyugati természettudósokat, korszakalkotó felfedezésekkel gazdagították az emberi tudás kincsesházát. Említsünk meg néhányat közülük: *Lomonoszov* 100—150 esztendövel megelözte a nyugateurópai természettudományt, amikor kimondotta, és kísérletileg igazolta az anyag és a mozgás, tehát lényegében az energia megmaradásának elvét (l. levelét Eulerhez, 1748). Mint materialistától, távol állt töle az olyan miszticizmus, amely például Newton müveiben lépten-nyomon megtalálható. *Lobacsevszkij* nemcsak a nem-euklideszi geo-

metria egyik lángeszü megalapítója, de jóval Einstein előtt a geometriát a fizika részének tekintette, amikor megállapította, hogy a mértani testek alakja az anyag elhelyezkedésétől függ. *Mendelejev*, az elemek periódikus rendszerének felfedezője, új korszakot nyit meg a vegytan történetében; *Tyimirjázev*, a darwinizmus következetes előharcosa és továbbfejlesztője, a klorofil felfedezője, a nép igazi fia, akit tudományos meggyőződése a kommunizmushoz vezetett; *Mecsnyikov*, Pasteur munkatársa és utóda; *Lebegyev*, a fény nyomásának felfedezője és végül, de nem utolsó sorban *Szecsenov*, a XIX. század egyik legnagyobb fiziológusa, Pavlov közvetlen elődje, aki az „Agy reflexei" című művével egész új utakat nyitott meg a magasabb idegtevékenységek vizsgálata terén, a legnagyobb hatással volt Pavlovra és az egész korabeli haladó orosz értelmiségre.

Csak néhány név ez azoknak az orosz tudósoknak a hosszú sorából, akik között Pavlov neve, mint egyik legfényesebb, tündöklik. Itt csak a természettudósok közül említettem néhányat, nem érinthetem a társadalomtudósokat és filozófusokat, mint Radiscsevet, Herzent, Belinszkijt, Csernüsevszkijt, Dobroljubovot, Piszarevet, a természettudományos felvilágosítás előharcosát a mult század hatvanas éveiben Oroszországban, akinek ezirányú tevékenysége Szecsenov mellett oly mély hatással volt Pavlovra tudományos munkássága kezdetén. Éppúgy nem beszélhetek azoknak az íróknak és művészeknek szinte végtelen seregéről, akiknek neve mindenki előtt ismeretes, akik tevékenységükkel a mult és a jelen évszázad egész kultúrájára kitörölhetetlenül rányomták bélyegüket.

Az itt felsorolt természettudósok igazi érdemeit az emberi kultúra fejlesztése és a tudományos haladás területén a legtöbbször elhallgatják vagy meghamisítják. Ki ismeri a Szovjetunión kívül Lomonoszov halhatatlan érdemeit a tudomány legkülönbözőbb területein, a természettudományoktól a filológiáig? Lobacsevszkijről csak a szakemberek tudnak és ezek sem méltatják teljes nagyságában, mint ahogy a magyar Bólyairól is csak kevesen tudják igazi jelentőségét a gondolkodás történetében. Mendelejev érdemeit azzal akarták kisebbíteni, hogy egyenrangú félként melléje állították a német

Lothar Meyert, aki állítólag vele egyidöben fedezte fel az elemek periódusos rendszerét, holott éppen az ellenkezője igaz: Meyer egyszerüen kisajátította Mendelejev felfedezését és távolról sem ismerte fel egész horderejét. Meggyözödésem, hogy Szecsenov nevét is alig ismerték eddig nálunk, pedig ez a tudós, eltekintve természettudományos munkásságától, egész generációt nevelt Oroszországban materialista és haladó szellemben.

Pavlovot világszerte ismerik. De elismerik-e? Nem, nem ismerik el. Nem ismerik és nem ismerhetik el azon a Nyugaton, amely ma inkább mint valaha, az idealista miszticizmus lejtöjén gurul feltartóztathatatlanul lefelé, amelynek országaiban — különösen Amerikában és Angliában — éppen azon a területen, amelyen Pavlov lángeszü munkásságát kifejtette, szinte korlátlanul uralkodik a *vitalizmus* és *animizmus*, a pszichológia területén pedig a *freudizmus*, a *Gestalt-Psychologie* és az *exisztencialista lételemzés* (Daseins-Analyse), ahol a modern természettudósok egész sora fáradozik azon, hogy a természettudományokat kibékítse a vallással, ahol a modern természettudomány legnagyobb vívmányait egyenesen arra használják fel, hogy hitünket a külvilág objektív létében és a tudomány haladásában a világ mindíg mélyebb megismerhetöségében megingassák. Nem, az imperialista Nyugat nem ismeri és nem ismerheti el Pavlov jelentöségét és nagyságát.

Így például a Cornell University professzora, dr. H. S. Liddell, Fulton „Physiology of the Nervous System" (Az idegrendszer fiziológiája) címü munkájában kijelenti, hogy „Pavlov elméletének befolyása a neuropatológiai elméletre *majdnem semmi*" és „ma már csak történelmi érdekessége van". Liddell egyszerüen nem vesz tudomást arról a hatalmas kísérleti anyagról, amely Pavlov elméletének alapjául szolgál, amelyről természetesen csak azért nem óhajt tudomást venni, mert minden ponton megcáfolja a Nyugaton divatos és uralkodó idealista és misztikus elméleteket az emberi testtöl állítólag független „lélekről", a „tudatról" mint a testtel semmi összefüggésben nem levő, autonóm, „magasabb", „nemesebb" „lényegről". Kell-e ékesebb és döntöbb bizonyíték arra, hogy Pavlov elméletének nyugati ellenfelei azért állnak ellenségesen

szemben ezzel a korszakalkotó elmélettel, mert az *materialista elmélet*, mint Sir C. Sherrington kijelentése, amellyel az egyik nemzetközi kongresszuson Pavlovhoz fordult: „Önnek itt nem lesz sikere feltételes reflexeivel, mert az túlságosan materialista elmélet!" A Nyugaton ma már mindíg kevésbbé az dönti el egy tudományos elmélet sorsát, helytálló-e az tudományosan vagy sem, hanem az, hogy mennyire szolgálja vagy ellenkezőleg sérti a reakciós imperialista burzsoázia érdekeit.

Egy percig sem férhet a legkisebb kétség sem ahhoz, hogy Pavlov *materialista* volt, mégpedig *harcos materialista*. Erről nemcsak elméletének általános tendenciája tanuskodik, hanem számos egyenes nyilatkozata is. Már Pavlov nagy elödje, Szecsenov, teljesen materialista programot adott és vitt végig a nagyagy müködésének vizsgálatánál, ami ugyanakkor a magasabbrendü állatok és az emberek lelkiéletének vizsgálata is. Szecsenov például kijelentette:

„Az agytevékenységek külsö megnyilvánulásainak végtelen sokfélesége végeredményben egy jelenségre vezethető vissza — izommozgásra. Akár egy gyermek nevet egy játékszer láttára, akár Garibaldi mosolyog, mert számüzik túlságos hazaszeretete miatt, akár egy lányka remeg a szerelem elsö gondolatára, akár Newton megteremti világot kormányzó törvényeit és papírra veti öket — mindenütt, minden esetben a végsö tény nem más mint izommüködés." (*Szecsenov:* Az agy reflexei, 1876. 74. old. angolul.)

Vagy másutt még határozottabban így nyilatkozik:

„Az új pszichológia alapja filozofálások helyett, amelyeket a tudat csalárd hangja suttog a fülünkbe, pozitív tények lesznek, vagy oly kiindulópontok, amelyek bármikor kísérletekkel ellenörizhetök. És kizárólag a fiziológia lesz erre képes, mert csak ennek van birtokában a kulcs a lelki jelenségek tudományos elemzéséhez."

Pavlov a maga részéről teljesen a magáévá tette ezt a programot. 1909 december 28-án a természettudósok és orvosok moszkvai kongresszusán tartott „Természettudomány és agy" cimü elöadásában a következöképpen fogalmazta meg a tudás eszményképét:

„Ilymódon az egész élet, a legegyszerübb szervezetektöl

a legbonyolultabbakig, beleértve természetesen az embert is, nem egyéb, mint a külső környezettel szembeni mindíg bonyolultabb egyensúlyozások hosszú sora. Eljön az idő — ha még távol vagyunk is tőle — amikor a természettudományos elemzésen alapuló matematikai analízis nagyszerű képletei átfogják majd mindezeket az egyensúlyi viszonyokat, beleértve az életet magát is."

Még számos hasonló nyilatkozatot idézhetnénk, amelyekből minden kétséget kizáróan kiderül Pavlov materialista volta. Később lesz alkalmunk még nyilatkozatait idézni az idealizmus, különösen az idealista pszichológia ellen, amelyekből az is éppúgy kétségbevonhatatlanul kiviláglik, hogy nemcsak materialista, hanem harcos materialista is volt.

Persze, Pavlov materializmusával kapcsolatban két dolgot meg kell jegyeznünk. Először azt, hogy mint kora majdnem valamennyi nagy természettudósa, csak *ösztönös* materialista volt. Az ő materializmusa annak a természettudósnak a materializmusa, akit saját tudománya művelése kényszerít arra, hogy minden idealista, a természettudomány sikeres művelését és fejlődését akadályozó befolyást elhárítson magától, mint olyat, amely nemcsak akadályozza munkájában, hanem egyenesen meg is akaszthatja azt. Persze a cári Oroszországban nem teremtek babérok a materialista természettudós számára. „A fiziológia és pszichológia a magasabb idegtevékenység vizsgálatánál" című előadása, amelyet a pétervári filozófiai társaságban tartott, például heves ellenzést váltott ki, egész sor idealista filozófus és pópa megtámadta Pavlovot materialista álláspontja miatt. Ezek nyomására Pavlov kijelentette:

„Számomra az én tárgyam és tételeim tisztán módszertani jelentőséggel bírnak. Nem ismerhetem el, hogy eljárásaimat *tiszta materializmusnak* fogják fel."

Lehet-e Pavlovnak szemrehányást tenni azért, hogy a cári Oroszországban engedett a „művelt közvélemény" nyomásának, amikor a mult század egyik legnagyobb materialista filozófusa, Marx közvetlen elődje, L. Feuerbach hasonló nyilatkozatot tett? Pavlov természettudós volt, mint ilyen, ösztönszerűen materialista. De a *filozófiai materializmust* nem ismerte — nem is beszélve a modern dialektikus materializmus-

ról, Marx és Engels materializmusáról — nem csoda, hogy azt képzelte magáról, hogy *materialista módszert alkalmazhat ugyan és materialista eredményekre juthat e módszer segítségével,* anélkül hogy materialista volna; nem csoda, hogy nem vette észre ezt az *ellentmondást,* amely nyilatkozatában rejlik, amelyet ezért nem igyekezett kiküszöbölni! Nem csoda, hogy nem vonta le végig fiziológiai elméletének *filozófiai* következményeit!

A másik megjegyzés, amelyet Pavlov materializmusával kapcsolatban tennünk kell, a következő: Pavlov itt *mechanikus materialistaként* jelentkezik, mint ahogy már előtte Szecsenov is ilyennek mutatkozott előttünk. A mechanikus materialista a természet minden jelenségét, így az életet is a mozgás legalacsonyabb fajtájára, mechanikai mozgásra, vagyis pusztán helyváltoztatásra vezeti vissza. Amikor Szecsenov az agytevékenység minden formáját, a gyermek nevelését, Garibaldi mosolyát, a szerelmes lányka remegését, Newton tudományos működését mind *egyaránt, egyformán izommüködésre* vezeti vissza — ez a legtisztább mechanikus materializmus, amely, mint mondottuk, nem képes mást tudomásul venni, mint a mechanikai mozgást, a helyváltoztatást (izommüködést, az izmok összehúzódását, vagy kiterjedését). Persze igaz, hogy minden magasabb mozgásnak egyik *alkateleme* a mechanikus mozgás, a helyváltoztatás egyik vagy másik formája, de már a fizikai és vegyi, még kevésbbé a fiziológiai folyamatok nem *merülnek ki* mechanikai mozgásban. A dialektikus materializmus sohasem állt ezen az egyoldalú és teljesen téves álláspontón, a dialektikus materializmus mindíg különbséget tett a mozgás alacsonyabb és magasabb, egyszerübb és bonyolultabb formái között, de érthető, hogy a természettudósokat megtéveszti és megtéveszthetí éppen az a körülmény, hogy a természet semmiféle jelenségéből és így az életjelenségekből, vagy az agy tevékenységéből sem hiányzik a mechanikus mozgás alkateleme; a természettudós tehát hajlandó azt, ami az illető összefüggésben csak kísérő jelenség, főjelenségnek tekinteni.

Ehhez járul még egy körülmény. Kétségtelen, hogy a mechanikai mozgás az a fajta mozgás, amely a *legkönnyebben mérhető,* leginkább átfogható a matematika képleteivel. Ez a

legegyszerűbb mozgásfajta és mint ilyen, a legkönnyebben közelíthető meg matematikai-természettudományos módszerekkel. Nem véletlen tehát, hogy a természettudósok előtt mindíg mint eszménykép lebegett a természet valamennyi jelenségének mechanikai mozgásra való visszavezetése. Pavlov csak kora természettudósainak nézetét tette magáévá, amikor a mechanikus materializmus hívének vallja magát.

Az sem csoda ilyen körülmények között, hogy az élő szervezetet *gépnek* fogta fel, oly nézet, amely még a XVIII. századbeli francia materializmus örökségeképpen maradt ránk. Így abban az előadásban, amelyet 1906-ban Huxley tiszteletére tartott Londonban „A magasabbrendű állatok ú. n. lelkitevékenységének természettudományos tanulmányozása" címmel, a következőket jelenti ki:

„Nagy örömömre szolgál, hogy ama nagy természettudós emlékének, aki a fiziológiát, mint „Maschinenlehre des lebenden Mechanismus" fogta fel, szentelhetem azokat a gondolatokat és tényeket, amelyek *kizárólag ebből a termékeny szempontból világítják meg e mechanizmus legmagasabb csúcsát, legbonyolultabb területét.*"

Még számos hasonló nyilatkozat tanuskodik arról, hogy Pavlov jelentős mértékben hódolt annak a mechanikus felfogásnak, amely az emberi szervezetet gépnek tekintette. Lehet-e ily körülmények között Pavlovról egyszerűen kijelenteni, hogy mechanikus materialista volt és semmi egyéb? Erre, véleményünk szerint csak az a felelet adható: azt hitte, hogy mechanikus materialista, de *egész elmélete és kutatási eredményei ellentmondtak ennek az eszményképnek.* Rá alkalmazható Marx ama mondása, hogy az emberek gyakran teszik azt, amiről nem tudnak, nem tudják, mit tesznek, de *megteszik.* Így Pavlov is homlokegyenest ellenkezőjét tette annak, amit hitt: egész működése nem egyéb, mint a szük mechanikus materialista álláspont keresztültörése és túlhaladása.

Pavlov mechanikus materialista álláspontjával már az sem egyezett, hogy nem osztotta az angol és amerikai *behavouristák* ama korlátolt, söt durva álláspontját, amely *tagadja az emberi tudatot és mindent külső viselkedésre vezet vissza.* Van-

nak, akik összetévesztik Pavlov elméletét a behaviourizmussal. De két óriási különbség van a kettő között.

Először tisztán természettudományosan az, hogy a behaviouristák használják ugyan, jobban mondva eltulajdonították Pavlov *nomenklatúráját*, mint például reflex, gátlás és hasonlók, de teszik ezt, anélkül hogy leszállnának fiziológiai tartalmukig és mechanizmusukig. Vagyis a *behaviouristák* tisztára *kölcsönveszik* Pavlov elméletéből ezeket a kifejezéseket — mint ahogy a fiziológia használja a fizika vagy a vegytan kifejezéseit — maguk azonban a külső viselkedés megfigyelésén, vagyis külső reakciós regisztrálásán kívül mással nem foglalkoznak.

A második, a mi szempontunkból még fontosabb különbség az, hogy — mint már említettük — a behaviouristák *nem ismernek el semmiféle lelkifolyamatot, semmiféle tudatot.* De a tudat kétségtelenül *van* és magyarázatra szorul. A magyarázat pedig nem lehet az, hogy egy jelenséget, amelyről valamenynyien tudunk, amelyet ismerünk és érzünk, amely ezenkívül oly óriási szerepet játszott és játszik az emberi kultúra történetében, amely körül forog már évezredek óta a filozófiai irányok harca (hiszen tudvalevő, hogy Engels Frigyes minden filozófia alapkérdésének jelölte meg éppen a lét és tudat viszonyának kérdését), amelynek az emberiség annyi hatalmas, az egész emberiség fejlődése szempontjából oly óriási horderejű felfedezést köszönhet — hogy egy ilyen, az emberiség és a társadalom életében oly óriási szerepet játszó jelenséget egyszerűen *letagadunk*, és nem ismerünk el mást, mint külső viselkedéseket. Ez a *negativizmus* annál élesebb fényt vet ennek az álláspontnak teljes tarthatatlanságára, mert a behaviouristák szeretik magukat azok követőinek feltüntetni, akik *pozitivistáknak* nevezik magukat, mert állítólag mást, mint tapasztalati tényeket nem ismernek el. De amint mindenütt, a pozitivisták itt is a tapasztalatnak éppen a leglényegesebb, legdöntőbb részét *tagadják*, éppen azt, ami magyarázatra szorul: ebben az esetben a tudatot és a lelkifolyamatot.

Pavlov sohasem esett ebbe a hibába. Igaz, hogy sokáig eltiltotta laboratóriumában a „lélek" szó használatát és még bírságot is kellett fizetnie annak a munkatársának, aki erről a

tilalomról megfeledkezett. Ez azonban a kitüzött cél érdekében teljesen jogos volt, mert csak azt a *védekezést* fejezte ki, amelyet Pavlovnak mint természettudósnak, az idealista, misztikus befolyások távoltartása céljából kutatásai közben feltétlenül szem elött kellett tartania, ha nem akarta, hogy tudományos eredményeit meghamisítsák, vagy helytelen, hamis irányba tereljék.

Pavlov ugyanis azt a célt tüzte maga elé, hogy tisztán természettudományos módszerekkel és eszközökkel megvizsgálja és elemezze azokat az anyagi-fiziológiai folyamatokat, amelyek az élö szervezetben, különösen a magasabbrendü állatok (kutya, később az emberszabású majmok és természetesen az ember) idegrendszerében, agyában lefolynak, miközben ezek az élölények ú. n. lelki tevékenységet fejtenek ki: éreznek, akarnak, vágyakoznak, gondolkodnak. Ez a lelki tevékenység az élö anyaghoz, a magasabbrendü állatoknál és az embernél az idegekhez és az agyhoz van kötve és elválaszthatatlan az idegeknek, az agynak *fiziológiai folyamataitól*. Ez nem zárja ki, söt egyenesen feltételezi, hogy ennek az anyagi folyamatnak *másik, belső oldala is van:* az, amit lelki folyamatnak nevezünk. Maga Pavlov már 1906-ban kijelentette egyik tanítványa elöadásával kapcsolatban, hogy „valamikor ez a két módszer (az objektív és a szubjektív módszer) egymásra talál".

„Elkövetkezik majd, meg fog valósulni a pszichológia és a fiziológia, a szubjektív és objektív természetes és elkerülhetetlen közeledése — mondotta — és végül összeolvadása; el fog dölni ténylegesen az a kérdés, amely oly sokáig izgatta az emberi gondolkodást. És minden további elömozdítása ennek az összeolvadásnak nagy feladata a jövendö tudományának." *(Pavlov:* A szubjektív és objektív összeolvadásának lehetösége, 1932. 49. old.)

Kategórikusan elhárítva magától minden pszichológiai terminológiát és vizsgálati módszert, mindamellett, amint látjuk, szilárdan hitt abban, hogy eljön a *szintézis*, a pszichológia és a fiziológia egységének az ideje.

Pavlov ebben a kérdésben *ösztönszerüen a dialektikus materializmus álláspontján állt.* Erröl tanuskodik az, hogy

álláspontja megegyezik a marxizmus-leninizmus klasszikusainak, Engelsnek és Leninnek az álláspontjával.

Így Engels Frigyes az életet általában „a fehérje létezési módjának" tekintette. Ezzel Engels azt akarta kidomborítani, hogy az élet az anyag különös, magasan szervezett formájának a terméke. Ugyanakkor természetesen mindig elismerte, hogy ez a különös, magasan szervezett anyag az *érzés* tulajdonságával rendelkezik, amelynek a képzetek, fogalmak stb., tehát általában a *gondolkodás* kifejlett formái. Annak a kérdésnek a megtárgyalásába, hogy hogyan keletkezett a magasan szervezett élő anyagnak ez a tulajdonsága (ha egyáltalán keletkezett és nincs meg ellenkezőleg, csírájában *minden anyagban),* itt nem térhetek ki — ez a kérdés a mi összefüggésünkben nem is játszik szerepet. De ha az élet nem egyéb, mint a fehérje létformája, az érzés és gondolkodás pedig ennek az anyagnak a tulajdonsága vagy terméke, úgy itt *egy egységes folyamatnak két oldalával van nyilvánvalóan dolgunk:* egy objektív, anyagi, fiziológiai folyamattal, amelynek másik, belső, szubjektív oldala az érzés és gondolkodás.

Visszavezethető e két oldal egymásra, mondjuk a gondolkodás anyagi mozgásra? Nem, éppoly kevéssé, mint ahogy az anyagi mozgás nem vezethető vissza a gondolkodásra. Az utóbbi eljárás az idealizmus lényege, az előbbi hibába esett a Marx előtti materialisták túlnyomó többsége, amely a gondolkodást anyagi mozgásra akarta visszavezetni, vagy anyagi mozgásból akarta levezetni, vagy anyagi mozgással akarta azonosítani, vagy végül a gondolkodást az agy *éppoly* kiválasztódásának fogta fel, mint ahogy az epe a máj kiválasztódása. Világos, hogy mindezekben az esetekben a különbség a gondolkodás és az anyagi folyamatok között *eltűnik* és a gondolkodás éppúgy *anyagi folyamattá* lesz, mint ahogy ez a különbség az idealistáknál is eltűnik, csak ezeknél *az anyagi folyamat szellemi* folyamattá lesz. Mindkét esetben az élő anyagban végbemenő folyamat *két oldalából* csak az egyik marad meg a másik rovására, amely eltűnik.

A dialektikus materializmus, visszautasítva az idealista álláspontot, ugyanakkor nem osztja a metafizikus, mechanikus

materializmus álláspontját sem ebben a kérdésben. Így Engels Frigyes kijelenti:

„Eljön a nap, amikor biztosan «visszavezetjük» majd a gondolkodást az agyban lefolyó molekuláris és vegyi mozgásokra; de kimeríti-e ez a gondolkodás lényegét?" (*Engels Frigyes:* A természet dialektikája, 618. old. németül, MEGA, Moszkva—Leningrád 1935.)

Ugyanezen az álláspontón áll Lenin:

„A materialista elmélet — jelenti ki — nem abban áll, hogy az érzést az anyag mozgásából vezeti le, vagy azonosítja az érzést az anyag mozgásával, hanem annak elismerésében, hogy az érzés a mozgó anyag tulajdonsága... Engels szembehelyezkedett a «parlagi» materialisták, Vogt, Büchner és Moleschott véleményével, akik azt állították, hogy az agy éppúgy kiválasztja a gondolatot, mint a máj az epét és az volt a véleménye, hogy a parlagi materialisták ebben a kérdésben zavaros álláspontón állnak." (*Lenin:* Materializmus és empiriokriticizmus, 37. old.)

Mint látjuk, a dialektikus materializmus feltétlenül elismeri, hogy a gondolkodás az *agy terméke* és mint ilyennek, a legszorosabb összefüggésben kell állnia azokkal a fiziológiai folyamatokkal, amelyek az agyban végbemennek. Ugyanakkor visszautasít minden kísérletet, hogy a gondolkodást *azonosítsák* ezekkel a fiziológiai folyamatokkal, vagy ezekre *visszavezessék*, vagy ezekből *levezessék*.

Amikor tehát Pavlov elismeri a pszichológiai (vagyis szubjektív) módszer jogosultságát, ösztönszerüen a dialektikus materializmus helyes álláspontjára helyezkedett ebben a fontos kérdésben. Ugyanakkor két dolgot teljes joggal elhárított magától. Először azt, hogy *az eddig érvényes pszichológiai módszerekben* többet lásson *költészetnél*. Joggal hangsúlyozta egy idealista ellenfelével szemben, (aki azt állította, hogy Pavlov kísérletei nem érik el céljukat, mert nem magyarázzák meg a célszerüséget, ami *lelki folyamat)*, hogy a „célszerüség" fogalma, éppúgy mint a darwinizmusban általában, tisztára természettudományos fogalom, oly jelenség, amely tisztára célszerütlen folyamatok eredményeképpen — az élő szervezet alkalmazkodása következtében — jön létre. Ehhez hozzátette:

„Ha Ön költészettel akar foglalkozni, nem pedig természettudománnyal, ez az Ön dolga. A mi útunk helyes út és győzelemhez vezet!" Érdekes, hogy Pavlov, anélkül hogy erről tudott volna, tisztára természettudományos meggyőződésétől vezettetve, majdnem szóról-szóra azt a kifejezést használja az idealista pszichológia jellemzésére, amelyet Marx használt az idealista filozófiával kapcsolatban, mondván, hogy az „részeg spekuláció".

Pavlov tehát, anélkül hogy tagadta volna a tudat, a lelki folyamat létezését és a szubjektív vizsgálati mód jogosultságát, abban látta feladatát, hogy ennek a folyamatnak objektív, anyagi-fiziológiai oldalát tegye vizsgálat tárgyává, tisztán természettudományos módszerekkel és eszközökkel: tények megfigyelésével, kísérletekkel, és ezekből vonja le következtetéseit.

„A filozófus — mondotta — megszemélyesíti önmagában a szintézis legmagasabb emberi törekvéseit, bár a jelen időkig ez a szintézis fantasztikus volt s arra törekedett, hogy feleletet adjon mindenre, ami az emberre vonatkozik. Most arra kell törekednie, hogy egészet alkosson az objektívből és szubjektívből. A természettudós számára minden a módszerben összpontosul, neki szilárd, maradandó igazságra kell törekednie és *kizárólag ebből a szempontból*, amely kötelező ránézve, *szükségtelen a lélek mint természettudományos elv*, nemcsak szükségtelen, de még káros is munkájában, mert korlátozza bátorságát és elemzésének mélységét." *(Pavlov:* Felolvasások a feltételes reflexekről, 1928. 60. old. angolul.)

Mint látjuk, Pavlov kizárólag azért utasította el a „lélek" fogalmát, mert az ő feladata az objektív — anyagi — fiziológiai folyamatok vizsgálata volt és ezt a természettudományos feladatot akadályozta ez a fogalom. Ugyanakkor — s ezt megint határozottan el kellett utasítania — védekezett a „lélek" fogalmának kiküszöbölésével azok ellen a befolyások ellen, amelyek el akarták öt téríteni a kitűzött feladat következetes végrehajtásától. Védekezett mindenféle idealista, misztikus, a „költészetre" alapozott, tehát tudománytalan befolyás ellen, amelyek nemcsak az ő működését ellenséges szemmel nézők táborából, hanem saját tanítványai és munkatársai sorából is kikerültek. Még ma is akadnak olyanok, persze csak a Szovjet-

unión kívül, Nyugaton — akik Pavlov eredményeit machista módon magyarázzák, vagy tagadják, hogy azoknak közük volna a materializmushoz.

Kizárólag ezért tiltotta meg Pavlov munkatársainak, hogy fiziológiai laboratóriumában pszichológiáról beszéljenek. De ismételjük: a pszichológiai folyamatok meglétét eszeágában sem volt tagadni. Ellenkezőleg, majdnem ugyanazokkal a szavakkal, mint Engels Frigyes, aki arról beszélt, hogy „az emberben a természet önmaga tudatára ébred", fejezi ki magát Pavlov, amikor kijelenti:

„Az ember felmérhetetlen előnyhöz és rendkívüli hatalomhoz jut önmaga felett, amikor a természettudós a másik embert ugyanoly külső elemzésnek veti alá, mint amilyennek alá kell vetnie a természet minden más tárgyát, amikor *az emberi értelem kívülről, nem pedig belülről tekint magára.*" (A magasabbrendű állatok ú. n. lelki élete stb. 51. old.)

Ezt a gyönyörű megállapítást szeretném különösen aláhúzni, éspedig két szempontból. Először azért, mert amint az előzőkben kifejtettem, a nyilatkozatból kiderül, hogy Pavlov elvileg különbözött mindazoktól, akik egyoldalúan az ember lelkiéletének csak az anyagi oldalát veszik figyelembe és azt is megfelelő természettudományos alap nélkül, mind azoktól, akik ellenkezőleg, tagadják ezt az anyagi oldalt, a lelkifolyamatok vizsgálatát „költészetté", vagy Marx szavaival „részeg spekuláció"-vá alacsonyítják le és ezzel minden tudományos belátásnak útját szegik. Másodszor azonban azért, mert az ilyen és még számtalan hasonló nyilatkozatból kiderül, hogy Pavlov saját működése és eredményei *keresztültörték a mechanikus materializmusnak azt a szűk keretét*, amelyet saját maga vont meg a maga számára. Az olyan tudós, aki tudománya célját és eredményét abban látja, hogy *az emberi ész saját magát tudományosan, természettudományosan vizsgálja és magyarázza, nem tekinthető mechanisztikus materialistának és semmi egyébnek. Az ilyen nyilatkozatok mutatják a legjobban, hogy Pavlovot saját eredményei vezetik el odáig, hogy az embert ne tekintse gépnek, mert eltekintve attól, hogy a természet nem hoz létre gépeket, erre csak az ember és az emberi ész képes, a gép*

nem is tekinthet magára sem kívülről, de még kevésbbé belülről.

Pavlov erélyes harcot folytatott az idealista pszichológia ellen: Itt nemcsak materialistának, de *harcos* materialistának mutatkozott. Nagyon jól tudta, hogy a tudományos kutatásnak nincs nagyobb ellensége — különösen az ú. n. lelki jelenségek területén — mint az idealizmus, amely a tudományos magyarázat helyett többé-kevésbbé szépen hangzó, de lényegében semmitmondó, üres *frázist* nyujt csak.

„A legmagasabb életfunkciók vizsgálatánál — mondotta Pavlov — nem szabad azt a tényt szem elöl téveszteni, hogy a természettudomány igazi rendszeres alkalmazása az élet végsö határaira nem kerülheti el a félremagyarázást és ellenvetést azok részéről, akik régóta megszokták, hogy más szempontból nézzenek ezekre a jelenségekre és akiknek meggyözödésük, hogy az ö szempontjuk az egyedül helyes az adott körülmények között." *(Pavlov:* Elöadások a feltételes reflexekről, 1928. 81—82. old.)

Pavlov minden kétséget kizáróan kimutatta, hogy a nyálmirigy müködése *elválasztható* az étel látásától és összekapcsolható bármely mesterségesen elöállított külsö „jellel" (csengetyü, metronóm, hangok, színek, bőrfelület izgatása, savak stb.). De, következtetett helyesen Pavlov, ha ez lehetséges egy oly szerény szervnél, mint a nyálmirigy, ha ennek müködése nem „pszichológiai" okokra vezethető vissza, mint az állat vágyódása, akarata, tudata stb., hanem *fiziológiai okokra* („feltételes reflex") — miért volna ez másképen az ú. n. magasabb agytevékenységeknél? *Am ha van egyetlenegy „lelki folyamat" is, amely teljesen megmagyarázható fiziológiailag, úgy az egész oly nagy fáradsággal felépített állatpszichológia épülete összeomlik. Ugyanez érvényes — megváltoztatva a megváltoztatandókat — az egész eddigi emberi lélektanra is.*

Az ember lelki tevékenysége — a természettudomány szempontjából — fiziológiai folyamattal magyarázható és magyarázandó, az agykéreg szervezetével, az ember lelki élete — ebből a szempontból — éppúgy az agykéreg válasza a külsö és belsö ingerekre, mint a nyálmirigy müködése — csak hasonlíthatatlanul magasabb, bonyolultabb fokon. *A kettő között*

nincs elvi különbség — a magyarázat mindkét esetben ott keresendő, ahol a természettudomány a természet minden jelenségére keresi és megtalálja a magyarázatot: *kísérlet útján megkeresni és megtalálni a jelenség objektív, a jelen esetben fiziológiai okát.* Pavlov a szigorú *természettudományos determinizmus* álláspontján áll. Más kérdés persze, hogy az ember életének, gondolkodásának *tartalma* nem természettudományosan, hanem *társadalmilag determinált.* De ennek vizsgálata nem is a természettudomány, hanem a társadalomtudomány, a marxizmus-leninizmus tudományának a feladata. Erre nem térhetek itt ki, de nem felesleges ezt kidomborítani.

„Miért fordultunk — mondja Pavlov — ezelőtt gyáván az előbbi szubjektív módszerhez? A titok nyitja egyszerű: azért, mert ez oly gondolkodásmód, amely nem keresi az okot, mert a pszichológiai okoskodás antideterminista okoskodás, vagyis a jelenségeknek önkényes magyarázatot ad. Azt mondom: a kutya ezt gondolta, a kutya ezt kívánja — és megelégszem ezzel. Már pedig ez nem egyéb fikciónál. A jelenségnek ezzel nem találtuk meg az okát. Következésképpen a pszichológiai magyarázattal való megelégedés szintén csak fiktív, alaptalan. A mi objektív magyarázatunk az igazi tudományos magyarázat: mindig az okhoz fordul, mindig az okot keresi." *(Pavlov:* A nagy agyfélteke működésének alapelvei. 108. old. oroszul.)

Pavlov, mint látjuk, élesen szembeszállt minden idealizmussal. Különösen élesen elítélt minden *vitalizmust és animizmust.*

Rendkívül nagyjelentőségű Pavlov elmélete *ismeretelméleti szempontból.* Mint ismeretes, az idealista filozófia, különösen a szubjektív idealizmus, de még inkább ennek machista válfaja egész elméletét érzékszerveink állítólagos megbízhatatlanságára építi fel. Már több évszázada, Berkeley és Hume ideje óta, nem győzik ismételni, hogy érzékleteink forrása nem az objektív külvilág; hogy érzékszerveink nem úgy mutatják a világot, mint amilyen; hogy érzékszerveink becsapnak bennünket és így tovább.

Különösen lábrakapott ez az irányzat ma az imperialista országokban, amelyekben a legkülönbözőbb nevek alatt, mint neorealizmus, neutrális realizmus, insztrumentalizmus, per-

szonalizmus stb. ugyanezt a nótát fújják. Ezzel szemben Pavlov kísérleti úton, természettudományos módszerekkel, a legpontosabb és legfinomabb kísérletekkel kimutatta, hogy a magasabbrendü állatok érzékszervei (de még a halaké is) a legérzékenyebben reagálnak a környezet minden változására, képesek a legapróbb árnyalatokat megkülönböztetni, feltételes reflexeket alakítanak ki az objektív környezet alig-alig megkülönböztethető módosulásával kapcsolatban. El lehet például érni, hogy a kutya megkülönböztesse egymástól a percenkénti 100 és 96 metronomütést, a kört egy olyan ellipszistől, amelynek féltengelyei 8 : 9 arányban állnak egymással, vagyis alig különböznek egymástól, másodpercenként 500 rezgésszámú zenehangot 498 rezgésszámú hangtól, szétdifferenciáljon egymástól közelálló hömérsékleteket, szagokat és egyéb ingereket.

Ugyanez vonatkozik a térre és időre. A szem- és a bőrizmok vezetőfelületeinek fiziológiája felderítette, milyen fontos a tér mérése a szervezetekre nézve: egyetlen, az életre fontos alkalmazkodó tevékenység sem lehetséges a távolság lemérése nélkül. A feltételes reflexek fiziológiája továbbá minden kétséget kizáróan azt is bebizonyította, hogy az időbecslés nem kevésbbé fontos, ha nem fontosabb szerepet játszik az állat alkalmazkodási tevékenységében. Így, ha egy kutyát egyenlő időközökben, mondjuk 30 percenként táplálunk, el lehet érni, hogy a nyálkiválasztódás meginduljon, ha az óra 29 és félpercet mutat az utolsó táplálás után. Ugyanez érvényes az emberre, bár itt az egyéni különbségek nagy szerepet játszanak. Ismeretes az is, mily nagy jelentősége van a gyermeknevelésben a csecsemő pontos időközökben való táplálásának.

Mit bizonyítanak ezek a tények filozófiai szempontból? Először *a tér és idő objektív realitását és a materialista visszatükröződési elmélet igazságát.* Az agykéreg feltételes reflexei nem „lelkünk" önkényes termékei, hanem a külvilág változását *tükrözik vissza.* A külvilág változása az, amelyet idegeink az agy tudomására hoznak és agyunk segélyével egész szervezetünk alkalmazkodik ezekhez a változásokhoz. Két objektív folyamat hangolódik itt össze: a külvilág és agyunk tevékenysége. Ezzel megdől minden fantasztikus állítás arról, hogy ér-

zékleteinknek semmi objektív adottság sem felel meg rajtunk kívül.

Másodszor e tények igazolják azt a materialista tételt, hogy érzékszerveink *kapocs* köztünk és a külvilág között, mégpedig *pontos és megbízható kapocs.* Idegeink a külvilág legkisebb változását is hüen közlik velünk, agyunk pedig *kidolgozza azokat a feleleteket, amelyekkel e változásokhoz alkalmazkodunk: a feltételes reflexeket.* Ezzel végérvényesen megdől minden idealista kétely érzékszerveink megbízhatóságában.

Felmerül a kérdés: mi hát a tudat Pavlov elmélete szempontjából, az a tudat, amelynek viszonya a léthez a filozófia központi kérdése? Pavlov a tudat fiziológiai alapjának tekintette „a nagy agyféltekék ama meghatározott részének idegtevékenységét adott időben, adott körülmények között, amely bizonyos optimális ingerlékenységgel rendelkezik". Ugyanakkor az agykéreg többi része többé-kevésbbé csökkentett ingerlékenység állapotában van, ami össze lehet kapcsolva tudattalan, automatikus tevékenységgel.

Közbevetőleg néhány szóval rá akarok mutatni arra *az elvi különbségre,* amely a „tudattalan", „tudatalatti" kérdésében Pavlov *materialista* magyarázata és a freudizmus *idealista* magyarázata közt van. Freud teljesen *mitikus* „magyarázatot" ad és később teljesen beletéved a „tudattalan" miszticizmusába és reakciós következtetéseket von le belőle a társadalomtudomány terén. (l. „Totem és tabu" stb.) Freud annyira ment, hogy elutasított minden modern objektív kutatási módszert, utódai pedig mindig nyiltabban nemcsak a miszticizmus karjaiba vetették magukat, hanem egyenesen az imperializmus szolgálatába szegődtek (így az osztályharcot és a háborúkat az ember „verekedő, izgága ösztönével" magyarázzák). Ezzel szemben Pavlov teljesen észszerű magyarázatát adja a tudattalannak, a tudatalattinak, s különösen nem von meg köztük és a tudatos között semmiféle *elvi határt,* hanem kidomborítja *dinamikus kapcsolatukat.* Pavlov el is utasította Freud és a freudisták elméletét, különösen azt az egyoldalú, semmivel sem igazolható, csak a burzsoázia túlfütött szekszualitására jellemző korlátoltságot, amellyel mindent az elnyomott nemi ösztönre, vagy általában az ösztönökre vezetnek vissza és a tu-

datost teljesen alárendelik az általuk megváltoztathatatlanoknak kinyilvánított ösztönök feltétlen uralmának.

Az agykéreg optimális ingerlékenységi része nem egyszersmindenkorra adott, hanem a nagy félteke tömegének mindig más és más részére vándorol és függ azoktól a kapcsolatoktól, amelyek a központok között a külső inger befolyása alatt létrejönnek. Ugyanígy változik ennek következtében a csökkentett ingerlékenység területe is.

Ez az agytevékenység és a tudat működésének *dinamikus felfogása.* Pavlov a következő képet használta az agytevékenység megvilágítására:

„Ha keresztül tudnánk látni a koponyán és a nagy féltekék ama helyei, amelyek optimális ingerlékenységgel vannak felruházva, fénylenének, úgy a gondolkodó, tudatos embernél azt látnánk, hogy nagy féltekéi területén furcsa, formájuk és nagyságuk tekintetében folyton változó ábrák mozognak, fényes foltok, amelyeket a féltekék többi részein kisebb-nagyobb árnyékok vesznek körül." (Az állatok magasabb idegtevékenységének objektív vizsgálata. 1923, 159. old.)

Eszerint tudatunk a nagy féltekéknek mint egésznek a funkciója. Pavlov e tekintetben megint — ösztönösen — a dialektikus materializmus álláspontján állt. Így például Lenin kijelenti:

„A pszichikai, a tudat stb. az anyagnak (azaz a fizikainak) legfelsőbb terméke, annak a különösen bonyolult darab anyagnak a funkciója, amelyet emberi agynak neveznek." (Lenin: „Materializmus és empiriokriticizmus" 229. old.)

Rátérek röviden Pavlov elméletének azokra a vonásaira, amelyek *dialektikus természetűek, dialektikus törvényszerűségeket állapítanak meg* és mint ilyenek, még kevésbbé illenek össze azzal a mechanikus materialista eszményképpel, amelyet Pavlov maga elé tűzött, és amelyek alapján el lehet mondani, hogy az egész pavlovi iskola története nem egyéb, mint annak az ellentmondásnak és ez ellentmondás megszüntetésének a története, amely Pavlov és iskolája mechanikus álláspontja és az általuk elért dialektikus eredmények között fennáll.

Már az a dinamikus felfogás, amelyet Pavlov az agyké-

reg működéséről vallott és amelyet fenn röviden vázoltam, ellentmond a mechanikus álláspontnak. Még inkább ellentmond ennek Pavlovnak az a belátása, hogy az agy nem az *agysejtek mechanikus összege*, nem egymástól izolált, rögzített „központok" halmaza, hanem összefüggő szerves egész, amelyben a különböző agyfunkciók bizonyos központtól szétágazva az agykéreg egész felületén, sőt minden egyes agysejtre elterjednek. Az agyközpontok határai rendkívül elmosódottak és átkarolják egymást. Folyton új és új összeköttetések keletkeznek köztük, míg a régiek használaton kívül helyeződnek. Igaz, hogy a kéregben minden perifériás receptor készüléknek (vagyis az érzékszerveknek) megvan a maga különleges központi területe, a saját végállomása. Azonban ezek a receptorelemek e területeken túl, távolabb is megtalálhatók, az egész agykéregben, csakhogy minél távolabb vannak a központi területtől, annál kedvezőtlenebb módon vannak elhelyezve.

A mechanikus világképnek tudvalevően mindig az volt a főjellemvonása, hogy helytelenül fogta fel az egész és a rész viszonyát. E felfogás számára az egész sohasem egyéb, mint *a részek összege, halmaza* — pontok halmaza, amelyek az egészben megőrzik teljes függetlenségüket, csak ú. n. „erők" kötik őket össze. Az egész működése nem egyéb tehát, mint a részek működésének összege. Még a társadalom is számukra az „egyének" (egyéni pontok) összege, és így tovább.

Pavlov felfogása egész más: számára az agymüködés, mint láttuk, az *egész agy* működése: *az agy részei alá vannak rendelve az egésznek, de minden rész kisebb-nagyobb mértékben átveheti a központok szerepét.* Számára az agytevékenység „összefüggő *folyamat*", „minden idegelem, minden inger és minden körülmény befolyása alatt áll". Itt tehát *dialektikus kölcsönhatás* áll fenn az agy mint egész és az agy idegelemei között.

A normális, aktív életet élő állat (és ember) élettevékenysége mindig a sejtek egész komplexumát hozza működésbe, az inger az egyik központból a másikba vándorol, igen tekervényes utakon. Pavlov az agyat igen bonyolult neuroncsopor-

tokból álló *mozaikszerű* képződménynek tekintette. Ezek a pontok mint gyujtópontok változnak: egyszer a gerjedés, másszor a gátlás állapotában vannak.

Pavlov ezzel a felfogásával döntő csapást mért mind arra a metafizikai elméletre, amely szerint az agyműködések specializálódása teljesen változatlan, egyszersmindenkorra adott, rögzített jellegü, lokalizációjuk pedig ugyancsak az agykéreg rögzített pontjaihoz vagy részeihez van kötve, mind az ezzel ellenkező, ugyancsak metafizikus, de egyben idealista elképzelésre is, amely minden specializálódást és lokalizációt tagad.

Ezzel függ össze Pavlov elméletének egy másik vonása: az agykéreg *plaszticitása*. Ez azt mutatja, hogy az agykéreg *minőségileg* különbözik az idegrendszer többi részétől. Ez megint nem illik a mechanisztikus világképbe, amely csak *mennyiségi, mérhető* viszonyokat hajlandó tekintetbe venni.

De a materialista dialektika szempontjából a legfontosabb Pavlov elméletének az a része, amely az izgalom és a gátlás egymásba való átcsapásáról szól. Az agykéreg sejtjei a feltételes inger hatása alatt az izgalom állapotából átmennek a gátlás állapotába és fordítva. Ez, lényegét tekintve, nem egyéb mint az ellentétek egységének és egymásba átcsapásának dialektikus törvényszerüsége fiziológiai téren kísérletileg igazolva.

Meg kell jegyeznünk, hogy Pavlov dialektikája épp olyan ösztönszerü, mint materializmusa. Így pl. a fenti jelenséget, az inger és a gátlás átcsapását egymásba mechanisztikusan az „egyensúly" képével igyekezett magyarázni, amint az egyensúly fogalma általában nagy szerepet játszott Pavlov egész elméletében. Ez a hamis terminológia azonban mit sem változtat azon, hogy itt is a dialektika törvényszerüségei ösztönösen utat törtek maguknak.

Pavlov megcáfolhatatlanul kimutatta, hogy a feltételes reflexek a *környezet behatása alatt* jönnek létre. Igaz, hogy a reflexek az egyéni élet termékei, a fenotípushoz tartoznak, nem a genotípushoz. De Pavlov mindíg elismerte, hogy a feltételes reflexek átcsaphatnak feltétlen reflexekké, és így örökölhetőkké válnak, ösztönök lesznek belőlük. Ahogy Pavlov elmé-

lete fiziológiai, kísérletileg igazolt magyarázatát adta Darwin a hasznos szerzett tulajdonságokról szóló elméletének, úgy, mint látjuk, a szerzett tulajdonságok örökölhetősége kérdésében is az igazi, hamisítatlan darwinizmus alapján áll. Ezt ma, amikor harc folyik a Micsurin—Lüszenko materialista darwinista biológiai irány és a Mendel—Morgan féle idealista antidarwinista irányzat között, különösen alá kell húznunk.

Pavlov személyében oly lángeszű tudós áll előttünk, aki egészen új korszakot nyitott meg a magasabb idegtevékenység fiziológiai kutatása terén. Ugyanakkor tudományát mindig a nép szolgálatába állította.

„Azelőtt — mondotta — a tudomány el volt szakítva az élettől, idegen volt a nép számára. Ma azt látom, hogy a tudományt tiszteli és értékeli az egész nép. Ez az ország élén álló kormány érdeme."

Valóban, tudvalevő, hogy a polgárháború és az idegen intervenciók legnehezebb idejében, maga Lenin adott ki dekrétumot Pavlov kutatásainak biztosítására. A szovjet kormány nagyszerű kísérleti állomást létesített számára Koltusiban, amelyet ma róla Pavlovónak neveznek, a legmodernebb technikai berendezéssel felszerelve; gondoskodott művei kiadásáról. Sztálin maga folyton a legnagyobb figyelemmel kísérte Pavlov munkásságát és minden tekintetben támogatta azt.

Pavlov működésének legfontosabb része már a szovjet hazában folyt le. Joggal nevezhető tehát szovjet tudósnak és a szovjet tudós mintaképének. Pavlov érezte is, hogy mivel tartozik hazájának.

„Hazánkban — mondotta a XV. nemzetközi fiziológiai kongresszuson — bőkezűen gondoskodnak a tudományról. Minket, a tudományos intézmények vezetőit az nyugtalanít, méltóknak mutatkozunk-e arra a segítségre, amelyet kormányunktól kapunk."

Pavlov e szavait mindnyájunknak elménkbe kell vésnünk, minden magyar tudós jeligéjévé kell hogy válassza. A szocializmust építő magyar népi demokrácia — ebben is a Szovjetunió példáját követve — erejéhez mérten minden lehetőt megtesz, nagy anyagi áldozatokat vállal, hogy a tudományt

hazánkban felvirágoztassa, a tudósok munkáját mindenképpen elömozdítsa, megkönnyítse. Minket, magyar tudósokat is szüntelenül annak a gondolatnak kell foglalkoztatnia: Méltónak mutatkozunk-e arra a segítségre, amelyet kormányunktól kapunk?

Pavlov *a béke előharcosa volt.* 1935 augusztus 9-én, a leningrádi nemzetközi fiziológiai kongresszuson a következő emlékezetes szavakat mondotta:

„A háború természeténél fogva bestiális módja az élet nehézségei megoldásának, méltatlan az emberi szellemhez, amelynek annyi számtalan segédeszköz áll rendelkezésére. Boldog vagyok, hogy nagy hazánk kormánya a békéért vívott harcában az első volt a történelem folyamán, amely kijelentette; «egyetlen talpalatnyi idegen területet sem óhajtunk»"

Pavlov példája mutatja, hogy kizárólag a Szovjetunió az igazi tudomány, a gondolatszabadság hazája. A cári Oroszországban Pavlov félt materializmusa következményeitől, az imperializmus országaiban üldözik a haladó tudóst, a Szovjetunióban ellenben Pavlov megtalálta a felvirágzás útját, itt és a népi demokráciák országaiban Pavlov iskolája és elmélete megkapják a méltó elismerést. A Szovjetunió és a népi demokráciák igazi hazája mindazon tudósoknak, akik tudásukat a haladás szolgálatába állítják.

Pavlov nemcsak lángeszű tudós volt, nemcsak új utakat nyitott meg tudománya területén, de tudását és egész működését hazája szolgálatába állította, különösen azóta, amióta ez a haza a nép igazi hazája lett. Művét egész általa nevelt iskola folytatja, az ő szellemében, az ő hazafias és *harcos* szellemében. Pavlov soha meg nem hajolt kritikátlanul a nyugati tudomány előtt, ellenkezőleg, igazi bolsevik szellemben szembeszállt az ú. n. nyugati kultúra minden kísérletével, hogy tudományos álarc alatt béklyót vessenek az igazi, haladó tudományra. Pavlov hazafi volt, nem kozmopolita. Ugyanakkor természetesen egynek érezte magát és munkáját a világ minden haladó szellemű tudományával, bárhol műveljék is azt.

Mint ilyen, hazáját hűen szolgáló, a néppel és annak ügyével összeforrt, minden kozmopolitizmustól mentes nagy tudós

képe áll előttünk, magyar tudósok előtt, a nagy, lángeszű Pavlov, a materialista szovjet tudós képe, mint példa, amelyet követni akarunk. Minden erönkkel a tudomány napsütötte, világos ormai felé haladva, minden tudásunkkal, egész életünkkel, miként Pavlov tette, a nép, a haza, a béke, a haladás és szocializmus ügyét kívánjuk szolgálni.

(Beszéd a Magyar Tudományos Tanács díszülésén. 1949 szeptember 26.)

KÉRLELHETETLEN HARCOT AZ ELLENSÉGES IDEOLÓGIA ELLEN!

Nem egy, de számos fronton folyik harcunk a békéért. Az ideológiai front jelentösége és hatása talán közvetettebb, de semmivel sem kisebb mint azoké a frontoké, amelyeken közvetlen a harc.

Ha valamit bebizonyított a közelmult, a második világháború, az az, hogy milyen hatalmas tényezője a hadviselésnek az ideológia. Avagy lehet-e abban kételkedni, hogy a fasizmus vereségének egyik nem utolsó oka az az erkölcstelen, embertelen, rabló szellem volt, amely hadseregét keresztülkasul megfertözte és közönséges rabló hordává züllesztette? És nem köztudomású-e, hogy a Szovjet Hadsereg világraszóló győzelmének viszont egyik legfontosabb feltétele és legbiztosabb záloga az az *ideológiai és erkölcsi fölény* volt, amely ezt a hadsereget oly magasan kiemeli a történelemben eddig ismert minden hadsereg közül?

A nemzetközi imperializmus tisztában van az ideológia jelentöségével. Nemcsak kíméletlenül üldöz minden haladószellemü írót és müvészt, elüz egyetemeiröl minden tudóst, aki pártatlanul müveli tudományát és nem áll az imperializmus szolgálatában — a burzsoázia ideológusai maguk is tisztában vannak szerepükkel. Igy *G. K. Chesterton* angol reakciós író egyenesen kijelenti, hogy „egy tábornok számára nem kevésbbé fontos ismerni ellenfelének *világnézetét*, mint tudni azt, hány ágyú és katona felett rendelkezik". Még fontosabb, természetesen, a háborús uszítók számára egész tömegek világ-

szemléletét úgy befolyásolni és meghamisítani, ahogy az az ő érdekeiknek a legjobban megfelel.

Erre vannak durvább és finomabb eszközök: az imperialisták egyiket sem vetik meg. Egyik ilyen finom méreg az imperialista *filozófia és társadalomtudomány.*

Amíg a természettudósok jelentékeny része, egy Einstein vagy Joliot-Curie, egy Blackett vagy Mendelssohn bátran felemelik szavukat az ellen, hogy az emberi értelem legbámulatraméltóbb és legáldásthozóbb alkotásait az emberi nem kiirtására és az emberi kultúra lerombolására használják fel, addig az amerikai és angol filozófusok és társadalomtudósok legnagyobb része közvetve vagy közvetlenül, a pártatlanság leple alatt vagy egyenesen és nyilt cinizmussal az amerikai és angol imperializmus világhatalmi törekvéseinek, a háborús usztításnak szolgálnak. A német fasizmus, a nácizmus legreakciósabb, legtudományellenesebb elméleteit újítják fel.

Különböző hangzatos nevek alatt, mint „pragmatizmus", „új-realizmus", „semleges realizmus", „pluralizmus", „perszonalizmus", „insztrumentalizmus", „exisztencializmus" és így tovább, ugyanazt a régi, elavult, de következetesen egy célt szolgáló nótát fújják, amelyet egyikük a következő módon formulázott meg: *„Minden csak jelképes. Könyököm árnyéka egy árnyékasztalon nyugszik, mintahogy a tinta árnyéka árnyékpapíron folyik."*

Mi a célja ennek az úgynevezett világszemléletnek, amely a világot árnyékvilággá akarja süllyeszteni? A cél világos: bebizonyítani, hogy nincs objektív, mindenkire érvényes, tárgyilagos igazság, hanem az igazság csak az, ami célszerű és hasznos, amit mi célszerűnek és hasznosnak tartunk. És kik ezek a „mi", akikről itt szó van? Ez sem kétséges: Végeredményben azok az imperialisták, akiknek a „hasznára" ezt a filozófiát megalkották és hirdetik. A „célszerű" és „hasznos", amiről itt szó van, nem egyéb, mint a kapitalizmus, az imperializmus, a háború.

Ezek az urak legnagyobb ellenségüknek természetesen a marxizmus-leninizmus elméletét tartják. De mire képesek a marxizmus elleni harcukban? Tudományos érveik régen elfogytak, a gyakorlat is világtörténelmi méretekben rájuk cá-

folt. Ezért kénytelenek oly eszközökhöz folyamodni, amelyek mindennél jobban jellemzik az őket átható alantas, minden tudománytól régen elidegenedett szellemet. Russel angol filozófus például a következőképpen „cáfolja" a marxizmust. A marxizmus, mondja, nem egyéb, mint ama keresztény szekták „hitének" felújítása, amelyek az ezeréves mennyek országát várták a földön.

Ennek az állításnak a „bizonyítéka" a következőképpen fest:

„A zsidó történelmi felfogás — jelenti ki — mindenkor hatalmas vonzóerőt gyakorolt az elnyomottakra és a szerencsétlenekre. Szent Ágoston hozzáidomította ezt a felfogást a kereszténységhez, Marx a szocializmushoz. Marxot csak úgy érthetjük meg lélektanilag, ha a következő szótárt alkalmazzuk:

Jahveh	=	Dialektikus materializmus
A Messiás	=	Marx
A kiválasztott nép	=	A proletariátus
Az Egyház	=	A kommunista párt
Isten országa	=	A kommunizmus
A Pokol	=	A tőkések megbüntetése
Az Ezredik Év	=	A Kommunista Társadalom.

Hasonló szótárt lehet összeállítani — folytatja az imperialisták e méltó «filozófusa» — a nácikkal kapcsolatban, azzal a különbséggel, hogy az ő felfogásuk inkább az ó-testamentumból származik és kevésbbé keresztény, mint Marxé s az ő Messiásuk inkább hasonlít a Makkabeusokhoz, mint Krisztushoz." *(B. Russel:* A nyugati filozófia története, 383. old.)

Ilyen mélyre süllyedt az imperializmus korszakában a polgári „tudomány", ilyen alantas érvek azok, amelyek a marxizmus-leninizmussal, a kommunizmussal szemben még rendelkezésükre állanak!

Ami a társadalomtudományt illeti, ennek képviselői még leplezetlenebbül szolgálják az imperializmust és a háborús uszítást. Két régi, a nácizmus korából jól ismert elmélet az, amely a leginkább „virul", illetve fertőzi a levegőt. Az egyik

a *faji elmélet*, a másik a *biológiai társadalomtudomány*, a neomalthuzianizmus. Az első nem egyéb, mint a német fajelmélet felújítása, azzal a különbséggel, hogy a német faj felsőbbrendűsége helyére az angolszász faj fensőbbsége lépett. Kiszámítják, hány idegen él Amerikában — 36 és félmillió — és mivel ezek még arra is vetemednek, hogy ugyanazokba a vendéglőkbe akarnak járni és ugyanazokon a vonatokon akarnak utazni, mint a bennszülött, felsőbbrendű amerikaiak — a konfliktus és a harc kikerülhetetlen. A legújabb filozófus és társadalomtudós, aki ezt a faji elméletet világgá kürtöli Churchill mellett *Smuts* délafrikai tábornok, politikus és üzletember. De a délafrikai rabszolgatartók ez ismert szócsöve ugyanakkor ki is fecsegi ezeknek az elméleteknek a *végső* rúgóját, amely az imperialisták minden cselekedetének az alapja. Íme, miért „lelkesedtek" a délafrikai rabszolgatartók a második világháborúban a haladásért és civilizációért és miért harcoltak a fasizmus ellen:

„Mi háborúba léptünk Németországgal — mondja Smuts — de ezt a háborút nem éreztük. Az angol flotta megvédett bennünket és mindenfajta termékünket elszállította Európa különböző piacaira. Lehetséges lett volna-e ez, ha semlegesek maradunk? *Dél-Afrika nemcsak normális áron adhatta el áruit, hanem drágábban mint a háború előtt.*"

Ez az angolszász faj „ideálja", amelyen fensőbbsége nyugszik. Itt van az angolszász faj „világhivatása"! Erről az új faji elméletről, amely semmiben sem különbözik a hasonló náci elméletektől, mondja Sztálin Churchill 1946 március 13-i beszédével kapcsolatban a „Právda" munkatársának:

„A német fajelmélet Hitlert és barátait arra a következtetésre indította, hogy a németeknek, mint az egyetlen teljesértékű nemzetnek, uralkodniok kell a többi nemzet fölött. Az angol faji elmélet Churchill urat és barátait arra a következtetésre indítja, hogy azoknak a nemzeteknek, amelyek angolul beszélnek, mint egyedül teljesértékűeknek, uralkodniok kell a világ többi nemzetei felett. A dolog lényegét tekintve, Churchill úr és barátai Angliában és az USA-ban bizonyos ultimátumot állítanak fel azoknak a nemzeteknek, amelyek nem beszélnek angol nyelven: ismerjétek el uralmunkat önként, s akkor min-

den rendben lesz — ellenkező esetben a háború elkerülhetetlen."

Íme, az angolszász faji „filozófia" és „társadalomtudomány" értelme.

Legnagyobb ellensége az imperialista áltudománynak természetesen a marxizmus-leninizmus elmélete és a Szovjetunió. De ki volna alkalmasabb e hatalmas és tudományos érvekkel vagy az igazsággal már meg nem cáfolható ellenség elleni küzdelemre, mint a szociálárulók, a reformizmus tollnokai, az imperializmus leghübb szövetségesei. Ezek csak „szakemberek" a marxizmus megcáfolásában és a Szovjetunió megrágalmazásában!

Így Harold Laski, az angol Munkáspárt volt elnöke, a következő, újnak éppen nem nevezhető „érvekkel" cáfolja a marxizmust:

„A marxizmus nagy hibája, hogy nem veszi tekintetbe az emberi lélek sajátosságait. A marxizmus mindent az emberek egyenlősítő szenvedélyére alapít."

Ennek megfelelően a Szovjetunió megrágalmazásában sem tudnak már semmi újat kitalálni. A Szovjetunióban nincs politikai szabadság, a férfiak és nők „önállóságát és közvetlenségét" megsemmisítették, és így tovább és hasonlók. Ugyanakkor ilyen beismerések olvashatók nála: „Az orosz társadalmi rendben az emberek nem élhetnek mint élősdiek mások erőfeszítései rovására. Itt senki sem tehet szert személyes előnyre, amint az bármely más társadalomban történik. A bőség szervezése éppoly előnyt jelent a közösség, mint egyes emberek számára. Az orosz forradalom megszüntette azt a társadalmi rendet, amelyben az ember gazdagsága lehetőséget nyujt más emberek feletti uralomra."

Más reformisták úgy ámítják el a tömegeket, hogy írásaikban, amelyekben az imperializmus politikájának hü csatlósaiként leplezik le magukat, kijelentik, hogy a szociáldemokráciának taktikáját a „kapitalizmus fejlődési fokához kell alkalmaznia", ilyen címeket adnak nekik: „Túl a kapitalizmuson", vagy „A forradalom természetrajza". Ezzel azt akarják elhitetni, hogy ők komolyan a kapitalizmuson túl és még a forradalmon is túl akarnak jutni!

Kell-e beszélni arról a lélekölő, alantas, de veszélyes méregről, amely az imperialista célok szolgálatában álló színdarabokból, filmekből stb. árad és veszi bele magát a lelkekbe? Jólfésült amerikai kémek és felderítő tisztek, akik csak úgy csepegnek a lovagiasságtól és az alkoholtól, gengszterek és gyilkosok, detektívek és rendörök, akik a „harmadik fok" módszerét alkalmazzák a „társadalom ellenségei" — a kommunisták és a haladó értelmiség ellen: még nem is oly régen saját színházaink és mozijaink egy része is hemzsegett az angolszász imperializmus e szellem- és jellemtelen termékeitől!

A béke csatáját nem nyerhetjük meg, anélkül hogy az imperializmus e harci fegyvereit ártalmatlanná ne tegyük, akár úgynevezett tudományos köntösben jelennek meg, akár pedig mint alantas, müvészietlen giccs. Kérlelhetetlen harcot kell indítanunk ez ellen a szellemi méreg ellen, amelynek nincs más tartalma, mint a hazugság, az emberi értelem kigúnyolása, tudománytalanság és müvészietlenség, a legalacsonyabb emberi szenvedélyekre való spekulálás, a Szovjetunió megrágalmazása, a háború dicsöítése és a háború elökészítése. Le kell leplezniink öket és ébereknek kell lennünk, hogy nyiltan vagy leplezetten be ne furakodjanak közénk és meg ne fertözzék dolgozó népünk lelkét.

Ez a harcunk is a háború ellen, a békéért folyik. Mert a béke egyik legnagyobb biztosítéka népünk egészséges világszemlélete, tiszta öntudata és az épitö munkán alapuló magas erkölcsisége.

(Beszéd a Budapesti Békekonferencián.)

AZ ELMÉLET TISZTASÁGÁÉRT

ELMÉLETI SZÍNVONALUNK EMELÉSÉÉRT

E soraim címét Rákosi Mátyás elvtárs a „Szabad Nép" 1948 március 7-i számában megjelent cikkéből veszem, amelyben azt a feladatot állítja a „Társadalmi Szemle" elé, hogy „vesse bírálat alá elsősorban azokat a müveket, melyek marxista igényekkel lépnek fel s amelyek, bár elvtársainktól származnak, nem egyszer súlyos elméleti hibákat tartalmaznak". Ilyen marxista igényekkel fellépő, de súlyos elméleti hibákat tartalmazó mü, véleményem szerint, *Fogarasi* Béla elvtárs „Marxizmus és logika" c. tavaly megjelent írása. Soraim célja az, hogy ezt kimutassam és ezzel elméleti színvonalunk emeléséhez hozzájáruljak.

I. A dialektika alapfogalmairól

Az első kérdés, amelyet Fogarasi elvtárs írásával kapcsolatban fel kell vetni, a dialektika néhány alapfogalmára vonatkozik, mégpedig a dialektikus *ellentmondás* és *ellentét* viszonyára. Sokaknak talán úgy fog tünni, hogy ez elvont kérdés, amellyel nem érdemes túlsokat foglalkozni. Mások viszont azt fogják mondani, hogy csupán terminológiai kérdésekről van szó, vagyis puszta szóharcról, mely esetben természetesen még kevésbbé volna érdemes a párttagság figyelmét ezzel a kérdéssel igénybe venni. De ha meggondoljuk, hogy a dialektikus módszer az alapja egész elméleti munkánknak, de gyakorlati tevékenységünknek is, mert a dialektika a „marxizmus

lelke" (Lenin kifejezése), úgy ebből következik, hogy a dialektikus módszer helyes, vagy helytelen tárgyalása nem mellékes kérdés, nem is „szóharc", mert ha a dialektika alapvető fogalmait helytelenül fogjuk fel, ez előbb vagy utóbb feltétlenül megbosszulja magát.

Mit állít Fogarasi elvtárs könyvében? Idézzük saját szavait:

„Hegel — jelenti ki — «Logiká»-jában az ellentétet (Gegensatz) kiélezett különbségnek és az *ellentmondást (Widerspruch) kiélezett ellentétnek* nevezi. Hegel szerint a gondolkodás a *különbségtől az ellentét felé, az ellentéttől az ellentmondás felé halad,* az ellentmondások kiéleződése maga a fejlődés mozgató ereje. Marx ezeket az alapgondolatokat magáévá tette, azzal a különbséggel, hogy az ellentétet a valóság és nem a gondolkodás *eredeti alapkategóriájának* fogta fel." *(Fogarasi:* Marxizmus és logika, 62. old. Az én kiemelésem *R. L.)*

Fogarasi elvtárs ez állításai közül csak az utolsó állja meg a helyét, hogy Marx, Hegellel ellentétben — az ellentétet a valóság és nem a gondolkodás kategóriájának fogta fel. Ez következik abból, hogy Marx materialista volt, míg Hegel idealista. És abból, hogy Marx Hegel dialektikáját a fejéről, ahol állt, a talpára állította. Bizonyítani kívánom, hogy Fogarasi elvtárs minden egyéb idézett állítása nem egyezik a marxizmus-leninizmus klasszikusainak a felfogásával ebben a fontos kérdésben, ezenkívül oly abszurd ellentmondást rejt magában, amely Fogarasi elvtárs egész felfogási módjának helytelenségét kézzelfoghatóan feltárja.

Az első kérdés tehát az, mit mondanak a marxizmus-leninizmus klasszikusai erről a kérdésről, az ellentmondás és az ellentét dialektikus viszonyáról.

De mielőtt erre rátérnénk, foglalkoznunk kell azzal is, mi volt Hegel álláspontja; bár, őszintén bevallom, hogy ezt másodrendű kérdésnek tartom. Nem Hegel, hanem Marx, Engels, Lenin és Sztálin felfogása az, amely a mi elméletünk, a marxizmus-leninizmus szempontjából egyedül döntő. Mégis a teljesség kedvéért idézzük Hegel néhány nyilatkozatát is.

A formális logika ellentmondás-elvét bírálva, Hegel kijelenti:

„*Minden dolog önmagával ellentmondó* éspedig abban az értelemben, hogy ez a mondat... *a dolgok lényegét és igazságát fejezi ki.*" „*Az ellentmondás* — folytatja Hegel — *minden mozgásnak és elevenségnek a gyökere;* minden csak annyiban mozog, csak annyiban van hajtóereje és tevékenysége, amennyiben *ellentmondást rejt önmagában.*" (A Hegel-idézeteket *Lenin:* Filozófiai hagyaték című művéből vettük, 54—59. old. Az én kiemelésem — *R. L.)*

Már ebből a néhány sorból kiderül, véleményem szerint, hogy Hegel nem az ellentétet, hanem az ellentmondást tekintette „eredeti alapkategóriának". Erre mutatnak Hegel oly szavai, hogy „az ellentmondás minden mozgásnak és elevenségnek a gyökere", hogy „minden dolog csak annyiban mozog, csak annyiban van hajtóereje és tevékenysége, amennyiben ellentmondást rejt *magában* (in sich selbst einen Widerspruch hat)".

Szeretném kiemelni Hegelnek általam aláhúzott szavát: önmagában (in sich selbst). Ez azért fontos, mert az ellentmondás egy dologban *magában,* minden dologban magában megvan, míg az ellentét — már fogalmilag is — *két dolgot* tételez fel, amelyek egymással ellentétben állnak. Vagyis: az ellentmondás a dolog *benső* tulajdonsága, míg az ellentét ennek *külső* megnyilatkozása. Éppen ezért az ellentmondás rövidebb vagy hosszabb ideig *rejtett maradhat,* míg az ellentét külsőleg is megnyilatkozik, szembeszökőbb. Már ebből is következik, hogy az ellentmondás az alapvetőbb kategória az ellentéttel szemben. Megerősítik e nézetünket Hegel következő szavai is:

„Az ellentmondást nem szabad csak mint rendellenességet felfogni, amellyel itt-ott találkozunk, hanem ez az elv, maga a negatívum (tagadás), ennek lényeges meghatározottsága, minden *önmozgásnak az alapelve.*"

Itt Hegel maga jelenti ki, hogy az ellentmondás, nem pedig az ellentét, minden önmozgásnak az *alapelve.* Alapelv pedig csak magyar kifejezés a Fogarasi elvtárs által elönyben részesített „alapkategória" helyett. És ismeretes, hogy a dialektikus materializmus egyik lényeges vonása éppen az, hogy minden

jelenség „önmozgásának" a rúgóját, hajtóerejét, forrását megkeresse. Ez a forrás — az ellentmondás.

Hegel eddig idézett szavai kétségtelenül azt bizonyítják, hogy Hegel az ellentmondást, nem pedig, mint Fogarasi elvtárs állítja, az ellentétet tekintette a gondolkodás *alapkategóriájának*. Térjünk rá már most a kérdés másik oldalára: miben áll — Hegel szerint — a dialektikus *önmozgás* — az egyszerű különbségtől az ellentmondáson keresztül az ellentét felé-e, vagy pedig, ahogy Fogarasi elvtárs állítja, a különbségtől az ellentéten keresztül az ellentmondáshoz? Véleményünk szerint már az eddigiek után sem lehet ez kétséges. Az ellentmondás nem lehetne a gondolkodás „alapelve", ha nem egyéb, mint „kiélezett ellentét". Fordítva áll a dolog: az ellentét nem egyéb, mint „kiélezett ellentmondás". Hegel ezt kifejezetten ki is jelenti.

Hegel nem elégszik meg a formális logika eljárásával, amely elismeri ugyan, hogy a dolgok különbözők és ellentétesek, de tagadja, hogy a dolgok önmagukban hordják az ellentmondást. Máskép a dialektikus gondolkodásmód:

„A gondolkodó értelem — jelenti ki — azonban a különbözők letompított különbségét úgyszólván kiélezi lényeges különbségig, ellentétig."

Hegel tehát azt követeli, hogy ne elégedjünk meg azzal a „triviális" megállapítással, hogy a dolgok különbözők, hanem „élezzük ki" a különbséget „lényeges különbséggé" — ellentétté. De mi, Hegel szerint, ez az ellentét, amellyé a különbség „kiélezendő"? Milyen viszonyban áll az ellentmondással? Erre a kérdésre félreérthetetlen választ adnak Hegel következő szavai:

„A tagadás — mondja — meghatározza magát különbséggé és ellentétté, amely nem egyéb, mint tételezett ellentmondás."

Vagyis az ellentét „tételezett ellentmondás", más szóval, a dolgokban, minden dologban benne rejlő ellentmondás *megjelenési formája, kifejlődése, megnyilvánulása*. Még másszóval: az ellentét *kiélezett ellentmondás*.

Ez nem is lehet máskép. Ha az ellentmondás minden létezőnek *alapkategóriája* (és a fenti idézetek semmi kétséget sem hagyhatnak a tekintetben, hogy ez Hegel egyedül helyes értelmezése), akkor az ellentét nem lehet más, mint ennek az

alapvető, „eredeti", minden önmozgás alapelvét kitevő, minden mozgás és elevenség gyökerét alkotó tulajdonságnak a továbbfejlődése, kiéleződése.

Azt, hogy a hegeli „tételezni" kifejezés nem egyéb, mint valami lappangó alaptulajdonságnak — a mi esetünkben az ellentmondásnak — kifejlődése, külsőleg is érzékelhető megjelenése, bizonyítja az is, hogy Marx ezt a kifejezést ugyanebben az értelemben használja. Marx például a *tőkét* „tételezett értéknek" nevezi. Miért? Mert az értékben (és pénzben) rejlő belső ellentmondások továbbhajtanak — a tőkéhez: az „érték önmagában" *kifejlődik* „tételezett" értékké, *tőkévé*. A tételezett érték, a töke, már nem „érték önmagában", vagyis nem egy töle lényegében független folyamat, az árutermelés és árucsere objektív terméke, hanem a töke — az érték, mint önmozgás, amely az áruforgalomban nemcsak megmarad, hanem mint megnövekedett érték jön ki belöle, önmagát *megörökítő és gyarapító* érték, amely most már mind a termelést, mind a forgalmat *aláveti magának*, az egész folyamat kiindulópontjává lesz és azzá a ponttá, ahová az egész folyamat visszatér.

„Tételezni" annyit jelent tehát, mint valamit, ami „önmagában" megvan, tovább fejleszteni, belső ellentmondásait saját „önmozgásában" kifejleszteni, az *ellentmondást magasabb fokra emelni*. Így vagyunk a mi esetünkben is. A különbség az *ellentmondáson keresztül*, az ellentmondás *következtében* „tételezett" ellentmondássá, ellentétté lesz: az ellentét ezért nem más, mint „tételezett" ellentmondás, vagyis kiélezett ellentmondás. Hegel ezt kifejezetten ki is jelenti:

„A sok létező — mondja — csak akkor lesz mozgékony és élő egymással szemben, ha *az ellentmondást kiélezzük* (auf die Spitze des Widerspruchs getrieben)."

Hegel gondolatát Lenin a következőképpen magyarázza:

„A közönséges gondolkodás felfogja a különbséget és *az ellentmondást*, de nem az átmenetet az egyiktől a másikhoz, *pedig ez a legfontosabb*."

S azután megismétli Hegel megállapítását:

„A gondolkodó értelem kiélezi a különböző dolgok letompított különbségét, a képzetek puszta sokféleségét a lényeges különbségig, az ellentétig. Csak ha az *ellentmondás csúcspont-*

jáig emelkedünk, áll be a sokféle dolgok mozgása és válnak elevenné egymással szemben."

Mind Hegel saját szavai, mind Lenin magyarázata azt mutatják, hogy nemcsak Hegel, de Lenin is nem az „ellentmondást nevezi kiélezett ellentétnek", mint ahogy Fogarasi elvtárs állítja, hanem fordítva, az ellentétet kiélezett ellentmondásnak, az „*ellentmondás csúcspontjának*".

Ennek végső bizonyítékául még idézzük Marx szavait arról, miben áll Hegelnél a fogalmak „önmozgása".

„Ha egyszer — mondja Marx — az értelem már mint tézis tételezte magát, ez a tézis széthasad, amennyiben önmagát önmagával szembeállítja, *két ellentmondó gondolatra* ... Ezeknek az ellentétes, az antitézisben foglalt elemeknek a harca alkotja a dialektikus mozgást... Az új gondolat megint két *ellentmondásos* gondolatra hasad, amelyek maguk megint szintézist alkotnak." (A filozófia nyomora, 89. old.)

Vagyis Marx szerint a dialektikus mozgás lényege Hegelnél abból áll, hogy a gondolat két ellentmondásos gondolatra hasad, szembeállítja önmagát önmagával és ezeknek az ellentétes elemeknek a harca vezet a szintézishez, amelyben azonban új ellentmondás rejlik. Vagyis előbb ellentmondás, azután ellentétek harca — nem pedig előbb ellentét, azután pedig ellentmondások harca. Ez a kifejezés már önmagában is sántít. Az ellentétek harca szüli az új, magasabb *ellentmondást* magában foglaló szintézist!

Még egyszer ismétlem, Hegel álláspontja ebben a kérdésben csak azért s annyiban érdekel bennünket, mert Fogarasi elvtárs szerint Marx „átvette" Hegel gondolatát, hogy a dialektikus mozgás az ellentéttől az ellentmondáshoz vezet, nem pedig fordítva, az ellentmondástól az ellentéthez. Forduljunk magához Marxhoz és nézzük meg, igaz-e Fogarasi elvtársnak ez az állítása?

Marx „A tőké"-ben megállapítja, hogy a használati értéknek és csereértéknek az áruban rejlő „... immanens (belső) ellentmondása az árumetamorfózis ellentéteiben kapja meg kifejlett *mozgási formáit*". (*Marx:* A tőke, Szikra 1949. 124. old.) Lehet-e Marx e szavait másképp értelmezni, mint úgy, hogy az áru „eredeti alapkategóriája" a használati érték és csereérték

ellentmondása, és hogy az ellentét nem egyéb, mint azok a kifejlett mozgási formák, amelyeket ez az „immanens ellentmondás" teremt magának?

Más helyen Marx még élesebben hangsúlyozza, hogy a mozgás az ellentmondástól az ellentét felé halad.

„Az áruk cserefolyamata — mondja „A tőke" egyik minden figyelmünket megérdemlő helyén — *ellentmondó és egymást kizáró vonatkozásokat zár magába.* Az áru fejlődése ezeket az ellentmondásokat nem szünteti meg, de megteremti azt a formát, amelyben mozoghatnak. Ez általában az a módszer, amellyel valóságos ellentmondások megoldódnak. Így például ellentmondás az, hogy egy test állandóan egy másikba esik és éppoly állandóan elrepül töle. Az ellipszis egyike azoknak a mozgási formáknak, amelyekben ez *az ellentmondás* éppúgy megvalósul, mint megoldódik." (U. o. 114—115. old.)

Mint az olvasó látja, Marx semmi kétséget sem hagy az iránt, mit tekint „a valóság alapkategóriájának": az ellentmondást. Az ellentmondások azok, amelyek nem tűnnek el, csak „megteremtik a maguk mozgási formáit", ami általában „az a módszer, amellyel igazi ellentmondások megoldódnak". Mik ezek a mozgási formák? Erre a kérdésre világot vet „A tőke" egy másik helye, amely más szempontból is döntő jelentőségű éppen a bennünket érdeklő kérdésben. Ez a hely a következő képpen hangzik:

„Az áruban bennerejlő ellentét (immanenter Gegensatz) használati érték és érték között, magánmunka között, amelynek ugyanakkor közvetlenül mint társadalmi munkának kell kifejeződnie, különös konkrét munka között, amely ugyanakkor csak mint elvont általános munka jön tekintetbe, a dolog megszemélyesítése és a személyek eldologiasítása között — ez a belső ellentmondás az árumetamorfózis ellentéteiben kapja meg kifejlett *mozgási formáit.*" (U. o. 124. old.)

Itt minden kétséget kizáróan kiderül Marx felfogása a dialektikus mozgásról: az áru „belső ellentmondása az árumetamorfózis ellentéteiben kapja meg kifejlett mozgási formáit". A használati érték és érték, a magánmunka és társadalmi munka, a konkrét és elvont munka ellentmondásai jellemzik az árut, az árutermelést. Ezek az ellentmondások „belső

egységet" alkotnak, de ez a „belső egység *külső ellentétekben mozog*" (u. o.). Lehet-e ezek után kétséges, hogy mit tekint Marx az áru (és természetesen nemcsak az áru!) alapkategóriájának? Nem: Marx a belső ellentmondást tekinti a dolgok alapkategóriájának! És semmi kétség, hogy Marx szerint a dialektikus mozgás lényege nem az, hogy az ellentéttől az ellentmondás felé halad, hanem fordítva, az ellentmondás „az ellentétekben kapja meg kifejlett mozgási formáit. Ez általában az a módszer, amellyel „valóságos", vagyis dialektikus ellentmondások megoldódnak! Ugyanekkor ne kerülje el figyelmünket az sem, hogy Marx *ellentét* alatt *külső ellentétet* ért, ami a továbbiak szempontjából fontos.

De Marx fentebbi nyilatkozata még más szempontból is rendkívül érdekes. Marx először „belső ellentétről" beszél, azután „belső ellentmondásról", végül egyszerűen „ellentétről": Az első két kifejezést azonosnak veszi, míg ellentéten, mint láttuk és az összefüggésből is nyilvánvaló, „*külső*" ellentétet ért. S valóban: „ellentmondás" és „belső ellentét" azonosak is, ellentmondás, vagy belső ellentét egy és ugyanaz. De nem egy és ugyanaz ellentmondás, vagyis belső ellentét és (külső) ellentét. S ami a döntő: az ellentmondásból nem *lesz* belső ellentét, mert a kettő azonos fogalom, de igenis az ellentmondásból, vagy belső ellentétből *lesz* a *külső ellentét*. Tehát akár ellentmondásnak nevezem a dolgok alaptulajdonságát, akár „belső ellentétnek", ez valóban csak terminológiai kérdés, de ez a legcsekélyebbet sem változtat sem azon, hogy az ellentmondás csak belső ellentét lehet, sem azon, hogy — Marx szerint — a dialektikus mozgás a belső ellentéttől (ellentmondástól) a külső ellentét felé halad, nem pedig fordítva, ahogy Fogarasi elvtárs állítja, az ellentéttől az ellentmondáshoz (belső ellentéthez). Ez abszurdum!

Lenin is „A dialektikáról" szóló vázlatában az „ellentétek egységéről" beszélve a következő magyarázatot füzi hozzá:

„Az egységes meghasadása és ellentmondó részeinek a megismerése a dialektika *lényege* (egyike lényegeinek, vagy egyike *alapvető* — ha nem *az* alapvető — sajátságainak vagy vonásainak)."

És hozzáteszi:

„Így állítja fel a kérdést Hegel is."

Mint látjuk, Lenin számára sem kétséges pillanatig sem, hogy, Hegel szerint, *a dialektika alapkategóriája az ellentmondás.* Hegel e véleményét Lenin teljesen a magáévá tette. Annak bizonyítására, hogy ez a felfogásunk Hegel, Marx és Lenin álláspontjáról megállja a helyét, Sztálinra hivatkozhatunk, aki a „Leninizmus kérdései" 637. oldalán Lenin felfogásának jellemzésére idézi ennek következő szavait:

„A dialektika... szoros értelemben véve annak az ellentmondásnak a tanulmányozása, mely *magában a tárgyak lényegében rejlik."* *(Lenin:* Filozófiai füzetek, 263. old. oroszul.)

Lenin felfogása tehát, Sztálin tanúbizonysága szerint az, hogy a dialektika mindenekelőtt annak az ellentmondásnak a tanulmányozása, amely „magában a tárgyak lényegében rejlik". Más ez, mintha azt mondom, hogy az ellentmondás a valóság alapkategóriája? Ugyanezen a helyen Sztálin hozzáteszi, hogy Lenin szerint „a fejlődés az ellentétek harca". Ez viszont nem más, mint amit Marx fent úgy fejezett ki, hogy az ellentmondások (belső ellentétek) megteremtik a maguk mozgási formáit, hogy a „belső egység" „külső ellentétekben mozog". Ezek után nem lehet kétséges sem az, hogy az ellentmondás (belső ellentét) a valóság eredeti alapkategóriája, sem az, hogy a dialektikus mozgás az ellentmondástól (belső ellentéttől) a (külső) ellentéthez, nem pedig fordítva folyik le.

Vegyük már most Engels Frigyes véleményét szemügyre a szóbanforgó kérdésre vonatkozóan. Ez annál fontosabb, mert mint ismeretes, Engels volt az, aki a dialektika kérdésével egész sor művében részletesen foglalkozott. Engels felfogásának jellemzésére elég, ha az „Anti-Dühring" ama híres helyét idézzük, ahol Engels a tőkés termelőmód ellentmondásait és ellentéteit tárgyalja. Ha valahol, úgy itt meg kell mutatkoznia, mit tekintett Engels a valóság eredeti alapkategóriájának, az ellentmondást, vagy ellenkezőleg, az ellentétet-e és hogy szerinte a dialektikus mozgás az ellentmondástól halad-e az ellentéthez, ahogyan mi állítjuk, vagy az ellentéttől az ellentmondáshoz, ahogy Fogarasi elvtárs állítja.

Engels azzal kezdi, hogy megállapítja a tőkés termelőmód alapvető *ellentmondását:*

„A termelőeszközök és a termelés — írja — lényegükben társadalmiak lettek. De oly elsajátítási módnak vetik őket alá, amelynek előfeltétele egyesek magántermelése... *Ebben az ellentmondásban csírájában már benne rejlik a jelenkor egész összeütközése.*"

Miben gyökereznek tehát Engels szerint a jelenkor „összeütközései", vagyis antagonizmusai? A társadalmi termelés és az egyéni elsajátítás *ellentmondásában*, nem pedig egy ennél is mélyebb ellentétben! Ellenkezőleg, minden, a tőkés társadalmat jellemző ellentét abban az *ellentmondásban gyökeredzik*, amely a tőkés termelés *legmélyebb* jellemzője. Vagyis az alapkategória — az ellentmondás, nem pedig az ellentét. Ezt minden *félremagyarázást kizáró módon* bizonyítják Engels magyarázó szavai, amelyeket ehhez a helyhez fűz.

„A társadalmi termelés és a tőkés elsajátítás közötti *ellentmondás* mint *a proletariátus és burzsoázia közötti ellentét kerül napvilágra.*"

Ezzel az is eldől, merre halad a dialektikus mozgás: az ellentmondástól az ellentét felé, hiszen ez utóbbi nem más, mint az ellentmondás „napvilágra kerülése", vagyis megjelenési formája.

Ugyanez tűnik ki Engels következő szavaiból:

„A társadalmi termelés és a tőkés elsajátítás közötti *ellentmondás* mint a termelésnek az egyes gyárban való szervezettsége és az egész társadalom termelésének anarchiája közti *ellentét ismétlődik meg* (reproduziert sich)."

Engels e sorai szemléltetően mutatják, hogy nem „elvont" szóharcról van itt szó. Mert miről beszél Engels? Arról, hogy a proletariátus és a tőkésosztály osztályellentétének és osztályharcának a gyökere mélyen beágyazott a tőkés termelési mód alapvető *ellentmondásába:* a társadalmi termelés és a tőkés elsajátítás közti ellentmondásba egyrészt, a gyárban folyó szervezett termelés és a tőkés termelés anarchiája közötti ellentmondásba másrészt. A szocialista társadalmi termelés, azáltal hogy megszünteti a tőkés kisajátítást, és véget vet a termelés anarchiájának a társadalomban, azáltal hogy áttér a tervgazdálkodásra, nemcsak az üzemben, hanem társadalmi méretben, megszünteti a tőkés termelés ez *alapvető ellentmondását.* Ezzel

és *csakis ezzel* megszünteti az osztályellentétet is, amely ennek az ellentmondásnak *a megjelenési formája, következménye.* „A termelőerők maguk — mondja ebben az értelemben Engels — mindig fokozottabb erővel követelik *ennek az ellentmondásnak a megszüntetését*...“

Lehet-e ezek után kétséges, mit tekint Engels a tőkés társadalom „alapkategóriájának“ és merre halad Engels szerint a dialektikus fejlődés a tőkés társadalomban? A legkisebb kétség sem lehet abban, hogy Fogarasi elvtárs felfogása pontosan az ellenkezője annak, ami Engels szerint a dialektikus „önmozgás“ lényege.

Még jobban megerősít bennünket e nézetünkben az a megjegyzés, amelyet Lenin fűzött egy orosz „marxista igényekkel fellépő“, de lényegében nem marxista író könyvének egy helyéhez, ahol ez azt a tételt állította fel, hogy az ellentét a szocializmusban is megmarad. Igaza is lett volna, ha az ellentét a „valóság alapkategóriája“ volna, mert egy ilyen alapkategória nem tűnhetne el a szocializmusban sem. Lenin azonban élesen visszautasította ezt a nézetet:

„Teljesen helytelen — írja Lenin erről a nézetről. — Antagonizmus és ellentmondás távolról sem ugyanaz. Az *első* el fog tűnni, a *másik* megmarad a szocializmusban.“

Nem hiszem, hogy magyarázatra szorul, miért marad meg, Lenin véleménye szerint, az ellentmondás a szocializmusban. *Mert ez a lét alapkategóriája.* Mint ilyen, minden jelenségben, társadalmi formában stb. megvan és meglesz és nem tűnhet el. De, ha Fogarasi elvtársnak volna igaza, vagyis, ha nem az ellentmondás, hanem az ellentét volna a „valóság eredeti alapkategóriája“, ebből kétségtelenül következnék, hogy az ellentét nem tűnhetne el a szocializmusban sem. Fordítva: az ellentétnek meg kellene maradnia, míg az ellentmondás eltűnhetne. Gyakorlatilag ez nem jelentene egyebet, mint hogy a kapitalista társadalom ellentéteit más ellentétek váltanák fel a szocializmusban és igazuk volna azoknak, akik kételkedve nézik a proletariátusnak az osztálytársadalom megdöntésére és az osztályellentétek likvidálására irányuló harcát és vállukat vonogatva kijelentik, hogy a proletariátus éppoly illúziókban ringatja magát osztályharca kimenetele tekintetében, mint

előtte valamennyi más forradalmi osztály. Egy pillantás a Szovjetunióra, ahol a kapitalista kisajátítás és anarchia likvidálása maga után vonta az osztályellentétek megszünését is, megcáfolja ezt a szkepticizmust. De megcáfolja Fogarasi elvtárs egész felfogását is!

Végül feltétlenül szükségesnek tartom Sztálin véleményét is idézni a szóbanforgó kérdésről. Ez annál fontosabb, mert — minden egyébtől eltekintve — Sztálin, mint mindíg, itt is minden félreértést és félremagyarázást kizáró módon fejezi ki magát.

„A dialektika — mondja Sztálin — ellentétben a metafizikával, abból indul ki, hogy a természet tárgyainak és jelenségeinek megvannak a maguk *belső ellentmondásai*... Ezért a dialektikus módszer azt tartja, hogy az alacsonyabbtól a magasabb felé való fejlödés folyamata nem a jelenségek harmonikus kibontakozásának formájában megy végbe, hanem *mint a tárgyakban és jelenségekben bennerejlő ellentmondások kipattanása, mint az ellentmondások alapján működő ellentétes tendenciák «harca».*" *(Sztálin:* A leninizmus kérdései, 635. old. Az én kiemelésem. — *R. L.)*

Sztálin szavai annyira világosak, hogy minden magyarázattól eltekintünk. Csak csodálkozásunknak adunk kifejezést, hogy Fogarasi elvtárs nem vette figyelembe Sztálin *e kategórikus* kijelentését, amely szerint a tárgyak és jelenségek alaptulajdonsága az, hogy „megvannak a belső ellentmondásaik", az ellentétek maguk pedig nem egyebek, mint a „tárgyakban és jelenségekben rejlő *ellentmondások kipattanása*", az ellentétes tendenciák „harca" pedig az *ellentmondások alapján* megy végbe. Nem ugyanaz-e ez, mint amit mi állítunk, hogy az ellentétek nem egyebek, mint kiélesedett, külsőleg is megnyilatkozó ellentmondások, és hogy a lét alapkategóriája az ellentmondás, amelynek az ellentét csak külső megjelenési formája?

Ezek után a legcsekélyebb kétség sem férhet ahhoz, hogy Fogarasi elvtárs álláspontja nem egyezik sem Marx, sem Engels, sem Lenin és Sztálin álláspontjával ebben a kérdésben.

Most, miután kimutattuk, hogy Fogarasi elvtárs véleménye szöges ellentétben van Marx, Engels, Lenin és Sztálin

álláspontjával, hátra van még annak a kimutatása, hogy Fogarasi elvtárs álláspontja, eltekintve a marxizmus-leninizmus klasszikusainak a véleményétől, önmagában is ellentmondó és állításainak első fele megcáfolja állításainak másik felét. Az egyik megsemmisíti és érvényteleníti a másikat.

Fogarasi elvtárs idézett mondata első felében azt állítja, hogy az „ellentmondás kiélezett ellentét". Ugyanakkor mondata második felében kijelenti, hogy Hegel szerint az „ellentmondások kiéleződése a fejlődés mozgató ereje". Ez pontosan az ellenkezője annak, mint amit a mondat első felében állít, hogy az ellentmondás kiélezett ellentét. Ez ugyanaz, mint amit én állítok, t. i. hogy az ellentét kiélezett ellentmondás. Felmerül a kérdés: ha az ellentmondások kiéleződése a fejlődés hajtóereje, *mivé* éleződnek ki az ellentmondások? Fogarasi elvtárs álláspontjáról ez teljesen megmagyarázhatatlan, hiszen szerinte már az ellentmondások maguk is kiélezett ellentétek!

Valóban: ha az ellentmondások kiéleződnek ellentétté, mint ahogy én állítom, úgy nincs semmi probléma. De ha maga az ellentmondás csak kiélezett ellentét, akkor mivé éleződik ki a maga részéről az ellentmondás? Mit értsünk akkor az „ellentmondások kiéleződése" kifejezés alatt? Csak az *antagonizmus* marad, amivé az ellentmondások „kiéleződhetnek". De ez ellenkezik minden valószínűséggel, mert a következő sort kapjuk: ellentét — ellentmondás — engesztelhetetlen, vagy Marx terminológiája szerint: teljes (vollständig) (l. A tőke I., 466. old.) ellentét, vagyis antagonizmus. Csak rá kell pillantani erre a sorra, hogy belássuk, mennyire hihetetlen és valószínűtlen az olyan dialektikus folyamat, amely az ellentéttel kezdődik, az ellentmondással folytatódik, hogy azután megint visszatérjen az ellentéthez. Már akkor mégis csak hihetőbb, hogy a sor a következő: ellentmondás — ellentét — szélső ellentét (antagonizmus).

Menjünk tovább. A mozgás az ellentéttől az ellentmondás felé halad, állítja Fogarasi elvtárs. De szerinte ennek ellenére nem az ellentét, hanem az ellentmondás a „fejlődés mozgató ereje". De hogyan lehetséges ez? Hogyan lehetséges az, hogy a fejlődés ugyan az ellentéttől halad az ellentmondás felé, de mozgató ereje mégse az ellentét, hanem az ellentmondás? Mi

hajtja akkor az ellentétet az ellentmondáshoz? És *hová hajt* az ellentmondás mint „mozgató erő"? Az ellentéthez nem, mert ez a valóság eredeti alapkategóriája, vagyis mint alapkategória, feltétlenül *megelőzi* az ellentmondást, nem pedig ennek kifejlődése, eredménye. Akkor hová? Marad megint a fenti sor: ellentét — ellentmondás — ellentét. De már kimutattuk, hogy ez abszurditás.

Végül hogyan lehet az ellentét a „valóság eredeti alapkategóriája", ha ennek ellenére az ellentmondás a fejlődés mozgató ereje? Vagy — vagy. *Vagy* az ellentét az eredeti alapkategória és akkor ezzel nem egyezik az, hogy nem ez, hanem mégis az ellentmondás a fejlődés mozgató ereje, *vagy* pedig az ellentmondás a fejlődés mozgató ereje és akkor annak is kell lennie a „valóság eredeti alapkategóriájának".

Mindezektől az abszurditásoktól csak úgy szabadulunk, ha elismerjük, hogy a lét „eredeti alapkategóriája" az ellentmondás, az ellentét nem egyéb kiélezett ellentmondásnál, az ellentmondások „kipattanásánál", vagyis az ellentmondások külső megjelenési vagy mozgási formáinál, míg az antagonizmusok az ellentétek további kiéleződése. A fejlődés mozgató ereje pedig kétségtelenül az, amit Sztálin ennek megjelöl: az ellentmondások alapján működő ellentétes tendenciák harca.

II. Dialektikus materializmus, vagy machista kilengés?

A dialektikus módszer helytelen tárgyalása komoly elméleti hiba. De Fogarasi elvtárs könyvének nem ez a legnagyobb fogyatékossága. Még ennél is komolyabb hibát követ el akkor, amikor reakciós polgári filozófusok és természettudósok kétségtelen befolyásának engedve, letér a materialista világszemlélet alapjáról és ezt a világszemléletet „elavultnak" jelentve ki, egy oly világnézettel akarja helyettesíteni, amely nem egyéb a Lenin által oly éles bírálatnak alávetett és reakciós jellegűnek bélyegzett *machista világnézet* felmelegítésénél.

Fogarasi elvtárs szóbanforgó írása 94. oldalán ugyanis a következő olvasható:

„A funkciófogalom a matematikában és a természetre való alkalmazásában tudvalevően azáltal vált korszakalkotó jelentő-

ségüvé, hogy lehetővé tette a *változások* tudományos felismerését és kifejezését. A funkció fogalma ezáltal a természettudomány terén uralkodóvá vált *és detronizálta a régi szubsztancia fogalmát. A szubsztanciális világfelfogás helyébe a funkcionális világfelfogás lépett.*" (Utóbbi kiemelés az enyém. — *R. L.)*

Fogarasi elvtárs e sorait már megbíráltam mind „Marxizmus és természettudomány", mind „Materialista világnézet" c. írásaimban — nem említve Fogarasi elvtárs nevét. Itt csak röviden megismételhetem azt, amit e két írásomban Fogarasi elvtárs álláspontjáról mondottam.

Mindenekelőtt azt kell megmagyaráznom, mit értünk a filozófiában a szubsztancia kifejezés alatt, mit értünk alatta különösen mi, marxisták-leninisták, vagyis dialektikus materialisták. Ez a latin kifejezés nagy szerepet játszott a filozófia történetében. A régebbi filozófusok azt értették alatta, ami minden változás ellenére, amelyen dolgok és jelenségek a felszínen keresztülmennek, *állandó* marad, értették alatta a jelenségek mögött meghúzódó *lényeget,* amelyet azonban „öröknek" és „változatlannak" fogtak fel. Mi, dialektikus materialisták, természetesen nem ismerhetjük el a szubsztanciának ezt a „régi" fogalmát, amelyet metafizikusnak, vagyis dialektikaellenesnek tartunk. A mi felfogásunk szerint minden változik, örök és változatlan lényeg nincs, de nincs a dolgok tulajdonságainak állandó, változatlan és örök „hordozója" sem (ahogy még a szubsztancia fogalmát egyes régi filozófusok felfogták), hanem a dolgok nem egyebek, mint tulajdonságaik összessége.

Ennyi elég arra, hogy megértsük, hogy a dialektikus materializmus nem fogadja el a szubsztancia *régi* fogalmát. Fogarasi elvtársnak igaza volna, ha csak ezt állítaná. De Fogarasi elvtárs nem elégszik meg ezzel: lényegesen mást állít. Azt állítja, hogy a természettudományok fejlődése „detronizálta" *a szubsztancia fogalmát általában* és ennek következtében a „szubsztanciális világfelfogás helyébe" egy egészen más világfelfogás, „a funkcionális világfelfogás lépett".

Már most, amennyire igaz az, hogy a szubsztancia fent röviden ismertetett metafizikus fogalma megdőlt, annyira nem állja meg a helyét az az állítás, hogy ezzel megdőlt a *szub-*

sztancia minden fogalma. Még kevésbbé állja meg a helyét az az állítás, hogy megdölt a *szubsztanciális világfelfogás* és helyébe lépett a „funkcionális világfelfogás". Ez az utóbbi állítás nemcsak nem állja meg a helyét, hanem megismétlése a reakciós machista filozófusok és a természettudósok egy általuk befolyásolt része szavainak, akik a szubsztancia ellen állítólag folytatott harc ürügyével a materializmust és különösen a dialektikus materializmust akarják megcáfolni.

Mert a dialektikus materializmus elveti ugyan a szubsztancia régi fogalmát, de nem veti el a szubsztancia fogalmát, mint olyat! Szubsztancia alatt ugyanis mi, dialektikus materialisták nem értünk egyebet, mint az *anyagot, vagyis a tőlünk függetlenül létező, objektív valóságot.* Aki tehát tagadja a szubsztanciát, az tagadja a dialektikus materializmus legalapvetőbb fogalmát, az anyagot és a bennünket környező külvilág objektív realitását. Vagyis éppen azt teszi, amit a machista filozófusok és követőik hirdetnek. Aki pedig azt állítja, hogy megdölt a szubsztanciális világfelfogás, az nem tesz egyebet, mint beáll azoknak a sorába, akik szerint a materialista világnézet „elavult", megdölt, „detronizált". Mert a szubsztanciális világfelfogás, mintahogy a mondottak után nem kétséges, nem más, mint a materializmus.

Legyen szabad ezeket az állításokat a marxista filozófia klasszikusainak szavaival igazolnom. Kezdjük a sort Plechánovval, aki kétségtelenül a marxista filozófia egyik legjelentékenyebb képviselője, amit Lenin és Sztálin mindíg hangsúlyoztak.

„Ha nincs — mondja Plechánov — «Én» mint szubsztancia, amely érzékleteket *befogad* és nincsenek magánvaló dolgok, mint szubsztanciák, amelyek ezeket az érzékleteket *okozzák,* akkor mi marad? Csakis ezek az érzékletek maradnak, amelyek eképpen a világ alapelemeivé változnak. *Aki a szubsztancia fogalmát tagadja, az logikusan elérkezik a machizmushoz.*" *(Plechánov* Összes művei, 17. köt. 104. old.)

De még más következménye is van annak, ha a szubsztancia fogalmát tagadjuk:

„Ha a szubsztancia fogalmát kiküszöböljük — folytatja Plechánov — úgy ezzel együtt kiküszöböljük a legfontosabb

kérdéseket, amelyeken a filozófia oly sokáig vitatkozott." (U. o.)

Melyek ezek a kérdések? Először is a lét (szubsztancia) és a gondolkodás viszonyának a kérdése, amelyet Engels tudvalévőleg a filozófia alapkérdésének jelölt meg. Mert ha kiküszöböljük a szubsztanciát, ezzel kiküszöböljük a létet, az anyagot, a tőlünk független anyagi világot és nem marad más, mint a gondolkodás. Akkor persze elesik a vita is a lét és a gondolkodás viszonyáról. Ez pedig nem jelent egyebet, mint hogy a materializmusból idealizmus, közelebbről szubjektív idealizmus, vagyis machizmus lesz, amely éppen azt állítja, hogy nincs az érzékletektől független anyagi világ, hanem csak maguk az érzékletek vannak.

A másik kérdés, amelyet kiküszöbölök, ha a szubsztancia fogalmát kiküszöbölöm, az *objektív igazság* kérdése. Mert az objektív igazság nem egyéb, mint a külvilág, vagyis a szubsztancia visszatükröződése agyunkban. Aki tagadja a szubsztanciát, aki tagadja az objektív külvilág létét, annak tagadnia kell azt is, hogy megismerésünkben az objektív világ és annak objektív törvényszerűségei tükröződnek. Annak tagadnia kell tehát az objektív igazságot is.

Plechánovhoz hasonlóan Lenin is minden filozófiai művében ragaszkodott a szubsztancia fogalmához, ragaszkodott hozzá annyiban, amennyiben ez a machisták elleni harc szempontjából szükséges volt (mert egyébként ezt a fogalmat „professzori fontoskodásnak" tekintette, hiszen a machista professzorok szeretik a szubsztancia szót használni az egyszerűbb és érthetőbb anyag szó helyett). Így pl. Avenarius machista filozófusnak, aki azt a tételt állította fel, hogy „eddig a létezőt elismerték érzéssel felruházott szubsztanciának: a szubsztancia most elesik, marad az érzéklet", gúnyosan ezt válaszolja:

„Lám-lám, «gazdaságosabb», kevesebb erőkifejtést igényel azt gondolni, hogy nincs többé szubsztancia és nincs külvilág." (*Lenin:* Materializmus és empiriokriticizmus, 39. old.)

Mint az olvasó látja, Lenin védelmébe veszi a szubsztanciát a machisták ellen. És Lenin szavaiból az is kitűnik, hogy

mit ért Lenin a „szubsztancia" szó alatt: a külvilágot. Lenin így folytatja:

„Tehát az érzéklet «szubsztancia» nélkül létezik, vagyis a gondolat agy nélkül létezik! Valóban vannak filozófusok, akik képesek ezt az agynélküli filozófiát védelmükbe venni? Vannak ilyenek."

Még egyszer: Lenin határozottan védelmébe veszi a szubsztanciát a machisták „agynélküli filozófiájával" szemben, akik érzékleteket tételeztek fel *az agy, vagyis szubsztancia nélkül.*

Ez a néhány idézet elégséges arra, hogy lássuk, hogy a marxista filozófusok legjelentősebbjei egészen másképp viszonylanak a szubsztancia kérdéséhez, mint Fogarasi elvtárs. Ő elveti a szubsztanciát, azt állítja, hogy a funkció fogalma „detronizálta" ezt a fogalmat, Plechánov és Lenin *elismerik a szubsztanciát, amennyiben az az anyag és az anyagi világ megjelölése:* mert a szubsztancia fogalma nélkül a materialista filozófiából machista filozófia lesz. Ez a szubsztancia fogalom soha el nem avulhat és a természettudományok semmiféle haladása sem „detronizálhatja", mert az anyag fogalma és a tőlünk független külvilág léte éppoly kevéssé „avulhat el", mint ahogy nem avulhat el az, hogy az ember az agyával gondolkodik, hogy agy nélkül nincs gondolkodás.

Nincs helyem ezzel a kérdéssel bővebben foglalkozni, de nem is szükséges még idézeteket hozni annak bizonyítására, hogy Fogarasi elvtárs álláspontja nem a dialektikus materializmus álláspontja ebben a kérdésben. Rátérek a kérdés másik oldalára, a szubsztanciális világfelfogás kérdésére és arra, amit Fogarasi elvtárs „funkcionális világfelfogásnak" nevez, de amely, mint azt bizonyítani fogom, egyáltalában nem „világfelfogás" és egyszerűen nem létezik.

Az elmondottakból mindenekelőtt világos, hogy a szubsztanciális világfelfogás kifejezés egyértelmű *materialista világnézettel,* mert ma már egyedül és kizárólag a materializmus, elsősorban a dialektikus materializmus ismeri el a szubsztancia fogalmát, amely számára az anyagot és az anyagi világot jelenti. Amikor tehát Fogarasi elvtárs azt állítja, hogy a „szubsztanciális világfelfogás helyébe a funkcionális világ-

felfogás lépett", nem állít kevesebbet, mint hogy a dialektikus materialista világfelfogás megdölt és helyébe egy másik világfelfogás lépett. Milyen lehet ez a másik világfelfogás? Materialista nem lehet, mert a materializmus, mint látjuk, a legszorosabban összefügg a szubsztancia fogalmával. Akkor milyen? A materializmuson kívül csak két filozófiai irány lehetséges: az idealizmus, vagy a zavaros, ingadozó *eklektikus* irányok, amelyek materializmus és idealizmus között ide-oda ingadoznak. Nem hiszem, hogy helyes volna a dialektikus materializmust felcserélni akár az idealizmussal, akár az eklekticizmussal, mégha „funkcionális" világfelfogásnak keresztelnénk is el őket.

De mi ez a „funkcionális világfelfogás"? A funkció matematikai fogalom és módszer, amelynek az a hivatása, hogy segélyével pontosabban ábrázoljuk a természetben végbemenő folyamatokat és változásokat. Valamely matematikai mennyiség akkor valaminek a funkciója, ha változása függ egy másik mennyiség változásától.

Mármost igaz az, hogy a funkciófogalom a matematikában „korszakalkotó jelentőségűvé" vált. De nem állja meg a helyét Fogarasi elvtársnak az az állítása, hogy kizárólag a funkciófogalom tette lehetővé a változások tudományos felismerését és kifejezését. Ez csak a *mennyiségi* változások tudományos felismerését tette *pontosabbá*. De nemcsak mennyiségi változások vannak: kívülük vannak még számos és rendkívül fontos minőségi változások is, amelyek matematikailag, tehát a funkciófogalom segélyével, vagy egyáltalában nem, vagy csak igen alárendelt fokban fejezhetők ki. Hiszen még a természettudományok többségében sem alkalmazható a funkció fogalma, pl. a geológiában, vegytanban, biológiában stb., nem is beszélve a marxizmus-leninizmusról. Ha tehát csak az tudomány, amelyben a funkció alkalmazható, úgy a természettudományok egész sora, *többsége* megszünik tudomány lenni. De megszünik tudomány lenni a marxizmus-leninizmus is! Állíthatja-e ezt Fogarasi elvtárs?

Ebből következik, hogy Fogarasi elvtárs állítása, hogy a funkciófogalom uralkodóvá vált „a" természettudományban, legalább is elhamarkodott! Még elhamarkodottabb az az állí-

tás, hogy a funkciófogalom „detronizálja" a szubsztancia fogalmát. Az igazság az, hogy *a funkciófogalomnak semmi köze sem a régi, sem az új, sem semmiféle szubsztanciafogalomhoz.* A funkció *matematikai* fogalom és módszer, a szubsztancia ellenben *filozófiai* fogalom. Az egyiknek a másikhoz csak annyiban van köze, hogy a mérhető menyiségeket és összefüggéseket csak abban az esetben mérhetem a funkcióval, ha a szubsztanciák létezésében, vagyis a külvilág realitásában nem kételkedem. Különben odajutok, hogy mindenféle funkcionális összefüggéseket állapítok meg, amelyek valóságáról nem vagyok meggyőződve! Másszóval: a funkciófogalom csak annyiban függ össze a szubsztancia fogalmával, amennyiben a filozófia összefügg a matematikával és a természettudományokkal, amennyiben a matematika és természettudományok szilárd alapja a materialista filozófia! Ez épp az ellenkezője annak, mint amit Fogarasi elvtárs állít: a funkció fogalma nemcsak hogy nem „detronizálta" a szubsztancia fogalmát, hanem ellenkezőleg, egyenesen feltételezi ezt. Különben nem vagyunk materialisták, hanem a machizmus hívei.

Másrészt ellenkezik a dialektikus módszerrel is a kérdést úgy feltenni: *vagy* szubsztancia, *vagy* funkció. A kérdést csakis úgy lehet feltenni: funkció *is*, szubsztancia *is*. Mert, mint mondottuk, a két fogalom nemcsak nem zárja ki, de egyenesen feltételezi egymást. A funkciófogalomnak csak akkor van értelme, ha van vele *mit mérni*, vagyis ha *szubsztanciák vannak*. Sőt, mi több: maga a mérés is csak akkor lehetséges, ha vannak szubsztanciák, mert maga *a mérő — az ember — is szubsztancia.*

Az elmondottakból azonban az is következik, hogy a „funkcionális világfelfogás" maga is — fából vaskarika. Nincs ilyen. A materialista természettudós éppúgy híve kell hogy legyen a funkciónak, mint a machista természettudós. Fizika enélkül ma el sem képzelhető. De igenis elképzelhető fizikus (nem is kell igen megerőltetni a fantáziánkat), aki machista és tagadja az anyagot s a külvilág létét, míg más, ösztönös vagy tudatos materialista fizikus (pl. Einstein, Planck, Langevin, Joliot-Curie és mások) feltétlenül elismeri. *A funkciónak ekképpen semmi néven nevezendő köze sincs a világfelfogáshoz!*

Már Lenin leleplezte a machisták kísérleteit, hogy a materializmust valamiféle „funkcionális világnézettel" helyettesítsék.

„Meg kell jegyezni — mondja a «funkcionális világnézet» hívei felé fordulva — hogy az orosz machisták csodálatos naívsággal összekeverik azt a kérdést, hogy materialista vagy idealista irányú-e felfogásunk az okság törvényéről, azzal a kérdéssel, hogy így vagy úgy formulázzuk-e meg ezt a törvényt. Elhitték a német empiriokriticista professzoroknak, hogy elég, ha «funkcionális összefüggést» mondunk, hogy a «legújabb pozitivizmus» felfedezése legyen belőle." *(Lenin:* i. m. 120. old.)

„Ez persze döreség" — jelenti ki Lenin. De megszívlelendő az is, amit Lenin még a „funkcionális világfelfogás" machista híveinek a fejébe igyekszik verni:

„Machistáink — mondja nekik — akik a professzori felfedezéseket bizalomteljesen elfogadják, úgylátszik azt hiszik, hogy Feuerbach (Engelsről nem is szólva) nem tudta, hogy a rend, törvényszerűség stb. fogalmakat *bizonyos körülmények között* bizonyos funkcionális viszonnyal matematikailag kifejezhetjük." (U. o.)

„Bizonyos körülmények között" a funkció fogalma tehát alkalmazható. Ezt Marx, Engels, Lenin, de már előttük Feuerbach és más materialisták, kitünően tudták. De hol van ez a „funkcionális világfelfogástól"! Attól a „funkcionális világfelfogástól", amely — állítólag — hivatott arra, hogy a szubsztanciális világfelfogást — vagyis még egyszer hangsúlyozzuk, a *dialektikus materializmust* — „detronizálja" és a „helyébe lépjen"!

III. Hogyan tárgyalja Fogarasi elvtárs a történelmi materializmus kérdéseit?

Fogarasi elvtárs helytelen filozófiai álláspontja nem maradhatott befolyás nélkül arra a módra, ahogyan könyvében a történelmi materializmus kérdéseit tárgyalja. Annál kevésbbé, mert hiszen a filozófiai, dialektikus materializmus és a történelmi materializmus, a marxizmus-leninizmus filozófiai

és társadalmi elmélete a legszorosabban összefüggnek egymással, szerves egészet alkotnak. Aki tehát elhajlik a dialektikus materializmus talajáról, az a történelmi materializmus kérdéseiben sem foglalhat el következetes álláspontot.

S valóban, Fogarasi elvtárs mindjárt a következő kijelentéssel vezeti be a történelmi materializmus taglalását:

„Ugyanazt a fordulatot — írja — amelyet a funkciófogalom a matematikában és a természettudományokban elöidézett, jelenti a társadalomtudomány terén Marx müve. Marx feloldja a régi szubsztanciális — dologi, merev, statikus — társadalomfelfogást és *a funkcionális felfogást állítja helyébe*, amely a társadalmi jelenségeket mint dinamikus, mozgásban levő, változó, aktív viszonyokat fogja fel." (Az én kiemelésem. — *R. L.)*

Igaz az, hogy Marx fordulatot idézett elö a társadalomtudomány terén. Az is igaz, hogy Marx feloldja a dologi, merev, statikus társadalomfelfogást és a társadalmi jelenségeket mint dinamikus, mozgásban levő, változó, aktív viszonyokat fogja fel. De nem állja meg a helyét Fogarasi elvtársnak az az állítása, hogy ezzel Marx a szubsztanciális társadalomfelfogást is megdönti és a funkcionális társadalomfelfogást állítja helyébe. Ez már azért sem lehet igaz, mert hiszen a szubsztanciális felfogás a társadalom terén éppúgy a materialista felfogást jelenti, mint — ahogy kimutattuk — a természet terén, és Marx társadalomfelfogása éppúgy *materialista* felfogás, mint természetfelfogása.

A szubsztancia a dialektikus materialista számára a természet terén sem jelenti a merev, változatlan, statikus, nem dinamikus, passzív stb. szubsztanciát, hanem a változó, dinamikus, örök mozgásban lévő, aktív anyagot. Éppoly kevéssé a társadalom terén. Az tehát, hogy Marx a merev és statikus társadalomfelfogást feloldotta, éppoly kevéssé jelenti a szubsztancia tagadását a társadalom terén, mint a természet terén. De vannak-e a társadalomban szubsztanciák?

Hogyne lennének: mi emberek szubsztanciák vagyunk, és a társadalomban nem kis szerepet játszó dolgok, pl. a termelöeszközök nem kevésbbé szubsztanciák. Ha ez nem így volna, igazuk volna a reformista filozófusoknak, akik körömszakadtáig tagadják, hogy a történelmi materializmusnak valami köze

is volna a filozófiai materializmushoz, és ezért csak úgy beszélnek róla, mint az „úgynevezett" történelmi materializmus (pl. M. Adler). Akkor igazuk volna abban is, hogy a termelés csak „szellemi folyamat", a termelőviszonyok csak „szellemi viszonyok", a forradalom csak „szellemi forradalom" és végül az egész társadalom csak „szociális a priori" (ugyanaz a M. Adler), ami jó magyarul annyit jelent, hogy az egész társadalom minden kapcsolatával együtt csak „tudattartalom", nem pedig reális valóság.

Hogy hová visz Fogarasi elvtársat vak bámulata a funkciófogalom előtt, mutatja az, hogy ki akarja irtani a marxizmus-leninizmusból a *forma* szót és helyébe mindenütt a funkció szót akarja állítani. Szerinte „minden kornak megvan a szóhasználata" és ez magyarázza csak, hogy Marx a forma szóhoz ragaszkodott. (Marxizmus és logika, 97. old.) Fogarasi elvtárs helyesebbnek tartja a funkció szót.

Ez nagyon szép. De tudtommal Marx, Engels, Lenin szintén ismerték a funkciófogalmat. Annyira ismerték, hogy Marxnak van egy hosszú értekezése is erről a fogalomról. Mégsem jutott eszükbe a marxizmus klasszikusainak a forma szó helyébe a funkció szót tenni! És erre nagyon jó okuk volt! Képzeljük csak el, milyen következményekkel járna ez. Értékformák helyett, amelyek nem kis szerepet játszanak a marxi politikai gazdaságtanban, ezentúl „értékfunkciókat" kellene mondanunk, társadalmi forma helyett, amely fogalom központi helyet foglal el a marxi társadalomtudományban, „társadalmi funkciót"!

Eltekintve attól, hogy ez tiszta játék volna a szavakkal, ezzel a marxi politikai gazdaságtant és társadalomtudományt lesüllyesztenénk *minőségi* tudományokból tisztára *mennyiségekkel foglalkozó* tudományokká. Hiszen Marx politikai gazdaságtanát éppen az jellemzi, hogy a tőkés társadalom ***mozgási*** törvényét kutatja, vagyis azt: hogyan megy át ez a termelőmód a szocialista termelőmódba; társadalomtudományát pedig az, hogy hogyan mennek át különböző ***társadalmi formációk*** egymásba. A forma szó ennek következtében ***a marxi társadalomtudomány és gazdaságtan terén éppoly kevéssé helyettesít-***

hető a funkció matematikai fogalmával, mint a dialektikus materialista világfelfogás a funkcionális „világfelfogással".

Marx maga nem egyszer használja a „funkció" kifejezést: a töke funkciója, a tőkés funkciója stb. De kézenfekvő, hogy ilyenkor nem a matematikai funkcióra, hanem egész másra gondol: arra, amit a funkció szó alatt értünk, amikor egy szerv vagy egy egyén funkciójáról beszélünk, értve alatta azt a működést, amelyet egy szerv, vagy egy egyén kifejt. A funkció matematikai fogalma és ez az utóbbi fogalom csak külsőleg hasonlítanak egymásra, egyébként pedig, ha szabad így kifejeznünk magunkat, egészen más a funkciójuk. A kettőt összezavarni — valójában annyit jelent, mint félreismerni az egész marxista társadalomtudomány jellegét.

Mit szóljunk Fogarasi elvtárs következő kijelentéséhez:

„A társadalmi valóság tehát viszonyok összessége, folyamat, mozgás, élet. Alapja *a termelés, a szó legtágabb értelmében. A termelés alapja a gazdasági termelés: de Marx a termelésbe bevonja az egész emberi életet...*" (I. m. 113—114. old. Az én kiemelésem. — *R. L.*)

Először nem igaz az, hogy a társadalmi valóság alapja a termelés. A társadalom alapja a *termelő viszonyok.* Ezeken emelkedik a politikai és szellemi felépítmény. De ettől eltekintve, az az állítás, hogy kétféle termelés van: gazdasági termelés és termelés a „legtágabb értelemben" — egyedül áll a marxista irodalomban. Mert ha ez igaz, ha Marx bevonja a termelés fogalmába „az egész emberi életet", akkor minden különbség megszűnik a társadalom termelési folyamata és a politikai, ideológiai stb. folyamatok között. Vagy ezek nem tartoznak bele az „egész emberi életbe"? De még lehetetlenebb Fogarasi elvtársnak az az állítása, hogy „a termelés alapja a gazdasági termelés"! Az egész marxista irodalomban megint egyedül áll Fogarasi elvtárs ezzel az állításával, amelynek abszurditása annyira szembeszökő, hogy cáfolatra sem érdemes. Milyen termelés alapja a gazdasági termelés? Van más termelés is, mint gazdasági termelés? Ha Fogarasi elvtárs azt akarja mondani, amit Marx nem egyszer jelentett ki, hogy az emberek a társadalomban nemcsak az anyagi élet kielégítésére szolgáló javakat, hanem társadalmi viszonyaikat, politikai in-

tézményeiket, ideológiájukat is maguk „termelik" (idézőjelben!), úgy azt, amit Marx értett ez alatt, t. i., hogy a társadalmi viszonyok stb. éppúgy az *emberek műve,* mint az anyagi javak, „tágabb értelemben vett termelésnek" nevezni, szemben az anyagi termeléssel, tisztára játék a szavakkal, éppoly játék, mint ahogy fent Fogarasi elvtárs játszott a funkció szóval.

Nem lesz jobbá Fogarasi elvtárs álláspontja azzal a magyarázattal, amelyet ő maga ad.

„Marx — mondja — *a termelésbe bevonja az egész emberi életet,* a társadalomban az emberek életüket *is* termelik. A fenti idézet folytatásában Marx élettermelésről beszél (Lebensproduktion ..." (U. o. Az én kiemelésem. — *R. L.)*

Kétségtelen, hogy az emberek a társadalomban életüket is termelik. Mit termelnének egyebet? A javak arra valók, hogy az életet fenntartsuk velük. De Fogarasi elvtárs maga ellentmond önmagának. A mondat elején azt állítja, hogy Marx a termelésbe belevonja az *egész* emberi életet, rögtön utána pedig megszűkíti a termelés fogalmát, mondván, hogy a társadalomban az emberek életüket is termelik. Már most, vagy — vagy. *Vagy* a termelés az egész emberi élet termelése. *vagy* az emberek életüket *is* termelik a társadalomban, de még egyebet is tesznek, politikával foglalkoznak, tudományt ápolnak stb. Avagy ezek az emberi tevékenységek nem tartoznak a társadalomba? Lehet-e ezeket a tevékenységeket is egyszerűen a „termelés" szóval jelölni? Akkor minden emberi fogalmat a feje tetejére állítunk és a marxi társadalomtudományt velejében félremagyarázzuk.

Valahányszor Marx az élet termeléséről beszél, mindíg hozzáteszi: *az anyagi élet* megtermelése (Produktion des materiellen Lebens). Így „A politikai gazdaságtan bírálata" híres előszavában:

„Vizsgálódásaim — mondja —arra az eredményre vezettek, hogy a jogi viszonyok, valamint az államformák ... az *anyagi életviszonyokban* gyökereznek ... A polgári társadalom anatómiája a politikai gazdaságtanban keresendő."

Fogarasi elvtárs ellenben az anatómiából egész fiziológiát, az *anyagi* életből *egész* életet csinál.

Fogarasi elvtárs könyvében, nagyon helyesen, harcot folv-

tat az ellen, hogy a történelmi materializmust ökonómiai materializmussá hamisítsák. Sajnos, Fogarasi elvtárs felfogása, logikusan végiggondolva, maga is az ökonómiai materializmushoz vezet!

Lenin sohasem értett egyet azzal, hogy a társadalmat a gazdasági viszonyokra korlátozzák, vagy fordítva, a gazdasági viszonyokat, a termelést, kiterjesszék annyira, hogy az egész társadalmat, az „egész életet" magukba foglalják. Íme, hogyan értelmezi Lenin Marx alapgondolatát:

„Hogyan dolgozta ki — mondja — Marx ezt az alapgondolatot? Oly módon, hogy *a gazdasági területet kiemelte a társadalmi élet különböző területei közül.* Oly módon, *hogy a társadalmi viszonyok összességéből kiemelte a termelőviszonyokat,* mint olyanokat, amelyek alapvetőek, eredetiek, minden más viszonyt meghatározóak." *(Lenin:* Kik a nép barátai stb., 8. old.)

Lehet-e Lenin világos és kimerítő megállapítását úgy értelmezni, hogy „a termelés alapja a gazdasági termelés"? Csak össze kell hasonlítani ezt a megfogalmazást Lenin szavaival, hogy egész abszurditása szembeszökő legyen.

Vegyük szemügyre Fogarasi elvtárs még néhány állítását a marxista társadalomtudományra vonatkozóan, amelyekkel nem érthetünk egyet.

Szerinte történettudomány és társadalomtudomány — egy és ugyanaz. (I. m. 119. old.) Nem egészen! A történettudomány a társadalomtudományok egyike, a társadalomtudomány pedig *történelmi* tudomány, de nem azonos a történettudománnyal. Nem hiszem, hogy ez bővebb bizonyításra szorul.

Mit szóljunk a következő kijelentéséhez:

„A történelemben is vannak *általános törvényszerűségek, de az állítás lehetőségei, főleg ha nem banalitásokat akarunk mondani, korlátozottabbak.*" (I. m. 58. old. Az én kiemelésem. — *R. L.)*

A legszélesebb általánosítás nélkül semmiféle tudomány sem lehetséges. „Őskommunizmus", „rabszolgatársadalom" stb. vagy polgári forradalom, proletárforradalom stb. vagy klaszszikus kapitalizmus, imperializmus stb. — mik ezek, ha nem általánosítások? *A legszélesebb általánosítások! És a legese-*

kélyebb mértékben sem banalitások! Aki azt állítja, hogy a történelemben az általánosítások „korlátozottabbak", mint a természettudományokban, az tagadja a történettudomány mint tudomány lehetőségét! Az igazság az, hogy a történettudományban az általánosítások *más természetűek,* mint a természettudományokban (pl. nem alkalmazható benne a funkciófogalom), de *éppoly szigorúak,* mint a természettudományban, anélkül, hogy „banalitásokban" merülnének ki. Ha ez nem így volna, a marxista történettudományt nem lehetne a természettudománnyal egy napon említeni sem. Holott a marxista történettudományt nem lehet alacsonyabbrendűnek tekinteni, mint a természettudományt. Különösen nem teheti ezt valaki, aki „marxista igényekkel lép fel".

Végül két igazán csodálatos megcsuszamlást említek meg Fogarasi elvtárs könyvéből. Fogarasi elvtárs szerint Marx, Engels azon a nézeten voltak, hogy „a szocializmus csak *az egész világon egyidőben*" győzhet. (I. m. 126. old. Az én kiemelésem. — *R. L.)* Ez nagyon furcsa színben festi Marx és Engels elméletét a proletárforradalomról, nagyon primitív nézetet tulajdonít Marxnak és Engelsnek! Marx és Engels csak arról beszéltek, hogy Anglia, Franciaország és Németország proletariátusának együttes fellépése viheti győzelemre a proletárforradalmat. De ez valóban nem az „egész világ", még Marx idejében sem volt az.

Másik helyen (I. m. 99. old.) Fogarasi elvtárs kijelenti, hogy az „osztályellentét nem logikailag szükségszerű eleme, feltétlen velejárója az osztályfogalomnak". Ez mintaképe a logikai absztrakciónak! Egy dolog az, hogy a Szovjetunióban, ahol szünöben vannak, az osztályok elvesztették antagonisztikus jellegüket, és más dolog ezt úgy „általánosítani", belőle azt az *elméletet csinálni,* hogy „az osztályellentét nem *logikailag* szükségszerű eleme, feltétlen velejárója az *osztály fogalomnak*". Nem logikáról van itt szó, hanem történelemről! És a történelemben, mint ahogy ez ismeretes, a jelenségek átcsapnak *az ellentétükbe.* Az elnyomó állam népi demokráciává és proletárdemokráciává lesz, az antagonisztikus osztályok harca a dolgozó osztályok szövetségévé. De igen veszedelmes dolog ezt a *konkrét* történelmi folyamatot, amelyet a marxiz-

mus-leninizmus alapján meg kell érteni és magyarázni, azzá az absztrakt logikai és ennek következtében *teljesen hamis* formulává változtatni, hogy az osztályfogalomnak nem velejárója az osztályellentét. Gondoljunk csak a reformisták hasonló állítására, amellyel az osztálybékét hirdették burzsoázia és proletariátus között.

Azt hiszem, sikerült bebizonyítanom, hogy Fogarasi elvtárs „Marxizmus és logika" c. írása „marxista igényekkel fellépő, de súlyos hibákat tartalmazó írás". Örülnék, ha e hibák feltárásával hozzájárulnék elméleti színvonalunk emeléséhez.

(Társadalmi Szemle, 1948 április—május.)

IRODALOM ÉS DEMOKRÁCIA

Ezen a címen Lukács György elvtárs könyve forog kézen második javított kiadásban" (Szikra, 1948). Cikkgyüjteménye előszavában a szerző két reményének ad kifejezést. Az egyik: hogy „az új helyzetnek, a fejlödés perspektíváinak legalább is fö vonalai kidomborodnak belöle". A másik: „hogy az a vitákat megújítani, élénkíteni fogja". E kijelentések egyenesen felszólítanak a bírálatra. Egy könyvet, amely „az új helyzetnek, a fejlödés perspektíváinak fö vonalait" akarja kidomborítani, kötelességünk megbírálni, kötelességünk megnézni, vajjon tényleg helyesen domborodnak-e ki benne az új helyzet és a fejlödés perspektívái? Ugyanakkor a szerző felszólításának is eleget teszünk, amikor a vitákat megújítjuk és élénkítjük.

E könyv megítélésénél mindenesetre tekintetbe kell venni azokat a körülményeket, amelyek között íródott: 1945 és 1947 márciusa között sok dolgot máskép kellett mondani, mint ma tehetjük. Ezért nem szabad minden szót a mérlegre tennünk a maximális pontosság és hasonlók tekintetében. De ez, természetesen, nem terjedhet odáig, hogy ezen a címen elnézzünk oly dolgokat is, amelyek túllépik azt a határt, ameddig marxista ebben a tekintetben elmehet. Sajnos, meg kell mondanunk, hogy Lukács elvtárs nagyon is tág határokat vont meg a maga számára. Vegyünk néhány példát mindjárt az elöszóból.

Legnagyobb meglepetésünkre a következöket olvashatjuk itt:

„Ki fogja tagadni, teszem — mondja Lukács elvtárs

— a szürrealizmus szubjektív affinitását egy olyan idővel, amelyben a társadalmi élet csak stréberek és gazemberek (sőt banditák) előtt áll nyitva, amikor a társadalmi életnek az egyén számára nincs és nem lehet perspektívája?" (7. old.)

Teljesen megértjük Lukács elvtárs felháborodását a stréberek és gazemberek, sőt banditák ellen. De nem beszélve arról, hogy egyáltalán nem világos (bár Lukács ezt, úgy látszik vitathatatlannak tartja), miért éppen a szürrealizmus rokon a stréberek és gazemberek, sőt banditák „idejével", nem beszélve arról sem, hogy Lukács elvtárs szavainak, ha egyáltalán van, csak az lehet az értelmük, hogy a szürrealisták maguk is stréberek, gazemberek és banditák és semmi egyebek, hiszen szerinte „affinitásuk" „borzasztó" korunkkal nem e kor *objektív* jelensége, hanem a szürrealisták *szubjektív* ügye, *szubjektíve* rokonok a stréberekkel és gazemberekkel, s banditákkal — minderről nem beszélve, szeretném a figyelmet a kérdés másik, fontosabb oldalára irányítani.

Lukács úgy beszél korunkról, mint amelyben a „társadalmi élet" csak stréberek stb. előtt áll nyitva és amelyben a társadalmi életnek az „egyén" számára nincs és nem lehet perspektívája. De milyen „társadalmi életről" és milyen „egyénről" beszél Lukács? Szabad-e annak, aki mai társadalmi életünkről beszél, megfeledkeznie arról, hogy korunk nem szorítkozik az imperialista világra, (amelyre Lukács nyilvánvalóan gondol fenti szavaiban) és hogy az „egyén", akiről Lukács beszél, nemlétező, elvont *árnyék*, ha nem jelölöm meg közelebbről, milyen egyénről van szó: munkásról, parasztról, értelmiségiről, vagy ellenkezőleg, tőkésről stb? Az imperialista világ egyénéről-e, vagy a szocialista Szovjetunió vagy a népi demokráciák egyéneiről? Itt semmiképpen sem csak a stréberek stb. előtt áll nyitva a társadalmi élet, hanem ellenkezőleg ezek előtt *el van zárva minden társadalmi élet;* itt nemcsak nem igaz, hogy „a társadalmi életnek az egyén részére nincs és nem lehet perspektívája", hanem éppen ellenkezőleg, most nyílt meg először az emberek milliói számára ez a perspektíva *teljes mértékben. Az imperializmus kora ugyanakkor a prole-*

társforradalmak kora is, az imperialista országok mellett ott vannak a Szovjetunió és a népi demokráciák országai, köztük saját hazánk is, a szabad Kína stb. — szabad-e erről megfeledkeznünk, amikor korunkról és benne az „egyén" sorsáról elmélkedünk? Vagy korunk „társadalmi életéről"? Hát saját hazánkban a felszabadulás óta „csak" a stréberek stb. számára van nyitva a társadalmi élet?

Lehet-e korunkat egyszerűen a negatív oldaláról értékelni és figyelmen kívül hagyni, hogy korunk ugyanakkor a proletárforradalmak és a szocializmus megvalósulásának, vagyis a heroizmusnak, a lelkesedésnek, az áldozatkészségnek, az emberiség soha nem látott felvirágzásának stb. kora is? De szabad-e még az imperialista világot is egyszerűen a stréberek és gazemberek, söt banditák világának feltüntetni? Akármennyire van is Lukács szavaiban némi igazság az imperialista világra vonatkozólag, hallatlan leegyszerűsítése, szimplifikálása a dolgoknak még ezt a világot is egyszerűen a stréberek stb. világára redukálni.

Mellékes elcsuszamlásról van-e itt csak szó? Ha csak ez volna, egyetlen szót sem vesztegetnénk rá. De sokkal komolyabb dologról van szó: egész *vonalról*. Ennek bizonyítéka többek között az, hogy Leninről Lukács csak úgy beszél, mint „az imperialista kor legnagyobb teoretikus elméjéről". (71. old.) Helyes-e ez az állítás Leninről? Lehet-e, szabad-e megfeledkezni arról, hogy Lenin mindenekelőtt a proletárforradalmak és a szocializmus diadalmas előrehaladása korának a legnagyobb teoretikusa? Nem *ezt* kell-e kidomborítanunk, ha Leninről mint teoretikusról beszélünk? Megfeledkezhetünk-e arról a ma már közhelynek számító sztálini meghatározásról, hogy a leninizmus az imperializmus és a proletárforradalmak korának a marxizmusa? Szabad-e a klasszikus meghatározás második, lényeges részét elhagyni? Véleményünk szerint ez teljesen megengedhetetlen, mert így teljesen egyoldalú, tehát gyökerében hamis képet kapunk Leninről. Aki Lenint kizárólag az imperialista kor legnagyobb teoretikus elméjének fogja fel, az pártonkívüli módon jellemzi Lenint, mert éppen azt téveszti szem elől, ami Leninnél a legfontosabb: hogy Lenin

minden korok egyik legnagyobb forradalmára és a proletárforradalom teoretikusa.

Később még részletesen kitérünk arra a képre, amelyet Lukács elvtárs Leninről fest. Akkor az olvasó meggyőződhetik majd arról, hogy Lenin e helytelen, pártonkívüli jellemzése sem elszigetelt jelenség Lukácsnál, hanem szintén egész *vonal*, oly vonal, amely a legszorosabban összefügg azzal, hogy Lukács korunkat egyoldalúan az imperializmus korának fogja fel.

Lukács elvtárs könyvének ugyancsak elöszavában olvasható a következő megállapítás:

> „Hivatkozhatom itt a világszerte divatossá vált Köstlerre, aki szerint az egész világon uralkodó liberális «fair play»-t felváltotta a bolsevista «machiavellizmus», amely *formális «örök igazság»* konkrét nyelvre lefordítva annyit jelent..."

Nem érdekel itt bennünket, hogy a reakciós Köstler ostoba és rosszindulatú, nem nála először szereplő kijelentése konkrét nyelvre lefordítva mit jelent. Minket az érdekel, hogy először, Lukács megint az „egész világ" alatt kizárólag az imperialista világot érti és következetesen megfeledkezik a világ nem jelentéktelen terjedelmü és súlyú szocialista részéről, amelyben Köstler bizonyára nem vált divatossá. Másodszor: hogyan tekintheti Lukács elvtárs az ilyen és hasonló reakciós megnyilvánulásokat *formális örök igazságoknak*, még ha az örök igazság kifejezést idézőjelek közé teszi is? Micsoda örök vagy nem örök igazság ez a szemenszedett hazugság? Sem lényegében, sem formálisan véve nem az! Vagy talán a liberális „fair play"-t tekinti formális „örök igazságnak"? Ennek ugyan ellenemond a mondat szerkezete, de mégha így volna is, micsoda örök igazság ez? Talán azért, mert a formális demokráciával függ össze? Ez nem teszi igazsággá a közönséges, fertelmes hozugságot. Még kevésbbé *örök* igazsággá!

Rátérünk a könyv részletes elemzésére. Mindenekelőtt azt kell szemügyre vennünk, hogyan tárgyalja Lukács elvtárs a demokrácia kérdését. Csak azután térhetünk rá a demokrácia és az irodalom összefüggésének a kérdésére.

I. Formális, formálisabb és legformálisabb, komoly és nem komoly (tréfás?) demokrácia

Lukács a polgári demokráciáról majdnem kizárólag csak úgy beszél, mint „formális demokráciáról". A polgári demokrácia kifejezés könyvében alig fordul elö. Mi ennek a következménye? Éppen az, amit Lukács a polgári demokrácián *joggal* kifogásol: *a formalizmus.* Elsikkad az osztályelemzés, a különböző társadalmi formációk vagy a különböző korszakok demokráciái *konkrét* tárgyalása. Ennek a következményei nem maradnak el a különböző korok íróinak jellemzésénél: Dickens, Balzac, Tolsztoj, Dosztojevszkij, Gorkij — mintha valamennyien egy és ugyanabban a korban éltek, ugyanazon osztályok képviselöi lettek volna vagy egyáltalában nem képviseltek volna meghatározott osztályokat, meghatározott történelmi periódusokban. Mintahogy a polgári demokrácia formális demokrácia és semmi egyéb, úgy mindezek az írók és még sokan mások „nagy realisták" — és semmi egyebek.

Már most kétségtelen, hogy a polgári demokrácia formális demokrácia és ez ennek a demokráciának egyik lényeges korlátja, fogyatékossága. De mi történik, ha a polgári demokrácia formális vonásai elfeledtetik e demokrácia *osztálytartalmát?*

Mindenekelött nem a polgári demokrácia az egyetlen formális demokrácia, amelyet a történelem ismer. Tudvalevö pl., hogy az antik demokrácia igen széleskörü demokrácia volt a *szabadok* részére. Minden athéni állampolgár Perikles korában formailag egyformán vehetett részt mind a politikai jogok gyakorlásában, mind a tisztségek betöltésében. Igaz, hogy a rabszolgatársadalom nem ismerte és nem ismerhette el a területén lakó minden ember egyenlöségét (hiszen ezért volt rabszolgatársadalom!), de azok, akiket állampolgároknak elismert, egyenlö jogokkal rendelkeztek. *Formálisan* tehát minden athéni polgár egyenlö volt.

Nem beszélve a rabszolgákról, megszüntette-e ez a különbséget szegény és gazdag athéni polgár között? Semmiképpen. Éppen ezért nevezhetö az antik demokrácia *formális demokráciának.* Ha tehát csak formális demokráciáról beszélek, ez egyaránt vonatkozhatik úgy az antik, mint a modern polgári

demokráciára. És mégis, milyen különbség az antik és a modern kultúra között! Pedig Lukács elvtárs a modern polgári irodalom egész válságát, a különböző dekadens irányzatokat, az értelmiség egész tanácstalanságát, kilátástalanságát, „elprivatizálódását", „kétségbeesését", visszahúzódását a közélettől stb. a modern demokrácia formális voltának, a formális demokrácia „nevelésének" tulajdonítja. De a görög demokrácia is formális demokrácia volt és ezek a jelenségek ott mégsem merültek fel. Természetesen nem: mert az első egy rabszolgatársadalom, a második a polgári társadalom kultúrája. Ebből következik, hogy a modern kultúra nem egy negatív vonása, amelyet Lukács a formális demokrácia befolyásának tulajdonít, nem ennek, hanem a polgári társadalom *osztálytagozódásainak* és *osztályellentéteinek* a következménye.

Ám jó: nevezzük a polgári demokráciát formális demokráciának. De ebben az esetben legyünk következetesek. Ha a polgári demokrácia formális demokrácia, úgy nemcsak *minden* polgári demokrácia formális, de mindegyik *egyforma mértékben* formális. A legszélesebb polgári demokrácia éppúgy, mint a legszűkebb. Ez természetes. Mert a formális szó nem az állampolgári jogok *körét* jellemzi, nem azt, hányan részesei az állampolgári jogoknak vagy milyen terjedelműek ezek a jogok, hanem e jogok *jellegét*, t. i. hogy az állampolgár jogai kizárólag a törvényelőtti egyenlőségre szorítkoznak és nem terjednek ki a *gazdasági életre*. Itt a gazdag állampolgárok jogai lényegesen különböznek a szegények jogaitól. Az egyik kizsákmányolhat, a másik kénytelen magát a kizsákmányolásnak alávetni.

De ha ez így van — és ez feltétlenül így van — lehet-e akkor, mintahogy Lukács teszi, formális és *legformálisabb* demokráciáról beszélni? Semmiképpen sem lehet. Az egyik polgári demokrácia oly formális, mint a másik, és ezen semmiképp sem lehet változtatni, tágítani vagy szűkíteni mindaddig, míg a demokrácia polgári marad.

De ha lehetne formális és legformálisabb demokráciáról beszélni, melyik polgári demokrácia formálisabb és melyik kevésbbé formális? Mint láttuk, a demokrácia szélessége e tekintetben nem játszik szerepet. Talán a demokrácia *szilárd-*

sága vagy *ingatagsága* dönti el ezt a kérdést? Lukács elvtársnak úgy látszik, ez a véleménye, mert szerinte „a modern reakcióval szemben a haladás minden hívének a *legformálisabb, a legjobban válságban levő* régi típusú demokráciát is kötelessége védeni" (11. old.). Vagyis egyenlőségi jelet húz a legformálisabb és a legjobban válságban levő demokrácia között.

Ugyanakkor a régi típusú demokrácia csúcspontjának Robespierre demokratizmusát jelöli meg (21. old.). Ha azonban a legjobban válságban levő demokrácia a legformálisabb is egyúttal, úgy az első francia köztársaság demokráciájának, mint a régi típusú demokrácia állítólagos csúcspontjának, kevésbbé formálisnak kellett volna lennie mint a maiaknak, amelyek már mindenfelé válságban vannak. Ez annyira ellenkezik a tényekkel, hogy maga Lukács kénytelen Robespierre-nek azt a szemrehányást tenni, hogy a formális demokrácia nevében eltiltotta a munkások szervezkedési és sztrájkjogát. Ennél formálisabb demokrácia alig képzelhető, amely a szabadság és egyenlőség nevében eltiltja a munkásoknak, hogy szervezkedjenek és gazdasági harcot vívjanak a tőkések ellen.

Ezek a kiáltó ellentmondások azonnal eltünnek, mihelyt nem egyszerüen formális demokráciáról beszélünk, hanem Robespierre demokráciáját annak jelöljük meg, ami volt: kispolgári demokráciának, amely kispolgári természeténél fogva ide-oda ingadozott tőkések és kizsákmányoltak között, meg akarta nyesni a kapitalizmust, ami nem sikerült és nem sikerülhetett neki, de ugyanakkor a munkásság jogait is megnyirbálta, amivel elvesztette a szegényebb néprétegek rokonszenvét. Ezen bukott is meg.

De ha van formális és legformálisabb demokrácia, úgy lehet komoly és nem komoly demokrácia is. Valóban:

> „Egyedül a *komolyan* demokratikus irányzatok — mondja Lukács — ébresztik fel az emberekben azt az érzést, hogy a *közügy* minden embernek egyszersmind belső ügye is..." (51. old.)

Hogyan lehet azt eldönteni, hogy melyik demokratikus irányzat komolyan az és melyik nem? Ez nem marxista termi-

nológia. Az angol vagy a nagy francia forradalomban az emberek éppúgy belső ügyüknek tekintették a közügyet, mint az amerikai függetlenségi vagy polgárháborúban. Ugyanígy ma a népi demokráciákban és a Szovjetunióban. Ezek tehát „komolyan" demokratikus irányzatok. De ha azt mondom róluk, hogy ezek valamennyien „komolyan" demokratikus irányzatok, mit mondtam ezzel? A semminél is kevesebbet, hiszen akkor éppen a leglényegesebb különbséget hagyom említetlenül, amely őket megkülönbözteti: *osztálytartalmukat.*

Ezzel tehát nem jutok messzire. Volt antik demokrácia, van polgári, kispolgári és proletárdemokrácia. A maga helyén és a maga idejében mindegyik *komoly* társadalmi irányzat. A fasizmus sem volt tréfadolog. A polgári demokratikus társadalmi irányzatok éppúgy felébresztették az emberekben azt az érzést, hogy a közügy minden embernek egyszersmind belső ügye, mint a kispolgári vagy szocialista demokratikus irányzatok. (Vegyük Miltont, Camille Desmoulins-t vagy André Chénier-t.) Csak az a kérdés: mikor és milyen emberekben?

Mint látjuk, Lukács elvtárs a demokrácia kérdését tisztára *formálisan* kezeli, a marxista elemzés szabályainak figyelmen kívül hagyásával. Ennek nem maradnak el a sajnálatos következményei.

Így könyve 53. oldalán a következőképpen határozza meg a különbséget az első világháború előtti Francia- és Németország között:

> „Nem abban áll a különbség — mondja — mintha a Hohenzollern-uralom alatt nem lett volna Panama-botrány vagy Dreyfus-ügy, hanem abban, hogy a francia demokrácia a nyilvánosság elé vitt minden ilyen dolgot, «közügyet» csinált belőle, míg Németországban (és nálunk) minden ilyen dolog az érdekelt rétegek «magánügye» maradt..."

Lám-lám: milyen magasan felette állt a „francia demokrácia" a német Hohenzollern-uralomnak morális tekintetben! Pedig a francia demokrácia, tudtunkkal, formális demokrácia volt. De valóban a „francia demokrácia" — így, minden osztályelemzés nélkül! — valóban a francia demokrácia *mint*

egész tett „*minden* ilyen dolgot" közüggyé? Avagy talán volt némi része ebben a *francia munkásosztálynak* is, amely *kényszerítette* a „francia demokrácia" akkori vezetőit arra, hogy ezeket az ügyeket el ne tussolják? Jaurès, Zola, Anatole France — egyszerűen a „francia demokrácia"? Ha a francia demokrácián múlt volna — a Panama-botrány és a Dreyfus-ügy éppúgy titokban maradt volna, mint annyi sok más, mert egyszerűen nem igaz, hogy a „francia demokrácia" „minden ilyen dolgot" a nyilvánosságra vitt. És arról sem feledkezhetünk meg, hogy a „francia demokrácia" mindig akkor szedte elő morális felháborodását, antiklerikalizmusát stb., amikor az osztályharcok a munkásosztály és a burzsoázia között kiéleseddtek és a francia burzsoázia el akarta terelni a munkásosztály figyelmét a döntő kérdésekről, a kapitalizmus elleni harcról mellékkérdésekre. Ez köztudomású tény.

De tegyük fel — bár ez semmiképpen sem felel meg a valóságnak — hogy úgy van a dolog, ahogy Lukács állítja. Akkor érthetetlen Lukács egy másik állítása. Az, hogy „ez a különbség tükröződik e korszak német és francia irodalmának eltérő jellegében és hangjában is. Zola és Anatole France... realizmusa sajátosságában is megkülönböztetően tükröződött a német irodalmi fejlődéssel szemben". Mi az tehát, ami — Lukács szerint — végső soron Zola és Anatole France realizmusát meghatározta a német Gerhardt Hauptmannokkal és Sudermannokkal szemben? A „francia demokrácia", ugyanaz a formális demokrácia, amelyről eddig azt állította, hogy megakadályozza azt, hogy a közügy minden ember belső ügye is legyen. Mármost vagy az egyik vagy a másik. Vagy a formális francia demokrácia az oka annak, hogy Zola és Anatole France nagy realisták a német írókkal szemben — és ez esetben nem állja meg helyét az, amit Lukács a formális demokráciáról állít, hogy az az írókat mindenkor „elprivatizálja", elszakítja a közélettől stb., vagy pedig a formális demokrácia valóban az oka annak, hogy az írók szürrealistákká, elefántcsonttoronyba visszavonuló írókká stb. lesznek, de akkor Zola és Anatole France realizmusának és részvételének a közéletben éppen nem a francia demokrácia magas erkölcsisége, hanem talán az az oka, hogy bizonyos osztályokat képviseltek ebben a francia

demokráciában, teszem a kispolgárságot és a munkásosztályt. Lukács magyarázatában mindenesetre feloldhatatlan ellentmondás van, aminek oka az, hogy még véletlenül sem alkalmazza a történelmi materialista módszert.

De vegyünk egy másik, még jellemzőbb példát. Ez is Franciaországra vonatkozik, de a mai Franciaországra. Az idézet kissé hosszú, de teljes egészében kell közölnünk, mert Lukács elvtárs módszerének, a *pártonkívüliségnek* egyik legpregnánsabb megnyilatkozása.

> „A válság oka — jelenti ki a 71. oldalon — abban keresendő, hogy a fejlett kapitalista államokban a demokrácia olyan formákat öltött, hogy lehetséges volt annak összes vívmányait felhasználni, összes «játékszabályait» *pontosan* betartani — és mégis, a dolog érdemét tekintve, a dolgozó nép érdekei ellenére kormányozni... Így a francia harmadik köztársaság utolsó, dicstelen véget ért szakasza — *teljes formális demokrácia mellett* — egy keskeny monopolkapitalista uralkodó réteg, a «kétszáz család» korlátlan uralmának az ideje volt. *A felületen zavartalanul működött a formális demokrácia*, lényegében azonban egy kicsiny, anonim klikk uralkodott 40 millió ember felett. Ez az uralom sem osztálytartalmánál fogva, sem megjelenési formáinál, sem reprezentáns embereinél fogva nem gyakorolhatott vonzóerőt a tömegekre. A dolgozó tömegek maguk sem tekintették a maguk uralmának ezt a demokráciát: *ezért omolhatott össze szinte ellenállás nélkül a fasizmus első rohama alatt.*"

Ahány sor, annyi gyökerében hamis, minden ténnyel ellenkező állítás. Mikor *nem* lehetett a „demokrácia összes játékszabályait" „pontosan" betartani, a polgári demokrácia melyik szakaszában, és mégis a nép érdekei ellen kormányozni? Lukács egyszerűen nem veszi tudomásul a marxizmus-leninizmus alapvető tételét, hogy a polgári demokrácia mindenkor egyúttal a burzsoázia diktatúrája is a kizsákmányoltak ellen, ami nem jelent mást, mint azt, hogy a polgári demokrácia összes „játékszabályai" éppen abban állnak, hogy a nép érdekei elleni kormányzást lehetővé tegyék. Csak a fejlett kapi-

talista államokban öltött a demokrácia ilyen formákat? Nem tudja Lukács elvtárs, hogy valamennyi polgári állam alkotmánya, *kivétel nélkül, mindig* tartalmaz egy paragrafust az *ostromállapotról* vagy *kivételes állapotról*, amelyet akkor alkalmaznak, amikor a demokrácia „játékszabályait" nem akarják pontosan betartani?

Igaz-e továbbá, hogy a második világháború küszöbén a demokrácia összes játékszabályait „pontosan" betartották? És hogy „zavartalanul működött a formális demokrácia" Franciaországban? Határozottan nem igaz! A kommunista pártot betiltották, a kommunisták egy része börtönben ült, más része kénytelen volt emigrálni, hogy a börtönt elkerülje. És miért kerültek börtönbe? Mert a német fasizmus elleni erélyes harcra akarták kényszeríteni a francia burzsoáziát és kormányát. Talán még akadnak olyanok, akiknek emlékezete nem olyan rövid, hogy ne volnának képesek visszaemlékezni arra, ami nem is olyan régen, alig egy évtizede történt: *a francia kommunisták harcára a népfrontért!*

Miért harcoltak a francia kommunisták a népfrontért? Talán azért, mert a francia demokrácia „nem gyakorolhatott vonzóerőt a tömegekre"? Talán azért, mert „a dolgozó tömegek maguk sem (hát még kik nem?) tekintették a maguk uralmának ezt a demokráciát"? Persze, hogy nem tekintették ennek, de a francia tömegek már akkor követték Lukács elvtárs tanácsát, hogy „a modern reakcióval szemben a haladás minden hívének a legjobban válságban lévő régi típusú demokráciát is kötelessége védeni". És a francia tömegek a haladás hívei voltak és maradtak a mai napig!

És végül: *ezért* omlott össze „szinte ellenállás nélkül" a francia demokrácia a fasizmus első rohama alatt? A tömegek részvétlensége vagy a francia burzsoázia *árulása* volt-e az, amely a francia demokrácia bukását okozta? Ki felelős a francia demokrácia bukásáért? A francia munkásosztály és parasztság, vagy a francia burzsoázia, amely várvavárta a német fasizmust, mert csak ez menthette meg a „kétszáz család" uralmát? Juhász elvtárs, úgylátszik, a francia dolgozókban találta meg a bűnbakot, annak ellenére, hogy ezek hősiesen harcoltak mindaddig, amíg nem látták, hogy tisztjeik elárulják

öket, mind a világháborúban, mind a német megszállás alatt. Miért harcoljanak a *maquis*-k, ha nem a demokrácia helyreállításáért? Azért a demokráciáért, amelyről jól tudják, hogy nem az ő uralmuk? Miért harcolnak *ma* a francia kommunisták és az általuk vezetett tömegek? A fasizmus felélesztése ellen, a reakció ellen, az új imperialista világháború ellen, tekintet nélkül arra, hogy nagyon jól tudják, hogy a polgári formális demokrácia nem az ő uralmukat jelenti.

Nem térünk ki Lukács elvtárs egyéb történelmi magyarázataira, amelyek majdnem kivétel nélkül úgy hasonlítanak a fentiekre, mint egyik tojás a másikra. Még csak egy példát. Lukács a formális demokrácia „keresztültörésének" nevezi azt, hogy Robespierre a vesztőhelyre küldte az ellenforradalmárokat. Akad-e marxista történetíró, aki egyetértene ezzel a megállapítással? Miért keresztültörése ez a formális demokráciának? A demokrácia ugyanakkor diktatúra — csak az a kérdés, ki ellen. És Robespierre-nél éppen az volt a baj, hogy nemcsak az ellenforradalmárokat küldte a vesztőhelyre, hanem a kispolgárság radikális szárnyának a képviselőit is, pl. az ú. n. „dühöngőket", akik a demokráciát a gazdasági demokrácia irányában akarták tovább hajtani. De ez teljesen megfelelt a jakobinus demokrácia jellegének és semmi néven nevezendő köze sem volt ahhoz, hogy a demokráciájuk formális volt-e vagy sem. A szocialista demokrácia, amely nem formális demokrácia, szintén a vesztőhelyre küldte és küldi az ellenforradalmárokat. Mi magyarok, szintén elintéztünk ilymódon néhány fasiszta bitangot. Lukács talán nekünk is azt a szemrehányást fogja tenni, hogy „keresztültörtük" a formális demokráciát?

Vagy mit szóljunk Lukács elvtárs következő kijelentéséhez:

> „A Lajos Fülöp-féle «gazdagodjatok meg» jelszó beharangozása volt az oka a polgári tudat ilyen elprivatizálódásának..." (51. old.)

Lehet-e egy jelszó oka egy egész osztály, a mi esetünkben a polgárság tudata elprivatizálódásának? Ha ez a jelenség fennáll, úgy ennek mégiscsak mélyebb okának kell lennie, mint egy jelszónak, mégha ez a jelszó abban áll is, hogy „gaz-

dagodjatok meg!" De mégha lehetséges volna is, hogy egy jelszó ily mély és döntő befolyást gyakoroljon, hogyan teheti ezt egy jelszó *beharangozása?* A későbbi liberális elméletek, teszi hozzá Lukács, szintén segítettek ezt az „elprivatizálódást" gyorsítani és elmélyíteni. Talán mégiscsak fordítva volt a dolog? A jelszavak és az elméletek nem oka a tudat „elprivatizálódásának", az „elprivatizált" tudatnak, hanem ez a tudat maga a burzsoá termelési mód *következménye* (ha ugyan a következménye; erről a kérdésről nem akarok egyelőre vitatkozni) és csak így, közvetlenül a felszínen oka a jelszónak és elméletnek. Nem a jelszavak és az elméletek teremtik meg a tudatot, hanem a tudat vagyis a jelszavak és elméletek (mert mi más a tudat, mint tudattartalom?) csak *a gazdasági viszonyok és az ezekben gyökerező osztályérdekek visszatükröződése.*

Azt az irányt, amely a társadalmi tudatból magyarázza a társadalmi létet, nem pedig az anyagi alapból a tudatot, tudvalevően idealizmusnak hívjuk.

Avagy mi más, mint idealista az olyan teoretikus, aki a következőképpen ír a demokráciáról:

> „A formális demokrácia messzemenő felszámolása, hogy a demokrácia *igazi tartalma és ezzel lényeges formája* érvényesüljön, csak az imperialista reakció, a fasizmus elleni harcban vált nemzetközi és aktuális kérdéssé..."

Mindenekelőtt nem igaz, hogy a formális, vagyis a polgári demokrácia „messzemenő" felszámolása csak az imperialista reakció, a fasizmus elleni harc korában vált nemzetközi és aktuális kérdéssé. Anélkül hogy erre a kérdésre bővebben kitérnék, elég arra rámutatni, hogy ha nem tévedek, az Októberi Szocialista Forradalom (vagyis a formális demokrácia „messzemenő" felszámolása a Föld hatodrészén) 1917 októberében játszódott le, vagyis jóval a fasizmus elleni harc kora előtt. Lukácsnak, úgylátszik, ez — nem „nemzetközi" jelentőségű és „aktuális" felszámolása volt a polgári demokráciának.

Ezt csak mellékesen, bár ez egyáltalán nem mellékes kérdés, mert megint azt mutatja, hogy Lukács számára minden

érdekes a cirkuszban, csak az elefántot nem veszi észre. De ebben az összefüggésben a fő dolog a következő:

Idealista vagy materialista gondolkodó-e az olyan, aki a demokrácia *igazi* tartalmáról és a demokrácia *lényeges formájáról* beszél? Mi a demokrácia *igazi* tartalma? A burzsoázia számára a saját osztályuralmának a fenntartása, a proletariátus számára a munkásosztály uralmának a biztosítása. A burzsoázia számára a kizsákmányoláson alapuló gazdasági és társadalmi rend fenntartása, a proletariátus számára viszont a kizsákmányolásmentes gazdasági-társadalmi rend. Lukács ellenben a marxizmus-leninizmussal ellentétben holmi „örök igazságot" keres megint, holmi „igazi" tartalmat, amely hiányzott mind az antik, mind a polgári demokráciából és csak a szocialista demokráciában valósul meg. Nem kell mondanom, hogy ez homlokegyenest ellenkezik minden marxizmussal, a marxizmus-leninizmus legelemibb tételeivel, ez nem materializmus, ez a legtisztább, leghamisítatlanabb idealizmus.

Még inkább érvényes ez a demokrácia „lényeges formájáról". Ez nem marxista beszéd, marxista így nem ítéli meg a történelmi jelenségeket. Az antik demokrácia, a polgári demokrácia nem „lényeges" formák? Talán lényegtelenek? Persze, a szocialista demokrácia lényegesebb forma, mint a burzsoádemokrácia (ha már ilyen filozófiai-idealista tolvajnyelven akarom magamat kifejezni), de nem az egyedül lényeges forma, amelyet a történelem ismer. A szocialista demokrácia a demokrácia *magasabb* formája, de a polgári demokrácia is magasabb forma mind az antik demokráciával, mind különösen a feudalizmussal szemben. Éppen ezért a demokrácia „lényegesebb" formája is, mint az utóbbiak. A dialektikus materializmus egyik legelemibb tétele, hogy nem ismer el egyetlen, örök, változatlan, szóval metafizikus lényeget, mert ami lényeges az egyik vonatkozásban, az nem az egy másik összefüggésben, az egyik lényegtől mindig mélyebbre hatolunk a mélyebben fekvő lényeghez. Így a polgári demokrácia is „lényeges" forma az öt történelmileg megelőzőkkel, de lényegtelenné válik a szocialista demokráciával szemben. De a szocialista demokrácia lényegessége maga sem örök: a szocialista demo-

krácia is „lényegtelenné" válik a kommunizmusban, ahol minden politikai forma és így a demokrácia is elhal.

Lukács elvtárs azonban úgy képzeli el a történelmet, hogy van egy „lényeges" forma, amely felé a történelem kezdettől fogva (talán a napnak a ködfoltokból való kialakulása óta?) halad és amellyel szemben semmi sem „lényeges", ami ezt megelőzi. Ez persze nem történelmi materializmus, ehhez semmi köze; ez *a legtisztább, legmetafizikusabb idealizmus*. Ez annak a hegeli „történetfilozófiának" a maradványa, amelynek éppen a marxizmus vetett örökre véget.

II. Lukács elvtárs Leninről

Lukács elvtárs itt szóbanforgó könyve egyik fejezetének „Lenin és a kultúra kérdései" a címe. Lukács nem itt foglalkozik először Lenin személyiségével és tevékenységével. Közvetlenül Lenin halála után azonnal megjelentetett német nyelven egy kis füzetet „Lenin" címmel. Ez az írás nem kis visszatetszést keltett a Szovjetunióban. És méltán. Ebben az írásában ugyanis Lukács elvtárs Lenin mellé egyenrangú félként odaállította Rosa Luxemburgot, aki, akármilyen nagy forradalmár volt is, a marxizmus és a forradalmi sztratégia számos alapvető kérdésében helytelen álláspontot foglalt el *Leninnel szemben*. Lukács éppen ezekben a kérdésekben, különösen az imperializmus kérdésében, Luxemburgnak adott igazat. Azt fogják mondani: régen volt, nem ismerte még eléggé Lenint és ezért ez a tévedés megbocsátható. De régi közmondás: aki nem tud arabusul, az ne beszéljen arabusul. Aki nem ismeri eléggé Lenin elméletét és működését, az ne írjon könyvet Leninről.

Lukács nevezett írása, csak úgy csöpögött a „forradalmiságtól" — Lenin egész személyiségét és működését, a „forradalom közelségével" magyarázta. Jelen könyvében az ellenkező végletbe esik. A nagy forradalmár Lenint úgy állítja be, mint prózai filisztert, akitől távol volt minden „álmodozás", aki nem követett „távoli" célokat, aki mindig „prózai" feladatok megoldásával foglalkozott, akiből hiányzott minden „pátosz", aki „nem prédikált valami radikálisan új morált" stb.

Nézzük meg közelebbről azt a képet, amelyet Lukács elvtárs fest Leninről.

Cikke elején felveti a kérdést, miért szerették és gyülölték annyira Lenint. Kiderül, hogy „ennek legfőbb forrása Leninnek az emberi életformákat gyökeresen átformáló energiája". Mármost kétségtelen: Lenin igen energikus ember volt, aki „arra kényszerítette az embereket, hogy máskép éljenek, mint ahogy megszokták" (Gorkij). De Lenint éppen azok gyülölték és gyülölik a legjobban, akiket nem lehet és nem is akarunk arra kényszeríteni, hogy máskép éljenek: az imperialisták, a tőkések, a háborús uszítók. Az energiája miatt gyülölik ezek Lenint? Amikor Marx meghalt, Engels megállapította, hogy ő volt az az ember, akit a világon a legjobban szerettek és gyülöltek. Marx tehát osztozkodott Leninnel e tekintetben. Avagy Sztálin nem az az ember, akit milliók lángolóan szeretnek, de minden kizsákmányoló izzóan gyülöl? A kommunizmusnak melyik kiváló vezéréről nem lehet ugyanezt elmondani? Mi tehát ilyen körülmények között a „legfőbb forrása" annak, hogy Lenint szerették és gyülölték? Kézzelfoghatóan az, hogy kommunista forradalmár volt, aki egész „energiáját" a munkásosztály felszabadítása ügyének és a tőkés kizsákmányolás felszámolásának szentelte. Lukács azonban gondosan elkerüli, hogy ebben lássa a Leninnel szemben táplált szeretet és gyülölet „legfőbb forrását". Miért? Mert Lukács, mint fent a demokrácia esetében, itt is az *objektivista pártonkívüli álláspontra* helyezkedik. Ezért, úgylátszik, olyan közönséges dolgot, mint a forradalomra irányuló tevékenység, nem tekint összeegyeztethetőnek a „filozófiai" mélységgel.

„Mi a különbség Lenin és az emberi kultúra régebbi nagy átalakítói között?" — veti fel a kérdést Lukács. Ezek „a legtöbb esetben idealista prédikátorok, *humanisták* voltak" — feleli. „Gondoljunk Savonarolára, Rousseau-ra, Robespierre-re, Tolsztojra."

> „Az emberi élet átalakítása ezeknél — teszi hozzá — «felülről» indult meg: a lélek, az erkölcs, a belső élet reformálása lett volna az emeltyű, amelynek segítségével az emberiség belső életkörülményeit kellett volna sarkaiból

kifordítani, újjáalakítani. Lenin módszere ennek szöges ellentéte." (30. old.)

Valóban igaz: Lenin marxista volt, a dialektikus és történelmi materializmus álláspontján állt. Ugyanígy előtte Marx és Engels, utána Sztálin. Nem lehet szemrehányást tenni Savonarolának, Rousseau-nak, Robespierre-nek, Tolsztojnak, hogy nem álltak ezen az álláspontón. Sok más jelentős ember, aki nagy szerepet játszott az emberi kultúra átalakításában, nem állt ezen az álláspontón, Plátótól, mondjuk, Petőfiig. De vajjon azok, akiket Lukács felsorol, Savonarola, Rousseau, Robespierre, (Tolsztojt hagyjuk ezúttal figyelmen kivül, mert később lesz alkalmam bővebben kitérni rá) — csak „idealista prédikátorok" voltak ezért? Ez már Savonaroláról sem igaz, aki tudvalevően igen erélyes akciókat bonyolított le Firenzében a pápaság ellen. De vegyük Rousseau-t és különösen Robespierre-t. Rousseau osztotta a francia felvilágosítók nézetét, hogy az ember a környezet terméke. És nem kisebb emberek, mint Marx és Engels mutatták ki, hogy ez az elmélet, logikusan végiggondolva, a társadalmi intézmények megváltoztatását követeli meg. Rousseau-nak ez is volt a célja. Ezért mondható, hogy elmélete a francia forradalom ideológiai előkészítése volt.

De Robespierre! Ha volt valaki, aki nemcsak „prédikált", úgy ez bizonyára Robespierre volt. Kevés embert ismer a történelem, aki annyit *tett* volna „az életformák gyökeres átformálása terén", mint ő. És köztudomású tény, hogy Robespierre, Rousseau elméletét akarta átültetni az életbe. Rousseau *előkészítette* a francia forradalmat, Robespierre pedig *végrehajtotta*. A guillotine volt ennek az „idealista prédikátornak" a „nevelési eszköze"; ez tényleg „felülről" müködött. Rousseau-t és Robespierre-t egy sorba helyezni Savonarolával és Tolsztojjal ugyanaz — mint megint a legcsekélyebb mértékben sem alkalmazni a történelmi materialista módszert a történelem jelenségeire és személyiségeire.

Ezek, mondja Lukács, humanisták voltak. A humanista tehát Lukács szerint — „idealista prédikátor"! De ebből következik, hogy Lukács Lenint ezekkel „az idealista prédikátorokkal, humanistákkal" szemben nem tartja humanistának. Ez

közönséges rágalom: Lenin a legnagyobb *szocialista humanista* — egész élete műve a dolgozó ember felszabadítására irányult, minden elméletének és tettének központja — a dolgozó ember.

De halljuk tovább Lenin megrágalmazását.

„Lenin egész hatalmas életművében — meri kijelenteni Lukács — *nincs egyetlen mondat sem*, amely a közkeletű értelemben *akárcsak patetikus is volna*... Lenin *élete munkájának javarészét* prózai javaslatok, intézkedések, intézmények és ezeknek elméleti és gyakorlati megokolásai teszik ki." (U. o.)

Az olvasó e felháborító szavak hallatára bizonyára egyetért velem abban, hogy ez nem egyéb, mint Lenin megrágalmazása. Egyetlen mondat sincs Lenin életművében, amely „akárcsak" patetikus is volna! Persze, Lukács „óvatosan" hozzáteszi: a „közkeletű értelemben". Vagyis Lenin nem frázishős, nem üres szólamokat pufogtat. De van-e valamirevaló nagy forradalmár, nagy gondolkodó vagy író, aki ezt teszi? Talán Cromwell, Danton, Robespierre, Saint-Just, Kossuth frázisokat pufogtattak? Lenin életét „prózai javaslatok tették ki"! Lenin életét! Nem hallatlan rágalom ez? Mi az a: prózai javaslat? Amikor Lenin felhívta az első világháborúban az egész nemzetközi munkásosztályt, hogy változtassa át az imperialista háborút polgárháborúvá a nemzetközi tőke ellen, háborúvá a szocializmusért — ez „prózai javaslat" volt! Amikor Lenin 1905-ben és 1917-ben rohamra vezette az orosz munkásosztályt a cárizmus, a tőkések és földbirtokosok ellen — ez prózai javaslat volt! *Ilyen és hasonló „prózai javaslatok" tették ki Lenin életét!*

De feleljen Lukácsnak maga Lenin:

„Ennek az általános szervezeti építkezésnek az állványzatáról vagy építőpallójáról hamarosan kiemelkednének és kiválnának forradalmáraink közül a szociáldemokrata Zseljábovok, munkásaink közül az orosz Bebelek, akik élére állnának a mozgósított hadseregnek és talpraállítanák az egész népet, hogy végezzen Oroszország gyalázatával és átkával."

Így beszél a nem patetikus Lenin! És ehhez hozzáfűzi:

„Ez az, amiről álmodoznunk kell!

«Álmodoznunk kell!» Leírtam ezeket a szavakat és megijedtem. Azt képzeltem, hogy az «egyesítő kongresszuson» ülök... Feláll Kricsevszkij elvtárs és... még fenyegetőbben folytatja:... «Van-e egyáltalán joga egy marxistának ahhoz, hogy álmodozzék...?»

Ezeknek a fenyegető kérdéseknek már a puszta gondolatára is végigfut a hideg a hátamon és csak arra gondolok, hogy hová is rejtőzzem. Megpróbálok Piszárev mögé rejtőzni:

«Különféle meghasonlások vannak — írja Piszárev az ábránd és a valóság közötti meghasonlás kérdésével kapcsolatban. — Az én álmom elébe vághat az események természetes menetének, vagypedig egészen téves utakra térhet le, olyan irányban, ahova az események természetes menete soha el nem juthat. Az első esetben az álom semmiféle kárt nem okoz, sőt még támogathatja és fokozhatja a dolgozó ember energiáját... Az ilyen álmokban nincs semmi olyan, ami ronthatná, vagy megbénítaná a munkaerőt. Sőt ellenkezőleg. Ha az ember teljesen képtelen volna ilyenmódon álmodozni, hogyha nem tudna néha-néha elöreszaladni... akkor egyáltalán nem tudnám elképzelni, milyen serkentő ok tudná rávenni az embert arra, hogy a művészet, a tudomány és a gyakorlati élet terén nagyméretű és fárasztó munkába kezdjen és azokat be is fejezze...»

Az ilyesfajta álmodozás, szerencsétlenségünkre, túlságosan gyéren fordul elő a mi mozgalmunkban.“

Lenin mélyen sajnálja, szerencsétlenségnek tartja, hogy az orosz marxisták keveset álmodoznak! A „prózai“ Lenin! Ki a hibás ebben? — veti fel a kérdést.

„Ebben — feleli — leginkább a legális kritikának és az illegális «chvosztizmusnak» józanságukkal, a «konkréthez» való «közelségükkel» kérkedő képviselői a hibá-

sak. *(Lenin:* Mi a teendő? Válogatott művek. I. Szikra 1948. 330—331. old.)

Lehet-e jobban megfelelni — ha egyáltalán érdemes felelni — Lukácsnak, mint Lenin teszi? A „prózai" Lenin, aki — Lukács szerint — „élete munkájának java részét" „prózai javaslatokkal töltötte ki", a marxisták ama jogáért harcol, hogy álmodozhassanak! Lenin, aki — megint Lukács szerint — nem foglalkozott „távoli" célokkal, álmodozik. Az a Lenin, akit Lukács szük és a gyakorlatiasságban elmerülő empiristává alacsonyít le, megbélyegzi azokat, akik „józanságukkal, a konkréthez való közelségükkel kérkednek"!

Persze, miről álmodozott Lenin? Arról, amiről egy nagy forradalmárnak álmodoznia kell: eljön majd az idő, amikor az orosz nép lemossa a cári Oroszország gyalázatát és átkát, végez vele. Micsoda prózai álom és javaslat!

Álljanak itt Lenin korszakalkotó tevékenységének helyes jellemzésére *Rákosi* elvtársnak a MKP és a SZDP egyesülési kongresszusán elmondott szavai:

„Nem felejtettük el — mondotta Rákosi elvtárs — a lenini tanítást, amely *a nagy országos kérdések mellett* minél több egyszerű, hétköznapi tettet követel, minél több figyelmet a kommunista építő munka legegyszerűbb, de eleven tényeihez." *(Rákosi Mátyás:* Építjük a nép országát. Szikra 1949. 249. old.)

Lukács elvtárs figyelmét „csak" a nagy, országos, sőt nemzetközi kérdések kerülték el Lenin tevékenységéből. A kép, amelyet Leninről fest, nemcsak egyoldalú, de egyenesen lealacsonyító!

Vagy mi más, mint Lenin lealacsonyítása a következő:

„Ezért Lenin a szocialista tanácsköztársaság kikiáltása után sohasem hirdetett távoli, utópikus célkitűzéseket. A lehető legegyszerűbb, legkézenfekvőbb feladatokra összpontosította az erőket... Leninnek ilyen intézkedései: az analfabétizmus felszámolása, közép- és főiskolák a tehetséges munkások és parasztok számára stb."

Ha nem ismernök Lenin tevékenységét az októberi forradalom után és Lukács szavaiból kellene megismernünk, milyen képet kapnánk róla? *Torzképet!* Lenin nem hirdetett a Tanácsköztársaság kikiáltása után „távoli, utópikus célkitüzéseket"! Lenin nemcsak a Tanácsköztársaság kikiáltása után, de *sohasem* hirdetett utópikus célkitüzéseket. Ezzel csak a *mensevikek* rágalmazták meg Lenint. De Lukács szemében, úgylátszik, minden távoli cél egyúttal utópikus is! *De tudtunkkal Lenin a szocialista Tanácsköztársaság megalakulása után kitűzte azt a célt is, hogy leverje az ellenforradalmat és az idegen intervenciót; hogy az elmaradt Oroszországban felépítse a szocializmust és megvalósítsa a kommunizmust; és kitűzte azt a célt is, hogy erre az útra rávezeti az egész világ munkásosztályát is.* Lenin életre hívta a III. Internacionálét is ecélból. Ez persze megint csak „prózai" javaslat volt részéről! Ez persze, mint az azóta lefolyt események mutatják, nem volt utópikus cél. De talán mégis távolabbi cél volt, mint az írástudatlanság leküzdése! És talán a hordereje is nagyobb volt! És Lukács le meri írni, hogy Lenin a Tanácsköztársaság megalakulása után *sohasem* hirdetett távoli célkitüzéseket! Kinek a nyomdokaiban jár itt Lukács? A mondottak után ezt nem nehéz eldönteni.

Értékelheti-e egy kommunista Lenin korszakalkotó tevékenységét a következőképpen:

> „Lenin tehát egyáltalában (!) nem helyezkedik szembe az emberiség elért morális kultúrájának tetőpontjával, ahogy azt a vulgáris leegyszerüsítők beállítani szokták: nem prédikál *valami radikális új morált*, amely százszázalékosan szakítana az emberiség elért eredményeivel. Ellenkezőleg: ezeket az eredményeket fontos és nagy örökségnek tekinti. Eltérése az eddigi nagy moralistáktól inkább (!) abban ál, hogy új utat jelöl meg..." (33. old.)

Lukács nagyon szeret mennydörögni a „vulgáris leegyszerüsítők" ellen. Milyen joggal, arról az olvasó eddig is meggyőződhetett. Ebben az esetben, szerinte, vulgáris leegyszerüsítés az az állítás, hogy Lenin radikálisan új morált hirdet. Nem, oktat ki bennünket Lukács, Lenin nem hirdet „valami"

radikális új morált. Melyik ez a „valami" *nem radikális* új morál? A szocialista morál! Vagyis: az osztálytársadalom moráljához képest, amely eddig uralkodott, a szocialista morál nem valami radikálisan új! A kizsákmányolás, az önzés, a haszonlesés, a nemzetiségi és faji gyülölet helyett a szolidaritás, a munka, az önzetlenség, a szocialista építés morálja „nem valami radikálisan új". Lenin eltérése az eddigi nagy moralistáktól „csak" az új út megjelölésében áll. Egyébként azonban azt hirdeti, amit ezek eddig is hirdettek!

Ez persze nem „vulgáris leegyszerüsítés": ez sokkal rosszabb, *ez rágalom.* Az uralkodó erkölcs eddig mindíg a kizsákmányolók erkölcse volt, a „nagy moralisták" tehát *nem* hirdethettek mást, mint az osztályerkölcsöt (akárhogy beburkolták is ezt). Ezzel szemben Lenin *szocialista morált* hirdet, ami *radikálisan különbözik* a kizsákmányolók erkölcsétől. Ezt állítani, Lukács szerint, azonban „vulgáris leegyszerüsítés". Lukács összekever két teljesen különböző dolgot. A munkásosztály örököse mindannak, ami az emberi kultúrában haladó és így maradandó érték. *De a szocialista kultúra, ennek ellenére, radikálisan új.* Ami azonban érvényes a kultúrára, nem érvényes a *morális* kultúrára. Mert a munkásosztály nem örököse, *nem lehet örököse* az osztálytársadalmak *morális kultúrájának,* ami egészen más dolog, mert ezen a téren nincs mit tanulnia az osztálytársadalomtól. (Lásd *Lenin:* Az ifjúsági szövetségek feladatai. Válogatott müvek. II. 795. s. k. old.)

Megvan a mély oka annak, miért tekinti Lukács a szocialista erkölcsöt egyszerüen a „régi demokráciák eszményképe megvalósításának. Hiszen szerinte nemcsak az erkölcs nem valami radikálisan új a Szovjetunióban, a szocializmus országában, hanem — *a kultúra általában nem szocialista kultúra még!*

„Ha az osztályok megsemmisültek — mondja — ha a kizsákmányolás megszünt, ha a termelési eszközök társadalmiakká válnak, ha a falu és város, fizikai és szellemi munka különbségét a társadalmi fejlődés meghaladta, ha a munka értelmessége, öncélúsága, örömethozó volta mindenki szá-

mára el van érve, akkor szocialista kultúra jött létre..." (42. old.)

De a Szovjetunióban az osztályok még nem semmisültek meg. A kizsákmányolás ugyan megszünt, a termelőeszközök is társadalmiakká váltak, de a falu és város különbsége még fennáll, a fizikai és szellemi munka különbségét sem haladta meg a társadalmi fejlődés. Ebből következik, Lukács álláspontja szerint, hogy a Szovjetunióban még nincs szocialista kultúra! Ilyesmit állítani bizonyára „vulgáris leegyszerüsítés" megint. Az igazság ellenben az, hogy amiről Lukács beszél, az *a kommunista társadalom kultúrája* (mert csak ott fog bekövetkezni mindaz, amitől Lukács függővé teszi *a szocialista kultúrát).* Szocialista kultúra ellenben természetesen létrejön már a *szocialista* társadalomban. Szeretném tudni, milyen kultúra van nálunk kialakulóban, milyen kultúrát óhajt Lukács nálunk kialakítani? Hiszen Magyarország még sokkal messzebb van az osztályok megszüntetésétől stb., mint a Szovjetunió.

A szocialista kultúra kérdésével kapcsolatban meg kell említenem Lukács egy „elméletét", amely ugyan a jelenleg szóbanforgó könyvében nem szerepel, de amelyet különböző írásaiban a marxista esztétika egyik központi kérdésévé tesz meg. Ez az elmélet pedig az általa ú. n. „egyenlőtlen fejlődés" az ideológiák területén. Ennek az elméletnek a lényege a következő:

> „Egyáltalában nem szükségszerü, hogy minden gazdasági, társadalmi fellendülés, irodalmi, müvészi, filozófiai stb. fellendülést vonjon maga után: egyáltalában nem szükségszerü, hogy valamely gazdaságilag magasabb fokon álló társadalomnak feltétlenül magasabbrendü irodalma, müvészete, filozófiája stb. legyen, mint az alacsonyabbrendünek." *(Lukács György:* Marx és Engels irodalomelmélete. 130—131. old.)

Sajnos, e cikk túlságosan hosszúra nyúlna, ha erre az „elméletre" böven ki akarnék térni. Talán lesz alkalmam máskor visszatérni rá. Amit itt ezzel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, az a következő:

Tegyük fel, hogy ez az „egyenlőtlen fejlődés" tényleg fennáll. Nem kell-e azonban akkor minden marxistának, aki *a szocialista kultúra* kérdéseivel foglalkozik, *már csak a félreértések elkerülése végett is világosan és határozottan kijelentenie, hogy ez nem vonatkozik a szocialista társadalom kultúrájára?* Ha ezt nem teszem, mi sem természetesebb, mint hogy azonnal felmerül az a kérdés, hogyan állunk e tekintetben a szocialista társadalomban a gazdasági alap és az ideológiai felépítmény összhangja tekintetében?

Hiszen természetes, hogy ennek a kérdésnek *a súlypontja* nem a *multban* fekszik, ami tisztára elméleti kérdés, hanem a *jelenben*, nem elmult társadalmi formációkra vonatkozóan, hanem éppen *a szocialista társadalom kultúrája* az, amelyet a marxista esztétika legfontosabb feladata ebből a szempontból megvilágítani.

Lukács elvtárs gondosan elkerüli, hogy az általa felállított „törvényszerüséget" alkalmazza a szocialista társadalom kultúrájára, vagyis, hogy kijelentse: erre a társadalomra nem érvényes ez az „egyenlőtlen fejlődés". Ez pedig annál nagyobb hiba, mert mint látjuk, alaposan fel lehet tételezni, hogy Lukács a szovjet kultúrát nem tekinti „még" szocialista kultúrának — vagyis másszóval, az „egyenlőtlen fejlődés" törvényét *a szovjet kultúrára is érvényesnek tartja.* Lukács minden olvasójában felmerülhet, sőt fel kell merülnie a gyanúnak, hogy az „aesopusi" nyelv használatának sajátos formájával áll szemben, amikor valamit nem „virágnyelven" mondok el, hanem *hallgatok róla* és az olvasóra bízom, hogy vonja le ő maga a szerző óhajtotta következtetést.

Ha tekintetbe vesszük azt, hogy Lukács mit mond jelen könyvében a szocialista kultúra létrejöttének feltételeiről; ha tekintetbe vesszük továbbá azt, hogy az egyetlen és utolsó szocialista író, akit Lukács még ismer, Maxim Gorkij — a többi szovjet író ellenben számára egyszerüen nem létezik, akkor nem felesleges, de rendkívül szükséges és sürgös Lukács elvtárstól megkövetelnünk: *nyilatkozzék világosan és határozottan, érvényes-e az „egyenlőtlen fejlődés" állitólagos törvénye a szovjet társadalomra is, vagy nem?* Másszóval: nyilatkozzék, a szovjet társadalom is oly gazdaságilag maga-

sabb fokon álló társadalom-e, amelynek irodalma, művészete, filozófiája stb. nem magasabb, mint az alacsonyabbrendü társadalomé, vagyis a kapitalizmusé?

Mindenki be fogja látni, mennyire fontos ez éppen ma, amikor harcot kell vívnunk bizonyos elemek ellen, akik a Szovjetunió vezető szerepét, hol az egyik, hol a másik téren, s így az új, *magasabb* szocialista kultúra megteremtése terén is *lekicsinylik*, akik a nyugati kultúra előtt hajbókolva nem akarják tudomásul venni, milyen magasan felette áll a Szovjetunió kultúrája az imperializmus, vagyis a hanyatló, rothadó kapitalizmus kultúrájának. Ezt a szovjetellenes, hazafiatlan irányt tudvalevően *kozmopolitizmusnak* hívják. Egész vitánknak Lukács könyvével kapcsolatban itt van a *súlypontja* és a legsürgősebb feladatok egyike, hogy ebben a kérdésben teljes világosságot teremtsünk.

Lukács talán azt is tagadja, hogy a Szovjetunióban szocializmus van, hogy a Szovjetunió szocialista ország? Ha következetes, meg kell ezt tennie. Mert ha helyesen sorolta fel a szocialista kultúra feltételeit, akkor ugyanezek a feltételek érvényesek magára a gazdasági-társadalmi alapra is, melyen a kultúra nyugszik.

De nem! Lukács szerint a Szovetunióban már osztálymentes társadalom van!

„Az 1917-es forradalom — jelenti ki — ... egy emberöltő folyamán osztálynélküli társadalmat hozott létre..." (153. old.)

Lukács, a „vulgáris leegyszerüsítés" halálos ellensége, megint összekeveri az olyan társadalmat, amelyben már nincsenek *antagonisztikus osztályok*, az olyan társadalommal, amelyben már nincsenek *osztályok*. Nem csoda ily körülmények között, hogy összekeveri a szocialista kultúrát a kommunista társadalom kultúrájával.

De egyebet is összekever Lukács elvtárs: legnagyobb csodálkozásunkra a marxizmus legelemibb tételeiben teljes járatlanságot árul el. Így például kijelenti, mintha ez magától értetődő volna:

„Az öntudatos munkás tisztában van azzal, hogy

csak az *egész* társadalom felszabadítása szabadíthatja fel a munkásságot is." (41. old.)

Szép kis öntudat, amelyben így tükröződik a munkásosztály fölszabadító hivatása! Az egész társadalomban tudvalevöen benne vannak a földbirtokosok, tökések, kulákok, azok a stréberek, banditák is, akikről Lukács ezelött beszélt. Ezeket is fel kell tehát szabadítanunk ahhoz, hogy a munkásosztály felszabaduljon. Igen, a *reformizmus* így képzeli el a dolgot! A *forradalmi* marxistáknak, a *kommunistáknak*, azonban egészen más a véleményük: az, ami Marx, Engels, Lenin és Sztálin véleménye. Ez pedig az, hogy *csak a munkásosztály felszabadítása szabadíthatja fel az egész társadalmat!* Már a „Kommunista Kiáltvány" így fogja fel a munkásosztály történelmi szerepét:

„Minden eddigi osztály — olvashatjuk itt — amely az uralmat meghódította, a már elért helyzetet úgy igyekezett biztosítani, hogy az egész társadalmat alávetette megélhetése feltételeinek. A proletárok csak úgy hódíthatják meg a társadalmi termelöeröket, *ha megszüntetik a maguk eddigi elsajátítási módját és ezzel együtt az elsajátítás egész eddigi módját*... A proletariátus, a mai társadalom legalsóbb rétege, nem emelkedhetik fel, nem egyenesedhetik ki anélkül, hogy *levegőbe ne röpítse a rétegeknek azt az egész felépítményét, amely a hivatalos társadalmat alkotja.*" *(Marx—Engels:* A Kommunista Kiáltvány. 44—45. old.)

Ez pontosan az ellenkezöje annak, mint amit Lukács a munkásosztály öntudatáról állít. Ha a munkásosztály felszabadítja magát, felszabadítja az egész társadalmat, mert ö az utolsó kizsákmányolt osztály, a „mai társadalom legalsóbb rétege" és ezért nem szüntetheti meg *saját* kizsákmányolását, anélkül hogy meg ne szüntessen *minden* kizsákmányolást, anélkül hogy a kizsákmányoláson alapuló „rétegeket", a „hivatalos társadalmat" *a levegőbe ne röpítse.* A proletariátus tehát csak úgy szabadíthatja fel magát, ahogy ez a Szovjetunióban történt, ahogy nálunk történik: a földbirtokosok, a

tökések és csatlósaik nem felszabadításával, hanem *kisajátításával s likvidálásával.* Lukács felfogása nem Marx, Engels, Lenin és Sztálin, nem a MDP felfogása, amelynek tagja, ellenben nagyon veszedelmesen hasonlít (csak más megfogalmazásban) Buhárin elméletéhez: a kulák is belenő a szocializmusba. A kulák, a tökés, a földbirtokos is „felszabadul", fel kell szabadulnia, hogy a munkásosztály felszabadulhasson!

Felesleges ehhez hozzátennem — ez magától értetődik, hogy ennek a legcsekélyebb köze sincs a marxizmus-leninizmushoz. Ezekután rátérek Lukács elvtársnak az irodalomra vonatkozó nézeteire.

III. Marxizmus és irodalom

Egy elméleti kérdéssel kell kezdenem: a civilizáció és kultúra viszonyának a kérdésével. Ez azért szükséges, mert Lukács elvtárs bizalommal elfogadja a polgári szociológusoknak azt a tarthatatlan álláspontját, amely „civilizáció" néven szembeállítja a társadalom *anyagi kultúráját* az általuk egyszerűen „kultúrának" nevezett *szellemi kultúrával.* Szerinte a polgári társadalomban a civilizáció elvált a kultúrától. A kettő csak a szocialista társadalomban egyesül megint. De ez teljesen helytelen, a marxizmussal ellenkező álláspont. Mert a marxisták civilizáció alatt nem az anyagi kultúrát értik, szemben a szellemi kultúrával, hanem *az osztálytársadalom egész történeti periódusát* (szemben a vadság és barbárság periódusaival). Ebből következik, hogy e történelmi periódus társadalmaiban, tehát a rabszolga, hübéri és tőkés társadalmakban, nem lehet különbséget tenni civilizáció és kultúra között. A civilizáció szót már lefoglaltuk maguknak e társadalmaknak a megjelölésére, és ha ezt a szót a Lukács-féle és a polgári szociológia értelmében használnám, azt az értelmetlenséget kapnám: a civilizáció civilizációja. Amiről beszélni lehet ezekben és minden társadalomban, az kizárólag a kultúra. Ez pedig feloszlik anyagi és szellemi kultúrára.

A polgári szociológusok megvetéssel beszélnek az anyagi

kultúráról, technikáról, termelésről stb. Céljuk az, hogy a kapitalista kultúra egész hanyatlását nem a kapitalizmus hanyatlásának és rothadásának, hanem képmutatóan a gépeknek stb. tulajdonítsák. Ezért különbséget tesznek „civilizáció" és „kultúra" között, és az előbbit alacsonyabbrendűnek tartják, mint az utóbbit. De a szellemi kultúra minden társadalomban az anyagi kultúrán nyugszik. A kettő persze az osztálytársadalomban ritkán felel meg pontosan egymásnak: a szellemi kultúra elmaradhat az anyagiak mögött (pl. feudális társadalom), vagy bizonyos mértékben megelőzheti azt (antik-görög társadalom). Különösen a kapitalizmusban *ellentétesen* mozog a kultúra e két ága, míg a szocializmusban *teljes összhang* van közöttük. De az egészen más kérdés, mint amiről Lukács elvtárs beszél. Vagy ha ezt akarta mondani, igen helytelenül, a marxista álláspontnak ellenkező módon fejezte ki magát; mert a szocialista társadalommal végetér a civilizáció, vagyis az osztálytársadalom periódusa, így tehát a civilizáció nem „egyesülhet" a kultúrával.

Ugyancsak helytelen Lukács elvtárs álláspontja abban a kérdésben, mi határozza meg valamely kultúra jellegét. Szerinte minden kultúra jellegét az alapját képező munkamegosztás határozza meg.

„E tekintetben — mondja — a kapitalizmus továbbfejlesztette, új formába öntötte, megmerevítette a régebbi osztálytársadalmak társadalmi munkamegosztásának alapjait: a falu és város, a testi és szellemi munka elválasztását." (15. old.)

Ez a mondat abszurd ellentmondást tartalmaz. A kapitalizmus egyrészt „továbbfejlesztette és új formába öntötte", másrészt ellenkezőleg „megmerevítette" a régebbi osztálytársadalmak munkamegosztását. Persze, tagadhatatlan tény, hogy a kapitalizmus bizonyos területeken és bizonyos országokban (pl. a gyarmatokon) meg is merevítette a régi munkamegosztást. De *általában* kétségtelenül továbbfejlesztette és új formába öntötte és ezzel megteremti a lehetőségét annak, hogy a szocializmusban eltűnjék. Aki csak a legfelületesebben ismeri a régi osztálytársadalmakat, tehát a rabszolga, hűbéri társadalmak szerkezetét, az nem fog egyetérteni azzal, hogy a ka-

pitalizmusban a falu és város, szellemi és testi munka különbsége merevebb, mint az előbbiekben. Hol merevebb a munkamegosztás, ott-e, ahol kasztok vannak, mint az egyiptomi vagy indiai társadalomban, ott-e, mint a feudalizmusban, ahol a különböző osztályokat nemcsak gazdasági szerepük különbözősége, hanem a *legmerevebb* rendi, céhbeli és egyéb különbségek és kiváltságok választották szét és rögzítették meg, vagy a kapitalizmusban? Persze, a falu és város, a testi és szellemi munka különbsége a kapitalizmusban is megmaradt, mert elválaszthatatlan az osztálytársadalomtól. Csak a kommunizmus második fokán tünhetik el. De ez egészen más kérdés, mint az: hol merevebb a munkamegosztás, a régi osztálytársadalmakban-e vagy a kapitalizmusban.

De ettől eltekintve: valóban a munkamegosztás az *alapja* minden kultúrának? Ha a kultúra *alapjáról* beszélünk, akkor valóban az *alapról* kell beszélnünk. Akkor nem az a kérdés, milyen befolyást gyakorol a kultúra jellegére a társadalmi életnek ez vagy az az ága, köztük a munkamegosztás, hanem arról, hogy *végső soron* mi határozza meg a különböző kultúrák jellegét. Márpedig a marxizmus szerint a kultúra jellegét minden társadalomban *végső soron* meghatározza *a termelőmód* és ebben bennefoglaltatnak azok az *osztályok*, amelyek az illető társadalmat alkotják. Ebből folyik, hogy a kultúra jellegét *döntően* meghatározzák azok az *osztályellentétek*, amelyek a különböző társadalmakat jellemzik és az *osztályharcok*, amelyek bennük folynak.

Lukács, mint mindenütt, itt is félreért valamit: ez esetben Engels levelét Konrad Schmidthez. *(Marx—Engels:* Válogatott müvek II. Szikra 1949. 485. s. k. old.) Pedig Engels e levelében a lehető legvilágosabban fejezi ki magát, és csodálatos, hogyan lehet félreérteni. Engels éppen azt fejti ki, hogy „a társadalom bizonyos közös feladatokat hív létre, amelyek nélkül nem lehetne meg. Az ezek teljesítésére kinevezett emberek a munkamegosztás új ágát alkotják a társadalmon belül." Ez azt eredményezi, hogy „az emberek, akik ezzel foglalkoznak ... azt hiszik, hogy független területen dolgoznak ... De emellett maguk is megint a gazdasági fejlődés döntő befolyása alatt állanak." Ezután Engels kimutatja ezt a tételt

a modern filozófia fejlődésére vonatkozóan. Vagyis kétségtelen: a munkamegosztás igen fontos szerepet játszik a kultúra jellegének meghatározásában, de a kultúra alapja nem a munkamegosztás.

Fent azt mondottuk, hogy az osztályellentétek és harcok határozzák meg döntően valamely kultúra jellegét. Engels nevezett levelében ezt éppen a filozófia történetén mutatja ki. Hobbes, az első modern materialista, az abszolutizmus híve; Locke az 1688-as osztálymegegyezés gyermeke; az angol deisták és a francia materialisták „a burzsoázia valódi filozófusai voltak"; a német filozófiában Kanttól Hegelig „a német nyárspolgár vonul végig hol pozitív, hol negatív értelemben". És ezzel kapcsolatban Engels egész világosan megmondja, meddig terjed a munkamegosztás befolyása.

> „Minden korszak filozófiájának — mondja — mint a munkamegosztás határozott területének, meghatározott gondolati anyag az előfeltétele ... Ez az oka annak, hogy a gazdasági tekintetben elmaradt országok első szerepet játszhatnak a filozófiában ... De Franciaországban is, Németországban is, a filozófia, éppúgy mint az irodalom általános fellendülése egyúttal a gazdasági fellendülés eredménye volt. Meggyőződésem, hogy a gazdasági fejlődés végül ezen a területen is uralkodó szerephez jut, de ez oly feltételek között történik, melyeket maguk az egyes területek írnak elő ... A gazdaság itt semmit sem teremt a novo (újonnan), de *megszabja a készen lelt gondolati anyag átformálásának és továbbfejlesztésének módját...*" (I. m. 58—59. old.)

Engels tehát éppen azt emeli ki, hogy míg a munkamegosztás szerepe *konzervatív*, mert átadja a multban formált gondolati anyagot, ennek *átformálását és továbbfejlesztésének módját*, vagyis éppen a kultúra *jellegét*, végső fokon vagyis *alapjában*, a gazdasági fejlődés *szabja meg*. Nem hiába beszél a marxizmus rabszolga kultúráról, feudális és kapitalista kultúráról, nem hiába beszélünk *szocialista kultúráról* — mindezek a jelzők nem a munkamegosztás ilyen vagy olyan mód-

ját jelölik, hanem *a termelőmód különböző formáit*, amelyeknek a kultúra különböző formái felelnek meg.

Ha Lukácsnak igaza volna, úgy a kapitalista kultúra jellege nem lehetne más, mint a régebbi osztálytársadalmak kultúrájának jellege; hiszen láttuk, hogy szerinte a kapitalizmus megmerevítette a régi osztálytársadalmak munkamegosztását! Ugyanígy ez esetben a szovjet kultúra jellegét sem az határozná meg, hogy a Szovjetunió szocialista ország, hanem hogy ott a munkamegosztás még a város és falu, a testi és szellemi munka különbségében is megnyilvánul. Most érthető csak igazán, amire már rámutattunk, hogy miért nem tekinti Lukács a szovjet kultúrát „még" szocialista kultúrának!

Ez persze nem jelenti azt, hogy a munkamegosztás nem játszik fontos szerepet a kultúra kialakításában — Engels egész levele éppen arról szól, hogy milyen fontos szerepet játszik. De Engels levelének veleje éppen az, hogy nem játszik *alapvető*, sőt még *döntő* szerepet sem. Hiszen a munkamegosztás jellege maga is a *termelőmódtól* függ, ennek a következménye.

Az egész kérdés — eltekintve elméleti jelentőségétől — azért fontos a mi összefüggésünkben, mert tisztán módszertanilag nézve, itt található meg annak a gyökere, hogy Lukács oly gondosan elkerüli könyvében az osztályelemzést. Azt merném mondani, hogy ő maga is a munkamegosztás — a kapitalista munkamegosztás — gyermeke és áldozata. Az ideológiai folyamatokat lényegében *önálló folyamatnak* tekinti, amelyet azért nem képes *konkrétan* visszavezetni az osztályok ellentéteire és harcaira. Innen *tisztán formális* tárgyalási módja.

Ez a formális-elvont tárgyalási mód azt eredményezi, hogy a legkülönbözőbb korok és osztályok képviselőit egy kalap alá fogja és tisztán formális hasonlatosság alapján teljesen hamis képet fest róluk. Vegyünk megint egy jellemző példát:

> „Goethe Tassójától — írja — Ibsen Epilógusáig és Thomas Mannig a nagy *objektív* költők vallomásai ebben a kérdésben csúcsosodnak ki: mire való a művészet...

Tolsztoj e kérdés megválaszolása közben egyenesen a művészet ellen fordul. Ez a problematika nem véletlenszerű és nem egyes nagy művészek kétségbeeséséből nő ki. A kapitalista társadalom fejlődése, a művészet helye a társadalomban, hozta létre ezt a problematikát. Minél magasabbrendű a költő objektivitása, minél mélyebben ragadja meg az epochális problémákat, minél tökéletesebb művészettel fejezi ki őket, annál gyökértelenebbeknek látszanak a kapitalista társadalom napi életében..." (124. old.)

Goethe, Ibsen, Thomas Mann — valamennyien a kapitalista társadalom áldozatai. Mindegyiknek az a „tragikuma", hogy kapitalista társadalomban élnek, „tragikus problematikájuk" onnan ered, hogy „a kapitalista társadalom sem a münek, sem a művésznek nem ad megfelelő helyet", ebből következik „ez a Goethétől Thomas Mannig mindenütt visszhangzó tragikus problematika".

De Goethe tudtunkkal nem élt a fejlett kapitalista társadalomban, hanem a német nyárspolgár világában, egy erősen feudális Németországban. Ibsen éppoly kevéssé a fejlett kapitalista társadalom kifejezője, mint Tolsztoj. Lehet-e „tragikumukat" azzal magyarázni, hogy mint „objektív költők" nem találják meg helyüket sem a maguk, sem müveik számára a kapitalista társadalom napi életében? Nem inkább onnan ered-e állítólagos tragikumuk, hogy nem találják meg helyüket oly országokban, amelyek ráléptek ugyan a tőkés fejlődés útjára, de amelyekre ránehezedik a feudális maradványok vagy — Ibsen esetében — a kispolgár-elmaradottság egész súlya? Tragikumuk nem a kapitalista fejlődés, hanem ellenkezőleg, éppen a kapitalista *fejletlenség* következménye. Ezt mindenben megerősíti Leninnek éppen Tolsztojról írt lángeszü cikke.

Vajjon úgy állítja-e be Lenin Tolsztojt, mint a kapitalista világ áldozatát, mint nagy „objektív" művészt, akinek a kapitalista társadalom nem ad megfelelő helyet? Éppen ellenkezőleg. Tolsztoj nézeteinek összessége, Lenin szerint, egészben véve kifejezi az orosz forradalom sajátosságát, mint *pa-*

raszti-polgári forradalomét. Lenin cikkének már a címe is az: „Tolsztoj mint az orosz forradalom tükre". Hol van tehát, Lenin szerint a Tolsztoj müveiben található ellentmondásoknak, amit Lukács Tolsztoj „tragikumának" nevez, a magyarázata? Az orosz társadalom osztályharcaiban, az orosz forradalomban, mint polgári forradalomban és az orosz parasztságnak ebben a forradalomban elfoglalt helyében. Egy szót sem találunk Leninnél arról, hogy Tolsztoj „objektív" költő, aki a kapitalizmus „áldozata", egy szót sem arról a „tragikumról", amely Tolsztojt állítólag jellemzi. Ellenben Lenin, mint Engels, Goethe és Hegel esetében, kiemeli Tolsztoj *ellentmondásait,* nagy művészi realizmusa mellett éppen *nevetséges oldalait,* amelyek mind abból származnak, hogy Tolsztoj a parasztság szerepének és helyzetének a tükre egy meghatározott korban — az orosz *polgári* forradalomban.

De Lukács elbocsátotta a füle mellett Lenin egész elemzését. Következetesen, bátran mondhatjuk, csökönyösen mellőzi az *osztályelemzést, a történelmi materialista módszert.* Ellenkezőleg, mindjárt meglátjuk, milyen *idealista magyarázatot ad!*

Voltak más költök is, akik — hasonlóan „Goethétől Thomas Mannig" — felvetették a kérdést: mire való a művészet? Ismeretes, hogy két feleletet adnak erre a kérdésre. Az egyik: a művészet önmagáért van. A másik: a művészet azért van, hogy az embereknek szolgáljon. Lukács ezt a kérdésfeltevést és a művészetnek rá adott feleletét *idealista módon* magyarázza.

„Kiemeltük már — írja a 18. oldalon — hogy e társadalomban (t. i. a kapitalizmusban) általános tendencia az egyének atomizált öntudata. *Az ilyen öntudatból kiinduló kulturális tevékenység* az egyaránt helytelen végletek két összetartozó pólusát teremti meg: az «elefántcsonttornyot» és a giccset..."

Mi is kiemeltük már, hogy az olyan filozófia, társadalomtudomány vagy esztétika, amely az öntudatból indul ki, nem materialista, hanem idealista filozófia, társadalomtudomány vagy esztétika. Az „elefántcsonttorony" és a giccs polaritását illetően pedig legyen szabad azt a kérdést feltennünk,

hogy mi köze van pl. Babits Mihály költészetének a giccshez? Nevetséges dolog a giccset, a közönséges tehetségtelenséget — „filozófiai mélységgel" az atomizált öntudattal magyarázni.

De térjünk ki bővebben az „elefántcsonttorony" kérdésére.

Puskin, a nagy orosz költő, a szóbanforgó kérdésre azt a feleletet adta, hogy a művészet önmagáért van:

„El innen! Mi dolga
A békés költőnek veletek?"

kiáltotta oda a korabeli nemesi csőcseléknek.

De Puskin nem állt mindig ezen az álláspontón. A dekabrista forradalom előtt homlokegyenest ellenkező álláspontot foglalt el. I. Sándor uralma alatt a „Szabadsághoz" intézett ódát és benne így énekelt:

„Oh jaj, amerre néz a szem:
Bilincs, meg ostor csattogása,
Rabkönnyek hullnak szüntelen,
Tömegeket tipornak sárba,
Előítéletek köde
Sürüsödik, amerre látok,
Önkény uralja a világot,
S a rabság szörnyü szelleme."

Miért változtatta meg Puskin álláspontját, honnan kétségbeesése, holott azelőtt, mint láttuk, nagyon is részt akart venni művészetével a közéletben? Talán onnan, hogy a kapitalizmusban nem találta helyét sem a maga, sem a műve számára? Vagy mert öntudata „atomizálva" volt? Hiszen nem élt sem a kapitalizmusban, sem a formális demokráciában. Nem: Puskin kétségbeesését a dekabristák veresége és I. Miklós cár győzelme okozta, ez a despota Puskint udvari költőjévé akarta lealacsonyítani. A költő nem látott menekvést a kétségbeejtő helyzetből, a lealacsonyításból, a lapos és unal-

mas szolgaságból. Innen kétségbeesése: az orosz társadalom *osztályharcaiból.*

Vegyünk egy másik költőt, aki egészen másjellegű társadalomban élt, mint Puskin, a *kapitalista társadalomban.* Charles Baudelaire francia költőnél még kirívóbb ingadozást állapíthatunk meg, mint Puskinnál. Az 1848-as forradalom előtt a l'art pour l'art (művészet a művészetért) álláspontján állt. Amikor a francia forradalom kitört, élesen szembefordult ezzel az állásponttal. Pierre Dupont francia költő „Chansons" (Dalok) c. verskötete elé írt előszavában kijelenti, hogy „a művészet a művészetért" álláspont gyermekes (puéril) álláspont, mert a művészetnek társadalmi célok szolgálatában kell állnia. Mindjárt le is vonta a gyakorlati következtetéseket és „Salut Public" („A közjó") néven politikai folyóiratot indított. De csakhamar győzött az ellenforradalom és Baudelaire visszatért a „művészet a művészetért" általa „gyermekesnek" bélyegzett álláspontjára.

Vagyis Baudelaire, mint Puskin is, különböző időben homlokegyenest ellenkező álláspontot foglalt el ebben a kérdésben; pedig tudatának, mint a kapitalista társadalomban élő költőnek, mindkét alkalommal „atomizálva" kellett volna lennie. Ebből megint következik, hogy Baudelaire állásfoglalásához *semmi néven nevezendő köze sem volt annak, „atomizálva" volt-e tudata vagy sem.* Annál több köze volt hozzá a *francia társadalom osztályharcainak.*

Még számtalan hasonló példára utalhatnánk. Így a magyar irodalomra az 1848-as vagy az 1919-es forradalom bukása után, a fasiszta ellenforradalom idején stb. Mit bizonyítanak ezek a tények? Az írók és művészek viszonya művészetükhöz nem „atomizált" öntudatuktól, „eldologiasításuktól" és hasonlóktól függ. Ha ettől függne, ez alól nem volna menekvés és *a tőkés társadalom valamennyi művészére egyformán érvényesnek kellene lennie.* Mert a „fetisizmus" éppen abban áll, hogy *még akkor sem szabadulhatunk tőle, ha keresztüllátunk rajta.* Marx ezt a jelenséget egy meghatározott területre, az árucsere területére korlátozta és ezért úgy is nevezte „az áru fétisjellege". És ha ez a jelenség ki is hat az árutermelő társadalom egyéb területeire (Marx ezt gyönyörűen kimutatja a

keresztény vallás fejlődésére), ez nem jelenti azt, hogy mindent, *minden közvetítés nélkül*, erre a kaptafára lehet húzni. Lukácsnak ez az elmélete, amelyet mindig és mindenütt felhasznál arra, hogy vele mindent megmagyarázzon és amely egész esztétikájának alapjául szolgál — az általa leegyszerüsített és szimplifikált formában, *egyszerűen nem állja meg helyét.* A marxizmus számtalan félreértése és félremagyarázása körül, amelyeket Lukácsnál volt alkalmunk megállapitani, kétségtelenül ez egyike a legnagyobbaknak és legfélrevezetőbbeknek.

A művészek viszonya művészetükhöz attól a *konkrét*, történelmileg adott viszonytól függ, amelyben *koruk konkrét osztályharcaihoz állnak.* Ugyanaz *a formálisan hasonló* állásfoglalás a *legkülönbözőbb* körülményeknek lehet a következménye. A legtöbbször annak, hogy a művész vagy író az adott történelmi helyzetből, amelyet elutasít, nem lát kivezető utat. Ezért visszavonul. De visszavonulhat egy író azért, mert nem ellensége ugyan a fennálló burzsoá társadalmi rendnek, de megutálja a „filiszter", vagyis a kapitalista polgár müveletlenségét, haszonlesését, anyagiasságát, ízléstelenségét, lapos és unalmas kultúrálatlanságát, vagy lehet ellensége a kapitalista rendnek magának. De az utóbbi esetben megint különbséget kell tennünk azok között, akik azért a kapitalista rend ellenségei, mert a kapitalista rendtől halálraitélt és félretolt régi társadalmi rend hívei, pl. a nemességhez húznak (mint Balzac, vagy előtte tudományos téren Linguet), vagy mert a parasztság képviselői (Tolsztoj). Éppen ezért nem látnak kivezető utat, vagy nem ott látják, ahol van. Ismeretes például Tolsztoj ellenséges beállitottsága az 1905-ös orosz forradalommal és a korabeli munkásmozgalommal szemben általában.

Teljesen semmitmondó, üres és elvont magyarázat tehát a kapitalista kor valamennyi íróját és művészét „Goethétől Thomas Mannig" egy kalap alá venni, mindegyiknél ugyanazt az okot megjelölni mint viselkedésük rúgóját, valamennyit az „eldologiasodásból", az „elprivatizálódásból", a „munkamegosztással", az „atomizált öntudattal" és hasonlókkal magyaráznunk: a kapitalizmus *általános* jellemvonásaival. Igaz-e pl., hogy a kapitaliznusban az író és művész *sohasem* talál-

hatja meg helyét sem a maga, sem a műve számára, mert a kapitalizmus művészetellenes, és hogy aki megtalálja — az lesüllyed a giccs színvonalára? Határozottan nem igaz és nem lehet igaz. A holland tájképfestők ezt a polgári világot festették és képeik mutatják, hogy jól érezték magukat ebben a polgári világban. Beaumarchais nem a kapitalista világban nem érzi magát jól, hanem az ancien régime-et gúnyolja ki. Mozart II. József határozott parancsa ellenére mindíg visszatér Beaumarchais témáihoz és „kétségbeesését" nem a kapitalista, hanem az öt fojtogató feudális világ okozza. Ugyanez érvényes Beethovenre. Molière kineveti ugyan a polgárt, de nem azért, mert polgár, hanem mert „úrhatnám" polgár, vagyis mert még nem ébredt tudatára saját erejének és az arisztokráciát utánozza.

Persze ma, az imperializmus, vagyis a hanyatló, sőt rothadó kapitalizmus korában az igazi nagy író és művész már nem találja és nem találhatja helyét a kapitalista társadalom körülményei között. De először, ez nem azért van, mert a kapitalizmus általános jellege teszi ezt lehetetlenné, hanem azért, mert a kapitalista társadalom hanyatló és rothadó korszakában a kultúra is hanyatlik és rothad. Ezért az igazi nagy művész vagy író az, aki ezt a hanyatlást felismeri, kifejezi és szembefordul vele, odaáll a haladás tábora, sőt a munkásosztály mellé. Másodszor: az új szocialista kultúra, amely korunkban kivirágzik, természetesen hatalmas vonzóerőt gyakorol azokra az írókra és művészekre, akik művészetüket az emberiség szolgálatába állítják. Akik erre nem képesek, akik nem képesek a régi világtól elszakadni, azok persze nem látnak kivezető utat és az „elefántcsonttoronyba" vonulnak vissza. De ez nem volt és nem lehet a kapitalizmus egész tartama alatt így — Goethétől Thomas Mannig — mert az ellentmondana minden történelmi logikának: minden társadalmi alakulatnak megvan a *maga* kultúrája, amelyben a művészek — nagy általánosságban véve — mindaddig jól kell hogy érezzék magukat, amíg ez az alakulat és kultúrája történelmileg szükséges, tehát haladó és virágzó.

Ebből következik, hogy a kapitalizmusnak is megvolt a maga kultúrája, mégpedig hatalmas és haladó kultúrája a

feudalizmussal szemben. Így például *David* francia festő kiállított képeihez az ancien régime alatt vagy az első császárság idején tódult a közönség, mert kifejezte érzelmeit és vágyait — és David „megtalálta helyét a maga és művei számára" a kapitalista polgári közönségnél. Egyáltalában felmerül a kérdés: miért veszi Lukács összes példáit olyan országokból, amelyek e kapitalista fejlettség tekintetében elmaradottak? Még véletlenül sem elemzi az angol vagy francia irodalmat, tehát éppen *a legfejlettebb tőkés országok* irodalmát. Megengedhető-e ez, amikor a *tőkés társadalom* kultúráját vizsgálom s azt akarom kimutatni, hogy ez a társadalom nem alkalmas talaj a művészet virágzására? Ez is mutatja, hogy Lukács elemzése körül valami nincs rendjén!

Így nemcsak a különböző társadalmi alakulatok kultúráját kell konkrétan a különböző alakulatok jellegéből magyarázni, hanem ugyanazon a társadalmi formán belül is, e formák különböző fejlődési szakaszainak a jellegéből. De ez nem lehetséges anélkül, hogy a művészet és irodalom kapcsolatát a mindenkori *osztályharcokkal* fel ne tárjam. Ha ezt elmulasztom, lehetek minden, csak nem történelmi materialista. Mert az ideológiát nem lehet közvetlenül a munkamegosztásból, az „eldologiasításból" stb. magyarázni, anélkül hogy el ne vesszék a lényeg, az, hogy *minden ideológia, mint felépítmény, az osztályharcok kísérő jelensége, tudatosítása és tükre, kifejezése.* Még akkor is, ha maga az író vagy művész nem tud erről, elutasítja az osztályharcban való részvételét, elefántcsonttoronyba vonul. Így volt ez Theognistől Thomas Mannig.

De a marxista feladata nem az, hogy ezt az egyszerű igazságot megállapítsa, hanem az, hogy a költők *konkrét* állásfoglalását (amelyek lehetnek, mint láttuk, *formálisan* azonosak) *konkrétan* magyarázza. Ez pedig nem érhető el azzal, hogy kizárólag „objektív" költőkről, „nagy realistákról" stb. beszélek. Realista és realista között a különbség lehet oly nagy, hogy a formális hasonlóságon kívül semmi egyéb közös nincs köztük, mint ahogy fent láttuk Puskin és Baudelaire esetében. Vagy mi közös van Gogoly, Dickens, Balzac, Dosztojevszkij, Tolsztoj, Csehov és Gorkij között, kivéve azt, hogy valamennyien realisták? De Lukács mindezeket az írókat, akik

különböző korok és osztályok képviselői, egyszerüen mint nagy realistákat kezeli ,és meg sem kíséreli, hogy müvészetük osztálygyökereit, kapcsolatukat koruk osztályharcaival feltárja. Ebből azután két furcsa és teljesen elfogadhatatlan következtetést von le.

Az egyik az, hogy minden nagy realista a demokrácia *szövetségese* (54. old.). Lukács, mint annyiszor, megint félreért valamit. Jelen esetben Engels gondolatát, amelyet Balzacról beszélve fejt ki, amely szerint minden realista, amennyiben a világot hüen rajzolja („nemcsak a részletekben — mondja Engels — hanem tipikus jellemeket, tipikus körülmények között"), kénytelen sokszor „saját osztályrokonszenve és politikai elfogultsága ellen cselekedni". Így Balzac „kedves nemesei elbukásának szükségességét *látta* s őket mint olyan embereket festi, akik nem érdemelnek különb sorsot s a jövő valóságos embereit ott *látta*, ahol az akkori időkben egyedül voltak találhatók" — a néptömegek képviselöiben. Ez a *demokrácia malmára hajtja a vizet*, de a legitimista Balzac ettől nem lesz a demokrácia *szövetségesévé!* Éppoly kevéssé lehet ezt állítani, hogy más realistákat vegyünk, Turgenyevről, Gogolyról vagy Dosztojevszkijről, akik közül az elsö kettő határozottan a jobbágyság intézményének volt a híve (l. „Apák és fiúk", vagy a „Holt lelkek" második részét); Dosztojevszkij pedig az orosz szent szinódus oldalán állt (l. levelezését a szent szinódus titkárával, Pobjedonoszcevvel). De amikor Gogoly a jobbágyrendszert dicsöíti, meg is szünik nagy müvész, nagy realista lenni.

Az igazi, nagy polgári tudósoknál megtaláljuk ugyanazt, ami a nagy realistákat jellemzi. Mint Balzac a nemesek ellen, Ricardo nem egyszer fordul a tökések ellen, valahányszor ezek a tökésosztály *összérdekét* sértik. Lehet-e ezen az alapon Ricardót a szocializmus szövetségének nevezni? De Ricardo is a szocializmus malmára hajtja a vizet, és nem egy angol szocialista író fordította Ricardo elméletét a tökés társadalmi rend ellen.

A másik hamis következtetés, amelyet Lukács téziséből levon, még furcsább és egyenesen komikus. Szerinte a „haladás és reakció harca az osztálytársadalom egyes nagy embe-

rein *belül*, ezeknek a nagy embereknek a lelkében, világnézetében, müveiben is dúl" (47. old.). Példaképpen említi Tolsztojt és Hegelt. Mindkettőnél valóban megállapítható, hogy müveikben van haladó és reakciós vonás egyaránt. De miért? Mert mindketten oly osztályok képviselői, amelyek *tényleg ingadoztak* haladás és reakció között. Az egyik az orosz parasztság képviselője az orosz polgári forradalom idején, amikor az orosz parasztság kisebbik része — Lenin megállapítása szerint — tényleg harcolt és szervezetten küzdött a földesúri elnyomás ellen, de nagyobb része sírt, imádkozott, okoskodott és kérvényeket írt, „beadványokat" küldött a cárnak. „Tolsztoj — folytatja Lenin — kifejezte a felgyülemlett gyülöletet, a megérett jobbratörekvést, a vágyat, megszabadulni a multtól — de ugyanakkor az álmodozás éretlenségét, a politikai nevelés és a forradalmi szilárdság hiányát" *(Lenin:* 15. k. 135. old. 4. kiadás). Így érthető Tolsztoj Janus-arca. Ami Hegelt illeti, ennek a filozófusnak a kettősségét szintén megmagyarázza a német burzsoázia helyzete a XIX. sz. elején. Ez annyira ismeretes, hogy kár rá szót vesztegetni. De Lukács, hűen eddig vázolt módszeréhez, amely következetesen kerüli a konkrét elemzést, hanem mindíg elvontan nyúl minden kérdéshez, azonnal *általánosít:* a haladás és reakció harca az „osztálytársadalom „egyes" nagy embereiben" is dúl! Lukács azonnal az „osztálytársadalomról" általában és a „nagy emberekről" általában beszél! Ki hiszi el Lukácsnak, hogy a „haladás és reakció harca" Gorkijban, vagy Csehovban, vagy Szaltikov-Scsedrinben „magában", ezek „lelkében", „világnézetében és müveiben" is „dúl", vagy a tudósok közül Belinszkijben, Csernüsevszkijben, vagy Petőfiben, Táncsics Mihályban? Az ilyen és hasonló, egyenesen komikus állítások mindennél jobban rávilágítanak Lukács teljesen *meddő* álláspontjára.

Nem folytatjuk tovább Lukács e könyvének az elemzését, csak még *egy* kérdést kell megtárgyalnunk, annak az elvnek az alapján, hogy végén csattan az ostor.

Lukács egyik cikkének a címe: „Pártköltészet." Hogyan látja Lukács a pártot és a pártköltőt? Hogyan látja a kettő viszonyát? A pártról a következőket mondja:

„A pártokban *szinte mindig létező, nem egyszer uralomra jutó szektaszellem* összeütközései a költészettel" „fordulnak elő a legtöbbször a gyakorlatban" (127. old.).

Más helyen így nyilatkozik:

„Aki ezt a kérdést (az irányítás kérdését) bürokratikusan, előírásszerüen fogja fel *(mindegy, hogy milyen párt vagy osztályelőírás alapján)*, súlyos károkat okozhat..." (157. old.)

Lukács itt nyilvánvalóan a kommunista pártról beszél. A kommunista pártról, a saját pártjáról pedig azt állítja, hogy abban, „szinte mindig szektaszellem létezik" és „nem egyszer uralomra jut". Való igaz, hogy a szektaszellem nemcsak az irodalomban, hanem minden téren súlyos károkat okoz. Az is igaz, hogy a kommunista pártokban nem egyszer ütötte fel fejét szektaszellem, amikor a párt a föld alatt harcolt és el volt zárva a tömegektől. Erről maga Lukács elvtárs is dalolhatna egy kis nótácskát. De hol van ez attól az állítástól, hogy a kommunista pártban „szinte mindig" szektaszellem „létezik", vagy attól, hogy a párt vagy az osztály „bürokratikus eljárást ír elö"! Az olvasóra bízom, elfogadja-e a kommunista párt e jellemzését olyannak, amelyet egy kommunista a saját pártjáról adhat? Ha a kommunizmus egy ellensége adná ezt a jellemzést, nem csodálkoznánk rajta. De ha kommunista teszi ezt, pártunk tagja, a legkevesebb, amit tehetünk, az, hogy a legélesebben visszautasítjuk.

És hogyan látja Lukács a pártköltöt?

„A pártköltö — írja — sohase vezér vagy sorkatona, hanem mindig *partizán*. Vagyis ha igazi pártköltö, mély egyetértésben van a párt történeti hivatásával, a párt által kijelölt nagy stratégiai útvonallal. Ezen belül azonban egyéni eszközeivel, *saját felelősségére* kell hogy megnyilatkozzék. Ez nem jelent sem anarchiát, sem véletlenszerü összefüggést, csupán a párttevékenység és a pártköltö lényeges vonásai közti helyes kapcsolatok helyes felismerését és gyakorlati alkalmazását." (131. old.)

Ez nemcsak nem „helyes felismerése" a „párttevékenység és a pártköltő helyes kapcsolatának", hanem egyenesen e kapcsolat *karikatúrája.* Felesleges erről beszélni is azok után a viták után, amelyek a Szovjetunióban a sajnos oly korán elhúnyt Zsdánov elvtárs vezetése alatt lefolytak. E viták lényege éppen az volt, hogy a párt nem türheti, hogy a szocialista építés korában az irodalom és művészet terén a *partizánság* uralkodjék. A párt irányítani kívánja költőit, íróit, művészeit. És joggal kívánja irányítani őket. Még a nem párttag művészeket is, akik a szocialista építés munkájában részt akarnak venni. Persze nem kicsinyesen, nem „szektaszellemben", nem „bürokratikusan" irányítani. De feltételezhető-e a *kommunista pártról,* hogy az irányítása ilyen lesz? Ezt csak az tételezheti fel, akinek fogalma sincs arról, milyen párt a kommunista párt.

Lukács szerint az ő álláspontja nem jelent „sem anarchiát, sem véletlenszerű összefüggést". De milyen más fogalom füződik és füződhetik a partizán szóhoz? A partizán a maga szakállára dolgozik („a maga felelősségére" — mondja Lukács), akár azért, mert elszakadva a vezetőségtől kénytelen vele, akár azért, ami nagyon gyakori eset, mert nem türi az irányítást. Ezen nem változtat semmit semmiféle deklamáció „a párt nagy stratégiai vonaláról" és a párt „történeti hivatásáról". De költőink és művészeink nincsenek elszakadva a vezetéstől. Marad tehát az irtózás az irányítástól. Valóban ez az eset forog fenn Lukácsnál:

> „Semmiféle «intézkedés» — jelenti ki — vagy «intézmény» vagy «irányítás» nem adhat új fejlődési irányt a művészetnek. Erre kizárólag maguk a művészek képesek, persze nem függetlenül az élet, a társadalom átalakulásától." (158. old.)

Mit jelent ez? Az *ösztönösség előtt való meghajlást!* Író, művész, cselekedj ösztönszerüen, ne türj semmiféle irányítást semmiféle intézmény részéről. S miután a párt is intézmény, ne türj a párt részéről sem semmiféle irányítást. Hiszen új

fejlődési irányt kizárólag csak maguk a művészek teremthetnek.

„Nem függetlenül az élet, a társadalom átalakulásától" — teszi hozzá Lukács. Azt hiszi, hogy ezzel enyhíti álláspontját. Pedig súlyosbítja. Minden marxista-leninista tudja, hogy az élet, a társadalom *szocialista* átalakítása, *nem független a párttól, a párt irányításától.* Ki irányítja, ki irányíthatja az élet, a társadalom szocialista átalakítását, ha nem a *kommunista párt?* És ami a társadalomra általában érvényes, az ne legyen érvényes a társadalmi élet oly fontos területére, mint a művészet? Mindenütt érvényesüljön a párt tervszerű irányító tevékenysége, csak a művészet terén maradjon meg az ösztönösség? A párt, amely az egész ország gazdasági, társadalmi és politikai fejlődését kezében tartja, csak a művészetet engedje szabadjára?

Másrészt, ha a művész nem alkothat függetlenül az élet, a társadalom átalakulásától, ha viszont ez az átalakulás a népi demokrácia körülményei között nem mehet végbe a párt irányítása nélkül — hogyan vonhatja ki akkor magát a művész a párt irányítása alól, hogyan lehet „partizán"? Lukács egész „programja", egész „perspektívája" nem egyéb, mint egymásnak ellentmondó, egymást kölcsönösen megcáfoló elemekből mechanikusan összerakott ál-okoskodás.

Aligha hihető, hogy a kommunista párt elfogadja Lukács programját. Ellenkezőleg:

„A Szovjetunió Kommunista Pártja Politikai Bizottsága — mondja Rákosi elvtárs — egy sor konkrét esetben részletes bírálatnak vetette alá a szovjet irodalom, filozófia, színház, mozi, zene termékeit, kimutatta hibáikat és megjelölte azokat az irányokat, amelyeket a szocialista társadalom fejlődése a kultúrától megkövetel. Itt az ideje, hogy mi, magyar kommunisták is hozzáfogjunk saját területünkön elméleti színvonalunk megvitatásához." *Rákosi Mátyás:* Építjük a nép országát. Szikra 1949. 13. old.)

Ezekután felelhetünk arra a cikkünk elején felvetett kérdésre, helyesen dombolítja-e ki Lukács elvtárs könyvében az új helyzetnek, a fejlődés perspektíváinak körvonalait? A felelet erre határozott és erélyes *nem.* A MDP gondoskodik majd

arról, hogy a fejlödés perspektívái ne olyanok legyenek, amilyeneknek Lukács elvtárs kidomborítja öket.

*

Jelen cikkemben Lukács elvtárs *egyetlen* könyvét tettem bírálat tárgyává. Az eredmény sok lényeges tekintetben *negatív*. Lukács elvtárs tevékenységének pozitív oldalaira kitérni nem feladatom.

(Társadalmi Szemle, 1949 június—július.)

KRITIKA ÉS „KRITIKA"

Szalai Sándor elvtárs, a budapesti Tudományegyetemen a szociológia tanára, a „Szocializmus" utolsó számában „Jegyzeteket" közöl Zsdánov filozófiai felszólalásához, Lukács György és Rudas László új könyveihez. E „jegyzetekből" kiderül, hogy Szalai elvtárs elégedetlen, felette elégedetlen a „leninista filozófusokkal". Elégedetlen ezek „megdöbbentő skolaszticizmusával", „böséges Lenin-citátumaival", azzal, hogy „sommásan leegyszerüsítik, szimplifikálják, primitivizálják a polgári ideológia új változatait", „sommásan elintézik" ezeket, „vulgarizálják" a leninizmust, abban az „illuzionizmusban" szenvednek, „mintha a polgári filozófia . . . képtelen volna új eszmék termelésére" stb. stb. Minthogy Szalai elvtárs ily *sommásan elintézi* a leninista filozófusokat, minthogy éles határvonalat húz e primitív szimplifikáló, vulgarizáló filozófusok és ömaga között, joggal vonható le a következtetés, hogy nevezett elvtárs *önmagát nem tekinti leninista filozófusnak.* Akkor felvetödik a kérdés: ha Szalai nem tekinti magát leninista filozófusnak (és mint meglátjuk, joggal, és mi sem tekintjük annak, mint meglátjuk, szintén teljes joggal), milyen filozófus akkor Szalai elvtárs? Ezt a kérdést itt csak felvetjük. Választ erre a kérdésre akkor kapunk, amikor Szalai filozófiai álláspontját jobban megismertük.

Közelebbről és figyelmesebben megnézve. Szalai elvtárs nemcsak a leninista filozófusokkal általában, „sommásan" elégedetlen, hanem Zsdánovval. Lukácscsal és Rudassal különö-

sen, de — bár ezt csak burkoltan, közvetve teszi — *magával Leninnel is.* Hiszen szerinte Lenin csak „az európai filozófiának egyik meglehetősen periférikus irányzata" ellen harcolt, „lényegében másodrendű és dilettantisztikus filozófusok elméletei ellen". Igaz, hogy Szalai mindjárt a következő szavaiban *megcáfolja önmagát,* kijelentve, hogy Lenin harca „végső fokon az idealizmus és dialektikátlanság *nagy és klasszikus* pozíciója ellen irányult". — Valószínüleg eszébe jutott, hogy Berkeley, Hume, Kant és Fichte vagyis az *egész szubjektív idealizmus irányzata* és a gnoszticizmus mégse nevezhetők „az európai filozófia periférikus irányzatának"!

Ha már Kantnál tartunk, maradjunk Kantnál. Szalai elvtárs nagyon elégedetlen azzal a móddal, ahogyan a leninista filozófusok ezt a filozófust értékelik. Ez érthető. Szalai elődei, a M. Adlerek, S. Marckok, A. Braunthalok és más nemleninista, azaz reformista filozófusok szintén nagyon elégedetlenek voltak Leninnel, hogy a marxizmust nem boronálta össze, mint ők, Kanttal, és ellenkezőleg, leleplezett és megbélyegzett minden kísérletet, amely Kantot a „marxizmus filozófiája" színében akarta feltüntetni. Hiszen ezek a „neomarxisták" (így nevezi Szalai elvtárs megtévesztően azokat, akik a marxizmust a polgári filozófia *új* — de valójában régesrégi „irányzatai" segélyével kiforgatták és meghamisították) *valamennyien Kant követői voltak,* jó adag fichteizmussal és machizmussal keverve. Szalai elvtárs maga is ezek nyomdokában halad. Ő sem lehet tehát megelégedve azzal a Leninnel, aki Kantot (Hume-mal és Berkeley-vel együtt) a „kisebb" filozófusok közé sorolta és azokkal a leninista filozófusokkal, akik semmiképpen sem akarják elismerni Kant korszakalkotó nagyságát, vagy hogy Marxnak valami köze is volna Kanthoz. Hogyan lehetne megelégedve, amikor az ő filozófiai álláspontja teljesen és tökéletesen ellentétes mindazzal, amit Marx, Engels, Lenin, Sztálin, Zsdánov és valamennyi leninista filozófus a magáénak vall, amikor az ő álláspontja a *szubjektív idealizmus kanti változata,* akárhogy beburkolja is ezt Szalai elvtárs mindenféle bókkal és hajlongással Lenin és a materializmus előtt!

Érthető, ha egy — alapjában — kanti álláspontot álló

filozófus számára „érdekes", hogy „Zsdánov is, Rudas is elöszeretettel tárgyalják olyan formában a filozófia egész történetét, mintha az csak az idealizmus és materializmus harcából alakult volna ki". Szerinte ez nem helyes, mert „kétféle irányharc" határozza meg a filozófia történetét. „*Egyfelől* az idealizmus és materializmus, *másfelől* a dialektikus és metafizikai gondolkodás harca." Világos, hogy Szalai elvtárs szívesen venné, ha leninista filozófusok *elmosnák, elvizenyősítenék* a filozófiai *irányok* kérdését, mert maga Kant is ezt tette és a kapitalizmus — tehát Szalai filozófiai álláspontja — nem egyéb, mint a filozófia két alapvető iránya, a materializmus és idealizmus közötti *ingadozás*. Nem, erre az ingadozásra a leninista filozófusok nem hajlandók, mert ez azt jelentené, hogy feladnák a következetes marxista-leninista álláspontot és az eklektikus, felemás álláspontra térnének át. A filozófia fejlődését sok körülmény határozta meg, köztük a dialektikus és metafizikus gondolkodásmód harca is. De amikor mi, leninista filozófusok az idealizmus és materializmus harcát *domborítjuk ki*, mint azt a döntő körülményt, amely a filozófiai fejlődést *alapjában, elsősorban* meghatározta, akkor ezt azért tesszük, mert *alapvető irányokat* és ezek harcát akarjuk feltárni, hogy ezt az *alapvető harcot* el ne homályosítsuk más, szintén fontos, de *ehhez képest* másodrendü kérdésekben. Ebben nemcsak hogy nem vétünk a marxista materialista módszer ellen, hanem teljesítjük annak *legelemibb* követelményét! Ez nem jelenti azt, hogy a dialektikus és metafizikus gondolkodás harcát el kell hanyagolni. Nem. De erre *visszavezetni* a filozófia történetét, vagy akár ezt a harcot *egyenrangúnak elismerni* a materializmus és idealizmus harcával, annyit jelent, mint *elterelni a figyelmet a filozófia alapkérdéséről és a két irány alapvető, kiengesztelhetetlen ellentétéről*. Mert a dialektikus és metafizikus gondolkodásmód különbsége *nem határolja el a filozófiai irányokat és táborokat*. Ellenkezőleg: voltak materialisták és idealisták, akik így vagy úgy gondolkodtak. Más szóval: itt nem *irányok harcáról van* szó, hanem harcról, amely az *irányokon belül* folyik le. A filozófia történetét ellenben két alapvető *irány*, a materializmus és idealizmus harca határozza meg.

Hová jutunk — kiált fel Szalai elvtárs — ha az idealizmus teljesítőképességét úgy lebecsüljük, mint Rudas, aki szerint „az idealista filozófia különböző korszakokban legtöbbször a materializmussal szemben tudatosan a nem-tudományos ellenhatást képviselte". Ezzel szemben az igazság Szalai szerint az, hogy „az idealizmus az emberi gondolkodás *szükségszerű* stádiumát jelzi és már csak ezért sem lehetett *minden korban* haladásellenes, tudományellenes". Rudas azt írja: „legtöbbször", Szalai ezt le- és kifordítja: „minden korban"! De „hová jutunk", ha mindent, ami a történelemben szükségszerű — haladásnak és tudománynak ismerünk el! Az imperializmus szükségszerű, de haladó-e? Szalai elvtárs beállítottsága az imperialista filozófusokkal (Dewey) szemben azt látszik mutatni: hajlik arra, hogy erre a kérdésre igennel válaszoljon!

De nézzük meg közelebbről azokat a filozófusokat, akikre Szalai hivatkozik, hogy az idealizmus tudományosságát igazolja. Platón, Descartes, Pascal, Leibniz!

Platón történelmi szerepéről még az idealista filozófiai történetírók sem merik állítani, hogy nem ellenhatás volt az antik materializmus ellen, mert ezt Platón maga *kifejezetten hangsúlyozza.* Demokritosz minden írását a tűzre akarta vettetni. Azt sem meri senki állítani, hogy valami nagy tudományos haladás lett volna a görög materialista természetfilozófiával szemben a természetet és az égitesteket isteníteni és a világ törvényszerűségét „isteni önkénnyel keresztültörni (Lange). Descartes-ot nem ajánlatos egyszerűen «idealista filozófusnak» minősíteni". Mert ez a filozófus a *skolasztika* ellen volt „ellenhatás", de annyira rettegett az inkvizíciótól, hogy évekig nem merte írásait kiadni és azokban, amelyeket kiadott, úgy elleplezte igazi nézeteit, hogy nagyon nehezen lehet ma megmondani, mi volt valójában az igazi álláspontja. De mégha idealista is lett volna: mi köze Descartes *idealizmusának* az analitikus geometriához? Ugyanannyi mint teszem Jeans és Eddington vagy Schrödinger és Heisenberg idealista nézeteinek a kvantumelmélethez. Avagy talán a *misztikus-vallásos* Pascal mozdította elö a tudományt, vagy pedig Pascal, a *matematikus?* Végül Leibniz. Amikor Locke megújította a materialista tételt: „Semmi sem lehet értelmünkben, ami előzőleg ne lett volna ér-

zékeinkben", Leibniz siettett hozzátenni: „kivéve magát az értelmet". Ez polémia volt a materializmus ellen, így kétségtelenül *nem tudományos polémia!* Leibniz azonban nemcsak idealista filozófus volt, hanem nagy tudós és gondolkodó is. Ki állítja az ellenkezőjét? Hegel is az volt, sőt még Mach is, akármilyen kis és reakciós filozófus volt, nem volt jelentéktelen mint fizikus! Nagyon gyakori jelenség, hogy filozófusok nagy tudósok és *ugyanakkor* reakciós és tudományellenes filozófusok. Mint tudósok előmozdítják a tudományt, mint idealista filozófusok hátráltatják. Ezen az ellentéten csak az csodálkozhatik, aki a modern társadalom ellentéteit nem képes megérteni.

Végül: Szalai elvtárs nagyon elégedetlen azzal, hogy az idealista irányzat „legújabb teljesítményeit", „új változatait" nem ismerjük el „sem teljesítménynek, sem újnak". „Gondoljunk Croce és Gentile szerepére vagy méginkább a nagyhatású angolszász hegeliánusok, Bosanquet, Mr. Taggart, Josiah Royce tevékenységére". Gondolunk rá. Gondolunk arra, hogy Gentile Mussolini minisztere volt. Nagy és új teljesítmény: gondolunk arra, hogy Bosanquet, Mc. Taggart stb. neveit ma már még Angliában is elfeledte mindenki és „nagy hatásuk" csak Szalai elvtársra van. Gondoljunk, folytatja Szalai elvtárs, arra, hogy az amerikai Dewey „a metafizikai mechanikus materializmus komoly és magasrendü tudományos igénnyel való megújítása. Dewey mint materialista! A metafizikus mechanikus materializmus mint „komoly és tudományos igény"! Igen, gondolunk arra, hogy Szalai elvtárs Dewey-nál „komoly- és tudományos igényü" „materialista elemeket fedez fel" és ... sajnálkozunk azon, hogy a „szocializmus"-ban ez minden megjegyzés nélkül napvilágot lát.

Vonjuk le a végkövetkeztetést:

Van kritika és „kritika". Zsdánov feltárta a lenini filozófusok hibáit. Tette ezt a leninista filozófia alapján állva és szellemében. Ezzel előmozdította az önkritikát, mert senki sem állíthatja vagy állítja, hogy a leninista filozófusok nem követnek el hibákat, sokszor nagy hibákat. Zsdánov kritikájának már meg is van az eredménye: az egész filozófiai front meg-

élénkülése a Szovjetunióban, új utak keresése, új feladatok megoldása.

Mit tárt fel ezzel szemben Szalai elvtárs „kritikája"? Két dolgot. Elöször azt, hogy nem áll a leninista filozófia alapján, hanem a mult és jelen idealista filozófia büvkörében mozog. Kanttól Dewey-ig. Másodszor azt, hogy milyen „kritikára" nincs szükség. Nincs szükség az olyan „kritikára", amely a leninista filozófusok tevékenységét nem a leninista filozófia alapján és szellemében kritizálja és így elméleti színvonalukat nem emeli, hanem süllyeszti. Ha az ö „kritikáját" vennék a leninista filozófusok tevékenységük zsinórmértékéül, letérnének a marxista-leninista filozófia útjáról.

(Szabad Nép. 1948 április 7.)

MI VÁLTOZOTT TAVALY ŐSZ ÓTA?

Válasz Szalai Sándor elvtársnak

Tavaly ősszel Zsdánov elvtárs, a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának titkára, alapvetően megbírálta az orosz filozófiai front helyzetét. Számunkra, magyar kommunisták számára, akik a filozófiai fronton dolgozunk, ez a bírálat felhívás volt arra, hogy önkritikát gyakoroljunk, megfelel-e tevékenységünk azoknak az elveknek, amelyeket Zsdánov felállított. Ahol nem felelt meg, ott javítani igyekeztünk s igyekszünk munkánkon.

Zsdánov fellépését Szalai elvtárs is felhasználta „kritikára": támadásra a leninista filozófusok ellen. Éles határvonalat húzott maga és a leninista filozófusok között, akikről úgy beszélt, mint vele szembenálló csoportról, akikhez ő, Szalai Sándor elvtárs nem tartozik. Sohasem írta „mi, leninista filozófusok", hanem azt, „a leninista filozófusok". Zsdánov elvtárs bírálatát arra használta fel továbbá, hogy magán Zsdánov elvtárson is bírálatot gyakoroljon, akinek „bizonyos tételeivel nem ért egyet".

Mindehhez Szalai elvtársnak tavaly ősszel megvolt a *formális joga*. Közben azonban megváltozott valami Magyarországon. Aki 1947 őszén büszke volt arra, hogy ő nem „leninista filozófus", az — ha a szociáldemokrata párt tagja és az akar maradni — ma természetesen azt szeretné, ha ezt a büszkeségét nem fejezte volna ki olyan nyiltan és leplezetlenül, mint ahogy azt Szalai elvtárs tette. Aki tavaly ősszel élesen támadta a leninista filozófusokat, az most szeretné, ha ez a

támadás vagy kevésbbé éles formában, vagy egyáltalán nem történt volna meg. De megtörtént, és ami megtörtént, azon nem lehet változtatni: a tények — tények. Szalai elvtárs most, márciusban és májusban, vagyis akkor, amikor cikke megjelent és amikor én a „Szabad Nép"-ben megbíráltam, nem azt teszi, hogy bevallja tévedését, hanem teljesen helytelen taktikát követ. Miben áll ez a taktika?

1. Saját hibái beismerése helyett másokat támad.

2. Azzal védekezik, hogy ő a cikket tavaly ősszel írta, de csak márciusban jelent meg.

3. Egyszerüen letagadja, hogy a leninista filozófusokat támadta, hanem csak a leninista filozófia „vulgarizátorait", akikhez, alig leplezetten, Lukács György és Rudas László magyar kommunista filozófusokat is odaszámítja — elrettentő például, amint hallgatólagosan odaállítja magát, a nem-vulgarizátort, követendő például.

Ami az első pontot illeti, arra nem térek ki részletesen, csak megállapítom: régi, de egyáltalában nem követésre méltó taktika önkritika helyett másokat támadni. Azzal, hogy mások hibáit feltárja — még ha igaza volna is, amit határozottan kétségbe vonok — Szalai elvtárs nem kisebbíti a maga hibáit. Ezt nálunk, kommunistáknál, az *önkritika hiányának* nevezik. Támadni annak van joga, aki önmagát már *alapvetően és kimerítően megbírálta*. Ismétlem: *alapvetően és kimerítően*. Így például, ha valaki tavaly ősszel a revizionizmus felé hajlott filozófiai álláspontjában, az ma, 1948 tavaszán, vonja le ebből nyiltan a következményeket és tisztítsa meg fejét és álláspontját a revizionista elemektől. Álljon fenntartás nélkül a marxista-leninista filozófia alapjára. Ez nemcsak az ő egyéni kötelessége, de *pártérdek*. Mert az egyesült munkáspárt filozófusai *csak marxista-leninista filozófusok lehetnek*. Ha azután már bebizonyította, hogy levetette régi tévedéseit és teljesen és fenntartás nélkül a marxizmus-leninizmus filozófiájának alapjára helyezkedett, akkor van joga a marxista-leninista filozófusokat megbírálni. Akkor ez a kritika barátságos, elvtársias kritika lesz, nem pedig egy ellenséges táborhoz tartozó filozófus kritikája. És ez két teljesen különböző dolog. Majd

ha Szalai elvtárs ezt a szükséges és elengedhetetlen önkritikát elvégezte, akkor komolyan veszem a támadásait. Addig nem.

Szalai elvtárs védekezésének második pontja eléggé humoros. Lám-lám: Szalai elvtárs cikket írt tavaly ősszel a „Szocializmus"-ba, de az csak az idén márciusban jelent meg. Megértem és mindenki megérti, hogy ez kényelmetlen Szalai elvtársnak. De mi köze van ennek a dolog lényegéhez? Ha az, amit Szalai elvtárs tavaly ősszel írt, megfelel az igazságnak és elméletileg helytálló, úgy igazán mindegy, megjelent-e a cikk akkor, amikor íródott, vagy néhány hónappal később. De ha nem mindegy, ha a változott helyzetnek köze van ahhoz, amit Szalai elvtárs tavaly ősszel írt, akkor ez csak azért lehet, mert az, amit tavaly ősszel írt, sem akkor, sem ma, májusban, nem helyes, elméletileg nem helytálló. Amit maga is beismer: „kiegészítésről" és egyébről beszél. Félreértésekről stb. Már bocsánat: azt, amit Szalai elvtárs tavaly ősszel írt, nem lehet félreérteni. Tavaly egy olyan ember álláspontjáról bírálta a leninista filozófusokat (köztük Zsdánovot is), aki maga nem áll a leninizmus filozófiája alapján. Ahelyett hogy ezt beismerné, ahelyett hogy beismerné, hogy ő tavaly ősszel nem tekintette magát leninista filozófusnak, hanem azt hitte. hogy lehet valaki marxista filozófus anélkül, hogy leninista filozófus volna — ehelyett a változott helyzetre utal. Hát helyzet ide, helyzet oda: helyes volt-e tavaly az a filozófia, amely nem akart leninista filozófia lenni, vagy nem? Ha helyes volt, akkor ma is helyes, annak ellenére, hogy a „helyzet megváltozott". Ha nem volt helyes — és nem volt helyes! — akkor ne a változott helyzetre hivatkozzék Szalai elvtárs, hanem arra, hogy helytelen álláspontón állt. És jelentse ki ezt nyiltan és határozottan. *Akkor* lesz valami súlya annak, hogy ő tavaly ősszel írta a cikkét, de csak az idén márciusban jelent meg. Így ez nagyon furcsa és ismétlem, eléggé humoros érv.

A harmadik érve Szalai elvtársnak az, hogy ő nem a leninista filozófusokat támadta, hanem „csak" a leninista filozófia „vulgarizátorait". Igaz-e ez? Ezt meg kell bővebben vizsgálnunk.

1. *Kit támadott Szalai elvtárs tavaly ősszel?*

Vegyük a kezünkbe Szalai elvtárs cikkét. Ott beszél, igaz, a leninista filozófia „vulgarizátorairól". De kik ezek a „vulgarizátorok" — azt Szalai elvtárs sehol sem mondja meg. Zsdánov jogos és éles kritikát gyakorolt a leninista filozófusok hibái és tévedései fölött. De sehol sem beszélt a lenini filozófia vulgarizálásáról. Szalai elvtárs azonnal megragadta az alkalmat, hogy Zsdánov kritikáját messzemenően túlhajtsa és a leninista filozófusok tévedéseit azonnal „vulgarizálássá" fújta fel.

De mégegyszer kérdem: kik ezek a vulgarizátorok? Szalai elvtárs a leninista filozófusok „jelentékeny részéről" beszél, azután pedig — merész fordulattal — egyszerűen „a" leninista filozófusokról — néhány „dícséretes" kivétellel (Szocializmus, 26. o.). A leninista filozófusok „tekintélyes része" tehát vulgarizál, Lenin-idézetekkel dobálódzik, „megdöbbentő skolaszticizmusban" szenved, egyszerűsít, szimplifikál, primitivizál. Gondoljuk meg: a leninista filozófusok *tekintélyes része!* Csak néhány dícséretes kivétel talál kegyelmet Szalai elvtárs ábrázata előtt! Eltekintve attól, hogy rögtön utána ez a „tekintélyes rész" átváltozik „a" leninista filozófusokká, kérdem én: így beszél-e egy ember, aki maga is leninista filozófusnak tartja magát, a leninista filozófusokról? Még akkor is, ha volna némi igazság abban, amit mond (amit megint egész határozottan tagadok!)? Nem: ez nem elvtársias kritika, nem az a kritika, amely saját harcostársai hibáit *kijavítani* akarja, hanem az ellenfél hangja, aki magát nem számítja a vulgarizátor leninista filozófusok közé (majd rögtön beszélünk arról, mennyiben vulgarizátor maga Szalai elvtárs és mennyiben nem az). „Megdöbbentő" skolaszticizmus — ez az ellenfél hangja, nem a baráté!

De menjünk tovább. Mivel „magyarázza" Szalai elvtárs a leninista filozófusok „tekintélyes részének" ezt a „megdöbbentő" skolaszticizmusát? Halljuk csak: „Kétségtelenül nehézzé teszi" — jelenti ki — „az utódok helyzetét az, hogy Lenin a maga alapvető fontosságú munkáját lényegében má-

sodrendü és dilettantisztikus polgári filozófusok elméletein végezte el". (Szoc. 27. o.)

Ne fordítsunk figyelmet arra, hogy Szalai itt Lenin „utódairól" (akik között ott van Sztálin és Zsdánov is) *általában* beszél, amivel bevallja, hogy nemcsak a vulgarizátorokat bírálja, hanem a leninista filozófusokat *általában*. Ettől, mondom, eltekintve, mit jelent Szalainak ez a kijelentése? Nem egyebet, mint azt, hogy Lenin maga az oka, hogy „utódai" kénytelenek „megdöbbentö" skolaszticizmusba esni, vulgarizálni, szimplifikálni, primitivizálni. Egész öszintén megmondom: megdöbbentö, hogyan mer beszélni Szalai elvtárs Leninröl. Így nem beszél Leninröl az, aki Lenin „utódjának", vagyis a leninista filozófia hívének tekinti magát. Így beszéltek Leninröl a revizionisták. A tömegek nyomása alatt nem merték nyiltan szidalmazni a munkásmozgalom e gigászi alakját, ezért a kákán is csomót kerestek, hogy mindenféle burkolt és leplezett mérges nyilakat röpítsenek feléje. Ugyanakkor hajbókoltak is Lenin elött. Áminthogy ezt a taktikát követték Marx-szal és Engels-szel szemben is. Kiforgatták tanaik egész lényegét és ezt Marx- és Engels-idézetek meghamisításával és agyafúrt csürésével-csavarásával érték el. Ezt a taktikát akarja követni Szalai elvtárs? 1948 májusában Magyarországon? Remélem nem!

Kit támadott tehát Szalai elvtárs cikkében? A vulgarizátorokat, mint ahogy ö ma, májusban szeretné feltüntetni? Vagy a leninista filozófusokat, Lenint, Zsdánovot és a leninista filozófusok „tekintélyes részét", mint ahogy az tényleg megtörtént — tavaly öszkor? Azt hiszem, a felelet nem lehet kétséges.

Ezekután Szalai elvtárs csodálkozik azon, hogy cikke fölött gyakorolt kritikám „éles" volt és „személyeskedö". Az utóbbi nem állja meg a helyét: bár még elméleti vitát sem lehet folytatni anélkül, hogy az ember az elméletek hordozójáról is ne ejtsen egy-két szót. De ami az elsöt illeti: amilyen az adjonisten volt tavaly összel, olyan rá a fogadj-isten idén májusban!

2. *Leninista filozófus-e Szalai elvtárs? Vulgarizátor-e Szalai elvtárs?*

A marxizmus-leninizmus filozófiája tudvalevőleg a *dialektikus materializmus.* Van-e köze, a legtávolabbi köze is a dialektikus materializmusnak a kanti filozófiához? A revizionisták — Max Adler, S. Marck, O. Braunthal stb. — azt állították, hogy van. Sőt, még tovább mentek: azt állították, hogy a marxizmus filozófiája nem is materializmus, hanem a kanti agnoszticizmus és szubjektív idealizmus.

Szalai elvtárs nem megy ily messzire. De nincs is nagyon távol ettől. Mert mit állít Szalai elvtárs?

„Vajjon véletlen-e — veti fel a kérdést (Szoc. 29. o.) — hogy Marx «Tőké»-je ezt az alcímet viseli: «A politikai ökonómia kritikája»? Persze Marx kritikája nem a *gondolkodás apriorisztikus elveit tárja fel* ... De hogy ez a modern, dialektikus és materialista eljárás a *kriticizmus alapgondolatának, a szerkezetfeltárásnak és határmegállapításnak* egészen új, magas fokra való felemelése — ezt nehéz volna kétségbevonni. *1859-ben Németországban le sem lehetett írni egy ilyen könyvcímet, mint «Zur Kritik der politischen Ökonomie», hogy ne társuljon hozzá a «Kritik» valamelyes, Kant kriticizmusával nyilván szembenálló, de mindenesetre ebben is (!) a kanti teljesítményhez történetileg kapcsolódó fogalma.*" (A kiemelés tőlem. *R. L.)*

Ha Szalai elvtárs ki is jelenti, hogy ezt nehéz volna kétségbevonni, határozottan kétségbevonom, hogy ebben akár szemernyi marxizmus is van. Ha Szalai elvtárs szerint nem véletlen az, hogy Kant főmüveinek és Marx főmüvének a címe egyaránt a „Kritik" szót tartalmazza, kijelentem, hogy csak az láthat ebben kapcsolatot Marx „Tőké"-je és a kriticizmus „alapgondolata" vagy a „kanti teljesítmény" vagy a kanti filozófia bármely más vonása között, aki maga Kant híve, sőt több rabja.

Arra a teljesen külső, felszínes hasonlatosságra, hogy Kant főmüvei és Marx „Tőkéje" egyaránt tartalmazzák a „Kritik" szót címeikben, Szalai azt az elméletet építi fel, hogy Marx ezzel a „kanti teljesítményhez" akart „történelmileg kapcso-

lódni"! Ez persze, tekintve, hogy Szalai elvtárs tollából került ki, nem pedig valamilyen „leninista vulgarizátor" véleménye, nem vulgarizálás, hanem mély analízis, nem egyszerűsítés, szimplifikálás és megdöbbentő skolaszticizmus, hanem mély „történelmi" belátás! Azt hiszi Szalai elvtárs, hogy valaki is komolyan veszi az ilyen „mély analízist"? Hát nem ismeretes ez az eljárás a már említett revizionisták írásaiból? Hát nem ilyen és hasonló „érvekkel" igyekeztek arcuk verejtékében bebizonyítani, hogy Marx és Kant között „kapcsolat" áll fenn? Szalai elvtárs itt tényleg „utód", de kinek az utóda? Nem Marxé és Leniné, hanem a *revizionista epigonoké.* Megint goromba vagyok, Szalai elvtárs, nemde? Mi, kommunisták, megszoktuk nevén nevezni a gyermeket!

Szerencsére Marx és Kant viszonyát nem az dönti el, hogy hogyan tükröződött vagy milyen eszmetársulásokat idézett elő a „Kritik" szó 1859-ben a kantiánusok fejében, sem az, hogyan tükröződik és milyen eszmetársulásokat idéz elő ez a szó ma, 1948-ban a mai új kantiánusok, köztük a revizionisták vagy Szalai elvtárs fejében, hanem hogy mit mond erről maga Marx. S mit mond erről Marx? Miért adta a „Töke" alcíméül azt, hogy „Kritik der politischen Ökonomie"? Marx a következő magyarázatát adja annak, hogy miért volt a „Töke" egyúttal a „polgári" gazdaságtan „kritikája":

„A német társadalom sajátságos történelmi fejlődése — mondja — tehát itt a «polgári» gazdaságtan minden eredeti továbbfejlesztését kizárta, de nem — bírálatát. Amennyiben az ilyen bírálat egyáltalán osztályt képvisel, csak azt az osztályt képviselheti, amelynek történelmi hivatása a tőkés termelőmód átalakítása és végül az osztályok megszüntetése — a proletariátust". *(Marx:* A töke. Utószó a második kiadáshoz, Szikra 1949. 18. old.)

Mi köze *ennek* Kanthoz? Ennek köze van a polgári gazdaságtan csődjéhez, köze van a proletariátus történelmi hivatásához, a tőkés termelőmód forradalmi átalakításához és az osztályok megszüntetéséhez, mindenhez a világon köze lehet ennek, csak éppen Kanthoz és a kanti „Kritik" fogalmához nem. Az ilyesmit csak az állíthatja, akinek a fejében — ismétlem — a „Kritik" szó elválaszthatalanul összeforrt a kanti filo-

zófia „alapgondolatával", másszóval, aki a kanti filozófia menthetetlen rabja.

És ez az eset tényleg fennáll Szalai elvtársnál. Mert ö — mint a fenti idézetből kiviláglik — komolyan azt hiszi, hogy Kant „feltárta a gondolkodás apriorisztikus elveit", hogy Kant „feltárta az emberi gondolkodás szerkezetét" és „megállapította határait". Lehet-e valakit, aki komolyan hisz a kanti filozófia ez „alapgondolataiban", másnak nevezni mint újkantiánus filozófusnak? De mi köze van az újkantiánus filozofiának a marxizmus-leninizmus filozófiájához? Mint látjuk, Szalai elvtárs nemcsak azért nem leninista filozófus, mert ö maga tavaly ősszel még nem tekintette magát annak, hanem azért sem, mert az idén májusban sem felel meg filozófiai álláspontja a marxista-leninista filozófia „alapgondolatának".

Mi ez az alapgondolat? Nemcsak a külső világ objektív létezése, hanem a világ megismerhetősége is. Hogyan egyezik össze ez azzal, hogy Kant „megállapította az emberi gondolkodás határait"? A marxista-leninista filozófia másik alapgondolata az, hogy fogalmaink visszatükrözik a reális világot. Hogyan egyezik meg ez Kant alapgondolatával, hogy fogalmaink apriori eredetüek és nem tükröznek vissza semmit, hanem maguk visznek törvényszerüséget a világba? A marxizmus-leninizmus filozófiájának harmadik alapgondolata, hogy az értelem a magasan szervezett anyag, az agy terméke. Hogyan egyeztethető ez össze Kant harmadik alapgondolatával, a „szerkezetmegállapítással"? Nem, Szalai elvtárs, minden következetlensége (és „óvatossága") mellett, amellyel Ön kifejezi és „biztosítani" óhajtja magát, kilóg a lóláb: Ön nem leninista filozófus, hanem Kantnak elég következetlen híve, aki össze akarja egyeztetni az összeegyeztethetetlent: Marxot Kanttal.

Miben áll Szalai elvtárs következetlensége, ugyanakkor „óvatossága" és „önbiztosítása"? Egyrészt megállapítja, hogy Marx élesen szembenáll Kanttal, másrészt viszont azt állítja, hogy Marx Kanthoz kapcsolódik. Két teljesen összeegyeztethetetlen állítás. Ugyan miben kapcsolódik Marx Kanthoz? Filozófiájában nem, mert Marx materialista, Kant agnosztikus. Történelmileg — mondja Szalai elvtárs. Persze Marx Kant

után élt, ez kétségtelen. De miben *kapcsolódik* Marx Kanthoz? Abban, hogy a „Kritik" szót Kant *után* használja! Mély történelmi analízis, mondhatom. Nem vulgarizálás és leegyszerűsítés, hanem mély „történelmi" belátás!

De ne legyünk igazságtalanok Szalai elvtárssal szemben. Még két érvet hoz fel. Az egyik az, hogy Marx „ebben is" kapcsolódik a kanti „teljesítményhez". És *még miben,* Szalai elvtárs? Nevezett elvtárs adós marad a felelettel. Jó lesz, ha feltárja végre, hogy miben kacsolódik *„még"* Marx a „kanti teljesítményhez". Akkor majd meglátjuk, hogy milyen leninista filozófus Szalai elvtárs.

A másik érv Engels ismert kijelentése, hogy mi szocialisták büszkék vagyunk arra, hogy Kanttól, Fichtétől és Hegeltől is származunk. Ennek a kijelentésnek az alapján még ellentétet is szerkeszt meg Engels és Lenin között és szükségesnek — szerencsére lehetségesnek is — tartja a két álláspont „összeegyeztetését". Semmi összeegyeztetni való itt nincs. Hallatlanul megdöbbentő tiszteletlenség Leninnel szemben még csak feltételezni is, hogy közte és Engels között a különbségnek még csak az árnyéka is fennáll. Talán Lenin nem ismerte Engels kijelentését? Vagy nem fogadta el? Ez megint csak a revizionisták taktikájának megismétlése, akik verejtékezve igyekeztek mindenféle ellentétet felfedzni Marx és Engels, Marx, Engels és Lenin között, de ami csak azt mutatta, hogy sem Marxról, sem Engelsről, sem Leninről fogalmuk sem volt.

Az engelsi idézet természetesen a legkevésbbé sem jelenti azt, amit Szalai kiolvas belőle, hogy Marxnak valami köze is lett volna a kanti filozófiához, mert akkor azt is ki lehetne olvasni belőle, hogy a marxi filozófia „kapcsolódik" a fichtei szubjektív idealizmushoz. Nem csodálkoznék azon, ha Szalai elvtársnak ez volna a véleménye. Engelsnek azonban más volt a véleménye Kantról és Fichtéről. Avagy talán kitérjek itt arra az éles kritikára, amelyet Engels lépten-nyomon gyakorolt az „újkantiánus agnosztikusokon"? A marxi filozófia igenis kapcsolódik Hegelhez (nem kell itt bővebben kifejtenem, hogy milyen értelemben). Hegel pedig folytatása és betetőzése, bár ugyanakkor *teljes tagadása* mind Kant agnoszticizmusának, mind Fichte szubjektív idealizmusának. Ilyeténképpen a német

klasszikus filozófia bizonyos *egységet* (bár ellentétes egységet) alkot. Ezért nem szorítkozik Engels Hegelre, hanem megemlíti Kantot és Fichtét is. Ez az egész. Csak Szalai elvtárs olvassa ki belőle, hogy Marxnak köze van (értve Marx filozófiáját és politikai gazdaságtanát) Kanthoz.

Köze van azonban Kanthoz Szalai elvtársnak. Ő valóban kapcsolódik, mint láttuk, Kant „alapgondolatához" és „teljesítményéhez". Ajánlom, vizsgálja meg mégegyszer tüzetesen, mennyiben fér ez össze azzal, ami tavaly óta az idén márciusig a magyar munkásmozgalomban lefolyt.

Ezzel be is fejeztem azt, amit Szalai elvtársnak válaszul mondani óhajtottam. Majd ha az itt feltett kérdésekre *kielégítő* választ ad, akkor lehet majd arról is vitatkozni, tarthatja-e valaki, aki leninista filozófus akar lenni, a fasiszta Gentile-t és De Gasperi hívét, Croce-t a „polgári tudomány legújabb teljesítményének", az imperialista Dewey-t materialistának, ezt a materializmust „nagy és új teljesítmény"-nek és így tovább. Akkor majd talán az angol újhegeliánusok szerepéről is lehet beszélni, akikről, ha egyebet nem tudnék, tudom azt, hogy Engels már a mult század nyolcvanas éveiben eléggé megvetően beszél róluk. Minden egyéb kérdésben is vitatkozhatunk majd, amelyekben teljesen fenntartom mindazt, amit a „Szabad Nép"-ben és másutt írtam. De remélem, hogy ha Szalai elvtárs tényleg megszabadul revizionista maradványaitól, kantianizmusától, és őszinte és alapvető önkritikát gyakorol, nem pedig fölényeskedik, amire a legkisebb oka és joga sincs, meggyőződhetik majd arról, hogy a legtöbb vitakérdés egyszerűen tárgytalanná lesz, nem azért, mintha Szalainak bármely kérdésben a legcsekélyebb mértékben is igaza volna, hanem ellenkezőleg azért, mert mindaz, amit ezekben a kérdésekben Szalai állított és állít, egyszerűen *ellenkezik a marxizmus-leninizmus legelemibb fogalmaival és tételeivel.*

(Anyag- és Adatszolgáltatás, 1948 május 10.)

AZ „ÚJ EMBER“ ÉS A MIKROSZKÓP

Az *Új Ember* harcot folytat a materializmus ellen. Az utóbbi időben egész drága oldalakat szentel ennek a harcnak. Egész oldalakon igyekszik bizonyítani, hogy a modern tudomány „mindenben“ nem a materializmust, hanem az *Új Ember* által képviselt álláspontot igazolja.

Mi sem áll tőlünk távolabb, mint rossz néven venni az *Új Ember*-től, hogy nem híve a materializmusnak. Ehhez nemcsak joga van, de kétségtelen kötelessége is — a maga álláspontjáról — felvenni a harcot a „hitetlen tudomány“ ellen. De amikor az *Új Ember* a tudomány elleni harc helyett a tudománnyal „igazolni“ óhajtja a „biblia szavahihetőségét“ — veszélyes útra lép. Arra az útra, amelyen már bizonyos egyházatyák vereséget szenvedtek, mert, ahelyett hogy használtak volna annak az álláspontnak, amelyet az ész és a tudomány segélyével „igazolni“ igyekeztek, kárt okoztak neki. Ezért abba is hagyták ezt a sikertelen kísérletet és visszatértek arra az útra, amely ugyan vereségük bevallása, de veszélytelenebb volt, a *credo quia absurdum* (hiszem, mert képtelenség) álláspontjára. Az *Új Ember* is csak kárt okoz eljárásával. Nem ugyan a materializmusnak, mint ahogy ő hiszi, mert a materializmus két és félezer esztendeje él és virul és sohasem érezte magát jobban mint napjainkban, hanem *saját magának*. Mert, mert... anélkül hogy észrevenné, az *Új Ember* nagy buzgalmában egyszerre csak *maga is — materialista húrokat kezd pengetni*, materialista nyelven kezd beszélni. És ez komoly hiba egy

olyan hadjáratban, amelynek célja a materializmus cáfolata.

Íme néhány példa.

Azt olvassuk az *Új Ember* március 31-i számában, hogy „a mai tudomány igazolja Mózes világteremtésleírását". Kíváncsiak lévén, elolvastuk, hogyan és miképp történik ez. S így megtudtuk, hogy Giuseppe *Armolini,* a római (talán vatikáni?) csillagvizsgálóintézet igazgatója „nemrégiben" kijelentette, hogy „Mózes előadása tökéletesen (!) egyezik a modern asztronómia eredményeivel, mert a teremtés nem hat 24 órás nap folyamán történt, hanem ugyanannyi geológiai korszak lefolyása alatt".

Nincs szerencsénk még hírből sem ismerni *Armolini* urat. Azt sem tudjuk, hogy a mózesi teremtésleírás e híve bele van-e keverve a Vatikán legutóbbi „idealista" bankpanamájába, vagy sem. De azt biztosan tudjuk, hogy az, amit állítólag „nemrégiben" kijelentett, távolról sem „nemrégi" keletű. A 19. század második felében *protestáns-liberális* német lelkipásztorok magyarázták így a biblia hat napról szóló elbeszélését. A katolikus egyház ezt az álláspontot mindig *visszautasította.* És meg kell mondani, hogy ez az okosabb eljárás. Mert hová vezet ez a „magyarázat"?

Mit teremtettek hat *geológiai* korszak alatt? A Földet, vagy az egész mindenséget? A *geológiai* korszakok csak a Föld teremtésére vonatkoznak, de semmit sem árulnak el a többi égitestek keletkezéséről. És ha számunkra ez a hat geológiai korszak igen hosszú időnek látszik is (legalább két és félezer millió esztendő!), mi ez ahhoz az időhöz képest, amelyet egy csillag kialakulása megkövetel? Eddington szerint (az *Új Ember* kedvence) egy csillag *egyetlen* „életfázisához" *legalább húszbillió* (milliószor millió) esztendő volt szükséges. És hány „életfázist" fut meg egy csillag, amíg a ködfoltból nappá alakul! És hány billió (valóban végtelen számú!) ilyen csillagról van szó! Mit nyer vele hát az *Új Ember,* ha a teremtés hat napját hat *geológiai* korszaknak fogja fel? Semmit. Még *egy* csillag keletkezését sem tudja vele megmagyarázni, hát még a *millió és millió, billió és billió* nap keletkezését, amelyek élettartamához képest a hat geológiai korszak még csak

egy pillanat sem! Így igazolja a modern csillagászattan az *Új Embert!*

De menjünk tovább:

„Kezdetben — mondja az *Új Ember* — a világűrt gázszerű, hideg, ritka anyag töltötte be."

Kezdetben? Mikor volt ez a „kezdet"? A fentiek után, mint láttuk, ez nem volt geológiai korszak, de emberi ésszel fel sem fogható idő előtt volt. Jobban mondva: ily „kezdet" sohasem volt. Mert a világ öröktől fogva, folyton a kialakulás folyamatában van. És ezért ez a „kezdet" — a mai napig is éppúgy kezdet, mint vég. Mert ha számtalan csillag már kialakult, éppoly számtalan még ma is *az alakulás folyamatában van,* vagy még annak is a legeslegelején! A hat geológiai korszak már régen mögöttünk van, de a „teremtés" még mindíg folyik! Nem olvastunk erről semmit a mózesi teremtéstörténetben! De térjünk rá Földünkre!

„A geológiai rétegek feltárása bizonyítja — mondja az *Új Ember* — hogy az élőlények is a mózesi sorrendben jöttek a világra."

Álljunk meg egy pillanatra. Hagyjuk egyelőre figyelmen kívül, hogyan jöttek az élőlények a világra. Inkább az érdekel bennünket, *hogyan kerültek maradványaik a geológiai rétegekbe?* A tudomány azt tanítja, hogy ezek a ma élő növények és állatok *kihalt, elődeinek a maradványai.* De tudtunkkal a mózesi teremtéstörténet nem áll a darwinizmus vagyis az élőlények fejlődése alapján, mint az *Új Ember,* amely szerint az élőlények „a világra jöttek". Ez nagyon hasonlít a materialisták nyelvéhez!

Végül az *Új Ember* a „teremtés" leírását a következő szavakkal fejezi be: „a teremtés betetőzéseként *jelenik meg* az ember". Megjelenik? Hát az ember „megjelenik", nem „teremtették"? Talán bizony mint a növény- és állatvilág fejlődésének az eredménye? Ez az *objektív nyelv,* amelyet az *Új Ember* megüt, nagyon kevéssé egyezik a „mózesi teremtésleírás" nyelvével és nagyon ... materialista színezetű.

Ugyanebben a számban még egy cikk látott napvilágot a materializmus ellen „Csak azt hiszem el, amit látok" címmel. Ez gúny akar lenni a materialisták ellen. Igaz, hogy ez soha-

sem volt egyetlen materialista álláspontja sem. Már az antik materialisták, amögött, amit érzékszerveink *közvetlenül* elénk tárnak, keresték azt, ami a jelenségek *rejtett oka*. Így született meg pl. Demokritosz „*atomelmélete*", amely még máig is a természettudomány alapja. De nem lehet kívánni, hogy az *Új Ember* az *igazi* materializmus ellen harcoljon. Ez nem oly könnyű. Könnyebb egy, az *Új Ember* szájaízére átalakított álmaterializmus ellen hadakozni, mert akkor azt lehet cáfolni, amit a materialisták sohasem állítottak!

De mi történik? Az *Új Ember*, aki a materializmuson gúnyolódik, egyszerre maga lesz hitetlen Tamássá és csak azt hiszi el, amit lát! Mert leírja, hogy „mit lát a mikroszkóp", hogy hogyan sikerült az anyag legkisebb részecskéit elmés módon „közvetve láthatóvá tenni" és így tovább. Leírja az asztrofizika (a csillagok szerkezetével foglalkozó tudomány) eredményeit, már pedig tudvalevő, hogy ez a tudomány azoknak a színképeknek az elemzésével foglalkozik, amelyeket a csillagokról hozzánk érkező fénysugarak révén nyerünk. Vagyis éppen azzal, amit *látunk*. Ha a csillagokról nem érkeznének hozzánk fénysugarak, vagyis, ha nem *látnók* őket, az Új Ember cikkírója aligha volna abban a helyzetben, hogy beszéljen róluk.

Meg kell mondanunk, csendes megelégedéssel olvastuk az *Új Ember* cikkeit a „hitetlen tudományokról" és a materializmusról. Ha *így igazolja* a tudomány és a mikroszkóp az *Új Ember* álláspontját, akkor ez kétségbeesetten hasonlít annak *cáfolatához*. És ha így *cáfolja* meg a materializmust, akkor ez megint kétségbeesetten hasonlít a materializmus *igazolásához!*

(Szabad Nép, 1948 április 11.)

SZOVJET DEMOKRÁCIA

HOGYAN GYŐZÖTT OROSZORSZÁGBAN A SZOCIALISTA FORRADALOM?

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 29-ik évfordulóján nemcsak a Szovjetunió kétszázmilliós népe, nemcsak a nemzetközi munkásosztály, s vele a magyar munkásosztály, nemcsak minden nép, köztük a magyar nép, hanem az egész haladó emberiség, sőt bátran lehet mondani, minden tisztességes ember, akinek némiképpen is szívén fekszik az emberiség ügye, örömünnepet ül. Mindenki érzi és tudja, hogy ezzel a forradalommal új fejezet nyílt meg nemcsak Oroszország, de az egész emberiség történetében. Mindenki látja, hogy ez az első forradalom a világtörténelemben, amely megtartotta azt, amit ígért, amely a győzelem után nem fosztotta meg a népet győzelme gyümölcseitől, hanem haladéktalanul hozzáfogott történelmi feladata teljesítéséhez: *a kizsákmányoláson alapuló osztálytársadalom megszüntetéséhez és az új szocialista társadalom felépítéséhez.* S huszonkilenc esztendő alatt óriási utat tett meg. Lerakta a szocializmus alapjait és már az épületet magát is magasra kezdte emelni, amikor a fasiszta hordák alattomos orvtámadása megakasztotta a nagy építőmunkát s arra kényszerítette a hatalmas szocialista birodalmat, hogy minden erejét a haza védelmére összpontosítsa. Hogyan sikerült Oroszország dolgozó népének ezt a *világtörténelmi jelentőségű győzelmet kivívnia?* Ezt a kérdést sokan teszik fel maguknak, erre a kérdésre csak az októberi forradalom történetének tanulmányozása adhat feleletet.

Már a 19. század végén kétségtelen volt, hogy Európa, a

párizsi kommün leverését (1871) követő hosszabb reakciós tespedés után, *újra forradalmi korszakba lépett.* S az is nyilvánvaló volt, hogy *a forradalmi súlypont Oroszországba tevődött át.* Itt volt a legnagyobb a feszültség.

A kapitalista fejlődés útjára lépett Oroszországra ránehezedett a barbár, feudális cárizmus, a földbidtokosoknak az uralma, amely munkást és parasztot, valamint a hatalmas birodalom minden népét irtózatos rabságban tartotta. Ugyanakkor az ipar legnagyobb és legfontosabb része idegen, francia, angol, belga stb. tőkések kezén volt, úgyhogy az orosz munkást nemcsak a cár, nemcsak a saját tőkése, de még az idegen tőkés kizsákmányolása is nyomta.

A vihar 1905-ben ki is tört, s már akkor elsöpörte volna a cárizmus korhadt épületét, ha két körülmény ideiglenesen meg nem menti: a nemzetközi tőke támogatása, amely óriási kölcsönökkel sietett a cárizmus, az európai reakció legfőbb támasza támogatására s az a még fontosabb körülmény, hogy *a parasztság később lépett a küzdőporondra mint a munkásság és a cárizmusnak sikerült a két osztályt külön-külön legyűrnie.*

De az első forradalom csak elodázta a cárizmus bukását. S a forradalom a vereség ellenére sem volt hiábavaló: *főpróba* volt, s a főpróba tanulságait 1917-ben vonta le az orosz nép, munkásság és parasztság.

Az első világháborúban, melyben Oroszország az antant oldalán vett részt, a cárizmus egész korhadtsága kitünt. Vereség a frontokon, éhség és gazdasági romlás odahaza, jártak a háború nyomában. A hosszú háború, az éhség és nyomor kirobbantotta az 1917 *februári* forradalmat. A cárizmus összeomlott, mint a kártyavár. A hatalom a fegyveres nép kezébe került, amely — mint már 1905-ben — *szovjetekben tömörült,* azokban a harci szervezetekben, melyeket az orosz nép maga teremtett magának.

De a nép hatalma nem az egyetlen hatalom volt. A tapasztalatlan és politikában járatlan nép ugyanakkor türte, hogy a burzsoázia képviselöiből kormány alakuljon, amely el volt tökélve arra, hogy folytatja a cárizmus politikáját: folytatja a háborút az antant oldalán, meghiúsítja a nagybirtok kisajátí-

tását, visszaállítja a cárizmust „alkotmányos" formában. *Kettős hatalom* alakult így ki. Nyilvánvaló volt, hogy ez a helyzet tartósan így nem maradhat, hogy vagy az egyik vagy a másik hatalomnak előbb-utóbb hátrálnia kell a másik elől.

Ez volt a helyzet, mikor Lenin 1917 áprilisában hazatért az emigrációból, ahol az első orosz forradalom óta tartózkodott. Lenin már a háború folyamán egész sor tudományos müben elemezte az imperializmus korában bekövetkezett új korszak jelentőségét a proletárosztályharc szempontjából. „Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka" c. könyvében kimutatta, hogy bekövetkezett a proletárforradalmak korszaka, „Az állam és forradalom" c. müben pedig azt az *újtípusú államot* is vázolta, amelynek a régi polgári állam helyére kell lépnie. Most mégsem hívta fel a népet azonnal a szocialista forradalomra, sem az „ideiglenes kormány" megdöntésére. Lenin nagyon jól látta, hogy a nép még naivul bízik akkori vezetőiben — a mensevik és szociálforradalmár kispolgári pártokban — és türi, hogy ezek forradalmi frázisok leple alatt a burzsoá kormány szekerét tolják. Ezért Lenin mindenekelőtt a néptömegek türelmes felvilágosítását tette a bolsevik párt feladatává, a *nép többségének megnyerését a nép saját tapasztalata alapján.* A felvilágosító jelszó, melyet Lenin kiadott, így hangzott: „Minden hatalmat a szovjeteknek!"

Minden forradalomnak megvan a maga törvényszerüsége. Az adott helyzetben elkerülhetetlen volt a burzsoáziának az a törekvése, hogy a forradalomnak véget vessen, a szovjeteket felszámolja, a hatalmat kizárólag a maga kezébe vegye, hogy a háborút folytathassa, a földbirtok felosztását elkerülje, a monarchiát visszaállítsa. A nép is hamar rájött, rá kellett jönnie, hogy a reakciós polgári kormánytól sem békét, sem földet, sem kenyeret nem kaphat. A feszültség a nép és a kormány között nőtt. Júniusban Petrográd lakossága már hatalmas tüntetésben tiltakozott a háború folytatása ellen, ezt a tüntetést fel is használta a kormány arra, hogy a bolsevikok tanácsa ellenére felvonuló fegyvertelen tömeget fegyveres erővel szétverje. Megkezdődött a forradalmi népmozgalom erőszakos elnyomása, a bolsevikok üldözése. Lenin ellen elfogató parancsot adtak ki. *A kettős hatalom megszünt, a hatalom ki-*

zárólagosan a burzsoá kormány kezébe ment át. A szovjetek kispolgári vezetőségükkel a burzsoá hatalom függefalevelévé változtak át. Ezért Lenin visszavonja a „Minden hatalmat a szovjeteknek!" jelszót és a fegyveres felkelésre veszi az irányt.

Lenin bölcs taktikája ekkor már meghozta gyümölcsét. A bolsevik párt az októberi forradalom előestéjén két és félszázezer tagot számlált, de ezt a pártot követte már akkor a nagy Oroszország sokmilliós dolgozó lakosságának többsége. Nemcsupán Pétervár, Moszkva és az ország legnagyobb városainak lakossága tartott a bolsevikokkal, hanem — nem úgy mint 1905-ben — az óriási birodalom minden falvában a parasztság is készült a bolsevikok oldalán a döntő rohamra. *Így néhány hónap alatt szilárddá kovácsolódott a munkásság és parasztság között az a szoros szövetség, amely egyedül biztosította a győzelmet.*

Ilyen körülmények között hiába volt az ideiglenes kormány kezében a fegyveres hatalom, hiába támogatták az idegen imperialista hatalmak, a milliós tömegek forradalmi elszántságán megtört az ellenforradalom minden erőlködése. Kornyilov cári tábornok hiába próbálta a hadsereget mozgósítani a forradalom ellen, a bolsevikok köré tömörült nép erején meghiúsult a kísérlet.

Lenin gondosan tanulmányozta a fegyveres felkelés minden részletét és a forradalom győzelmének megszervezését. Nem elégedett meg a kérdés elméleti részének tanulmányozásával, a gyakorlati megszervezést sem hanyagolta el. Megalakították a felkelés vezérkarát és élére a legalkalmasabb férfit, Sztálint állították.

A marxista sztratégiának egyik leggyönyörűbb fejezete az az elemzés, melyet Lenin és Sztálin ezidőben a felkelés szükségességéről és időpontjáról adtak. Ezt az időpontot *matematikai pontossággal* számították ki. Lenin és Sztálin nemcsak azt mutatták ki ezekben a napokban, hogy az ország lakosságának túlnyomó többsége a szocialista forradalom mellett, a bolsevikok oldalán áll, hanem pontosan kiszámították azt a napot is, amelyen a felkelésnek meg kell történnie, hogy sikerrel járjon. Ez a nap október 24-e (nov. 7-e) volt. Ezen a napon korán reg-

gel a katonaiskolások elpusztították a „Právda" nyomdájat; Sztálin jelt adott a felkelésre. E nap estéjén a felfegyverzett munkások és katonák elfoglalták a legfontosabb támaszpontokat: a távíróközpontot, a Néva valamennyi hídját; másnap a vasútállomásokat, az Állami Bank épületét, a telefonközpontot — a felkelés győzött. És győzött nemcsak Petrográdon (Leningrádon), győzött egész Oroszországban; három-négy nap alatt a Jeges-tengertől a Csendes-óceánig, a Távol-Kelettől a Krimig mindenütt győzött a forradalom. Munkások és parasztok egységes arcvonalban tömörültek, a nagy orosz birodalom minden kis és nagy népe együtt küzdött *a szocialista forradalomért.* És ez ellen az erő ellen sem az ideiglenes kormány és bankárai, sem az idegen hatalmak erőlködése nem érhetett el eredményt. A diadalút, melyet a forradalom és az új szovjethatalom megtett, mutatta, mily helyesen értékelték Lenin és Sztálin a forradalom előestéjén a helyzetet, amikor kimutatták, hogy a nép milliói a szocialista forradalom mellé fognak állni. Oda is álltak és a néperő vihara könnyedén söpört el az útból minden ellenállást. És a nép nem csalódott a Pártban, amely harcba hívta és a Párt vezéreiben, Leninben és Sztálinban, akik a nép harcát irányították és megszervezték. Az új szocialista állam, a Szovjetköztársaság megtartotta, amit ígért. Visszaverte az idegen hatalmak beavatkozását, egymásután verte le az ellene törő ellenforradalmár hadseregeket és hozzáfogott a szocializmus építéséhez. És egy évtizednél alig hosszabb idő alatt, két sztálini ötéves tervben lerakta a szocialista társadalom alapjait, az elmaradt cári Oroszországból elsőrangú ipari, mezőgazdasági és katonai nagyhatalmat varázsolt.

És amikor fasiszta hordák hatalmas hadseregekkel törtek a szocialista hazára, a nép mint egy ember kelt a haza védelmére és diadalt diadalra aratott. Az első szocialista állam megállta helyét, kiállta a próbát, mind békés alkotás terén, mind a történelem eddig legnagyobb háborújának tüzében. Az egész haladó emberiség szeretete kíséri ezt az államot további munkájában. A nemzetközi munkásosztály pedig méltán látja benne végső győzelmének biztos zálogát.

(Szabad Nép, 1946 november 7.)

A NAGY OKTÓBERI SZOCIALISTA FORRADALOM VILÁGTÖRTÉNELMI JELENTŐSÉGE

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom világtörténelmi jelentősége semmiféle más forradalom jelentőségéhez sem hasonlítható.

Rendszerint a 18. század végén lejátszódott francia forradalmat szokták a „nagy" jelzővel illetni és ez a forradalom nemcsak a történelmi tankönyvekbe, de a köztudatba is úgy ment bele, mint a nagy francia forradalom. S valóban: ez a forradalom nagy is volt, de csak a maga nemében. A neme pedig nem volt egyéb, mint polgári forradalom. Azok között a polgári forradalmak között, amelyek a 17. és 18. században a feudális társadalmat megrázkódtatták és amelyek — Marx szavai szerint — úgy hatottak akkor, mint a derült égből jövő villámcsapás, kétségtelenül a francia forradalom volt a legkövetkezetesebb, ez szántott a legmélyebben, ez volt az a forradalom, amely mind lefolyásában, mind (főleg) következményeivel a legjobban megrázkódtatta a feudális társadalmat és előkészítette a polgári termelő- és társadalmi rend győzelmét nemcsak magában Franciaországban, de az egész kontinentális Európában. Még a feudális társadalmi rend akkor legerősebb, legszilárdabb bástyája, a polgári fejlődéstől legkevésbbé érintett cári Oroszország sem tudta magát hatása alól kivonni, amint azt a dekabristák felkelése bizonyítja.

Ez a forradalom a polgári forradalom valamennyi feladatát tényleg végrehajtotta. Nemcsak megszüntette a jobbágyságot, de földet is adott a parasztnak, nemcsak eltörölte a nemesi előjogokat és a királyságot, de fizikailag kiirtotta magát a

francia nemességet, királyával együtt; nemcsak megteremtette a polgári szabadságot, a polgári demokráciát és parlamentarizmust, de ezt a demokráciát és parlamentarizmust forradalmi szellemmel töltötte is meg és a forradalom érdekében alkalmazta is, mint éles fegyvert a feudalizmus ellen vívott harcában. Minden forradalmi testület mintaképe lehet a francia forradalom *Konventje*. Minden harcos demokrácia követendő példája lehet a francia forradalom forradalmi, az ellenséggel szemben kíméletet nem ismerő demokráciája. Proklamálta az *emberi* jogokat és ha ezekről az „emberi jogokról később ki is derült, hogy csak a polgár eszményesített jogai, a feudális jogtalanságon és kiváltságokon felépült, velejéig igazságtalan és barbár önkénnyel szemben óriási lépés volt előre. Ezért tett oly mély benyomást a népekre, amely benyomás még ma sem, a századokon keresztül sem mosódott el.

De meg kell jegyeznünk, hogy az a nagy történelmi tett, amelyet a „Nagy Francia Forradalom" javára írhatunk, *nem magának a polgárságnak a műve volt.* A történelem minden pártatlan ismerője tudja, hogy a polgárság mint osztály, még a saját forardalmában és a saját érdekében sem volt képes következetes, ingadozást nem ismerő cselekvésre. *Helyette és ellenére* cselekedtek azok — a jakobinusok — akik az *akkori dolgozók,* a parasztok, munkások, forradalmi kispolgárok élén álltak és a dolgozókkal karöltve mentették meg Franciaországot a romlástól és Európa nagyrészét a feudális járomtól.

De a jakobinusok minden elszántsága, forradalmi lendülete és következetessége, ha csodákat müvelt is, *egyet* nem tehetett meg: nem ugorhatott túl a történelem állította korlátokon és amikor a polgári társadalom megteremtése volt a napirenden, nem vethettek véget *minden* kizsákmányolásnak, hanem csak a feudális kizsákmányolás helyébe a polgári kizsákmányolást tehették. Semmi sem mutatja jobban a „Nagy" Francia Forradalom polgári korlátoltságát, mint az a tény, hogy a munkásoknak eltiltotta a *sztrájkjogot* — eltiltotta az „emberi jogok" nevében. Ez a francia forradalom emberi jogairól is lerántja a leplet és megmutatja polgári magvukat.

A Nagy Szocialista Októberi Forradalom sohasem proklamált elvont emberi jogokat, hanem a *dolgozók jogait,* a dolgozó

emberiség jogait. És a dolgozó ember legfőbb, legalapvetőbb joga, hogy az ő munkáján ne egy törpe kisebbség gazdagodjék és hízzék kövérre, hanem a munka azt gazdagítsa, aki elvégzi: az emberiség dolgozó részét. A Nagy Szocialista Forradalom nem a kizsákmányolás egyik formája helyére állította a kizsákmányolás egy másik, bár haladottabb formáját, hanem *eltörölt minden kizsákmányolást.* Véget vetett nemcsak az elnyomás egyik formájának, hogy helyébe ültesse az elnyomás egy másik, leplezettebb formáját, hanem megszüntetett minden elnyomást és minden elnyomás *lehetőségét.*

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom ezzel nem új lapot nyitott meg az emberiség történetében, hanem az egész régi, eddigi történelem után egyszersmindenkorra pontot tett,

— ha egyelőre csak a maga területén is, de a *világ hatodrészén,* — nem új lapot nyitott, nem is új korszakot az emberiség történetében, hanem

befejezte az emberiség előtörténetét és megkezdte az emberiség igazi történetét.

Melyik forradalomra illik a „Nagy" jelző, ha nem arra, amely évezredes, a kizsákmányoláson és elnyomáson alapuló, az emberiség dolgozó részére tengernyi nyomort és szenvedést zúdító, osztályokra szakadt és osztályharcokban egymást marcangoló félállati korszaknak végetvetve, elöször teremtette meg az igazi, az emberi szolidaritáson és együttműködésen alapuló, semmiféle elnyomást nem ismerő, minden elnyomást és kizsákmányolást *megbélyegző emberi társadalmat?* Mely forradalomnak van nagyobb világtörténelmi jelentősége, mint annak, amely tényleg becsapta a régi világ kapuját és kinyitotta egy *új világét,* amelyben szabadon lélekzik végre az emberiség dolgozó — eddig csak kizsákmányolást és elnyomást ismerő — része és amelyben megnyílt az út arra, hogy az emberiség — végre — tényleg és tudatosan kezébe vegye a saját sorsa intézését és tervszerű együttműködésében felépítse a maga társadalmát, a maga világát!

Ez mindenekelőtt az a nagy világtörténelmi jelentőségű tény, amely megadja az Októberi Szocialista Forradalom lényegét és amely mellett

eltörpül a világtörténelem minden eddigi eseménye,

bármily jelentősek voltak is azok a maguk korában és az emberiség életében általában. Kell-e azokat a következményeket vázolnunk, amelyek ezen a tényen nyugszanak és amelyek ez alapvető tény következményei? Kell-e vázolnunk, hogyan építi fel a szovjet nép azt az új világot, amelynek kapuját a Nagy Októberi Forradalom megnyitotta? Kell-e vázolnunk azt a lelkesedést, áldozatkészséget, azt a minden nehézséget legyőző törhetetlen kitartást, amellyel a szovjet polgár munkálja azt a jövőt, amelyről tudja, hogy az ő jövője, az egész haladó emberiség jövője, amelyről tudja, hogy nem másnak szedi ki a gesztenyét a tüzből, mint az eddigi, még „legnagyobb" forradalmakban is, hanem amit épít, saját magának és *az egész világ dolgozó* felének építi? Kell-e vázolnunk azt a határtalan szeretetet, amellyel a szovjet nép, az új világ polgára övezi hazáját, a dolgozók igazi és való hazáját, amelyért egy nehéz háborúban bőven, de odaadással és szeretettel ontotta vérét és csodákat művelt érte? Kell-e különösen vázolnunk azt a soha meg nem szűnő, a szovjet dolgozó minden tettében megnyilvánuló, határt nem ismerő szeretetet, amellyel a szovjet nép, a hatalmas Szovjetunió minden polgára övezi a bolsevik pártot és ennek nagy vezéreit — sajnos korán elhúnyt megteremtőjét és vezetőjét, *Lenint* és leghűbb tanítványát, a nagy *Sztálint?* Azt a pártot és azokat a vezéreket, annak a Leninnek az emlékét és azt a Sztálint, akiknek gigászi, világtörténelmi feladata és tette volt az emberiség egyhatodrészének felszabadítása a kizsákmányolás járma alól, az új társadalom felépítése és legutóbb a szocialista haza megvédése az orvul reá és az egész civilizációra támadó fasizmus ellen?

Kimerül-e ebben a Nagy Októberi Szocialista Forradalom jelentősége? Nem merül ki, bárha csak ez volna is a jelentősége, vetekedhetnék minden eddigi forradalommal. Az Októberi Forradalom nemcsak *gazdasági* téren rakta le egy — kizsák-

mányolást nem ismerő — termelőrend alapját, hanem megteremtette azt a *politikai formát* is, amelyben a dolgozó nem a politika *tárgya*, hanem a politika *alanya*, amelyben a dolgozók sorsáról nem hivatásos és korrupt politikusok döntenek a nép megkérdezése nélkül, hanem, amelyben maga a nép *állandóan és közvetlenül* gyakorolja hatalmát a maga és az egész dolgozó emberiség javára.

A Nagy Szocialista Forradalom megteremtette *a világtörténelem első igazi népi demokráciáját;* a szovjet hatalmat, amely nemcsak *formailag* különbözik a parlamentarizmustól, nemcsak abban, hogy a parlament helyét a szovjetek foglalták el, hanem abban, hogy a szovjetek a nép állandó és folytonos politikai öntevékenységének szervei és központjai, amelyek csak állandó és közvetlen érintkezésben a néppel teljesítik hivatásukat: *a nép önkormányzásának nagy feladatát.* A szovjet hatalom az első igazán népi állam, az az állam, amely nem az elnyomásban és a kizsákmányolás megörökítésében látja hivatását, hanem az egész dolgozó lakosság felszabadításában, tömörítésében és megszervezésében egy új kizsákmányolás- és osztálymentes társadalom felépítése s megvédése céljából. Kell-e vázolnunk, mily jól és gyorsan, mily bámulatos — a világtörténelemben eddig páratlan — lendülettel teljesítette ez a szovjet polgárok százmillióira támaszkodó és szeretetükkel övezett állam e feladatát? A sztálini tervek végrehajtása, a második világháború tanúságai, az új csodák, amelyeket a szovjet nép ez állam vezetésével a háború után művel, ékesebben beszélnek, mintsem hogy erről bővebben kellene szólanunk. Ebből következik, hogy a szovjet állam, a szovjet hatalom soha, semmi körülmények között sem kerülhet szembe a néppel, hiszen a szovjet hatalom, a szovjet állam *maga a nép.* A világtörténelem nem tud még egy hatalmat, még egy államot felmutatni, amelyről ezt fenntartás nélkül el lehetne mondani!

Még ezzel sem merül ki a Nagy Októberi Szocialista Forradalom jelentősége. Az Októberi Forradalom megmutatta, hogy mire képesek a dolgozók, ha egyszer saját kezükbe veszik saját sorsuk intézését. Megdőlt az a szinte dogmává kövesült rágalom, hogy a szocializmus csak *utópia,* néhány jóaka-

ratú, de majdnem hóbortos álmodozó „vágyálma", amely soha meg nem valósulhat. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom megmutatta, hogy a dolgozók nemcsak meglehetnek a kizsákmányolók nélkül, hanem olyan világot tudnak építeni, amely *szebb, jobb, erkölcsösebb, nagyobb kultúrájú* mint mindaz, amit eddig a kizsákmányoló osztályok teremtettek. Még a legnagyobb kultúrák is, amelyeket a történelem eddig ismert, csak osztálykultúrák voltak, nemcsak azért, mert mindig csak valamely osztály gondolatait fejezték ki, hanem azért is, mert annak a kultúrának, amelyet alkottak, milliók és milliók szenvedése és *kultúrálatlansága* volt az ára. A szovjet nép új kultúrája, amely kizárólag a dolgozók műve, nemcsak azért új, mert *emberi kultúra*, egy új humanizmus, amely nem ennek vagy annak az osztálynak az eszméit, gondolkodását, világfelfogását fejezi ki, hanem az *egész népét*, sőt, az egész dolgozó emberiségét, hanem azért is, mert végetvet, egyszersmindenkorra végetvet annak a kultúrálatlanságnak, tudatlanságnak, barbarizmusnak, amelybe az osztálytársadalom a dolgozókat süllyesztette; a szovjet hatalom a kultúrát az *egész nép közkincsévé teszi*. Az Októberi Forradalom itt is bezárta a kaput és új, széles kaput nyitott, melyen özönlenek a milliók és százmilliók a tudás, a művészet, a kultúra fénye felé.

Az a kulturális forradalom, amelyet az Októberi Szocialista Forradalom megindított és amelynek már oly sok bűvös virágát ismerjük, nem kisebb világtörténelmi jelentőségű,

mint az a gazdasági és politikai forradalom, amelyért méltán és mindenekfölött viseli a „Nagy" jelzőt.

Az Októberi Szocialista Forradalom megindította azt a nagy átalakulási folyamatot, amelynek elkerülhetetlensége ma már csak a legvadabb és legostobább imperialisták előtt lehet kétséges. A társadalom — mondja Marx — nem szilárd kristály, hanem átalakulásra képes és folyton az átalakulás folyamatában levő szervezet. Ez az átalakulás eddig az osztálytársadalom kereteiben folyt le. Hol békésen, hol erőszakos megrázkódtatásokkal, forradalmakkal. Az Októberi Forradalom

szétrepesztette ezt a szűk keretet. Az emberi társadalom megért az osztálymentes társadalomra: megért gazdaságilag, politikailag és megért kulturális vonatkozásban. Az Októberi Forradalom megindította a legnagyobb *átalakulási folyamatot*, amelyet az emberiség eddig ismert: az átalakulást az osztálytársadalomból, az osztályállamból, az osztálykultúrából az osztálymentes társadalomba és kultúrába, az emberi társadalomba és kultúrába. Éppen ezért van jogunk az Októberi Forradalom egészen kivételes, igazán világtörténelmi jelentőségéről beszélni. Az a forradalom, amely 1917 októberében megrázkódtatta a világot, nem „orosz" forradalom, nem az orosz nép ügye csak, hanem a kapitalista társadalom átalakulási folyamatának kezdete. Így jelentősége *nemzetközi*, valóban *világméretű*.

Az osztálytársadalomtól elválaszthatatlan a háború. Bátran lehet mondani, hogy az emberiség eddig a békét csak mint két háború közötti megszakítást, szünetet ismerte. Az emberiség normális állapota eddig a háború volt. Különösen a kapitalizmus imperialista korszakában nemcsak nem szünnek meg a háborúk, nemcsak napirenden vannak, hanem világháborúkká nőtték ki magukat, mindig rettenetesebb, mindig pusztítóbb, mindig több áldozattal járó, az egész emberiséget pusztulással fenyegető világháborúkká. Alig fejeződött be a második — méreteiben minden eddigi háborút felülmúló — világháború, már rá akarják zúdítani az emberiségre a harmadik, átkos következményeiben még ismeretlen világháborút. A szovjet hatalom születése percétől fogva azt hirdette: Béke a népek között! A Nagy Októberi Forradalom egyik — nem utolsó sorban alapvető — célja volt az első világháborúnak végetvetni és Lenin volt az, aki az annexiómentes, igazságos békét felajánlotta a háborús hatalmaknak. Harmincéves fennállása alatt

a szovjet hatalom azóta sem, egyetlenegyszer sem viselt oly háborút, amelyet rá ne kényszerítettek volna,

de ha háborúra kényszerült, ezt oly humanitással, oly emberszeretettel vitte, a dolgozók oly kímélésével, amilyent a háború

eredményes vitele csak megengedett. Ki ne tudná, hogy annak, hogy Budapest áll és felépült és nem tünt el a föld színéről, egyedül és kizárólag az az oka, hogy a szovjet hadvezetőség kímélte Magyarország szép és drága szívét? Nos, a szovjet hatalom ma is a *béke legfőbb őre.* Fel kell-e sorolnunk azokat az erőfeszítéseket, amelyeket a szovjet hatalom a béke megőrzése érdekében tesz? Volt-e még a világon forradalom, amelynek szülötte egy olyan hatalom, amelynek legfőbb érdeke, amelynek létérdeke a béke, a *békés munka?* Nem világtörténelmi jelentőségü-e az a forradalom, amelynek lényege nem egy oly társadalom és állam, amely csak a régi militarista állam új alakja, hanem amelynek lényege a béke, amely minden néppel békében akar élni, amely irtózik minden igazságtalan háborútól, amely minden népnek támogatására siet, amelyet igazságtalan háborúval akarnak térdre kényszeríteni?

Az Októberi Forradalom világtörténelmi jelentősége mutatkozott meg abban az áldásos hatásban is, amelyet a Szovjetunió Magyarország sorsának alakulására a közelmultban gyakorolt. Felszabadította a magyar népet, nem egyszer a hóna alá nyúlt, visszaadta nemzeti szabadságát és függetlenségét, támogatta felvételi kérelmét az Egyesült Nemzetek tagjai közé. De, ami különösen fontos, segítette megteremteni a *népi demokráciát,* amely akármilyen zsenge is még, akármennyi a fogyatékossága, mégis és minden különbség ellenére, amely a szovjet hatalomtól elválasztja, *rokon-demokrácia* a szovjet demokráciával, amennyiben a nép hatalma akar lenni és ellenségei minden acsarkodása ellenére a *nép hatalma lesz is.* Éppen azért gyökerében hazug és hamis az a magát „reálpolitikának" álcázó elmélet, amely szerint azért kell Magyarországnak jóban lennie a Szovjetunióval, mert „földrajzi szomszédja". Nem, a magyar népnek a Szovjetunióval nem *kell* jóban lennie, nem *kényszer* állítja a magyart a Szovjetunió mellé s azok mellé a népek mellé, amelyek a békét és szabadságot áhítozzák, hanem a Szovjetunió *szeretete,* az a fény, amelytől oly hosszú ideig el volt zárva Magyarország, de amely harminc esztendeje árad az Októberi Forradalom világtörténelmi eseményéből az egész emberiségre.

Ma, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom harmincadik

évfordulóján Magyarország demokratikus és szabadságszerető népe a világ valamennyi szabadságszerető népével együtt üdvözletét küldi a nagy szovjet népnek és lángeszű vezérének, a nagy Sztálinnak és azt kívánja, hogy a Nagy Októberi Szocialista Forradalom világtörténeti jelentősége mindinkább kibontakozzék a világ minden dolgozója és minden népe javára.

(Új Szó, 1947 november 7.)

TALÁLKOZÁS LENINNEL

1919 február közepén a Kommunisták Magyarországi Pártja megbízásából negyedmagammal Moszkvába indultunk, hogy a párt képviseletében résztvegyünk a III. Internacionále első kongresszusán. Az út ezidötájt nem ígérkezett túlságosan könnyünek. Két fronton keresztül vezetett Moszkva felé. A lengyelek és ukránok Lembergért harcoltak egymással és a Vörös Hadsereg elöl visszavonuló Petljura ellenforradalmi hordái is keresztezték útunkat.

A delegáció két tagja nem vállalta a kockázatot és visszafordult, velem csak *Mészáros Gábor, a későbbi mártír folytatta az utat.* Vasúti összeköttetés nem volt s az út legnagyobb részét szekéren vagy gyalog kellett megtennünk. Tarnopolban „bolsevista ügynököt" gyanítottak bennem s csak szerencsés véletlen folytán sikerült megszabadulnom. Amikor Vinnica városába értem, akkor vonult be oda a Vörös Hadsereg, amelynek támogatásával már könnyebben folytathattam az utat, most már egyedül, mert Mészáros Gábor, aki mint volt hadifogoly, jobban kiismerte magát — előrement. Amikor Kievbe érkeztem, március 23-a volt, akkor érkezett oda a magyar proletárdiktatúra kikiáltásának híre. Itt tudtam meg, hogy az Internacionále kongresszusa már végetért és amikor Kievből Moszkvába értem, ott belecsöppentem az Orosz Szövetséges Tanácsköztársaság küldöttkongresszusába.

Lenin elvtárs beszélt éppen, amikor a terembe léptem. Előterjesztette javaslatát, hogy Kalinint válassza a kongresszus

a Tanácsköztársaság elnökévé. A beszéd után Csicserin, akkori külügyi népbiztos, felvitt az emelvényre Leninhez. A bemutatkozás után Lenin kifejezte örömét szerencsés megmenekülésem fölött (Mészárostól értesült tarnopoli kalandomról), majd felajánlotta, hogy ha jónak látom, szóljak néhány szót a kongresszushoz. Hiba volt részemről, hogy kitértem a megtisztelő ajánlat elől, az út fáradalmaira hivatkozva, nem ragadtam meg az alkalmat — amikor az ember 34 éves, nem rendelkezik még forradalmi tapasztalatokkal és váratlanul szemben találja magát Leninnel, úgy hiszem, érthető, hogy követ még el hibákat...

Moszkvába érkezésem után egy héttel Lenin magához hivatott. A Komintern akkori titkárának, Klinger elvtársnak kíséretében mentem a Kremlbe. Lenin elvtárs dolgozószobája az Összorosz Végrehajtó Bizottság épületében volt. Az őrtálló katona csak kísérőmet engedte be, aki igazolvánnyal rendelkezett. Én kint várakoztam néhány percet, amikor megjelent Lenin, belémkarolt és bevezetett.

Az első percben természetesen nagyon elfogódott voltam. Hisz olyan emberrel beszéltem, aki mellett valóságos törpének éreztem magam. Féltem, hogy kérdéseire nem tudok majd kielégítő választ adni.

Elöljáróban megkérdezte tőlem, hogy milyen nyelven akarok vele beszélni.

— Beszélhetünk németül, franciául vagy angolul — mondotta Lenin — nekem mindegy, egyformán rosszul beszélem valamennyit.

A németet választottam, s már az első mondatok után kiderült, hogy Lenin nemcsak nálam beszélt jobban németül, de tökéletesen beszélte ezt a nyelvet.

Meglepett szerénysége.

Lenin a magyar proletárdiktatúrára terelte a szót és nekem szegezte a kérdést:

— Micsoda diktatúra van maguknál, ha a színházakat és az orfeumokat szocializálják? *Ez most a maguk legfőbb gondja?*

Biztosítottam arról, hogy otthon nem csupán ez történt. Feltehető, hogy az európai burzsoá-sajtó ezekről a felszínes

dolgokról emlékezik meg jelenleg, de nem kétséges, hogy lesz miről írnia hamarosan, ha rátérünk a nagyüzemek szocializálására.

Lenin hirtelen fordulattal rátért a szociáldemokrata párttal való összeolvadás kérdésére s ezt mondta:

— Veszélyesnek tartom ezt az egyesülést. Jobb lett volna blokkot alkotni, melyben mind a két párt megörzi függetlenségét. Így a kommunisták megmaradtak volna a tömegek előtt önálló pártként, növelhették volna napról-napra erejüket és szükség esetén kenyértörésre is vihették volna a dolgot, ha a szociáldemokraták nem teljesítik forradalmi kötelességüket. De így...

Csak azt felelhettem, hogy nem ismerem az okokat, amiért otthon erre az útra léptek.

— Én kérdeztem a magyar elvtársaktól — mondotta Lenin — hogy mi a biztosíték ennek az egyesülésnek a szilárdságára. Azt telefonálták nekem, hogy legyek nyugodt, mert a magyar kommunista vezetők Marxnak és Leninnek a tanítványai.

— Ez még nem elég biztosíték — mondtam én kissé epésen — mert *vannak olyan tanítványok, akik nem jól tanulták meg a leckét*...

— Tökéletesen igaz (Das ist es eben) — felelte Lenin.

Lenin elvtárs ezután aziránt érdeklődött, hogy van-e a magyar proletárdiktatúrának elég erős támasza a szegényparasztság tömegeiben.

— Hány földmunkás és szegényparaszt van Magyarországon? — kérdezte hirtelen.

Én négymillióra becsültem számukat az első háború előtti Magyarország adatainak alapján.

— Olyan sok? — kérdezte Lenin meglepetten és a hangjából kiérződött az erős kételkedés. — Vigyázzon — mondotta nagyon komolyan — mert ilyenben nem ismerek tréfát. Tegnap nálam járt egy magukkal szomszédos ország kommunista pártjának vezető embere és erre a kérdésemre a saját országával kapcsolatban nem tudott választ adni. *Micsoda kommunista az, aki hazájában nem ismeri az osztályerőviszonyokat*

és különösen nem tudja, hogy hány proletár és félproletár paraszt él az országban?

— Ne higgye, hogy elég, ha egy számot mond, anélkül hogy biztos volna annak helyességében. Vallja be inkább, hogy nem tudja! — Kutató tekintettel nézett rám.

Megnyugtattam, hogy ez a szám, ha nem is egészen pontos, de megfelel a valóságnak; mire ő azzal zárta le az ügyet, hogy majd utánanéz a dolognak. — Jaj magának — mondta most már enyhébben — ha nem így van.

Itt megjegyzem, hogy Lenin elvtárs később tényleg ellenőrizte az általam megadott adatot, s egy alkalommal, amikor Szamuelly Tibor Moszkvában járt, vele üzente meg a választ, amely ennyiből állott: „A becsülete helyre van állítva!"

Arról beszélgettünk, fenyegeti-e a magyar proletárdiktatúrát ellenforradalom vagy lázadás veszélye. Azt mondottam, hogy a régi uralkodó osztályok a vesztett háború következtében összetörtek s nemigen van erejük komoly ellenállásra. — Más a helyzet — vélekedtem — az ország keleti részében, Erdélyben, ahol még több a feudális maradvány és a parasztság is sokkal nagyobb mértékben rétegeződik. Fennáll a lehetősége annak, hogy a gazdag parasztságot meg lehet nyerni valamilyen ellenforradalmi megmozdulás céljára.

— *Szóval ez Magyarország Vendée-je* — jegyezte meg Lenin és elgondolkozott.

Később arra kértem, írjon egy levelet a magyar munkássághoz és buzdítsa őket súlyával és tekintélyével forradalmi kitartásra.

— Ezt nem tehetem — mondotta. — Nem avatkozhatom más országok belügyeibe. Különösen, ha nem ismerem eléggé belső viszonyaikat.

A levél később mégis megíródott és Szamuelly hozta magával Budapestre.

A beszélgetés végén a nemzetközi forradalmi mozgalmakra, Kautsky szerepére és hasonlókra terelődött a szó. Ezzel ért véget beszélgetésem Leninnel. Amikor másodszor, 1922-ben, Moszkvában jártam, ő már nagyon súlyos beteg volt. Mégis, a Komintern IV. kongresszusán, félig felépülve, megtartotta híres előadását az új gazdasági politikáról.

Talán nem is kell hangsúlyoznom, hogy életem egyik jelentős eseménye volt ez a találkozás és hűen őrzöm magamban annak emlékét. Lenin értett hozzá, hogy bennem, a párt egyszerű tagjában, mindjárt beszélgetésünk elején eloszlassa azt a félénkséget, melyet éreztem. Valóban, néhány perc múltán már csak azt éreztem, hogy egy idősebb, nálam hallatlan mértékben tapasztaltabb elvtárssal beszélek. Nagy hatással volt rám szembetűnő szerénysége, de nemkevésbbé szigorú, szúrós tekintete, amikor azt hitte, hogy nem vagyok hozzá őszinte és tájékozatlanságom nem merem bevallani. Amikor beszélgetés közben mosolyra derült az arca, akkor ott állt előttem Lenin az ember, szigorúságával és kedvességével, olyannak, amilyennek csak a személyes találkozás mutathatta meg számomra.

(Szabad Nép, 1949 január 21.)

A SZTÁLINI ALKOTMÁNY

A sztálini alkotmány tizedik évfordulóját ünnepli ma a szovjet nép. Annak a nagy férfiúnak a müvét ünneplik, aki nemrég egy amerikai újságírónak nemes büszkeséggel jelentette ki, hogy elveszettnek tartaná életét, ha abban csak egy nap is volna, amelyet nem a munkásosztály szolgálatában töltött. Szovjetoroszország dolgozói, férfiak és nők, akiket egyenjogúakká tett, a gyermekek, akiknek boldog gyerekkort biztosított, kis és nagy nemzetek, amelyeket felszabadított és testvéri egyetértésben füzött össze, a szovjet haza apraja-nagyja, minden öntudatos polgára, akik az ő vezetése alatt védték meg hösies háborúban szabadságukat és függetlenségüket — valamennyien szeretettel övezik a mai napon ezt a férfiút, akinek talán legszebb müve éppen a róla elnevezett alkotmány. Ennek az alkotmánynak nem kis része van abban a győzelemben, amelyet a Szovjetunió a fasizmus fölött aratott; belőle fakadt az a hazaszeretet, a szovjet rendszerhez való ragaszkodás, az a hit és odaadás, amely milliókat és milliókat megdönthetetlen ércfalként állított a szovjet haza ellen törő barbár hordák elé.

Miben rejlik a szovjet alkotmány ereje, amellyel maga köré tud egyesíteni egy kétszázmilliós nemzetet és a legnagyobb höstettekre tudja lelkesíteni?

A felelet nagyon egyszerü: a sztálini alkotmány *szocialista ország alkotmánya, a szocialista demokrácia alkotmánya.* Ez a demokrácia nem *formális* demokrácia, amely „egyformán eltiltja szegénynek és gazdagnak, hogy a hidak alatt aludja-

nak", de „magánügynek" tekinti, hogy a munkásnak van-e munkája vagy nincs, a parasztnak elárverezik-e a földjét vagy nem, az értelmiségi tudja-e iskoláztatni a gyermekét vagy sem. A szocialista demokrácia *reális* demokrácia, mert nemcsak a formális jogokat terjeszti ki oly szélesre, mint semmiféle ország alkotmánya, de azzal is törődik, hogy *ember ne zsákmányolhasson ki embert,* és minden polgára jólétben, munkában és kultúrában élhessen. Ez az első alkotmány az emberiség történetében, amely ezt tekinti *főcéljának* és a formális jogok, mint pl. a választójog *legszélesebb kiterjesztését* minden korlátozás nélkül, azért engedheti meg magának, mert országa széles határai között megszüntetett és büntetőjogi cselekménynek minősített minden kizsákmányolást, eltiltott minden elnyomást, üldöz minden nemzetiségi vagy faji megkülönböztetést, üldözi mindazt, ami a sokat bámult és magasztalt polgári demokráciákban az alkotmány *rejtett, de valódi alapja.* A szovjet alkotmányt csak az a társadalom teremthette meg, amely *megszüntette az ellentétes osztályokat és azok harcát.*

A szocialista demokrácia alkotmánya új lapot nyit az emberiség történetében. Az első munkás- és parasztállam alkotmánya ez, melyben minden fontos termelőeszköz, a gyár, a bánya, a kalászrengető róna, a mérhetetlen szocialista birodalom minden kincse és gazdagsága a dolgozóké és csak a dolgozóké! — *„Aki nem dolgozik, az ne is egyék!"* — hirdeti ez az alkotmány annak a világnak is, amely évezredek óta „rendben valónak" találja, hogy az eszik a legtöbbet és legjobban, aki a legkevesebbet dolgozik. *„Mindenki képességei szerint, mindenkinek munkája szerint"* — jelenti ki ez az alkotmány és egyszersmindenkorra véget vet annak az évezredes elnyomatásban megszokottá vált állapotnak, hogy a nemzeti munka gyümölcsének oroszlánrészét azok kaparintsák meg, akik henyélnek, míg a munkában görnyedő óriási többség saját munkája eredményének csak morzsáit kapja és ezért még hálásnak is kell lennie!

Nem frázis ezért az a megállapítás, hogy a szocialista alkotmány *a demokrácia eddig elért legmagasabb fokának az alkotmánya.* Ez nem frázis, ellenkezőleg: *világtörténelmi jelentőségű tény, fordulópont az emberiség történetében.* A polgári

demokratikus alkotmányok semmi körülmények között sem vallhatják be nyiltan, hogy polgáraik közül a gazdagok kizsákmányolják és rabságban tartják a szegényeket, de ehhez az államnak semmi köze. Sem azt, hogy országukban a képesség és a munka csak a gazdagság után következik. A szovjet alkotmány azonban nemcsak hirdeti, hogy *„a munka becsület, dicsőség és hősiesség"*, amelyben *„nem a vagyoni helyzet, nem a nemzeti leszármazás, nem a nem, nem a szolgálati viszony, hanem csakis a polgárok egyéni képességei és személyes munkája határozza meg társadalmi helyzetüket" (Sztálin).* Melyik demokrácia magasabb: az osztálytársadalom demokráciája, vagy a szocialista, ellentétes osztályokat nem ismerő társadalom demokráciája?

De ez a demokrácia — szól az ellenvetés — nem ismer pártokat. Igaz, nem ismer, mert nem ismer ellentétes osztályokat sem! Miről vitatkoznának az ilyen társadalomban a pártok? Vannak itt ellentétes osztályérdekek, amelyeket párthárcokban kellene érvényesíteni, aki bírja, marja? Kit képviselnének ezek a pártok? Nem *egy cél* lebeg minden öntudatos szovjetpolgár előtt: a szocializmus minél gyorsabb, minél sikeresebb felépítése? Amióta a parasztság kolhozparasztsággá lett és ezzel végérvényesen rátért a szocializmus útjára, amióta a szovjet intelligencia tudását és műveltségét a szocializmus építésének a szolgálatába állította, azóta még inkább megszünt minden más párt létjogosultsága a Szovjetunió Kommunista Pártján kívül, amely három forradalomban, a szocialista építés küzdelmes éveiben, majd a haza védelmében bebizonyította, hogy nem egy osztály kizárólagos érdekeinek a szószólója, hanem az egész szovjet társadalom, *a szovjet emberiség,* vagyis minden dolgozó felszabadulásának előharcosa.

De ha nincs több párt, van két kamara, amely nem azt a célt szolgálja, hogy az egyik mérsékelje a másik esetleges „baloldaliságát", hanem azt, hogy a szovjet polgárok ne csak mint szovjet polgárok legyenek egyenjogúak, hanem a nagy Szovjetunióban egyesült *nemzetek* egyenjogúságán se eshessék a legkisebb csorba sem. A szocialista alkotmány nemcsak a legmagasabb demokrácia, nemcsak a szocialista társadalom alkotmánya, hanem ugyanakkor a nemzeti szabadság és függet-

lenség alkotmánya, a hazafiság legmagasabb és legnemesebb értelmében. Mert a jó hazafi a Szovjetunióban nem az, aki saját nemzete boldogságát más nemzetek elnyomásában látja, hanem, aki saját nemzete boldogulását csak valamennyi többi nemzet boldogulásával karöltve akarja megvalósítani.

A munka joga! Egy évszázada, hogy a francia munkásosztály, mint a nemzetközi munkásosztály előharcosa, a zászlajára írta ezt a követelést. A francia burzsoázia kartáccsal felelt és húszezer párizsi munkás vére festette pirosra Párizs utcáit 1848 júniusában. De van-e nagyobb átok, amely életerős embert sujthat, mint az, hogy ereje teljében két teremtő karját ölbe kell raknia, családja, gyermekei éhségét kell látnia, mert az ipari válság az utcára vetette? Van-e tőkés ország, amely a munkásosztály évszázados átkát meg tudná vagy meg akarná szüntetni? A tőkés állam ezt nem tudja, mert a tőkés társadalom szervezete ezt nem engedi. A legtöbb, amit adhat, alamizsna, *szükségmunka*, amelyet rendszerint rosszabbul fizet — és azt is az adófizető munkások pénzéből. De a munkásság nem alamizsnát kér, hanem *jogot*, intézményes biztosítékát annak, hogy a munkásosztály életének legnagyobb korbácsa, a munkanélküliség végre eltünjék a dolgozók életéből. A szovjet alkotmány ezt a jogot nemcsak ígéri, mint — mondjuk — a weimari alkotmány ígérte, hanem az ország egész gazdasági rendszerével és berendezésével biztosítja is.

A nők egyenlősége! Engels tette azt a mély megállapítást, hogy minden társadalmat azon lehet lemérni, mennyire becsüli a nőt. De a nőt becsülni, az elsősorban annyi, mint *a dolgozó nőt védeni*. Nemcsak arról van szó, hogy egyenlő munkáért a férfival egyenlő bért kapjon a nő, hanem minden foglalkozási ág és politikai vagy társadalmi tisztség egyformán megillesse a nőt a férfival. Nyíljék meg a nő előtt a lehetőség képességei teljes kifejlesztésére, mind a termelő munkában, mind politikai és társadalmi életben, a munka, a politika, az államvezetés, a kultúra terén egyaránt. A szovjet alkotmány legdicsőbb fejezete az, amelyben ledönti a válaszfalat férfi és nő között. Ez az igazi *humanizmus*, amely nem a férfit nézi, nem a nőt, nem az oroszt vagy kirgizt, nem a fizikai vagy értelmi munkást, hanem az embert, *csakis a dolgozó embert!*

A magyar nemzet felszabadítása is nem utolsó sorban a sztálini alkotmány érdeme. A Vörös Hadsereg a sztálini alkotmány szellemében nevelt hadsereg. A Vörös Hadsereg célja sehol és soha nem lehet az elnyomás. A Szovjetunió velünk való viszonyában megmutatta, hogy a magyar nemzetet, noha ellensége volt, éppoly kevéssé akarja megalázni vagy elnyomni, mint bármely más nemzetet. Ahol csak tehette, segített bennünket, hogy talpraálljunk, meggyógyítsuk sebeinket.

Az orosz dolgozók mellett a magyar munkásság és dolgozók, a szovjet nép mellett a magyar nép is, a Szovjetunió nemzetei mellett a magyar nemzet is ünnepnapnak érzi a szovjet alkotmány mai tízéves évfordulóját és szeretettel köszönti a nagy Sztálint, a magyar munkásság, a magyar nép, a magyar nemzet igaz barátját!

(Szabad Nép, 1946 december 5.)

A SZOVJETUNIÓ ALKOTMÁNYA

Tisztelt Hallgatóim!

Azt hiszem, nem tévedek, ha feltételezem, hogy nem kívánják tőlem a Szovjetunió alkotmányának paragrafusok szerinti tárgyalását. Nem statikát követelnek tőlem, hanem bizonyos értelemben dinamikát. Mi a szovjet alkotmány elvi jelentősége más alkotmányokkal szemben — ez az a kérdés, amelyre Önök választ várnak. Ahhoz, hogy ezt az elvi jelentőséget teljes mértékben értékeljük, a Szovjetunió alkotmányát össze kell hasonlítanunk más alkotmányokkal, olyanokkal, melyek ma a Szovjetunió területén kívül érvényesek. De itt megint ne vegyük az alkotmányokat országonként, mert ha az egyes országok alkotmányai különböznek is — és nem egyszer igen lényeges vonásokban különböznek egymástól, az egyik pl. királyság, a másik köztársaság stb. — egy vonásban kétségtelenül valamennyien megegyeznek: valamennyi ugyanannak a meghatározott gazdasági és társadalmi szervezetnek az alkotmánya. Ezt a gazdasági és társadalmi szervezetet *tőkés társadalmi-gazdasági szervezetnek és polgári társadalmi rendnek* nevezhetjük. Ebben valamennyi alkotmány megegyezik. Viszont a Szovjetunió alkotmányának a lényege szintén az, hogy meghatározott gazdasági és társadalmi szervezetnek a jogi kifejezése. De ez a gazdasági és társadalmi szervezet nem a tőkés vagy polgári társadalmi rend, hanem *a szocialista gazdasági és társadalmi szervezet.* Éppen ezért innen kell kiindulnunk, ha a Szovjetunió alkotmányát más országok alkotmányával összehasonlítjuk.

Vannak, akik más kiindulópontot vesznek. Nagy szerepet játszik a Szovjetunió alkotmányának összehasonlításánál más országok alkotmányával a *geográfia.* Sokan beszélnek pl. nyugati és keleti demokráciáról. Az én véleményem az, hogy a geográfiának semmi köze sincs ehhez a kérdéshez, mert a legkisebb meggondolás is megmutatja, hogy milyen helytelen ez a kiindulási alap. Ránk nézve pl. a Szovjetunió alkotmánya kétségtelenül keleti demokráciának az alkotmánya, hiszen Oroszország tőlünk tagadhatatlanul keletre fekszik. De ha a kínaiakat kérdezzük meg, tőlük más feleletet kapunk, mert tőlük a Szovjetunió nyugatra fekszik, a szovjet demokrácia rájuk nézve tehát nyugati demokrácia. S ha tovább folytatjuk — nagyon messzire vinne a dolog, csakhamar északi meg déli, azután északnyugati vagy délnyugati demokráciákról kellene beszélnünk. Könnyü belátni, hogy ilyen meghatározásokkal abszolúte semmit sem tudunk meg arról, mi a lényeges különbség a polgári országok alkotmánya és egy szocialista ország alkotmánya között.

De van ennek a kérdésnek még egy oldala, melyet nem szabad figyelmen kívül hagynunk: a történelem zegzugos menete úgy akarta, hogy a szocialista demokrácia nem a legfejlettebb nyugati tőkés országokban, hanem a viszonylagosan elmaradt cári Oroszországban valósuljon meg először. Ez ad ma alkalmat arra, hogy szocialista demokrácia helyett „keleti" demokráciáról beszéljenek. De mi lesz, ha „véletlenül" (azért teszem a véletlen szót idézőjelbe, mert ezt az esetet csak az érvelés kedvéért tételezem fel) a szocialista demokrácia nyugaton is megvalósul? Attól, hogy nyugaton valósul meg, nem szünik meg szocialista demokrácia lenni, viszont azért, mert szocialista lesz, nem szünik majd meg nyugati demokrácia lenni. Nem lesz belőle „keleti" demokrácia!

Ami viszont a „nyugati" demokráciákat illeti, ez a gyüjtőnév nem kevésbbé félrevezető, mert igen különböző demokráciákat foglal magába: az amerikait, az angolt, a svájcit, a hollandit, a franciát stb., vagyis királyságokat, szövetséges föderatív köztársaságokat, demokráciákat, melyekben csak a férfiaknak — és olyanokat, melyekben a nőknek is van szavazati joguk stb. És végül, ha a szovjet demokrácia „keleti" a

„nyugati" demokráciákkal szemben, milyen akkor saját magyar demokráciánk, amely állítólag „összekötő híd" e kettő között?

Mások nem a geográfiából, hanem *faji alapból* indulnak ki. Így beszélnek „angolszász" és „orosz" demokráciáról. Világos, hogy a faji alap éppoly kevéssé vezet célhoz, mint a geográfia. Először is nem igaz, hogy a szovjet demokrácia „orosz" demokrácia: éppúgy ukrán, belorussz, kazah, kirgíz stb. demokrácia. De az „angolszász" alkotmányok között is lényeges különbségek vannak. Ha az angol alkotmányt összehasonlítjuk az amerikai alkotmánnyal, úgy rögtön látható, hogy mindkettő összefügg az illető ország történelmi multjával, azzal a móddal, úttal, ahogy ezek az alkotmányok kialakultak. Így köztudomású, hogy az angol demokráciában erős konzervatív vonások vannak. Ezek összefüggnek azzal a ténnyel, hogy a XVII. századbeli angol forradalom nem végzett az angol arisztokráciával, sőt az ú. n. „dicső forradalom" meg is erősítette az arisztokrácia és a királyság uralmát. Amerikában ellenben sohasem volt európai értelemben vett arisztokrácia. Így az amerikai demokráciában nincsenek is meg ezek a konzervatív vonások.

Mint látjuk, ez a megkülönböztetés „angolszász" és „orosz" demokrácia között szintén félrevezető, mert nem mondja meg éppen azt, ami a legfontosabb ebben a kérdésben: mi a lényeges különbség a szovjet alkotmány és *minden* polgári alkotmány között, legyen az angolszász, holland vagy más. A lényeg pedig az, hogy *akármilyen* polgári alkotmányról van is szó, ennek a polgári alkotmánynak kétségtelenül összhangban kell lennie azzal a gazdasági és társadalmi alappal, amelynek jogi kifejezése. Ez a társadalmi-gazdasági alap, a fejlődésnek meghatározott foka — a tőkés társadalom. Az ezen alapuló demokrácia pedig a polgári demokrácia. *És a polgári demokrácia sohasem lehet magasabb, mint gazdasági alapja.* Ugyanez áll a szocialista alkotmányra is. Az is megfelel gazdasági alapjának. De itt valamit meg kell jegyeznünk, amiben e tekintetben különbség van a polgári és a szocialista alkotmány között.

A polgári demokrácia, a polgári társadalom alkotmánya

nem lehet magasabb, de lehet *alacsonyabb*, mint gazdasági alapja.

Ha a történelmet nézzük, azt fogjuk találni, hogy volt egy olyan korszak, amikor már a hübéri-feudális társadalom kebelén belül kialakult a tőkés gazdasági rend, kialakulnak a polgári társadalmi viszonyok, ezek leglényegesebb vonásai, de a politikai felépítmény, a politikai rend a régi maradt. Ezt a régi, visszamaradt politikai felépítményt nevezték „ancien régime"-nek, régi rendnek, mely nem akart eltávozni, nem akarta a politikai hatalmat kezéből kiadni, annak ellenére, hogy már nem felelt meg annak a gazdasági és társadalmi alapnak, melyet egy ország vagy társadalom alkotmányának ki kell fejeznie. Ilyenkor feszültség áll be a társadalomban. Bekövetkezik a polgári forradalmak kora és ezek a polgári forradalmak vándorolnak egyik országból a másikba, az egyik ország megfertőzni látszik a másikat. Pedig nem betegségről van szó, amelyet mikrobák terjesztenek, amelyek nem ismernek országhatárokat, hanem arról, hogy egyik ország a másik után lép a tőkés fejlődés útjára és egyik a másik után rázza le ezért magáról a neki meg nem felelő politikai rendszert. Nem betegség vándorol, hanem az *élet*, az emberek nem akarnak tovább a régi formák között élni, nem tudnak tovább úgy élni, és hogy az életüket el ne veszítsék, még a halálba is készek inkább menni. Ez paradoxonnak látszik s mégis így van.

A feszültségnek ez az erőszakos megszüntetése gazdasági-társadalmi alap és politikai felépítmény között nem is egyszer vagy kétszer fordult elő a történelemben. Nem kell azt hinni, hogy a polgári demokrácia csak olyan könnyedén, olyan símán született meg, mint ahogy ma azt sokan szeretnék feltüntetni. A polgári demokrácia kétségtelenül forradalmak terméke. Sok forradalom terméke. Kezdődik a német parasztháborúval, folytatódik a holland forradalommal. Ezt követi a XVII. századbeli angol forradalom, majd a XVIII. században, 1789-ben a „nagy" francia forradalom. Franciaország maga még két forradalmat él át: 1830-ban és 1848-ban. Ebben az esztendőben a forradalom végigszántja egész Európát és mi is résztveszünk benne. A XX. század két nagy polgári forradalommal köszönt be: az 1905-ös és az 1917 februári orosz forradalmakkal. De

ezzel a sor még korántsem zárult le. Említsük meg a kínai forradalmat, az 1918-as magyar forradalmat, és ki tudja mit fog ezen a téren még India, Indonézia stb. produkálni! A polgári demokrácia születése tehát nem oly síma mint ahogy ma sokan elképzelik, nem egyszer kellett a fogóval beavatkozni! Néhány évszázadig tartott, míg a polgári demokrácia megszületett és a szülési folyamat még ma sincs befejezve.

A szovjet demokrácia is forradalom terméke. Ebben nincs különbség polgári és szocialista demokrácia között. De igenis van nagyon lényeges különbség abban, hogy milyen szerepet játszott ebben a politikai felépítmény. Azok a forradalmak, amelyek a polgári demokráciát szülték, következményei voltak annak, hogy a polgári gazdasági és társadalmi viszonyok ösztönszerűen, észrevétlenül, elemi erővel alakultak ki már a feudális társadalom méhében. De a politikai forma nem alkalmazkodott mechanikusan ehhez a kialakuló gazdasági és társadalmi alaphoz. *A szocialista gazdasági és társadalmi viszonyok ellenben nem alakulhatnak ki a tőkés társadalmon belül.* A polgári forradalom ezért *betetőzi* a polgári tőkés gazdasági és társadalmi fejlődést, hogy azután szabaddá tegye az utat a további tőkés fejlődés előtt; a szocialista forradalom *megnyitja* az utat a hasonló szocialista fejlődés előtt. Az első lezáró, *utolsó*, a második megnyitó, *első* aktus.

„A polgári forradalom előtt — írja erről Lenin — csak egy feladat áll: elsöpörni, félredobni, összezúzni a régi társadalom valamennyi béklyóját. Minden forradalom, amely ezt a feladatot teljesítette, teljesíti ezzel mindazt, amit elvárnak tőle: elősegíti a kapitalizmus növekedését. Egészen más helyzetben van a szocialista forradalom... A szocialista forradalom éppen abban különbözik a polgáritól, hogy az utóbbi esetben megvannak a kapitalista viszonyok kész formái, ellenben a szovjethatalom, a proletárhatalom ilyen kész viszonyokat nem kap, hacsak nem vesszük a kapitalizmus legfejlettebb formáit, melyek lényegükben csak az ipar keskeny felső rétegében vannak meg és igen kevéssé érintették még a mezőgazdaságot...“ (*Lenin* Művei. 22. k. 315—316. old. oroszul.)

Politikailag ebből az következik, hogy míg a polgári forradalmak a politikai szervezetet a már kialakult gazdasági

szervezethez hozzáidomítják, a szocialista demokrácia kezdetben nem idomulhat egy még meg nem teremtett, fel sem épült, tehát még nem létező gazdasági alaphoz, a szocializmushoz, amely még építésre vár. Hiszen csak az új politikai forma az, amely az építést, az új társadalom megszervezését, ennek a szervezési munkának a megkezdését lehetővé teszi, ez az a keret, amelyben ez az építés lefolyik. Ezért a *szocialista demokrácia kezdetben kétségtelenül magasabb, mint gazdasági alapja.* Amilyen mértékben épül ki a gazdasági alap, oly mértékben merül fel azután a szükségessége annak, hogy a politikai keretet tágítsák, a politikai alkotmány hozzáidomuljon a szocialista alaphoz — de ez nem úgy történik, mint a polgári társadalomban: ösztönszerűen, nyomásra, megrázkódtatásokon és válságokon, osztály- és pártharcokon keresztül, hanem *tudatosan, tervszerűen és mennél magasabbra lép a szocialista társadalom, annál simábban, annál tervszerűbben.*

Szembesítsük ezekkel az elméleti megállapításokkal a tényeket. Az 1917-es Nagy Októberi Szocialista Forradalom első lépése az volt, hogy köztulajdonnak nyilvánította a termelőeszközöket, a földet, a bányákat, a gyárakat. Ez az első lépés elengedhetetlen feltétele volt ugyan egy szocialista gazdaság és a rajta alapuló társadalmi rend felépítésének, de nem jelentette magát ezt a társadalmi-gazdasági rendet: inkább program volt még mint valóság, mert a szocialista termelőrend, a szocialista nagyipar és mezőgazdaság csak hosszabb-rövidebb *tervszerű* építési munka eredménye lehetett. De ez viszont lehetetlen volt a régi politikai rend kereteiben, ehhez új államhatalom volt szükséges, amely ezt az építő munkát vezesse. Itt tehát fordítva történt mint a polgári forradalmakban. Ott a gazdasági és társadalmi alap követelte a magasabb politikai formát. A szocialista Októberi Forradalom pedig mindenekelőtt magasabb politikai formát teremtett meg, de a neki megfelelő magasabb gazdasági formát még meg kellett teremteni. Nem meglepő tehát, hogy Lenin még 1918 májusában a következőket jelenti ki:

„Nem volt még olyan Oroszország gazdasági szervezetével foglalkozó ember, aki tagadta volna ennek a gazdasági szervezetnek az átmeneti jellegét. Azt sem tagadta egyetlen

kommunista sem, hogy a Szocialista Szovjet Köztársaság kifejezés a szovjethatalomnak azt az elhatározását fejezi ki, hogy megvalósítja az átmenetet a szocializmusba, de nem azt, hogy elismerjük az új gazdasági szervezet szocialista voltát."

Lenin tehát még 1918 májusában, vagyis jóval az Októberi Forradalom után, teljes határozottsággal kijelenti, hogy az új politikai forma, a szovjet hatalom, szocialista és ez az új forma azt a szilárd elhatározást jelenti, hogy megvalósítja az átmenetet a szocializmusba, de nem azt, hogy Oroszország már akkor gazdasági és társadalmi viszonyai tekintetében szocialista ország lett volna.

Egész máskép hangzik Sztálin kijelentése az új szovjet alkotmány tervezetének tárgyalásánál. Itt Sztálin már jogos büszkeséggel jelenthette ki:

„A szocialista rendszer teljes győzelme a gazdaság minden ágában ma már tény... A Szovjetunió gazdaságának terén végbement mindezek a változások azt eredményezték, hogy ma új, szocialista gazdaságunk van, amely nem ismer válságot és munkanélküliséget, nem ismer nyomort és pusztulást és teljes lehetőséget nyujt az ország polgárainak arra, hogy jólétben és kultúrmódra éljenek." (*Sztálin:* A leninizmus kérdései. Szikra 1949. 603. old.)

Mint látható, 1918 májusától 1936-ig a gazdasági és társadalmi alap hozzáidomult a politikai felépítményhez, utólérte, majd el is hagyta azt. Ez a politikai felépítmény éppen arra való is volt, hogy teret adjon egy új, szocialista gazdaság és társadalom megteremtésének. És ha összehasonlítjuk ezt a fejlődést azzal a képpel, amelyet a polgári országok hasonló fejlődése tár elénk, akkor látjuk, hogy míg ezekben egyik forradalom követi a másikat, a Szovjetunióban a fejlődés símán, megrázkódtatások nélkül, konfliktusok, harcok nélkül, forradalmi megmozdulások nélkül ment végbe. A történelemben először történik meg, hogy a politikai felépítmény nem akadályozza a gazdasági és társadalmi fejlődést, hanem előmozdítja, sőt egyenesen célul tüzi ki magának, hogy egy új, magasabb, gazdasági és társadalmi rendet tervszerüen felépítsen. A megváltozott gazdasági és társadalmi alap természetesen megköve-

telte a politikai forma összhangbahozatalát az alappal. Ez is símán ment végbe.

A Szovjetunió jelenlegi alkotmánya a harmadik alkotmánya a Szovjetuniónak. Az első alkotmány közvetlenül az Októberi Forradalom terméke; ezt felváltotta az 1924-i alkotmány, amelyet követett 1936-ban a ma érvényben levő alkotmány, amelyről itt szó van. S mindezek az alkotmánymódosítások éppoly tervszerűen, símán, megrázkódtatások nélkül mennek végbe, mint ahogy az egész szocialista társadalmi-gazdasági rend símán, forradalmak nélkül fejlődik.

A Szocialista Tanácsköztársaság alkotmánya első részében éppen azt állapítja meg, melyik az a társadalmi-gazdasági rend, amelynek ez az alkotmány a jogi-politikai kifejezése. Ezt a szovjet alkotmány teljesen tudatosan teszi és teheti. Mert mi az alkotmány? Egy német jogtudós, akinek a nevét bizonyára mindnyájan ismerik, Radbruch, igen egyszerűen és szellemesen határozza meg minden alkotmány lényegét. Engedjék meg, hogy németül idézzem, hogy a meghatározásban rejlő lefordíthatatlan szójáték el ne vesszen. „Die Verfassung — mondja Radbruch — bedeutet die Verfassung, in welcher ein Land sich befindet." Magyarul: Az alkotmány azt az állapotot jelenti, amelyben egy ország van. Persze „állapot" alatt itt azt kell érteni, hogy milyen gazdasági és társadalmi rend az, melynek az illető alkotmány az alkotmánya akar lenni. A szocialista alkotmány természetesen szocialista gazdasági és társadalmi rendnek a jogi-politikai kifejezése. Éppen ezért a szovjet alkotmány első része megállapítja, hogy milyen ez a szocialista gazdasági és társadalmi rend. Ebből a gazdasági és társadalmi rendből következik, hogy a Szovjetunió alkotmánya szerint a szovjet állam a munkások és parasztok állama, melyben köztulajdonban vannak a termelőerők, mindenekelőtt a föld, a föld méhének kincsei, a bányák, a gyárak, a termelőeszközök. A szovjet alkotmány egy szocialista társadalom alkotmánya.

Ezzel kapcsolatban önként vetődik fel a kérdés: melyik polgári állam jelentheti ki magáról, hogy egy tőkés osztálytársadalom alkotmánya? Melyik polgári alkotmány írhatja alkotmánya kapujára azt a tételt, hogy ez az alkotmány egy oly

ország alkotmánya, amelyben a hatalom a földbirtokosok és a tőkések kezében van? Ha ezt tenné és megmagyarázná, mit jelent ez a népre nézve, akkor éppen az ellenkezőjét érné el annak, amit elérni akar. Mert akkor ki kellene azt is jelentenie, hogy az az alkotmány egy kizsákmányoláson és osztálykiváltságokon alapuló társadalom alkotmánya. Ezt semmiféle polgári alkotmány sem teheti meg. Igen egyszerű példával világítom ezt meg. Az amerikai alkotmány szerzői kitünő forradalmárok voltak. Olyan emberek müve ez, mint Jefferson, Samuel Adams és mások. Nos, az amerikai függetlenségi nyilatkozat egyik sarkalatos tétele, amelyet Thomas Jefferson fogalmazott meg, minden kormányzat céljául azt jelöli meg, hogy a polgárok „életét, szabadságát és boldogságát biztosítsa". De hozzátehették-e ehhez az amerikai forradalom ideológusai: kivéve a négereket és a nőket? Mert a négerek tudvalevően rabszolgák voltak és még sokáig azok maradtak, a nőknek pedig még máig sincs Amerikában választójoguk. De ha az amerikai függetlenségi nyilatkozat nem mellőzné hallgatással a négereket, hanem nyiltan kizárná őket a szabadság élvezetéből, mindezek a fennkölt szólamok a szabadságról, boldogságról stb. rögtön lelepleződtek volna. Persze eszembe sincs tagadni, hogy a jeffersoni alkotmány óriási lépés volt előre a demokratikus fejlődés útján és általában nem szándékom a polgári demokrácia vagy a polgári szabadságjogok lebecsülése. A polgári demokrácia igen nagy lépés előre az emberi társadalom történetében. Különösen az utolsó évszázadban a szabadságjogok terén éppoly óriási fejlődés ment végbe, mint pl. a technika terén. A tőkés társadalom csodás technikát szült és az emberi szabadságjogok tekintetében is jó nagy utat tett meg. De azért, azt hiszem, nem tévedek, ha kijelentem, hogy ma már a polgári demokrácia legnagyobb rajongója sem mondhatja, hogy az emberiség fejlődésében ez az utolsó lépés. Mert ez annyit jelentene, hogy a fejlődés megáll, az emberiség megszünnék fejlődőképes lenni és hogy nincs szükség többé semmiféle haladásra. Nem, ez nem az utolsó lépés, és ez jogossá teszi, hogy a polgári alkotmányok fogyatékosságaira is rámutassunk. Ezt különösen akkor kell tennünk, ha a Szovjetunió szocialista alkotmányával hasonlítjuk őket össze.

Nos, a polgári alkotmányok a tőkés, polgári társadalmak alkotmányai. De ezt, ismétlem, semmiféle polgári alkotmány sem jelentheti ki nyiltan, kertelés nélkül. Mert akármilyen magas fejlettségü egy polgári állam, azért az mindig a kizsákmányoláson és osztálykülönbségeken nyugszik. Semmiféle polgári állam nem tüzheti ki céljául, hogy megszüntesse a kizsákmányolást és az osztályokat, ellenkezőleg: célja a tőkés kizsákmányolás megvédése és az osztályok konzerválása. De bevallhatja-e ezt nyiltan bármely polgári alkotmány, anélkül, hogy elvesztené a tömegek támogatását, amelyre ma minden polgári kormánynak szüksége van? Ezt nem teheti meg. Ezért, éppen ellenkezőleg, lepleznie kell ezt a tényt, lepleznie mindenféle szólamokkal a szabadságról, boldogságról, egyéni kezdeményezésről stb.

A szocialista államban ez másképp van. A szocialista államnak semmi szüksége sincs arra, hogy mást mondjon, mint ami a lényege. A szocialista alkotmány bátran és nyiltan kidomboríthatja a maga szocialista jellegét. Mert az egész lakosságnak, munkásnak, parasztnak, dolgozó értelmiségnek egyaránt érdeke a kizsákmányolásnak és az osztálykülönbségeknek a megszüntetése, és egy állam, amely azzal kezdi a létét, hogy kirántja az alapot a kizsákmányolás és a kizsákmányolásból élő osztályok alól, köztulajdonba véve a legfontosabb termelőeszközöket, egy ilyen állam, kétségtelenül akkor számíthat a széles néptömegek rokonszenvére és támogatására, ha ezt a szándékát nyiltan és egyenesen bevallja. Semmi szükség nincs arra, hogy ezt a szándékát leplezze; nyiltan odaállhat a tömegek elé: ezt akarom, ez az állam a ti államotok, a munkások és parasztok állama, oly állam, amelyben *tilos a kizsákmányolás!*

Éppen ezért a Szovjetunió alkotmánya ezzel a megállapítással is kezdi. Leírja, hogy melyik az a szocialista gazdasági és társadalmi rend, amely benne kifejezésre jut. A Szovjetunió alkotmánya kétféle köztulajdont ismer el: az állami tulajdont — ezek a föld, bányák, gyárak és üzemek, az ezekben működésben levő termelőeszközök. A másik: a szövetkezeti, kolhoztulajdon. Mi a különbség a kettő között? Az egyik az állami tulajdon, *következetes szocialista tulajdon,* a másik, a

kolhoztulajdon, szintén szocialista tulajdon, de nem teljesen következetes, amennyiben 1. nem állami tulajdon, 2. a kolhozparasztoknak a szövetkezeti tulajdon mellett magántulajdonukban is vannak munkaeszközök (ház, kert, állatok stb.), vagyis magángazdálkodást is folytathatnak. Ez különbözteti meg a köztulajdonnak ezt a formáját, a szövetkezeti tulajdont a köztulajdon másik formájától, a következetes szocialista állami tulajdontól, vagyis a gyáraktól, az állami gazdaságoktól (szovhozoktól). A termelőeszközök e kétfajta tulajdonát ismeri el a Szovjetunió alkotmánya és ezzel egyszersmindenkorra végetvet a Szovjetunióban minden kizsákmányolás lehetőségének.

Nem kell azt hinni, hogy a Szovjetunióban nincs magántulajdon. Ellenkezőleg. Már említettem, hogy a kolhozparaszt birtokában jelentős termelőeszközök vannak (ház, kert, állatok stb.). De ettől eltekintve természetes, hogy minden szükségleti cikk magántulajdonban van és az egész szocialista termelés célja az, hogy a szocialista állam polgárainak ezt a magántulajdonát gyarapítsa és növelje. De senkinek sem lehet olyan magántulajdona, amelynek segélyével más embert kizsákmányolhat. Akármennyi pénz gyül össze egy kolhozparaszt kezén — és a háború alatt nem volt ritkaság, hogy egy-egy kolhozparaszt százezreket áldozott tankok és ágyúk, repülőgépek stb. építésére — azon nem vehet magának sem földet, sem bányát, sem semmi oly termelőeszközt vagy bérházat stb., amellyel más embert kizsákmányolhat. Csak használati cikkeket vehet magának: ezt meg is teszi: szörmék, szőnyegek, berendezési cikkek stb. teljes mértékben rendelkezésére állanak.

A szovjet alkotmánynak ez az első, a szocialista gazdasági és társadalmi rendet megállapító része két alapelvbe torkollik. Az egyik így hangzik: „Aki nem dolgozik, ne is egyék." A másik pedig: „Mindenkitől képességei szerint, mindenkinek munkája szerint." (12. paragrafus) Ez a két elv is olyan, amilyet semmiféle polgári alkotmány sem írhat cikkelyei közé. Próbálja csak meg valamely polgári alkotmány, akármily magas demokráciát testesít is meg, kijelenteni, hogy aki nem dolgozik, az ne egyék, amikor a mindennapi tapasztalat ennek

homlokegyenest az ellenkezőjét mutatja, amikor éppen azok kapják a legzsírosabb falatokat, akik nem dolgoznak. Amikor azt látjuk, hogy az emberek nem képességeik szerint dolgoznak és nem munkájuk szerint jutalmazzák őket, hanem éppen ellenkezőleg van a dolog. A szovjet alkotmány e két alapelve kétségtelenül csak oly gazdasági és társadalmi rendben érvényesülhet, amely magasabb mint bármely más, a világ többi részében még uralkodó gazdasági és társadalmi rend. Ebből következik a valószínűség — egyelőre még csak mint valószínűségről beszélek erről, később látni fogjuk, hogy ez több a valószínűségnél, tény — hogy az a demokrácia, amely e két elven alapszik, magasabb mint bármely más demokrácia, amely a tőkés gazdasági és társadalmi renden nyugszik.

Vannak, akik nem értik, hogy a szovjet alkotmány és az alapjául szolgáló gazdasági és társadalmi rend szorosan összefüggnek, hogy az egyiket a másiktól éppúgy nem lehet elválasztani, mint a polgári demokráciát és a neki megfelelő alkotmányokat a tőkés gazdasági és társadalmi alaptól. Így sokszor olvashatjuk saját sajtónkban is, hogy „tanulnunk kell mind a keleti, mind a nyugati demokráciáktól". A legszabatosabban ezt a „Les Volontés" című francia lap fejezi ki. Engedjék meg, hogy szószerint idézzem:

„Ha Szovjetoroszország felé fordulunk — írja ez a demokratikus lap — úgy azt látjuk, hogy ez az ország a tervgazdálkodás mintája, melyben nem létezik a termelőeszközök magántulajdona. Ezt a termelési rendszert a háború próbának vetette alá és bebizonyította hatékonyságát. Most hogy a háború végetért, az angolszász világot a munkanélküliség réme fenyegeti, Oroszország ellenben előremegy egy új ötéves terv megvalósulása felé."

Vagyis ez az újság elismeri, hogy Oroszország gazdasági szervezete magasabb, mint az angolszász országoké: válságmentes, nem fenyegeti a munkanélküliség réme. Milyen következtetést von le ebből a nevezett lap? Igen, folytatja, ez így van, de, teszi hozzá, „sajnos Oroszországban hiányzik a szabadság és demokrácia". Ezért „szintézist" követel: „vegyük át — mondja — Oroszországból a gazdasági rendet és egészítsük ki a nyugati szabadsággal és demokráciával". Azzal a

nyugati szabadsággal és demokráciával tehát, melynek alapja éppen az a gazdasági és társadalmi rend, amely szüli a válságokat és a munkanélküliséget. A „szintézis", melyet a „Les Volontés" követel, nem egyéb lehetetlen eklekticizmusnál, fából vaskarika: a nyugati demokráciát el akarja szakítani attól a gazdasági rendtől, amelynek a kifejezése és rá akarja bigygyeszteni arra a szocialista gazdasági rendre, amelynek egész más demokrácia, a szocialista demokrácia felel csak meg. Pedig világos, hogy egyik demokráciát sem lehet elszakítani az alapjától és mechanikusan összefoltozni, innen venni a gazdasági alapot, onnan a politikai felépítményt. Önkéntelenül Gogoly egy elbeszélésének hősnője jut az ember eszébe, aki olyan völegény után vágyakozott, akinek meglenne az egyik kéröje orra és a másik ajka. Ez persze tökéletes szeretö lett volna! De ahogy nem lehet az egyik ember orrát a másik ember ajka fölé biggyeszteni, úgy nem lehet az egyik társadalmi rendszerből fakadó és annak megfelelö politikai alkotmányt, arról leszakítva, egy egész más politikai alkotmányt követelö társadalmi rendszer fölé helyezni. Aki ilyesmit követel, csak azt árulja el, hogy sejtelme sincs a gazdasági rendszerek és a politikai felépítmények összefüggéséről.

A Szovjetunió alkotmánya nem program, hanem

„a már megtett út, a már elért eredmények leszögezése... regisztrálása és törvény formájában való megrögzítése annak, amit a valóságban már elértünk és kivívtunk." (*Sztálin:* A leninizmus kérdései. Szikra 1949. 609. old.)

A szovjet alkotmány nem vágyálom, hanem már beteljesedett valóság. Éppen azért a szovjet alkotmány nem is kezdi azzal, amivel a legtöbb alkotmány kezdeni szokta: „Ez az alkotmány örök idöre szól, ezt megváltoztatni többé nem lehet". Mert igaza van Moór Gyula tisztelt kollégámnak, amikor egyik írásában kijelenti: „A változó társadalmi viszonyokat részletesen szabályozó változatlan jog lehetetlen elképzelés. A konkrét tartalommal bíró, de azért mégis örökérvényü jog utópia". Márpedig a Szovjetunió nem hajszol utópiákat. Már Marx kijelentette, hogy „a munkásosztálynak nem az a feladata, hogy... utópiákat... valósítson meg...: Nem ideálokat kell megvalósítania, hanem az új társadalomnak azokat az ele-

meit kell csak szabaddá tennie, amelyek már az összeomló polgári társadalom ölében kifejlödtek". *(Marx:* Polgárháború Franciaországban. 519. old.) A Szovjetunió, mégegyszer, nem hajszol utópiákat: alkotmánya nem akar örökérvényü alkotmány lenni, hiszen ez már a harmadik alkotmány és a három közül mindegyik lépést tartott azokkal a változásokkal, amelyek a Szovjetunióban ily rövid néhány évtized alatt végbementek. Milyenek ezek a változások?

A Szovjetunió rövid tizenkét esztendö alatt elmaradt agrárországból elsörangú, élenjáró, ipari nagyhatalommá lett. Az ipar szocialista, a mezögazdaság szocialista alapokon nyugszik. A gazdasági átalakulásnak megfelel a *társadalmi átalakulás.* Eltüntek az orosz társadalomból az *ellentétes osztályok.* Mind a munkásság, mind a parasztság jellege teljesen megváltozott. A munkásság megszünt proletariátus lenni, vagyis nincstelen, csak munkaerejével — és azzal is csak látszólagosan — rendelkezö osztály, mint a tökés országokban: övé a bánya, övé a gyár, övé a mérhetetlen orosz szocialista birodalom minden kimeríthetetlen természeti kincse. A parasztosztály rátért a szocializmus útjára. Nem az a korlátolt, talpalatnyi földecskéjéért remegö, a magántulajdonhoz ragaszkodó, ingadozó kispolgári tömeg többé, mint az Októberi Forradalmat követö években volt, hanem a városi munkáshoz hasonlóan éppoly szilárdan áll a szocializmus mellett, mint városi testvére, a munkás. *A két osztály lényegesen közeledett egymáshoz. Mindkettö a szocialista társadalom dolgozója.* Megkülönbözteti még öket az, hogy a munkásnak nincs termelöeszköze, mely magántulajdonában volna, a kolhozparasztnak pedig, mint már említettem, van. *De ez a különbség nem idéz elö ellentétet a két osztály között.* Nem okozhat, mert a szocialista gazdaság a kolhozparaszt gazdaságának is alapja, túlsúlyban van magángazdasága fölött.

Ugyanez vonatkozik természetesen az értelmiségre is. A szovjet értelmiség már javarészben munkás- és parasztértelmiség, a népböl fakadt és a népet szolgáló értelmiség, amely boldogulását nem a néptöl való elszakadásban, elkülönülésben, hanem a néppel való egyesülésben és a nép szolgálatában keresi és találja meg. Tisztelet és megbecsülés övezi ezért a szov-

jet értelmiséget, anyagi helyzetéről nem is szólva, amely nem szakítja ugyan ketté a szovjet értelmiséget egy kis kiváltságos helyzetü felsö rétegre és nyomorgó proletárokra, mint a tökés országokban, de biztosítja nekik a nyugodt, zavartalan tudományos müködést. A szovjet értelmiség éppúgy a szocializmus építésének szolgálatában áll, mint a munkásság és parasztság.

Miért nem említi akkor, kérdezhetik, a szovjet alkotmány az értelmiséget, amikor a szovjet államról mint a munkások és parasztok államáról beszél? Miért nem mondja: a munkások, parasztok és értelmiség állama? Nem azért teszi ezt, mintha az értelmiség nem venne részt az ország kormányzásában, mintha az állam tényleg nem volna az értelmiség állama is. A szovjet állam minden intézményében jelentös számban helyet foglalnak a munkások és parasztok képviselöi mellett az értelmiség képviselöi is. Teszi ezt a szovjet alkotmány azért, mert az értelmiség nem osztály oly értelemben, mint a munkásság és parasztság, mert az értelmiség maga is a munkásságból és parasztságból származik, tulajdonképpen e két osztály része, értelmiségi része. S ezért semmi szükség sincs arra, hogy külön kiemeljék, hogy a szovjet állam az ö állama is. A Szovjetunió az egész dolgozó lakosság állama, beleértve a dolgozó értelmiséget is.

Ezzel kapcsolatban engedjék meg, hogy egy olyan kérdést érintsek, amely nem kis szerepet játszott a szovjet demokrácia körüli vitákban. Ez az *egypárt-rendszer*. A Szovjetunióban csak a kommunista pártot ismerik el mint pártot, a kommunistákon kívül csak pártonkívülieket ismernek el. A választásokon jelöltekként is csak kommunisták és pártonkívüliek szerepelhetnek. Sokak szemében ez nagy fogyatékossága a szovjet demokráciának.

Mindenekelött hasonlítsuk össze ezt az állapotot azzal, amely Amerikában és Angliában tárul elénk. Az angol vagy amerikai demokrácia tényleg csak *egy párt* mindenkori uralmán épül fel: ha az egyik párt van uralmon, minden más párt ki van rekesztve a kormányzásban való részvételből, semmi beleszólása az ügyekbe nincs. Ezzel szemben a Szovjetunióban, ezt már itt le akarom szögezni, a kommunista párt nemcsak hogy nem rekeszti ki a pártonkívülieket a kormányzás-

ból, hanem *az egész politikai élet a kommunisták és a pártonkívüliek legszorosabb blokkján alapszik* — erről mindjárt bővebben szólunk.

De mégha tekintetbe vesszük azt is, hogy Angliában vagy Amerikában két párt váltja fel egymást a kormányzásban, mit változtat ez a helyzeten? Mi a különbség e pártok között? Egy szellemes francia író, Halévy, a párizsi Bon Marché és Printemps áruházhoz hasonlítja őket: mindkettőben ugyanazok az áruk kaphatók — csak a cégér más. Lényeges különbség e két párt között nincs: mindegyikük a polgári társadalom gazdasági és politikai érdekeit képviseli, akármelyik párt van is az uralmon, mindegyik a polgárságnak, a tőkéseknek a képviselője. Legfeljebb az a különbség köztük, hogy az egyik ennek, a másik annak a tőkéscsoportnak az érdekeit juttatja inkább érvényre. És persze még valamit: azoknak a *hivatásos politikusoknak* az érdekeit, akik az egyik vagy másik párttól függnek egész egzisztenciájukban. Nem kell arról beszélnem, milyen rákfenéje mind Angliának, mind — és ott különösen — Amerikának a hivatásos politikusok e siserahada. A Szovjetunióban ismeretlen jelenség a „hivatásos politikus" — erről bővebben szólok, ha a szovjet rendszert szembeállítom a parlamentarizmussal.

A Szovjetunióban egész más a helyzet. Ott, amint láttuk, nincsenek érdekellentétektől szétszaggatott, egymással harcot vívó osztályok — éppen ezért nem is lehetségesek politikai pártok, melyek egymással szembenállva pártharcokat vívnak. Mert mi a párt? A párt mindíg valamely meghatározott osztály élcsapata, képviselője. Ahol ellentétes osztályok vannak, ott ellentétes pártok is szükségesek. Ahol ellenben nincsenek egymással szembenálló, ellentétes érdekü osztályok, ott pártokra és pártharcokra sincs szükség. A Szovjetunióban pedig, mint láttuk, nincsenek ellentétes osztályok, ezért különböző pártokra és pártharcokra sincs szükség.

A Szovjetunióban sem volt ez mindíg így. Tudvalevő, hogy az Októberi Forradalom után még sokáig, egész a kollektivizálás bekövetkeztéig, a Szovjetunió is ismert egy osztályt, amely éles ellentétben állt a dolgozó osztályokkal, a munkássággal és a szegény- és középparasztsággal: *a kulákság* volt

ez, a burzsoázia utolsó képviselője, az utolsó kizsákmányoló osztály. Éppen ezért nem meglepő, hogy az Októberi Forradalom után *két párt* koalíciójából tevődött össze az első szovjet kormány, a kommunisták és a pártonkívüliek képviselői mellett a kormányban helyet foglaltak az „eszerek", a „szociális forradalmárok" képviselői is. Ezek, mint később kiderült, a kulákok érdekképviselete voltak és hamar az ellenforradalom vizeire eveztek a szovjet hatalom ellen. A kulákság likvidálása óta azonban nincs a Szovjetunióban oly osztály, amely politikai pártban követelhetne magának *külön* érdekképiseletet.

Ez az egyik része a dolognak. De a másik fele az, amire már rámutattunk, hogy a Szovjetunióban a Kommunista Párt nem gyakorol, mint a „nyugati" demokráciákban a mindíg uralmon levő párt, *egyeduralmat*. A szovjet választások mindíg újra megmutatják, milyen szoros az egység, a morális és politikai egység a kommunisták és a kommunista párt köré csoportosuló pártonkívüliek óriási tömege között. Kommunisták és pártonkívüliek egyesült erővel és lelkesedéssel építik a szocialista társadalmat, egyesült erővel védték meg az utolsó világháborúban a szocialista hazát a világ egyik leghatalmasabb katonai hatalma, a legveszedelmesebb ellenség ellen, amelyet az orosz és világtörténelem ismer. Most megint egyesült erővel hegesztik be a háborúütötte sebeket és összefognak, hogy az új ötéves tervekkel építsék tovább a szocializmus országát. Ha megnézzük a legutóbbi választásokat, akkor azt látjuk, hogy a kommunisták és pártonkívüliek blokkja volt az a platform, amelyen a választások lefolytak. És ez a blokk nem üres szó, mert a Kommunista Párt megmutatta három nagy forradalom tüzében, majd az Októberi Forradalomtól máig, hogy a nép bízhat benne, mert az orosz bolsevik párt az elmaradt és az első világháborúban kimerült termelő erőitől megfosztott országból igen rövid idő alatt a világ egyik leghatalmasabb nagyhatalmát teremtette meg. Legrövidebb idő alatt, mert mikor kezdődött ez a fejlődés a Szovjetunióban? A polgárháborúk és az ellenforradalom, a külföldi katonai intervenciók után, vagyis nem több mint tizenhárom esztendő két ötéves terve és a harmadik ötéves terv fele az, amellyel a Szovjetunió ezt a hatalmas változást véghezvitte. Mindössze tehát alig más-

fél évtized alatt ilyen óriási utat tett meg ez az ország, átalakult egész gazdasága, egész társadalmi rendszere és mindez természetesen a Kommunista Párt vezetése alatt történt. Ez a párt tehát megmutatta, hogy a nép bízhat benne, hogy a nép ügyét szolgálja, minden dolgozónak az ügyét. Meghódította magának a nép bizalmát és olyan morális és politikai egységbe kovácsolta az ország egész dolgozó lakosságát, amelyet megirigyelhet minden más ország kormánya. Ez az egység aligha lehetne meg, ha több párt volna a Szovjetunióban.

Nem kell messzire néznünk, hogy ennek a morális és politikai egységnek az előnyeit megállapítsuk. Gondoljunk csak a második világháborúban a második front kérdésére. Oly pillanatban, amikor a második front évekkel megrövidítette volna a háborút, amikor elsőrangú szükséglet lett volna, hogy a második frontot minél gyorsabban megnyissák és ezzel a Szovjetuniótól a német haderő óriási részét elvonják, megkönnyítsék a Szovjetunió katonai helyzetét, biztosítsák a győzelem gyorsabb bekövetkezését — akkor e körül a kérdés körül a legtöbb szövetséges országban óriási pártharcok, viták dúltak. Igen hatalmas tőkés csoportok nem abban voltak érdekeltek, hogy a háborút minél hamarabb befejezzék, hanem, hogy azt mennél tovább nyujtsák és ezért ellenezték a második frontot. Vagy gondoljunk arra, milyen aggodalommal várta az egész demokratikus világ, megválasztják-e Roosevelt elnököt negyedszer, nem kerül-e Amerikában a köztársasági párt jelöltje az elnöki székbe, aki talán kisebb eréllyel folytatja a fasizmus elleni harcot. Vagy nézzük meg saját országunkat, ahol a legelemibb kérdéseket, az ország életbevágó kérdéseit a különböző pártok különböző szempontból bírálják el. A legtöbb kérdés surlódások, pártharcok előidézője; semmiféle kérdést sem lehet oly egyöntetűséggel, oly egyszerűen és símán végrehajtani, mint ahogy ez a Szovjetunióban történik. A Szovjetunióban semmiféle fontosabb kérdés nem idéz elő surlódást és vitát. Az ily kérdésekben semmiféle nézeteltérés nem lehetséges. Az egész világháború alatt egyetlen hang sem hangzott el az ellen, hogy a háborút a lehető legjobb eszközökkel, a lehető legerélyesebben folytatni kell. És amikor most, a háború után a Szovjetunió hozzáfog sebei behegesztéséhez, megint semmi-

féle vita sincs a körül, hogy ezt egységesen, tervszerüen, gyorsan kell megvalósítani.

Nem mutatja-e ez azt, hogy mily haszon egy országra, ha nem több párt hadakozik benne a politikai hatalomért, hanem a dolgozó lakosság egész nagy tömege egy test és lélek, és mint ilyen egységesen tömörül a köré a párt köré, amelyben a nép bízik és joggal bízhatik. Az tehát, amit a szovjet demokrácia fogyatékosságának, hibájának rónak fel, az annak legnagyobb előnye, éppen az az ismertetőjel, amelyen a szovjet demokratizmus magas fejlettségi fokát már külsőleg is le lehet mérni. Ez csak azok szemében hátrány, akiknek a pártok és pártharcok önmagukban kedvesek, vagy akik nem veszik észre, hogy a pártok és a pártharcok mögött osztályok és osztályharcok húzódnak meg. Persze, aki nem tudja belátni, hogy az osztálymentes társadalom magasabb mint az osztálytársadalom, az azt sem tudja belátni, hogy a pártokat és pártharcokat feleslegessé tevő és azokat kizáró demokrácia magasabb mint a pártokon és pártharcokon nyugvó demokrácia.

Az, amit a szovjet demokráciában hiányolnak, az ennek a demokráciának a legnagyobb erőssége. Mert lehet-e egy országra áldásosabb valami, mint ha a legfontosabb kérdésben, a szocializmus felépítésében, az egész lakosság egyetért és semmiféle pártharcok, véleménykülönbségek, nézeteltérések e körül nincsenek? Viták vannak — a részletek tekintetében. Meg kell nézni a Legfelsőbb Tanács bármely ülését. Van bírálat, van kritika, vannak különböző indítványok a részletkérdésekben, de a Szovjetunió kétszázmilliónyi lakosságának túlnyomó többsége, a Kommunista Párt vezetése alatt törhetetlenül halad a felé a cél felé, amely a Szovjetunió egész létének alapja: a szocialista társadalom felépítése felé. Semmiféle más ország nem mondhatja el magáról, hogy a leglényegesebb kérdésekben egység uralkodik. Még a legdemokratikusabb országokban is csak harcok árán lehet egy-egy lépést megtenni, mert a különböző társadalmi osztályoknak, különböző társadalmi rétegeknek más az érdekük, nézőpontjuk, felfogásuk és soha sincs meg a biztosíték, hogy ez vagy az a kérdés nem szenved-e hajótörést egyik vagy másik hatalmas és befolyásos klikk ellenállásán. Semmiféle más országban, sem

a köztársasági elnök, sem a minisztérium nincs bebiztosítva, hogy a legközelebbi választáson nem csavarják-e ki kezéből a hatalmat, megszerzi-e azt a többséget, amelyre szüksége van, hogy a nemzetnek ezt vagy azt a lényegbevágó érdekét szolgáló kérdést következetesen megvalósíthassa. Ez a Szovjetunióban lehetetlen. A Szovjetunió kormánya a világ legstabilabb kormánya. Az utolsó választásokon több mint százmillió szavazó szavazott erre a kormányra. Néhány tízezer szavazó ellentétes véleményével szemben az egész nép egységesen bizalmat szavazott annak a kormánynak és annak a pártnak, amely nem ma mutatta meg, milyen fából van faragva, amely már nem egy viharban állta meg a helyét és viszi előre a Szovjetunió népét a haladás útján.

Minden alkotmánynak az a legjobb bírálata, hogyan működik a valóságban. Az alkotmány lehet darab papiros, ha nem hajtják végre, vagy ha nem úgy hajtják végre, ahogy azt a lakosság többségének érdeke megkívánja. A háború és azok a gazdasági és társadalmi eredmények, melyeket a Szovjetunió elért, megmutatták a szovjet alkotmány nagyszerűségét. Ezek a gyakorlati eredmények, az a győzelem, amelyet a Szovjetunió a reá törő hatalmas ellenségen aratott, a legjobb bírálata a Szovjetunió alkotmányának.

Ilyen gazdasági és társadalmi viszonyokat tükröz vissza a sztálini alkotmány, melyet joggal neveznek sztálini alkotmánynak, mert Sztálin a szerzője, mert Sztálin művét koronázza meg, mert a nagy Sztálin szellemét viseli magán ez az alkotmány. Ez a sztálini alkotmány reálisan és formálisan a legdemokratikusabb alkotmánya a világnak.

Reálisan azért, mert a szocialista demokrácia éppen abban különbözik minden polgári demokráciától, hogy nem formális demokrácia. Nem hiszem, hogy magyaráznom kellene az ilyen hallgatóság előtt, mit nevezünk formális demokráciának. A formális demokrácia biztosítja a polgárok egyenjogúságát a törvény előtt, de nem szünteti meg a különbséget gazdagok és szegények között. Ezt a különbséget pedig semmiféle — tisztán politikai — eszközökkel megszüntetni mindaddig nem lehet, amíg a termelőeszközök magántulajdonát meg nem szüntetjük, amíg a termelőeszközöket köztulajdonba nem vesszük. A pol-

gári demokráciának nem lehet szemrehányást tenni, hogy nem teszi ezt meg, mert hivatása nem a magántulajdon likvidálása, hanem ellenkezőleg, annak megőrzése. Egy francia közmondás szerint Franciaország legszebb menyasszonya sem adhat mást, mint amije van. A polgári demokrata menyasszony annál kevésbbé teheti ezt, mert már nem is olyan szép és van nála szebb is. A polgári demokrácia nem adhat többet, mint ami a lényege, a lényege pedig az, hogy visszatükrözi a tőkés gazdasági és társadalmi rendet. Éppen ezért, akármilyen haladás is előre a polgári demokrácia, mégis csak formális demokrácia és nem is lehet soha több, mint formális demokrácia. De éppoly kétségtelen, hogy a szovjet demokrácia megszünt formális demokrácia lenni, mert megtette az első lényeges lépést a gazdagok és szegények közötti különbség megszüntetésére. Azért mondom, hogy az első lépést, mert hiszen még a Szovjetunióban sem épült fel a teljes szocialista társadalom. Ez az első lépés egyszersmind a leglényegesebb lépés: azzal, hogy a Szovjetunióban megszünt és lehetetlen a kizsákmányolás, megindult a termelőeszközök köztulajdonbavételével az a világtörténelmi jelentőségü folyamat, amelynek eredménye nem lehet más, mint a gazdagok és szegények közötti évezredes ellentétnek végleges likvidálása. Joggal mondhatjuk tehát, hogy a szovjet alkotmány reálisan a világ legdemokratikusabb alkotmánya, mert könnyü belátni, hogy ez az első alkotmány, amely reálisan megvalósítja azt, amiről az eddigi polgári alkotmányok csak beszéltek: minden polgár szabadságát és boldogságát.

De a szovjet alkotmány formálisan is a világ legdemokratikusabb alkotmánya. Az Októberi Forradalom után, formálisan nézve, a választójog még sok megszorítást tartalmazott. Nem volt egyenes, nem volt titkos, közvetlen, egyenlő, mert a parasztok választójoga sokkal szükebb volt mint a munkásoké. Sokan ezt nem értették meg akkor, sokan már akkor azt követelték, hogy a szovjet demokrácia már zsenge korában adja meg minden polgárának azt, amit csak kifejlett, megerösödött korában adhatott meg. Ugyanezt teszik — mellesleg megjegyezve — a demokrácia ellenségei a mi népi demokráciánkkal szemben is. A fiatal, magyar népi demokráciától

már egyéves korában azt követelik, amit később egész biztosan teljesíteni fog, amikor már megerősödött, terebélyes lett, szilárdan fog állni a lábán és végzett ellenségeivel. Akkor a magyar népi demokrácia bizonyára mindent teljesíteni fog, ami a népi demokráciát jellemzi és ami feladata: a dolgozó nép érdekeinek kielégítését, amennyire ez egy oly társadalmon belül egyáltalán lehetséges, amely még nem tüzi ki magának célul a kapitalizmus likvidálását. A fiatal szocialista demokrácia is kezdetben kénytelen volt a választójog tekintetében bizonyos korlátozásokat életbeléptetni. Nem lehetett a polgárháborúk és ellenforradalmak között vergődő országban egyszerre a legdemokratikusabb választójogot megvalósítani, megengedni az ellenforradalomnak, a polgárháborút szítóknak, hogy a demokrácia fegyverével élve, ennek a demokráciának a vesztére törjenek. Minden demokrácia, amely ezt megteszi, maga alatt vágja a fát, öngyilkosságot követ el.

Az angol vagy francia forradalomban vagy az amerikai forradalomban szintén nem adták meg az ellenfélnek azt a jogot, hogy a demokrácia örvén a forradalom ellen áskálódjanak. Egy oly országban, melyben a többség parasztságból áll, a legrosszabb fajta doktrinerség lett volna a demokrácia címén kockára tenni a szocializmus építésének lehetőségét. A parasztság az Októberi Forradalom után még a magántulajdon alapján állt és nem lehetett a többségben levő parasztság szavazataira bízni, felépítsék-e a szocializmust vagy sem. Éppen ezért a fiatal szovjet demokrácia kezdetben igenis a lakosság bizonyos rétegét, amely nyilt háborút viselt a nép ellen és a szovjet törvények ellen működött — megfosztotta a választójogtól. A parasztságot pedig hátrányban részesítette a munkássággal szemben.

A szovjet államrend ennek ellenére már akkor magasabb volt minden polgári államrendnél, mert már akkor nemcsak formális jogokat adott a népnek, hanem földet a parasztnak és köztulajdonba vette a gyárakat, a bányákat, a termelőeszközöket. De ez ma már mind a multé. A szovjet demokrácia ma már formálisan is a világ legszélesebb demokráciája. Mellékesen jegyzem csak meg, hogy a szovjet hatalom már akkor erre a legszélesebb demokráciára törekedett, amikor a viszonyok

kényszere alatt kénytelen volt bizonyos megszorításokat alkalmazni azok ellen az elemek ellen, melyek nyilt háborút viseltek a nép ellen és a szovjet törvények ellen működtek. Bizonyítéka ennek Lenin következő szavai, aki már 1919-ben kijelentette:

„A legközelebbi jövőben a kívülről jövő támadás és a kisajátítók kisajátításának befejezése bizonyos körülmények között olyan helyzetet teremthetnek, mikor a proletár államhatalom más eszközöket fog kiválasztani a kizsákmányolók ellenállásának, ellenszegülésének letörésére és be fogja vezetni az általános választójogot minden korlátozás nélkül."

Az, amit Lenin megjósolt, már régen bekövetkezett. Nincs az az ország a világon, mely még a formális jogok tekintetében is olyan széles demokráciát tudna felmutatni, mint a Szovjetunió alkotmánya. A szovjet alkotmány ma már nem tesz különbséget polgár és polgár között sem a választójog, sem a szólási, sem a gyülekezési, egyesülési vagy egyéb szabadságok tekintetében. A választójog egyenlő, titkos, közvetlen, 18 éves korhatárhoz kötött, mind az aktív, mind a passzív választójog tekintetében. Független minden faji vagy nemzetiségi hovatartozástól, vallástól, müveltségi foktól, lakóhelytől, társadalmi származástól, vagyoni helyzettől és a multban kifejtett tevékenységtől, tehát független attól, hogy valaki a multban földesúr volt-e vagy burzsoá, résztvett-e ellenforradalmi szervezetekben, fehérgárdista volt-e stb. Sem a társadalmi származás, sem a multban kifejtett tevékenység ma már nem akadálya a választójog birtoklásának, csak az örültek és a bíróilag politikai jogaiktól megfosztottak vannak kizárva a választójogból. Mikor a Szovjetunió alkotmánytervezetének tárgyalásánál az a javaslat merült fel, hogy azokat a rétegeket, melyek a multban ellenséges magatartást tanúsítottak a Szovjetunióval szemben, zárják ki a választójogból, vagy legalábbis fosszák meg őket a passzív választójogtól, Sztálin ez ellen igen erélyesen tiltakozott. Ha a nép, mondta Sztálin, itt vagy amott meg is választ ellenséges embereket, ez csak azt fogja jelenteni, hogy rossz volt az agitációs munkánk és megérdemeltük ezt a szégyent. Ha viszont agitációnk bolsevik munka lesz, akkor a nép

nem engedi meg, hogy legfelsőbb szerveibe ellenséges emberek jussanak be. És Sztálinnak lett igaza.

Az első szovjet alkotmány és a ma érvényben levő sztálini alkotmány között még három évtized sem telt el. Rövid idő alatt a szovjet demokrácia oly magas fokra emelkedett még formális tekintetben is, amely messze túlszárnyalja a legszélesebb polgári demokráciákat is. Hasonlítsuk csak össze ezt a gyors fejlődést azzal a fejlődési úttal, amelyet pl. az angol választójog tett meg. Ne kezdjük az angol forradalommal, amely a XVII. században játszódott le, vagyis jó három évszázaddal ezelőtt. Induljunk ki az angol választójog első lényegesebb reformjából, az 1832-es reformból, amikor az ipari burzsoázia hódította meg magának heves harcok között a választójogot. Csak 1868-ban, tehát 36 évvel később követte ezt a reformot a második, igen mérsékelt kiterjesztése a választójognak, az ú. n. Homestead törvény, amely választójogot adott az állandó lakhellyel rendelkező férfilakosságnak. 1885-ben jött a harmadik lépés és végül 1918-ban érte el az angol demokrácia mai formáját, amely azonban ma sem vetekedhetik a szovjet választójoggal sem szélességében, sem korlátoktól való mentesség tekintetében. Majdnem egy évszázadig, pontosan nyolcvanhat esztendeig tartott tehát, amíg az angol demokráciában a választójog elérte mai formáját. A Szovjetunióban ezzel szemben rövid huszonöt esztendő alatt kivirágzott a legszélesebb demokrácia.

A következő kérdés, amellyel foglalkozni akarok, bizonyos szempontból sokkal fontosabb, véleményem szerint, mint a választójog: *a munka joga*, amelyet a szovjet alkotmány minden polgárának biztosít. Ez is oly jog, amelyet semmiféle polgári alkotmány nem vehet fel cikkelyei közé, vagy ha felveszi, nem valósíthat meg. 1848-ban a februári forradalomban írta először e jogot zászlajára a francia munkásosztály. A francia burzsoázia júniusban Cavaignac kartácsaival verte ki a munkások fejéből ezt a „döre ábrándot". Ezzel szemben a szovjet alkotmány 118. §-a így hangzik:

„A Szovjetunió polgárainak joguk van munkára, vagyis joguk van arra, hogy biztosított munkát kapjanak, munkájuk

olyan díjazása mellett, amely megfelel a munka mennyiségének és minőségének."

Mégegyszer ismétlem: nincs az a polgári alkotmány, mely ezt a néhány sort felvehetné cikkelyei közé, vagy ha felveszi, meg is valósíthatná. Így pl. a weimari alkotmány szintén kihirdette a munka jogát, csak elfelejtette megvalósítani. Amíg kapitalizmus van, addig a munkanélküliséget nem lehet a társadalom életéből kiküszöbölni, mert a tőkés társadalom nem lehet meg a munkanélküliek ipari tartalékhadseregе nélkül. Hiú ábránd azt hinni, hogy a munkásosztály a tőkés társadalmon belül megszabadulhat a munkanélküliség átkától. A tőkés társadalom nemcsak a kizsákmányoláson, de a munkanélküliek óriási és mindíg növekvő seregén is alapul. A gazdagság itt elválaszthatatlan a nyomortól, a gazdagság termelésének és növekedésének a nyomor termelése és növekedése előfeltétele. És csak a munkásosztály a megmondhatója, mit jelent számára a munkanélküliség, mennyi szenvedés, lealacsonyítás, fizikai és erkölcsi elnyomorodás forrása ez. Minden munkás feje felett ott függ ez a Damoklesz-kard, egyetlen munkás sem tudja, mikor csap le rá, de azt biztosan tudja, hogy előbbutóbb lecsap rá. A polgári állam nem tudja megszüntetni a munkanélküliséget, a legtöbb, amit tehet, a közmunka és a munkanélküli segély. Eltekintve attól, hogy ez óriási megterhelése az államnak, a munkásosztáy nem alamizsnát kér, hanem produktív, termelő munkát.

A szovjet demokrácia nem ismeri a munkásosztálynak ezt az átkát. S a szovjet polgár joga a munkára nem üres szó! Ennek a jognak megvannak a teljes anyagi biztosítékai. Mert a szovjet alkotmány említett szakasza így folytatja:

„A munkára való jogot biztosítja a népgazdaság szocialista szervezete, a szovjet társadalom termelőerőinek szakadatlan növekedése, a gazdasági válságok lehetőségének kiküszöbölése és a munkanélküliség megszüntetése."

Ezen az alapon igenis lehet minden polgárnak munkát biztosítani, de más alapon nem. A Szovjetunióban, ezt minden szovjet munkás tudja, nem a munka kevés, hanem a munkás kevés, mert a szovjet gazdaság rohamos növekedése minden munkáskezet teljes mértékben foglalkoztat és sokkal többet

foglalkoztathatna, mint amennyi munkás rendelkezésre áll. Egyetlen ilyen jog, mint a munka joga, felér a munkásosztály számára nem egy papirosjoggal és szabadsággal. A munka jogához párosul a pihenés joga, a művelődés joga, az aggkori és rokkantság esetére való biztosítás stb. És mindez a jog nemcsak a papiroson van meg, hanem reális biztosítékokkal van körülbástyázva. Vegyük csak a művelődés jogát. Tudvalevő, hogy a háború legnehezebb éveiben sem szünt meg a Szovjetunió az iskolahálózatot bővíteni. Az iskolához járul számtalan továbbképző tanfolyam, üzemekben, kolhozokban. Ezeken a tanfolyamokon nem egy munkás nyer mérnöki képesítést, ami komoly lépés a szellemi és testi munka különbségének megszüntetésére.

A nök egyenjogúsága a szovjet társadalom általános alapelvén nyugszik: egyenlö munkáért egyenlö bért. A háború elött a nagyiparban dolgozók 40%-a volt nö, a közoktatásban több mint az összes dolgozók fele, a kolhozok vezetöségi tagjainak 20%-a nő.

A pihenésre való jog illusztrálására csak megemlítjük, hogy 1940-ben a gyógyintézetekben és pihenöházakban 2 400 000 munkás és alkalmazott pihent. A Krim és a Kaukázus tele van a legmodernebb szanatóriumokkal, melyekben a dolgozók szabadságukat töltik. Csak a sport és a turisztika fejlesztésére 1940-ben az állam 175 millió rubelt költött. 1941 elején 885 színház, 103 700 klub müködött. És ezek a klubok nagy, gyönyörü épületek, színpaddal, olvasótermekkel, billiárddal és mindennel felszerelve, ami a dolgozók pihenését elösegíti.

Különösen ki kell emelni a nemzetiségi és faji egyenjogúságot. A szovjet alkotmány mindenképpen biztosítja ezt az egyenjogúságot és törvénnyel bünteti a nemzetiségek és fajok megbélyegzését. A Szovjetunió soknemzetiségü állam. A nemzetiségi köztársaságok a legteljesebb önkormányzatot élvezik. Minden szövetségi köztársaság maga is az autonóm köztársaságok rendszere. Mindegyiknek megvan a maga alkotmánya, törvényhozótestülete, címere. Területük nem változtatható meg beleegyezésük nélkül. A Szovjetunió alkotmányának 17. paragrafusa biztosítja a szövetséges köztársaságok számára a

szabad kiválás jogát, és ez nem üres deklaráció. Éppen ezért, hogy ez a jog ne váljék üres, értelmetlen papírrá, a szovjet alkotmány csak a szövetséges köztársaságoknak adja meg ezt a jogot, mert ezek határosak valamely külföldi állammal, vagyis nincsenek minden oldalról a Szovjetunió területétől körülvéve. Persze nincsen olyan szovjet köztársaság, amely tényleg felvetné a Szovjetunióból való kilépés kérdését. A Szovjetunió alkotmánya egy soknemzetiségü államrend alkotmánya, egy oly államé, amely a soknemzetiségü államok mintájának bizonyult. A szovjet államrend az államszervezet olyan rendszerét képviseli, amelyben a nemzetiségi kérdés, a nemzetek együttműködésének problémái jobban vannak megoldva, mint bármely más soknemzetiségü államban. Ismeretes, hogy a Szovjetunió még legutóbb is annyira ment ezen a téren, hogy szövetséges államainak megadta a külön hadügyi és külügyi népbiztosságokat, valamint a külügyi képviselet jogát.

A szólás-, sajtó-, gyülekezési, szervezkedési jog, a személyi sérthetetlenség joga, a lakóhely szentsége és a levéltitok, a politikai menedékjog a szovjet polgár mindmegannyi „elidegeníthetetlen, természetes joga". Ami a vallásszabadságot illeti, ma már közismert, hogy ez a legteljesebb mértékben biztosítva van. Csak azt kell hozzáfüzni, hogy a sztálini alkotmány nemcsak a vallás szabad gyakorlását biztosítja, hanem biztosítja a vallás elleni agitáció szabad jogát is.

Néhány szó a szovjet rendszer és parlamentarizmus különbségéről. A parlamentarizmus nagy haladás a feudalizmussal szemben, de semmiféle parlamenti képviseleti rendszer nem fejezheti ki a nép akaratát, ha a nép maga nem vesz közvetlen részt a kormányzásban. De ezt a parlamentarizmus két okból nem biztosíthatja: elöször azért, mert a parlamenti köztársaságban a nép csak a választások idején lép a színtérre, két választás között pedig csak képviselöi cselekednek helyette. Ez elöször is azzal jár, hogy a nép politikai érettsége csökken, másodszor semmi biztosíték sincs arra, hogy a képviselök nemcsak a nép helyett, de a nép ellen is cselekszenek. Másodszor maga a parlament tanácskozó testület, amely igazi ellenörzést a törvények végrehajtása fölött, amely más kezekbe van letéve, nem gyakorolhat. Elég arra utalnunk, hogy a bürokrá-

cia minden országban meghiúsíthatja a törvények végrehajtását.

Ezzel szemben a szovjetek mind eredetükben, mind működésükben népi szervek, a nép öntevékenységéből születtek és nőttek ki egy újtípusú állammá.

A szovjetek nem tanácskozó, hanem dolgozó testületek. A falusi, körzeti, kerületi szovjetekben, de a Legfelsőbb Tanácsban sem egyszerű „képviselők" ülnek, hanem munkások, parasztok, értelmiségiek, akik nem szűnnek meg még megbizatásuk idején sem tovább dolgozni azokban a gyárakban, kolhozokban, intézetekben, ahol megválasztásuk előtt dolgoztak. Így egész tevékenységük a dolgozók közvetlen és folytonos ellenőrzése alatt áll és mihelyt elhanyagolják kötelességüket, a nép legkíméletlenebb bírálatának vannak kitéve, visszahívhatók és nem egyszer vissza is hívják őket.

„A szovjet képviselőknek — mondja Lenin — maguknak kell dolgozniok, nekik kell a törvényeket végrehajtaniok, nekik kell közvetlenül ellenőrizniök, mit eredményez a kivitel, nekik kell közvetlenül a választók előtt a felelősséget viselniök. A képviseleti testületek megmaradnak, de a parlamentarizmus mint külön rendszer, mint a törvényhozó és végrehajtó hatalom szétválasztása, mint kivételes helyzet a képviselők számára, itt nem áll fenn."

Így a Szovjetunió nem ismeri a hivatásos politikusok kasztját, akiknek a politika a foglalkozásuk és akiknek érdekei távolról sem azonosak a nép érdekeivel.

A szovjetek nemcsak rendeleteket hoznak, melyeket a lakosságnak egyszerűen tudomásul kell vennie és amelyeknek engedelmeskednie kell, hanem minden rendeletet a lakosság aktív közreműködésével hoznak meg és hajtanak végre. Akár egy falura vagy körzetre, kerületre, akár az egész országra szóló rendeletről vagy törvényről van szó, teszem az ötéves tervekről, azt az egész lakosság, minden gyár, minden kolhoz, minden falu megvitatja, végrehajtásukra az egész lakosság megmozdul, nem egyszer maguk a dolgozók lépnek fel indítványokkal és módosításokkal. Egy falusi, körzeti, kerületi szovjet az egész lakosság politikai életének a központja, de ezenkívül ide fordul a lakosság állandóan minden ügyes-bajos dol-

gával. Így az egész lakosság aktívan közreműködik a törvények meghozatalában, azok végrehajtásában, sőt magában a kormányzásban. A szovjet lakosság nemcsak választások idején él politikai életet, hanem állandóan és folyton politikai aktivitásban van, és ennek az aktivitásnak központja, vezetője és irányítója a szovjet.

A szovjet képviselők kötelesek a kormányzás, városok igazgatása stb. különböző területein aktívan közreműködni és ügyelni arra, hogy a törvényeket a nép érdekében hajtsák végre. A nép minden panaszát el kell intézni, a szovjet képviselő a néppel állandó, legszorosabb kapcsolatban van s mihelyt ez a kapcsolata meggyengül, alkalmatlanná válik arra, hogy a szovjetekben helyet foglaljon.

Mint látjuk, a szovjet rendszer elvileg különbözik a parlamentarizmustól. Ugyanígy elvileg más alapon nyugszik a *kétkamarás rendszer* is. A második kamara a polgári demokráciában rendszerint a reakció központja és szerepe az, hogy a haladás fékjévé váljék. Ezt szolgálják az aktív és passzív választójognak azok a megszorításai, amelyek következtében a második kamarába rendszerint a gazdagok képviselői jutnak be, míg a dolgozó tömegek képviselői nem juthatnak mandátumhoz. A francia szenátusban a háború előtt *egy* kommunista képviselő foglalt helyet. Ezért folytatott a francia kommunista párt heves harcot De Gaulle kétkamarás terve ellen. A Szovjetunióban a kétkamarás rendszer nem áll egymással ellentétben. Teljesen egyenjogúak, mindkettőnek megvan a teljes törvényhozó joga, a második kamara, a nemzetiségek kamarája, kizárólag arra szolgál, hogy a nemzetiségek különleges érdekeit képviselje, míg a Szövetségi Tanács a Szovjetunió összes dolgozóinak közös érdekeit képviseli nemzetiségre való tekintet nélkül. Éppen ezért, míg a Szövetségi Tanácsba a lakosság egyenlő számarányban küld képviselőt, minden 300 000 lakosra jut egy képviselő, a nemzetiségi tanácsba minden köztársaság meghatározott számú képviselőt küld, mégpedig oly arányban, hogy a nagyobb nemzetiség ne nyomhassa el képviselőinek tömegével a kisebbeket.

A szovjet köztársaságnak nincs köztársasági elnöke olyan értelemben, mint a polgári demokratikus köztársaságok-

ban. Ez összefügg azzal, hogy a szovjet demokráciában a törvényhozó és végrehajtó hatalom nincs különválasztva. A Szovjetuniónak kollektív köztársasági elnöke van — a Legfelsöbb Tanács Elnöksége, mely magában foglalja a Legfelsöbb Tanács Elnökségének elnökét is. „A történelmi tapasztalatok azt mutatják — mondja erről Sztálin — hogy a legfelsöbb szervek ilyen felépítése a legdemokratikusabb, amely garanciát nyujt az országnak nemkívánatos véletlenek ellen."

Büszkén mondhatta Sztálin erről az alkotmányról:

„Kellemes és örvendetes az a tudat, hogy a harcok és nélkülözések között megtett utunk eredményeképpen megvan a magunk alkotmánya, mely győzelmeink gyümölcseiről beszél. Kellemes és örvendetes tudni, hogy miért harcoltak a mieink és hogyan érték el világtörténelmi jelentöségü győzelmüket. Kellemes és örvendetes az a tudat, hogy a vér, melyet a mieink böven ontottak, nem hiába ömlött, hogy meghozta a maga gyümölcseit. Ez a tudat lelkileg fölfegyverzi munkásosztályunkat, parasztságunkat, dolgozó értelmiségünket. Ez a tudat előre visz bennünket és jogos büszkeség érzésével tölt el. Megerösíti a saját eröinkbe vetett hitünket és új harcra mozgósít a kommunizmus további győzelmeinek kivívására." *(Sztálin:* A leninizmus kérdései, Szikra 1949. 631. old.)

„Ez az alkotmány egy oly ország alkotmánya, amelyben nem a vagyoni helyzet, nem a nemzeti leszármazás, nem a nem, nem a szolgálati viszony, de minden polgár egyéni képessége és személyes munkája határozza meg társadalmi helyzetét."

Hogy mily eröt öntött a szovjet demokrácia polgáraiba, azt megmutatta a második világháború. Azok a győzelmek, melyek a Vörös Hadsereg diadalútját kísérték, abban a magasabb emberi, gazdasági, politikai és társadalmi szervezetben gyökereztek, melynek a szovjet demokrácia a gyümölcse. A Vörös Hadsereg az új szocialista demokráciában találta meg azt az erkölcsi segítséget és reális támaszt, mely a szocializmus és demokrácia hadseregét legyőzhetetlenné tette.

A szovjet demokrácia egyetlen nagy erkölcsi és politikai egységbe kovácsolja a Szovjetunió minden dolgozóját és minden nemzetét. Egységes közösségben élve, a szovjet polgárok

és szovjet nemzetek együtt küzdöttek országuk hatalmának megszilárdításáért, együtt kovácsolták a győzelmet és ez az erkölcsi és politikai egység, mely a Szovjetunió polgárait és nemzeteit összefüzte, a háború után még szorosabbra füződik abban a közös munkában, amelyben a szovjet nép helyreállítja a háborúütötte sebeket és a Szovjetuniót, annak demokráciáját még magasabbra fogja emelni.

Az utolsó évszázadban óriási utat tett meg az emberiség a demokratikus fejlödés útján. A szovjet demokrácia ennek a fejlödésnek a legmagasabb pontja. Nem kétséges, hogy a legközelebbi évtizedek — nem évszázadok — minden fennálló akadály, minden nehézség ellenére, megint nagy lépéssel fogják elörevinni az emberiséget a demokrácia útján. Nemzetünk, a magyar dolgozók nem fognak lemaradni erről az útról, mert ez az egyetlen út, amely kivezetheti öket abból a katasztrófából, amelybe a fasiszta uralom sodorta öket. Ebben nem utolsó sorban lesz segítségünkre a velünk határos, hatalmas Szovjetunió és annak új, magasabb, emberi demokráciája.

(Beszéd a MKP Politikai Akadémiáján, 1946 február 23.)

SZTALIN
MINT AZ ÉLENJÁRÓ TUDOMÁNY KORIFEUSA

A nagy Sztálin hetvenedik születésnapjának megünneplésére gyültünk össze. A Magyar Tudományos Akadémia, a szocializmust építö népi demokráciánk tudományos életének legfőbb irányító szerve, azzal akarja elsö jelét adni megújhodásának, hogy a maga részéröl örömmel és boldogan hajtja meg a haladó tudomány zászlaját az elött a férfiú elött, akit ma szeretetével övez, odaadásáról biztosít, a legjobb kívánságokkal az ajkán üdvözöl a dolgozó emberiség és a haladó értelmiség milliós és sokszázmilliós tábora, mindenki, akit ö szabadított fel az osztályelnyomás vagy az idegen hódítók rabigája alól és mindenki, aki az ö vezetése alatt küzd felszabadulásáért. A béke valamennyi híve, az imperializmus igája alól már felszabadult vagy még a felszabadulásukért küzdö népek és nemzetek egyek ezen a napon a Hatalmas Szovjetunió népeivel és nemzeteivel, egyek annak a férfiúnak ünneplésében, akinél többet Lenin halála óta senki sem tett a szenvedök és kizsákmányoltak felszabadítására.

Nekem jutott az a megtisztelö feladat, hogy az Akadémia ez ünnepén kifejezzem azt a mély, szavakban alig kifejezhetö hálaérzetet, amelyet mi magyarok különösen kell hogy átérezzünk Sztálin iránt. Mindent, amit elértünk és mindent, amit a jövöben még el fogunk érni, neki köszönhetünk. Ő szabadított fel bennünket az idegen fasiszta elnyomó uralma alól és visszaadta nemzeti függetlenségünket; ő segített talpraállni, amikor nagy elesettségünkben azt sem tudtuk, hogy mihez

kezdjünk előbb a sok pusztulás közepette, amelybe volt uralkodó osztályaink döntötték az országot; ő segített bennünket abban, hogy e bünös és önző, lelkiismeretlen osztályok kezéből kivegyük a hatalmat és átadjuk azt a dolgozó nép kezébe; az ő támogatása és útmutatása nélkül nem foghattunk volna hozzá a szocializmus építéséhez. Ezért fordul hazánk minden becsületes polgára Sztálin felé, amikor a dolgozók és elnyomottak szolgálatában eltöltött hosszú és korszakot alkotó élete egy oly állomáshoz ért, mint születésnapjának hetvenedik évfordulója. Ezért csatlakozik a Magyar Tudományos Akadémia is az egész magyar nép ünnepéhez, az az Akadémia, amely most már a népet akarja szolgálni, egynek érzi magát a magyar néppel és részt akar venni a magyar nép minden örömében, munkájában, törekvésében, tevékenyen segíteni akar a magyar nép felemelkedésében és boldogulásában.

De másik, sokkal nehezebb feladat is áll előttem, mint Sztálin hetvenedik születésnapján leróni adónkat korunk, a méltán sztálini korszaknak nevezett kor e legnagyobb, világtörténelmi jelentőségü férfia iránt. Sztálin tudományos müködésének jelentőségét kell méltatnom. Mert Sztálin nemcsak nagy forradalmár, nagy vezére a világtörténelem legforradalmibb, leghatalmasabb pártjának, a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának, nemcsak nagy államférfi — korunk kétségtelenül legnagyobb államférfia — nemcsak nagy szervező és diplomata, a szocializmus építője; nemcsak nagy hadvezér — hogy milyen nagy hadvezér, azt megmutatta nem egyszer az orosz polgárháború különböző frontjain és legutóbb a második világháborúban, mikor az ő hadvezéri tehetsége mentette meg az egész civilizált emberiséget a fasiszta rémtől — Sztálin mindezeken kívül még korunk legnagyobb tudósa is, a haladó, az élenjáró tudomány korifeusa, akinek tudományos munkássága kitörölhetetlenül mély nyomokat hagyott az emberi gondolkodás történetében, aki Lenin halála után folytatta azt, amit Lenin oly magas tökéllyel teljesített: a marxizmus továbbfejlesztését, magasabb fokra emelését, alkalmazását korunk igen bonyolult és sokoldalú problémáira.

De Sztálinnak mint tudósnak a jellemzése oly feladat, amely meghaladja egy ember erejét. Generációk fognak azon

munkálkodni, hogy feltárják Sztálin tudományos munkásságának egész jelentőségét, hogy napvilágra hozzák mindazt a kincset, amelyet Sztálin e tudományos munkássága folyamán felhalmozott. Amilyen sokoldalú Sztálin tevékenysége általában, oly sokoldalú tudományos munkássága különösen: nincs a marxizmus-leninizmusnak oly ága, amelyet tovább ne fejlesztett volna, amelyet a Lenin halála óta eltelt korszak problémáira ne alkalmazott és ezzel magasabb fokra ne emelt volna. Mindezt még csak vázolni is — meghaladja egy ember erejét. Ezért csak arra szorítkozom, hogy Sztálin grandiózus tudományos munkásságának néhány területét érintsem.

I. Sztálin — a marxizmus-leninizmus klasszikusa

Mindenekelőtt szeretném Sztálin tudományos munkásságát általában jellemezni. Sztálin a *marxizmus-leninizmus klasszikusa.* Mit jelent ez? Jelenti nemcsak azt, hogy ő korunk legjobb, legnagyobb marxista-leninistája, nemcsak azt, hogy legjobb tanítványa Leninnek, tehát Marx és Engelsnek is, jelenti nemcsak azt, hogy kifogástalanul, mesterien és lángeszűen tudja alkalmazni a marxista dialektikus módszert, a marxizmus-leninizmust általában a legkülönbözőbb területeken és a legnehezebb kérdésekre vonatkozóan, hanem jelenti azt is, hogy a marxizmus-leninizmus tudománya segítségével oly területeket világított meg, oly kérdéseket oldott meg vele, amelyek csak korunkban merültek fel, de korunk egész történetére sorsdöntő jelentőségűek voltak, amelyek megoldásától nem kevesebb függött, mint az emberi haladás ügye, amelyek megoldása azért nemcsak a marxista dialektikus-materialista módszer egyszerű alkalmazását kívánta meg, de megkövetelte a marxista-leninista tudomány és tudományos módszer *teremtő továbbfejlesztését.* Ebből következik, hogy Sztálin tudományos műve nélkül a marxizmus-leninizmus nem állna azon a fokon, amelyen áll, nem volna teljes, hogy Sztálin tudományos működése a marxizmus fejlődésének egy új szakasza. *Sztálin tudományos munkássága szerves része a marxizmus-leninizmusnak — ahogy a marxizmus nem teljes a lenini elmélet nélkül, úgy a marxizmus-leninizmus is csonka anélkül a hatalmas*

mű nélkül, amellyel Sztálin járult hozzá e tudomány továbbfejlesztéséhez, mellyel Sztálin gazdagította és gyarapította ezt a tudományt. A marxizmus-leninizmushoz szervesen hozzátartozik Sztálin tudományos műve: a marxizmus-leninizmus el sem képzelhető Sztálin tudományos munkássága nélkül. Sztálin tudományos tevékenysége a marxizmus-leninizmus fejlődésének új, hatalmas, önálló szakasza, ennek eddig elért legmagasabb csúcspontja.

Sztálin a tudomány terén éppúgy minden korok egyik legnagyobb *forradalmára,* mint minden más téren. Mit jelent forradalmárnak lenni a tudomány terén? Jelenti ez mindenekelőtt azt, hogy Sztálin, mint forradalmár tudós, mint igazi nagy tudós, „semilyen akadállyal nem törődve, mindennel dacolva, össze tudta törni a régit és újat tudott alkotni." Jelenti, hogy mindíg „bátran harcolt az elavulttá vált tudomány ellen és az új tudomány számára törte az utat". — Sztálin e tekintetben is folytatta Lenin nagy művét. Tudvalévő, hogy Lenin, Marx nem egy tételét, amely a maga idejében, vagyis Marx és Engels életében, a kapitalizmus imperialista korszakát megelőző történelmi korszakban érvényes volt és megállta a helyét, elvetette és mással pótolta, mert közben elavultak és helyükbe újat kellett alkotni. Sztálin maga erről a következőket mondja:

„Emlékezzenek az 1917-es évre. Oroszország társadalmi fejlődésének tudományos elemzése alapján, a nemzetközi helyzet tudományos elemzése alapján Lenin akkor arra a következtetésre jutott, hogy az egyetlen kivezető út a helyzetből a szocializmus győzelme Oroszországban. Ez az akkori idők sok tudományos férfia számára több mint váratlan következtetés volt. Plechánov, a tudomány kiváló férfiainak egyike, akkoriban megvetéssel beszélt Leninről és azt állította, hogy Lenin «félrebeszél». A tudomány nem kevésbbé ismert más férfiai azt állították, hogy «Leninnek elment az esze» s hogy el kellene őt valahová dugni, lehetőleg jó messzire. A tudomány minden rendű és rangú embere Lenin ellen üvöltözött akkoriban, mint olyan ember ellen, aki lerombolja a tudományt. Lenin azonban nem riadt vissza attól, hogy az ár ellen úszzon és szembeforduljon a megcsontosodással. És Lenin győzött". *(Sztálin:* Leninről.)

Ez a kép, amelyet Sztálin itt Leninről fest, teljesen ráillik magára Sztálinra mint tudósra. Ebben az értelemben jelentette ki ő maga az Októberi Forradalom előestéjén: „Van dogmatikus marxizmus és van teremtő marxizmus; én az utóbbi talaján állok". Ez a teremtő marxizmus-leninizmus az az *élenjáró tudomány*, amelynek legnagyobb, lángeszű művelője korunkban Sztálin.

De a forradalmi tudós nemcsak abban különbözik attól a képtől, amely a tőkés országokban a tudós fogalmához fűződik, hogy merészen szakít a régivel és mindenütt meglátja az újat, hogy megvan a bátorsága ahhoz, hogy szakítva a megcsontosodott nézetekkel, amelyek előítéletekké merevednek, bátran megragadja az újat, tud az „ár ellen úszni", hanem abban is, hogy nem gubózik bele szakmája valamely részletterületébe, nem válik szűk „szakemberré", hanem a tudás legkülönbözőbb területein egyforma zsenialitással mozog, a tudás minden területe érdekli, a tudomány legkülönbözőbb ágaiban képes egyformán nagyot és újat alkotni. Ez egyformán jellemzi a marxizmus-leninizmus valamennyi klasszikusát. Már Marxról megállapította Engels:

„Marx minden téren, melyet vizsgálata tárgyává tett — és nagyon sok ilyen tér van s egyiküket sem érintette csak felületesen — minden téren, még a matematika terén is, önálló felfedezéseket tett."

Ugyanez jellemzi magának Engelsnek, utána pedig Leninnek tudományos munkásságát is: a sokoldalúság, minden szűk és ezért korlátolt specializálódás hiánya, amely a tudóst éppúgy *részemberré* teszi, mint a tőkés társadalom fizikai dolgozóját. Ugyanez a sokoldalúság jellemzi Sztálin tudományos munkásságát is.

De még ezzel sincs kimerítve az, ami a forradalmár tudóst megkülönbözteti a közönséges értelemben vett tudóstól.

A forradalmi tudósnak a tudomány csak *eszköz* a dolgozók felszabadítására. Már Marxról megállapította barátja, Engels Frigyes:

„A tudomány Marx számára — mondja barátja frissen hantolt sírjánál tartott beszédében — történelmileg mozgató, forradalmi erő volt. Akármilyen nagy volt is az öröme vala-

mely elméleti tudomány új felfedezésén, amelynek gyakorlati jelentősége még talán meg sem volt állapítható — egész más örömet érzett, ha oly felfedezésről volt szó, amely azonnal forradalmi hatással volt az iparra, általában a történelmi fejlődésre."

Láttuk, hogy ugyanezt állapítja meg Sztálin Leninre vonatkozóan. És természetesen ugyanez érvényes Sztálinra is, annál inkább, mert a szocializmus építése irányításának hatalmas és eddig ismeretlen történelmi feladata Lenin halála után az ő vállaira nehezedett. Közismert, milyen zsenialitással és felülmúlhatatlan művészettel oldotta meg Sztálin mindazokat a legkülönbözőbb feladatokat, amelyeket a szocializmus építése állított és amelyek megoldása *teljes forradalmat követelt meg a tudomány legkülönbözőbb területein*, teljes szakítást régi, begyökeresedett dogmákkal s új, meglepő, az egész tudományt átalakító igazságok megtalálását.

Végül, de nem utolsó sorban, rá kell mutatnom Sztálinnak mint tudósnak még egy vonására, egy oly vonásra, amely a kommunizmus tudománya, a marxizmus-leninizmus egy oly klasszikusánál, mint Sztálin, magától értetődik, de amelyet kidomborítani nemcsak nem felesleges, de feltétlenül szükséges. Ez a vonás: *az elmélet és gyakorlat egysége*, a legmélyebben szántó, leghaladóbb, legátfogóbb tudomány egysége a történelemben eddig ismert legóriásibb méretű, az egész világ arculatát megváltoztató gyakorlattal.

Sztálin maga erről a következőket mondja: „A mi időnkben, a proletárforradalom idejében, amikor a párt minden jelszavát, a vezér minden mondatát a gyakorlatban teszik próbára, a proletariátus különös követelményeket állít fel vezéreivel szemben... Ahhoz, hogy valaki megmaradhasson a proletárforradalom és a proletárpárt vezérének posztján, egyesítenie kell magában az elméleti erőt a proletármozgalom gyakorlati szervező tapasztalatával. P. Axelrod, amikor még marxista volt, azt írta Leninről, hogy «szerencsésen egyesíti magában a jó gyakorlati ember tapasztalatát az elméleti tudással és széles politikai látókörrel»... Hogy mit mondana most Leninről Axelrod úr, a «művelt» kapitalizmus ideológusa, azt nem nehéz kitalálni. De számunkra, akik közelről ismer-

jük Lenint és objektíven nézhetünk erre a dologra, kétségtelen, hogy ez a régi tulajdonság teljes mértékben megmaradt Leninben. Ebben kell, többek között, keresni annak a ténynek a magyarázatát, hogy Lenin, s éppen ő, most a vezére a világ legerősebb és legedzettebb proletárpártjának."

Sztálin e szavai, amilyen hüen és szeretettel jellemzik Lenint, teljesen és minden korlátozás nélkül illenek Sztálinra: itt, abban a tényben, hogy Sztálin egyesíti magában a legnagyobb elméleti erőt a szocializmust építő proletármozgalom világtörténelmi méretü és jelentőségü gyakorlati és szervezeti tapasztalatával, itt keresendő annak a ténynek a magyarázata, hogy éppen ő, Sztálin, nemcsak a világ legerősebb, leghajlékonyabb, legedzettebb proletárpártjának, de az egész világ dolgozóinak *hivatott, elismert és rajongásig szeretett vezére.*

II. A szocializmus építésének teoretikusa

Sztálin tudományos munkássága eképpen a marxizmus-leninizmus új szakasza. A sztálini korszak marxizmus-leninizmusa.

Melyik ez az új sztálini korszak, amely Lenin halála után a marxizmus-leninizmus elméleti továbbfejlesztését szükségessé tette? *A győzelmes proletárforradalom és a szocializmus építésének korszaka.*

Ismeretes, hogy Sztálin a leninizmust úgy határozza meg, hogy „az imperializmus és a proletárforradalom korszakának a marxizmusa. Pontosabban a leninizmus a proletárforradalom elmélete és taktikája általában, a proletariátus diktatúrájának elmélete és taktikája különösen".

Lenin, mint láttuk, szakított a marxizmus néhány elavult tételével és újakat, az új korszaknak megfelelőket állított fel helyükbe. Ez hatalmas tudományos munka eredménye volt. Ezzel karöltve helyre kellett állítani a marxizmus nem egy, a Marx és Engels halála óta eltelt időben feledésbe ment vagy meghamisított és elferdített tanítását, sőt azt kell mondani, hogy helyre kellett állítani az egész marxizmus tisztaságát, amelyet az opportunisták minden lényeges ponton meghamisítottak és elferdítettek és kifejleszteni a marxizmusban csak

csírájában meglévő, de az új korszak tapasztalatai alapján kifejleszthető elméletet. De sem a marxizmus helyreállítása, sem továbbfejlesztése nem történhetett *mechanikusan,* egyszerűen Marx és Engels írásaiból vett idézetek segélyével: ez nem lett volna *teremtő,* hanem *dogmatikus* marxizmus, amely a mester minden szavához ragaszkodik akkor is, ha az már elavult és erejét vesztette. Már pedig oly elmélet nem lehetséges, a marxizmus sem kivétel ez alól, amely minden időben és minden körülmények között teljes egészében igaz és érvényes maradna. Minden változik, az elméletnek is módosulnia kell, ha a viszonyok, amelyeknek tükre, megváltoznak.

De eldönteni azt, hogy egy elmélet mely részei érvényesek a változott viszonyok között is, melyek vesztették el ezzel szemben érvényességüket, nem egyszerű, de hatalmas tudományos feladat, amely nem oldható meg a valóság legbehatóbb, legmélyebb elemzése nélkül. Így mindenki tudja, milyen hatalmas tudományos elemzés eredményeképpen született meg a régi klasszikus, newtoni fizika helyén a modern fizika, a relativitás és kvantumelmélet.

De Lenin előtt hatalmasabb és nehezebb tudományos feladat állt, mint a relativitási és kvantumfizika megalapítói előtt. Itt új tények merültek fel, Leninnek egy egészen új történelmi korszakot kellett tudományos elemzés alá vennie: az imperializmus és a proletárforradalom korszakát, a proletárforradalom, a proletárdiktatúra marxi elméletét és taktikáját ki kellett fejlesztenie úgy, hogy az az eleven, valóban lejátszódó proletárforradalom elméleti és taktikai alapjává legyen; a szovjetekben — az orosz polgári forradalom ez ösztönszerűen keletkezett termékeiben — fel kellett ismernie a proletárállamiság új formáit stb. Ez csak a legmélyebb tudományos elemzés eredménye lehetett, ez csak úgy volt lehetséges, hogy Lenin nemcsak egyszerűen helyreállította a marixmus tisztaságát, hanem a *marxi alapokon* továbbfejlesztette azt, továbbfejlesztette *leninizmussá.*

Lenin tudományos elemzésének néhány legfontosabb eredménye a következő volt:

1. A proletárforradalom *világméretekben* aktuálissá lett, mert az imperializmus korszaka a szocializmus előestéje.

2. A proletárforradalom — Marx és Engels felfogásával ellentétben — nem a legfejlettebb tőkés országok proletariátusának együttes műve; hanem *megkezdődhet* egy vagy néhány közepesen fejlett országban is, pl. Oroszországban, a *siker reményével.*

3. Az egy vagy néhány közepesen fejlett országban megkezdődött proletárforradalom *hozzáfoghat* a szocializmus építéséhez és saját erejéből *fel is építheti a szocializmust,* ha idegen intervenció meg nem akadályozza. Ebben az esetben végleges sorsa a világforradalom sikerétől függ.

4. A győzelmes proletárforradalom államformája a *proletariátus diktatúrája,* mintahogy azt Marx és Engels megállapították. Ennek legfontosabb feladata, a tőkésosztály elnyomása és kisajátítása után, éppen a *szocializmus építése.*

5. A proletárdiktatúra aktuális formája a *szovjetállam,* leglényegesebb tartalma: a munkásosztály és a parasztság (középparasztság) *szövetsége.*

Ime azok az eredmények, amelyekre Lenin, a minket itt érdeklő összefüggésben, hatalmas tudományos elemzés eredményeképpen jutott. Ime az az elmélet és taktika, amelynek segélyével Lenin az orosz proletariátust a győzelem útjára vezette és az első proletárforradalmat diadalra vitte.

De még Lenin életében, főleg azonban Lenin betegsége idején és halála után, megkezdődött a támadás Lenin tanításai ellen, megkezdődött annak meghamisítása, elferdítése és kétségbevonása. Sztálinnak — változott körülmények között, változott formában — ugyanaz a feladat jutott osztályrészül Lenin tanításaival kapcsolatban, mint amely feladatot elvégzett Lenin Marx és Engels tanításaival kapcsolatban. Ez a feladat pedig abban állt: *Helyreállítani a lenini tanítást teljes tisztaságában, megvédeni a trockisták, buhárinisták támadásaival szemben, megakadályozni, hogy a leninizmus örve alatt a leninizmus leglényegesebb tanításait meghamisítsák és a minden opportunista elferdítéstől megtisztított és megvédett leninizmus alkalmazásával hozzáfogni és sikeresen véghezvinni a szocializmus építését egy országban.* De mint Leninnél, itt sem történhetett ez *mechanikusan,* Leninből vett idézetek segítségével, hanem a lenini elméletnek a *legmélyebb*

tudományos elemzés útján való továbbfejlesztésével és magasabb fokra emelésével.

Sztálin néhány legfontosabb munkája, amelyet „A leninizmus kérdései" c. müben gyüjtött össze, mindenekelőtt „A leninizmus alapjai" és az „Orosz forradalom és az orosz kommunisták taktikája" c. korszakalkotó müve ebből a nagy tudományos (és persze ugyanakkor gyakorlati) célból keletkezett. Ezekben a munkákban Sztálin rendszeresen kifejti a lenini tanítás legfontosabb részeit, mint a leninizmus történelmi gyökereit, a lenini módszert, a lenini elmélet különbségét az opportunista, dogmatikus elmélettől, a proletariátus diktatúrája, a parasztkérdés, a nemzetiségi kérdés, a stratégia és taktika elméletét, a párt lenini elméletét stb. Hatalmas tudományos munka volt ez, amelynek világtörténelmi jelentősége annál nagyobb, mert, mint Lenin esetében, itt sem elvont, az élettől csak távoli, közvetett vonatkozású kérdések eldöntéséről volt szó, hanem *a legfontosabb gyakorlati kérdésről, amelyet a világtörténelem valaha felvetett: az orosz forradalom sikeréről, a szocializmus építésének lehetőségéről és ennek az építő munkának legalapvetőbb elveiről.* Ezeknek a kérdéseknek eldöntésétől nem függött kevesebb mint az orosz forradalom sorsa: előre-e a szocializmushoz, vagy vissza-e a kapitalizmushoz?!

A trockisták, később a buhárinisták a leninizmusnak minden alapvető tételét kétségbevonták és oly elméleteket állítottak fel, amelyek nem a szocializmus építését, hanem a kapitalizmushoz való visszafejlődését célozták és eredményezték volna. Vegyünk néhány ily elméletet:

Lehetséges-e a szocializmus építése és felépítése egy országban? Trockij és hívei határozott nemmel feleltek és a lenini elmélettel szemben, amely erre a kérdésre éppoly határozott igennel felelt, a *permanens forradalom* elméletét tették, amelynek lényege az, hogy az orosz szocialista forradalom nem állhatja meg a helyét, nem maradhat fenn, ha a világ többi részében, de legalább Európában, nem győz a proletárforradalom.

Felépítheti-e az orosz munkásosztály a *saját erejéből*, külső tőkés segítség nélkül a szocializmust? A trockisták erre

is határozott nemmel feleltek és felújították azt a dogmát, hogy az orosz gazdaság része a „világgazdaságnak" és függ ettől, sorsa tehát nem a maga bensö törvényszerüségétől függ, hanem a „világgazdaság" törvényeinek van alávetve.

Ennek következtében — állították a trockisták — az orosz forradalomnak lavíroznia kell addig, amíg a világforradalom a segítségére siet és mindent ennek a célnak kell alávetni. Különösen a parasztsággal szemben nem a lenini *szövetség* elvét, hanem a parasztság legkönyörtelenebb elnyomását, megadóztatását, kiszipolyozását követelték, hiszen — mondották — a parasztságot úgysem lehet megnyerni a szocializmus ügyének.

Ezzel meghamisították Lenin egész tanítását a proletárdiktatúra lényegéről, amelynek a veleje éppen az, hogy az *a munkásosztály és parasztság tartós szövetsége a szocializmus építésének céljára.*

A trockisták felújították azt a gyökerében hamis és végzetesen ártalmas dogmát, amely a nyugati opportunisták körében keletkezett és kövesült dogmává, hogy a parasztság *minden körülmények között reakciós osztály,* amely nem lehet a munkásosztály szövetségese a szocializmus építésében. Ezt a dogmát már Lenin darabokra zúzta, de a trockisták most a legkülönbözöbb, de egyformán hamis gazdasági, történelmi analógiákkal (mint a parasztság szerepe az 1848-as európai forradalmak leverésében, a párizsi kommün vereségében, stb. újra felélesztették.

A trockisták meghamisították Lenin tanítását a pártról, azt állítván, hogy a régi lenini gárda, a kommunista párt *elfajulhat,* aminek eredményeképpen — a polgári forradalmakból vett analógiákkal operálva — termidorról beszéltek, amely az orosz forradalmat fenyegeti.

Ime néhány elméleti-tudományos kérdés, amelyben Sztálin hallatlanul mélyenszántó tudományos elemzéssel, az orosz és nemzetközi viszonyok feltárásával, a leninizmus elméletének kristálytiszta kifejtésével és továbbfejlesztésével nemcsak minden ponton megcáfolta a trockisták légbölkapott, tudománytalan, az igazságnak meg nem felelö és végzetessé válható állításait, hanem az egész párt és ezen túlmenően az

egész orosz munkásosztály (és parasztság) közkincsévé tette a leninizmus minden fontosabb tételét, mozgósította az egész párttagságot és a dolgozók millióit, felfegyverezte őket oly elmélettel, amely a szocializmus építésének tudományos alapját alkotta és eredményességét biztosította. Sztálin az Októberi Forradalom feltételeinek, az abban és utána következett lenini taktikának feltárásával kimutatta, hogy az Októberi Szocialista Forradalom a nemzetközi forradalom kezdete, szerves része, alapja, hogy ennek a forradalomnak nem lehetett más célja, mint a szocializmus építésének megkezdése, aminek sikerét éppen a szocializmus építésének és felépítésének egy országban való lehetőségéről szóló lenini elmélet biztosítja. Sztálin élesen megfogalmazta a különbséget a trockista „permanens forradalom" és a marxi ugyanilyen nevű elmélet között: mert míg Marx a permanens forradalom kifejezés alatt a polgári forradalom átnövését értette szocialista forradalommá, addig Trockij és hívei ez alatt a szocialista forradalom kiterjedését értették az egész világon, vagy legalábbis Európa legfontosabb országaiban. Sztálin mélyenjáró tudományos elemzéssel leleplezte a trockisták a „világgazdaság" egységéről szóló gazdasági elméletének teljes hamisságát, mert a szocializmus győzelmével Oroszországban nem lehet többé egységes világgazdaságról beszélni: a szocialista ország gazdasági fejlődése nem a „világgazdaságtól" függ, hanem saját, benső törvényszerűségeitől, különösen attól a ténytől, hogy a *proletariátus diktatúrája* maga a legfontosabb tényező, a szocializmus építésének legfontosabb emeltyűje és biztosítéka. Különösen fontos Sztálin elmélete a munkásosztály és parasztság viszonyáról, a proletárforradalom belső és külső, egyenes és közvetett tartalékairól és így tovább. Sztálin tudományos munkássága ezen a téren *korszakalkotó* és mégegyszer ismétlem, nem meríthető ki, de még csak vázlatosan sem ismertethető egy rövid előadás kereteiben.

A trockisták után jöttek támadásaikkal a buhárinisták. Két kérdés kiemelésére szorítkozom itt: a kapitalizmus általános válságának értékelése és a szocialista felhalmozás kérdésére. Ami az elsőt illeti, Buhárin és hívei tudvalevőleg az im-

perialista kapitalizmus fejlödését úgy ítélték meg, hogy az mindinkább „szervezett", vagyis válságmentes, „tervszerü" kapitalizmussá válik. Vagyis túlbecsülték a kapitalista stabilizációt, az első világháború után beállt *viszonylagos* stabilizációt *abszolútnak* jelentették ki, amelynek eredménye *a tervszerü kapitalizmus*. Ezt a gyökerében hamis és káros elméletet, amely tagadta a kapitalizmusnak az első világháborúban megkezdödött általános válságát, tetözték azzal, hogy a szocializmus építéséhez szükséges anyagi források elöteremtését az új gazdasági politikával bizonyos mozgási szabadsághoz jutott tökések és kulákok és általában az árutermelésen alapuló gazdaság szabad játékától várták. Amíg tehát a trockisták a kulákosztály azonnali likvidálását követelték és ezzel együtt a parasztság kíméletlen elnyomását, hogy a belöle kisajtolt összegekből helyezzék üzembe az orosz ipart, addig a buhárinisták teljes szabadságot követeltek a kulák, a tökés és paraszti árugazdálkodás számára és a magánfelhalmozástól várták a tökefelhalmozás meggyorsulását. Ezzel a *kapitalizmus restaurációját* készítették elö elméletileg és, ha nézeteik nem találkoztak volna visszautasítással, gyakorlatilag is.

Ezeknek az elméleteknek a tudományos cáfolata megkövetelte a *politikai gazdaságtan egész épületének az átvizsgálását, a szocialista gazdaság és építés szempontjából*, a szocialista társadalom politikai gazdaságtanának a megteremtését. Ezt a hatalmas tudományos munkát Sztálin végezte el. Kimutatta a kapitalista stabilizációnak mélyen viszonylagos és ingatag voltát, kimutatta a kapitalista gazdasági válságok jellegének megváltozását (a depresszió különös fajtája). Kimutatta a szovjetgazdaság legfontosabb gazdasági tényezöjeként a proletariátus diktatúráját, és föleg a kapitalista felhalmozással szemben, amely a néptömegek kirablásában, kifosztásában áll, a szocialista felhalmozás alapvetö, elvi különbségét, amely a néptömegek mozgósításából, önkéntes áldozatvállalásából, munkateljesítménye növeléséből áll, amelynek ugyanakkor a tömegek életszínvonal-emelkedése a következménye. Különösen alapvetö tudományos munkát végzett Sztálin az ötéves tervekkel kapcsolatban. Tudvalevö, hogy Buhárin és társai rö-

videbb terveket és elsősorban a tömegek közvetlen szükségleteit azonnal kielégítő iparágak fejlesztését javasolták. Sztálin rámutatott arra, hogy a szocializmus építése *kapitalista környezetben* folyik le, ami döntően meghatározza azt, hogy milyen ütemben kell a szocializmus építéséhez hozzáfogni. „Aki lemarad — nem győzte hangsúlyozni Sztálin — azt megverik." Nekünk gyorsan kell erőre kapnunk, mert ki tudja, mikor ér véget a „lélegzetvétel" korszaka, amelyet a tőkés környezet kénytelen volt adni, és elsősorban a nehézipart kell fejlesztenünk, mint önállóságunk alapját. Ugyanezt követeli meg a mezőgazdaság átállítása szocialista gépesített mezőgazdasággá, ami lehetetlen fejlett gépipar nélkül. Az a munkásosztály pedig, amely győzelemre vitte a szocialista forradalmat, kész lesz arra is, hogy áldozatot hozzon a szocialista ipar és mezőgazdaság megteremtése céljára. És Sztálin nem csalódott: a trockisták és buhárinisták bagolyhuhogása ellenére az orosz munkásosztály és parasztság a sztálini utat követve, hihetetlenül rövid idő alatt megteremtette, minden áldozatot vállalva és meghozva, a hatalmas szocialista ipart és mezőgazdaságot.

Mindenki tudja, hogy az ötéves tervek alapelveinek felállítása — *Sztálin műve*. De nem mindig tartják szem előtt, milyen óriási, korszakalkotó tudományos munkásság gyümölcsei ezek az ötéves tervek. A szocialista gazdaság belső törvényeinek feltárása, a proletárdiktatúra gazdasági vezető és irányító szerepének megállapítása és konkretizálása, a tervgazdaság ütemének és sorrendjének szinte matematikai pontosságú kiszámítása, a szocialista felhalmozás törvényszerűségeinek kikutatása, a nemzetgazdaság legkülönbözőbb ágainak koordinálása nélkül nem születhettek meg az ötéves tervek. Mindez hatalmas tudományos munkát igényelt, amely szervesen kapcsolódik ahhoz a műhöz, amelyet Marx és Lenin ezen a téren elvégeztek. Az elmondottak alapján bátran mondható: *Sztálin, az ötéves tervek alkotója, a szocializmus építője, ugyanakkor Marx, Engels, Lenin politikai gazdaságtani művének folytatója és továbbfejlesztője is.*

III. A nemzetiségi kérdés teoretikusa

Sztálin egyik legfontosabb és legjelentősebb tudományos tette — a *nemzetiségi kérdés* lényegének és a munkásmozgalomhoz, később a proletárforradalomhoz való viszonyának az elméleti tisztázása. Anélkül hogy ennek a kérdésnek a részletes tárgyalásába belemehetnék, elég arra rámutatni, hogy először: *az egész marxista irodalomban, Leninen kívül, aki a Marx és Engels írásaiban meglevő csírákat széles elméletté fejlesztette, Sztálin volt az egyetlen, aki ezt a kérdést teljesen helyesen, tudományossággal, a marxista, dialektikus materialista módszer mesteri alkalmazásával oldotta meg;* másodszor: Sztálinnak ez az elméleti munkája *korszakalkotó jelentőségű*, amit már az is bizonyít, hogy ezen az elméleti alapon nyugodott a szovjethatalom egész későbbi nemzetiségi politikája, amely azután *a sztálini alkotmányban* csúcsosodott ki és teljesült be.

Nem foglalkozhatom e kérdéssel részletesen, itt csak két mozzanatra mutatok rá. Az egyik az, hogy Sztálin volt az első, aki magának a nemzetnek a fogalmát tisztázta és tudományosan meghatározta. E fogalom tisztázatlansága sok zavarnak és a marxizmus elposványosításának volt a kútforrása. A nemzetet örökösen összezavarták a faj vagy törzs fogalmával, oda nem tartozó elemeket kevertek belé vagy együvé tartozó elemeket, ellenkezőleg, szétválasztottak, egyes ismérveket kihagytak, míg oly ismérveket is belevettek a nemzet fogalmába, amelyek nem tartoztak oda. Ez a kérdés tehát sürgős tisztázásra várt, annál is inkább, mert enélkül a munkásmozgalom viszonya a nemzetiségi mozgalmakhoz nem volt pontosan és helyesen meghatározható. Sztálin volt az, aki ezt a tudományos feladatot megoldotta és klasszikus módon oldotta meg: az a meghatározás, amelyet Sztálin a nemzetről adott, s amelyet, mint közismertet, nem ismétlek meg, a tudomány végleges, *megdönthetetlen és elidegeníthetetlen alkatrészévé vált, klasszikus meghatározás*, amely tudományos tekintetben felülmúlhatatlan. Sztálin történelmileg közeledik a kérdéshez, a kérdést multjában, jelenében és jövőjében vizsgálja. A nemzetet történelmi kategóriának fogja fel, amely a kapitalizmus korszaká-

nak a szülöttje, ugyanakkor, megállapítva a nemzet ismérveit, minden, ezt a fogalmat elhomályosító, zavaró, eltorzító elemet kizár. Sztálinnak „Marxizmus és nemzetiségi kérdés" c. műve eképpen a marxizmus-leninizmus klasszikus munkái sorába tartozik.

Ugyanilyen klasszikus jellege van Sztálin vizsgálatainak a nemzetiségi, a gyarmati s a parasztkérdés összefüggéseire nézve. Sajnos, nem térhetek ki részletesen e kérdésekre.

Ugyanezt kell mondanunk Sztálin ama, a nemzetiségi kérdéssel foglalkozó műveiről, amelyeket már a forradalom után írt és amelyek a nemzetiségi kérdésnek a szovjethatalom után beállt módosulásáról szólnak. Itt különösen ki szeretném emelni Sztálin egyik írását, amelyben a nemzetek jövőjének a kérdését veti alá hallatlanul mély, a kérdés lényegéig hatoló elemzésnek. Mindenki tudja, hogy a szovjethatalom a Szovjetunió népeinek és nemzeteinek a történelemben eddig páratlanul gyors és magas felvirágzását tette lehetővé, Sztálin volt az, aki elméletileg megalapozta azt a tényt, hogy a proletárforradalom győzelme és a nemzetiségi kérdésnek ezzel kapcsolatos megoldása a különböző nemzeti kultúrák hallatlan felvirágzását fogja eredményezni. Ez, mint tudjuk, be is következett. De Sztálin felveti azt a kérdést is, nem fogja-e ezt a jövőben a nemzeti kultúrák egyesülése, integrálódása követni? És erre azt a tudományosan megalapozott feleletet adja, hogy a szocializmus világgyőzelmével a nemzeti kultúrák felvirágzását igenis követheti és valószínűleg követi is majd az egységes világnyelv és világkultúra kialakulása, ha nem is egy csapásra. Lehet, hogy közbevetőleg regionális kultúrák és nyelvek alakulnak ki és csak ezt követőleg az egész világra kiterjedő egységes nyelv és kultúra. Így ugyanaz a Sztálin, aki a formájában nemzeti, de tartalmában szocialista kultúra legnagyobb bajnoka és előharcosa, aki a legkisebb nemzet jogát is elismeri a saját nemzeti létre és kultúrára, és ennek elméleti megalapozását a proletárforradalom taktikája szempontjából az egyik legfontosabb feladatnak tekintette, ugyanakkor a dialektikus materializmus mesteri alkalmazásával előrelátja és tudományosan kimutatja az ezzel ellenkező folyamatot is, amely a jövőben az egész emberiség egységes kultúrájának a

kialakulásához fog elvezetni. Igazi dialektikus szellemben oldja meg ezt a kérdést: *a nemzeti kultúrák differenciálódásán, felvirágzásán keresztül az egységes, emberi kultúrához, a nemzeti kultúrák integrálásához. Az egyik előfeltétele a másiknak, az utóbbi csak az előbbi következménye lehet.*

IV. Sztálin — a történetírás nagymestere

Sztálin egyik legfontosabb tudományos müve: A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának rövid története. Ki ne ismerné ezt a müvet? Milliók és milliók okulnak és tanulnak belőle a Szovjetunión belül és szerte a világon. Alig van nyelv, amelyre ne volna lefordítva, nincs ország, amelynek dolgozói ne merítenének ebből a könyvből tudást és lelkesedést.

De ez a könyv, amilyen egyszerű és mindenki számára érthető módon van megírva, olyan nagy tudományos teljesítmény a történetírás terén. Klasszikus mintája annak, hogyan kell a történelmi materializmus módszerét alkalmazni, hogyan kell ennek a módszernek a segélyével a világtörténelem egyik legjelentősebb korszakát, a proletárforradalom és a szocializmus építése korszakát megvilágítani.

A bolsevik párt története nem akármilyen párt története. Annak a pártnak a története ez, amelynek világtörténelmi szerepe egészen kivételes, amelynek döntő szerep jutott a jelenkor történetében, annak a pártnak a története, amelynek vezetése és irányítása alatt két óriási forradalom zajlott le — az 1905-ös orosz polgári és az 1917-es Nagy Októberi Szocialista Forradalom — két olyan forradalom, amely — egészben véve — megváltoztatta a világ arculatát és meghatározta az emberiség sorsának alakulását. Annak a pártnak a története, amely vezette a szocializmus építését a világ hatodrészén. A bolsevik párt története a jelenkor történetének a kulcsa.

A bolsevik párt történetének a megírása éppen ezért egyike volt az elképzelhető legnehezebb tudományos feladatoknak. Hiszen ez nem kevesebbet jelentett, mint a jelenkor egész történetét elemzés alá venni, gazdasági, társadalmi és politikai viszonyait kielemezni, a modern társadalom osztályharcait és forradalmait gyökerükre visszavezetni, Oroszország

és az egész világ majd egy évszázados fejlődését kibogozni és megmagyarázni. Ismeretes, milyen utólérhetetlen művészettel oldotta meg ezt a feladatot Sztálin. Az előadásmód egyszerűsége gyakran elfeledteti azt a grandiózus tudományos munkát, amelynek ez az egyszerűség a gyümölcse. Oly könyv ez, amelynek minden sora arról tanuskodik, hogy szerzője nemcsak oly ember, aki a történetírás mestere, aki mesterien kezeli a történelmi materializmus módszerét az emberi történelem egyik legnehezebb és legbonyolultabb korszakára, de nem is csak olyan ember, aki a jelenkor alakulásának egyszerű szemlélője vagy annak egyszerű résztvevője, hanem — Lenin mellett és oldalán, majd önállóan — *a jelenkor alakítója, történelmének formálója, szóval a nemzetközi munkásosztály, a jelenkor történetében legforradalmibb szerepet játszó osztály és annak pártjának vezére.* Nem véletlen, hogy ez a könyv nem egyszerű történelmi könyv, hanem a marxizmus-leninizmus kézikönyve, amelyből e tudomány valamennyi alapvető része elsajátítható.

Különösen nagy művészettel oldja meg Sztálin e művében azt a nehéz feladatot, hogy a történelem, minden törvényszerűsége mellett, ne váljék *névtelenné*, vak erők játékává, ahogy a történelmi materializmus elméletét sokan meghamisították, hanem hogy kidomborodjék a Párt és az annak élén álló nagy vezérek, történelmi személyiségek — mint Lenin és maga Sztálin — történelmi szerepe. A proletariátus nem töltheti be történelmi szerepét ösztönszerűen. A proletariátus forradalmi harcai nem folyhatnak le tervszerű irányítás, a proletariátus forradalmi pártjának irányítása nélkül, élenjáró elmélet nélkül, a forradalmi párt pedig nem töltheti be sem politikai, sem ideológiai szerepét a párt élén álló nagy vezérek nagy személyisége nélkül.

Sztálin, amikor mesterien kielemzi a jelenkor történetének mozgató erőit, az orosz proletariátus kialakulásának és formálódásának világtörténeti jelentőségű folyamatát, azokat a legkülönbözőbb tényezőket és erőket, amelyek hatása alatt az orosz munkásosztályból a világ legforradalmibb munkásosztálya lett, ugyanakkor teljes egészében és súlyában ecseteli azt a kivételes történeti szerepet, amelyet Lenin és vezetése alatt a bolsevik párt játszott. Ugyanakkor feltárja azt a zseniá-

lis taktikát, amely az orosz proletariátust győzelemre vitte és amelynek szerzője és megvalósítója Lenin és maga Sztálin. Ha Sztálin egyebet sem tett volna a történetírás terén, mint megírta volna a bolsevik párt történetét, ez maga minden idők egyik legnagyobb történettudósává avatná.

Sajnos, nem térhetek ki arra, még röviden sem, amit Sztálin ezenkívül alkotott a történettudomány területén. Elég arra rámutatni, hogy egészen új szempontokat vitt be a legújabb történelem és Oroszország történetének periodizációjába, a társadalmi formációk meghatározásába és sorrendjüknek a megállapításába. Az a nagy tudományos munka, amely a szovjet történetírást a világ leghaladottabb történetírásává tette, az ő közvetlen vezetése és irányítása alatt folyik, különösen az Októberi Nagy Szocialista Forradalom történetének a megírása.

Rátérek előadásom befejező részére, amelyben, amennyiben ez itt lehetséges — Sztálinról mint filozófusról akarok néhány szót szólni.

V. Sztálin mint filozófus

A marxizmus-leninizmus klasszikusainak egyike sem jutott hozzá, hogy a dialektikus és történelmi materializmust rendszeresen, nem polemikus formában kifejtse. Mindegyikük foglalkozott e tervvel. Marx egyik vágya volt, hogy a dialektikus módszert „néhány íven" megtárgyalja, Engels hozzáfogott a „Természet dialektikája" c. műve megírásához, Lenin sokáig foglalkozott azzal a tervvel, hogy a dialektikus módszerről művet írjon. A körülmények megakadályozták, hogy ezek a tervek megvalósuljanak. Mindegyikük alkotott egész sor filozófiai munkát, amelyek azonban polemikus formában, ellenséges nézetekkel vitatkozva tárgyalják a marxizmus filozófiáját és történelmi módszerét.

Sztálin teljesítette azt a marxista filozófia fejlődésében eléggé fel sem mérhető jelentőségű és elodázhatatlan feladatot, hogy a dialektikus és történelmi materializmus módszerét és elméletét összefüggően, rendszeresen kifejtse és összefoglalja. Már ez a tény maga megvilágítja Sztálin filozófiai munkás-

ságának egész horderejét. Sztálin már fiatalkorában megalkotta „Anarchizmus vagy szocializmus" c. mesterművét, amelynek éppen az a része maradt fenn, amely a marxizmus filozófiáját tárgyalja, de szintén polemikus formában. Azután az ösztönösség vagy tudatosság híres kérdését tárgyalta meg a dialektikus materializmus szempontjából, majd — hogy egyebet ne említsek — a Bolsevik Párt XVIII. kongresszusán mélyenszántó elemzéssel továbbfejlesztette a marxizmus államelméletét, kimutatván, hogy annak klasszikus megfogalmazása módosulást szenved annak következtében, hogy a szocialista állam huzamosabb ideig kapitalista környezetben él. Ennek következtében az állam nem hal el úgy, mint ahogy ezt még Engels Frigyes elképzelte, hanem fennmarad még — bizonyos igen fontos funkcióiban — a kommunista társadalomban is mindaddig, amíg a kapitalista környezet el nem tünik és az állam végleges elhalása megkezdődhet. Így Sztálin minden művét áthatja a marxista filozófia szelleme, a dialektikus és történelmi materializmus alkalmazása.

Sztálin filozófiai munkásságát betetőzte a „Dialektikus és történelmi materializmus"-ról szóló mű, amely először mint a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának története IV. fejezete látott napvilágot, hogy azután önálló kiadásban is milliók és milliók világnézetét formálja.

Nincs módomban e mű egész jelentőségét méltatni. Csak arra mutathatok rá, hogy Sztálin e munkájában ugyanazt a feladatot teljesíti, amelyet előtte a maguk korára nézve Engels és Lenin hajtottak végre: a marxista filozófiát korunk követelményeinek megfelelően továbbfejleszti. A marxista filozófia eleven és folyton fejlődő elmélet. A tudományok minden jelentős változása változtat ennek az elméletnek a formáján, igazolja, tökéletesíti a dialektikus módszert, új adatokat szolgáltat a materialista világkép kialakításához és így tovább. Ezért a materialista filozófia nem dogma, hanem folyton önmagát megbíráló, ellenőrző és fejlesztő tudomány. Ahogy Lenin a maga korának tudományos eredményei alapján továbbfejlesztette és magasabb fokra emelte Marx és Engels örökségét, úgy Sztálin ugyanezt a feladatot teljesítette korunkra nézve.

Mindenki tudja, milyen mesteri módon, milyen világosan

és közérthetően, de ugyanakkor mélyenszántóan hajtja végre Sztálin ezt a feladatot. Ez a világosság és egyszerűség azonban itt is csak annak az eredménye, hogy Sztálin mélyen végiggondolta és tudományosan feldolgozta a marxista filozófia valamennyi alapvető problémáját. A dialektikus módszer az ő tárgyalásában teljesen híján van mindannak a nehézségnek, amely a filozófiában járatlan olvasó hite szerint ezt a módszert jellemzi, a materialista elmélet tudományos igazsága és jelentősége a proletariátus osztályharca szempontjából pedig oly meggyőző erővel tárul elénk, amely maga felér az osztályharcban kivívott győzelemmel. Sztálin e könyve utat mutat a kommunista filozófusok munkája számára és döntően hozzájárul a munkásosztály világnézete kialakításához. Könnyű belátni, mi ennek a jelentősége a proletariátusra nézve.

Sztálin utólérhetetlen tökéletességgel formulázza meg a dialektikus módszer legalapvetőbb törvényszerűségeit, kimutatja a marxista filozófia tagadhatatlan igazságát és tudományos fölényét az idealizmussal szemben és kidomborítja a tudományos világnézet fontosságát a proletariátus pártjára nézve. A történelmi materializmusról szóló részben először foglalja össze a marxizmus tanítását a földrajzi környezet szerepét illetően a történelmi fejlődésben, minden oldalról megvilágítja a termelőerők és termelőviszonyok dialektikus összefüggését, ezeknek a fogalmaknak a szigorúan tudományos meghatározását nyujtja. Különösen fontos a termelőviszonyok történelmi jellemzése és a szocialista társadalom termelőviszonyainak a jellemzése. Végül kimerítően és egészen újszerűen tárgyalja az eszmék szerepét és különösen a haladó, élenjáró elmélet fontosságát a történelemben, elsősorban természetesen a munkásosztály győzelme kivívásában.

Tisztelt Akadémia! Tisztelt Ünneplő Közönség!

Az igazi tudomány nem választható el az *előrelátástól*, ez a tudomány célja. Nem véletlen tehát, hogy Sztálin egész sor oly dolgot látott előre, amit mások, az imperialisták, akkor sem láttak meg, amikor az orrukkal ütköztek bele. Sztálin megjósolta a kínai forradalom győzelmét. Évtizedekkel ezelőtt jósolta meg. *A kínai forradalom győzött.*

Sztálin megjósolta — a második világháború előtt — hogy Anglia és Franciaország nagy árat fog fizetni szovjetellenes, hitlerbarát politikájáért. Anglia már fizeti az árat, de lebélyegzett, vagyis leértékelt fontokban és frankokban is, mert más pénzük nincs.

Sztálin a második világháborúban megjósolta a fasiszták vereségét, tudományosan kielemezve azokat a tényezőket, amelyek a fasiszta hadsereget állandóan gyengítik, a Vörös Hadsereget állandóan erősítik. A fasiszták vereséget szenvedtek, a Vörös Hadsereg győzött.

Sztálin előre látja az imperializmus világuralmi törekvéseinek vereségét, a béketábor győzelmét. Az imperializmus vereséget fog szenvedni, a béketábor győzni fog. Sztálin előre látja a szocializmus győzelmét az egész világon. A szocializmus győzni fog az egész világon.

Amit Sztálin előre látott, az mindeddig bekövetkezett. Amit Sztálin előre lát, arra sziklaszilárdan építhetünk, az be fog következni.

Tisztelt Akadémia! Tisztelt Ünneplő Közönség!

Tisztában vagyok azzal, hogy még halvány képet sem tudtam festeni a nagy Sztálin tudományos munkásságáról és e munkásság jelentőségéről. Ez a munkásság a marxizmus-leninizmus sztálini továbbfejlesztésében az alapja és irányítója ma szerte a világon a kommunista pártok elméletének és taktikájának, a munkásosztály nagy felszabadító harcának, a szocializmus építésének nagy iránytüje, az a tudományos épület, amelyet a Marx, Engels és Lenin által lefektetett alapokon Sztálin emelt magasabbra. A mi pártunk, a Magyar Dolgozók Pártja is azon az elméleti alapon áll és harcol, amelyet Sztálin fűzött hozzá a marxizmus-leninizmus, a tudományos kommunizmus hatalmas eszmei kincsesházához, a mi pártunk vezérei is, elsősorban pártunk és a magyar nép szeretett vezére, Rákosi Mátyás is Lenin és Sztálin iskolájába jártak és ott tanulták meg a munkásosztály vezetésének nagy művészetét.

Nekünk, magyar tudósoknak is elsőrangú feladatunk, hogy — bármely területen dolgozzunk is — felvértezzük magunkat a lenini-sztálini elmélettel és a belőle fakadó optimiz-

mussal, a nép szeretetével, a nép ellenségei gyülöletével. Csak ezzel a tudománnyal felvértezve teljesíthetjük azt a nagy és nemes hivatást, amely ránk vár: a néppel együtt, a nép szolgálatában építeni a nagy művet, a szocializmus szebb és jobb világát.

Nem róhatjuk le szeretetünk adóját Sztálin iránt máskép és méltóbban, mint hogy hetvenedik születésnapján fogadalmat teszünk, hogy a nép szolgálatától senki és semmi sem fog bennünket eltántorítani.

(Beszéd a Magyar Tudományos Akadémia díszülésén. 1949 december 19.)

KÖNYVISMERTETÉSEK

ÉPÍTJÜK A NÉP ORSZÁGAT

Könyvnapunk egyik legnagyobb, legkiemelkedőbb eseménye kétségtelenül Rákosi Mátyás könyve: „Építjük a nép országát". Rákosi elvtársnak ez a negyedik kötete, amely felszabadulásunk óta napvilágot látott. Mindegyik a magyar nép átalakulásának, az ország fejlődésének egy-egy fontos állomását jelezte. De, mint e legújabb könyv címe is mutatja, különösen fontos szakasz az, amelyről ez a mű szól. Építjük a nép országát, *építjük a szocializmus országát!* Már ez a tény is kiemeli ezt a könyvet minden más közül, már ez a körülmény is ráirányítja az egész ország figyelmét. Mintahogy „nincs hazánknak egyetlen faluja, egyetlen polgára, akit az ötéves terv és annak eredményei közvetlenül ne érintenének, ne járulnának hozzá életszínvonalának megjavításához", úgy nincs hazánknak egyetlen dolgozója, egyetlen demokratikus polgára sem, akihez ez a könyv ne szólna, akit ez a könyv ne érdekelne, akinek útmutatást ne adna, akit ne lelkesítene és buzdítana a további harcra, a további munkára a nép országáért, a szocializmus országáért.

Ez természetes is. Természetes nemcsak azért, mert olyasmiről szól, ami minden ember életét átformálja az elkövetkező esztendőkben, hanem azért is, mert olyan ember szól erről a történelmi jelentőségű tárgyról, akinél hivatottabban senki sem beszélhet a magyar néphez a magyar nép sorsáról. Rákosi elvtárs vezette azt a harcot, amelynek gyümölcseként büszkén mondhatjuk, hogy a nép országát építjük, irányította azt

a küzdelmet, amelynek gyümölcse a szocializmus építése. Mint az ország vezető pártjának, a MDP-nak főtitkára, a Magyar Függetlenségi Népfront elnöke, az egységes magyar munkásosztály és a magyar nép méltó vezére, ő tüzte elénk azt a célt amelyet elértünk, és ő jelölte ki azt az utat, amelyen ezt a célt a magyar viszonyok között el is lehetett érni. E könyv a magyar dolgozók hivatott vezérének a szava a magyar néphez — lehet-e fontosabb könyv a magyar könyvpiacon? E könyv nemcsak könyv, hanem lelkesítő buzdítás és ugyanakkor reális, józan tanács, a nehézségeket, amelyek ránk várnak, el nem leplező, de ugyanakkor az őket leküzdő eszközöket megjelölő útmutatás. *Minden szava a marxizmus-leninizmus nagy tudományának alkalmazása a magyar viszonyokra.*

Különösen fontos a könyvnek az a része, amelyben Rákosi elvtárs *a magyar demokratikus fejlődés elméleti kérdéseit tárgyalja.* A MDP elméleti színvonalának emelése, a párt és a munkásosztály és parasztság viszonya, a MKP harminc éves történetének értékelése, harc Tito és klikkje a marxizmus-leninizmus elméletével ellenkező trockista kalandorpolitikája ellen és végül a népi demokrácia néhány alapvető problémája — ezek azok a rendkívül fontos, alapvető elméleti kérdések, amelyekre Rákosi elvtárs könyve feleletet ad. Ezek a kérdések nem véletlenül vetődtek fel éppen ebben az esztendőben, nem véletlenül merültek fel éppen akkor, amikor a magyar politikában a fordulat éve mögöttünk van és megkezdtük a szocializmus építését. Ezt az építést nem lehet sikeresen elvégezni „megfelelő marxista elmélet nélkül, mely a harcban utat mutat és megfelelő szervezet nélkül, mely lehetővé teszi és elősegíti ezeknek az elveknek a megvalósulását" — mondja Rákosi elvtárs. A jugoszláv példa mutatja, hova vezet a letérés a marxizmus-leninizmus útjáról és a kommunista párt szerepének a lekicsinylése. Ezért hívja fel Rákosi elvtárs a MDP figyelmét éppen a szocializmus építésének a hajnalán azokra a kérdésekre, amelyeket meg kell oldani, azokra a fogyatékosságokra, amelyeket ki kell küszöbölni, hogy építő munkánkat ne zavarják és helytelen irányba ne haladjunk. Nem térhetek itt ki ezekre a kérdésekre részletesen, de nem is szükséges, mindenkinek magának kell *tanulmányoznia* azt, amit Rákosi

elvtárs róluk mond. E rész minden szavát fejünkbe kell vésnünk, mert nem elvont elméleti kérdésekről van itt szó, hanem hűen a marxizmus-leninizmus szellemében, amely ez elmélet és a gyakorlat egységét követeli meg, olyan kérdésekről, amelyek a legszorosabb összefüggésben vannak gyakorlatunkkal, a szocializmus építésének nagy gyakorlatával. Rákosi elvtárs e cikkei az az iránytü, amelyet soha és senkinek sem szabad szem elöl tévesztenie, akármilyen területén dolgozik is a szocialista építömunkának.

Ki akarom emelni a könyv ama részét, amely az egyesülési kongresszussal és az egyesülés után elöttünk felmerült feladatokkal foglalkozik. Senki többet nem tett és senki lankadatlanabbul nem küzdött a munkásosztály egységéért és a két munkáspárt egyesüléséért, mint Rákosi elvtárs. Ismeretes, hogy mennyi nehézségen segített keresztül éppen az ő bölcsesége. Ismeretes, hogy Rákosi elvtárs volt az, aki a baloldali szociáldemokrata elvtársaknak nem egyszer sietett tanácsával támogatására a jobboldal ellen vívott nehéz harcükban, de ugyanakkor legyözte a kommunisták nem egyszer mutatkozó türelmetlenségét és merevségét is. És ha Rákosi elvtárs az egyesülési kongresszuson a Magyar Kommunista Párt háláját és köszönetét tolmácsolta a munkásegység szociáldemokrata katonáinak, úgy nekünk a magyar munkásság, az egész ország háláját és elismerését kell tolmácsolnunk Rákosi elvtársnak, aki a Magyar Kommunista Párt élén oly sikerrel vívta a harcot az egységes munkáspártért.

Rákosi elvtárs könyvének nemcsak az elméleti részét, de minden sorát áthatja a marxizmus-leninizmus elmélete és világszemlélete. Ezt sokan természetesnek fogják találni a kommunista párt vezére könyvében. Persze, ez nem is lehet másképp: és mégis ki kell emelni azt, hogy az egész magyar marxista irodalomban (eltekintve a klasszikusoktól) nincs más olyan írás, amelyből jobban és könnyebben el lehetne sajátítani a marxista-leninista módszert, mint Rákosi elvtárs írásaiból. És ez azért van, mert Rákosi a legmélyebb marxista-leninista elemzést össze tudja kötni a mindenkinek érthető egyszerü nyelvvel. Rákosi valóban a magyar munkás és paraszt nyelvén beszél, minden dolgozó megérti azt, amit Rákosi neki

mond. És az egyszerűség a pontosság és a pontos megfogalmazás nagy művészetével párosul. A legmélyebb igazság is holt betű, ha éppen azok nem értik, akikhez szól, a leghelyesebb gondolat sem éri el célját, ha nem pontosan, hanem pongyolán van megfogalmazva. Rákosi mindig érthetően és pontosan, a magyar nép zamatos nyelvén beszél — Rákosi hatásának sikere nem utolsó sorban itt gyökerezik.

Az egész könyvet áthatja a *kommunista optimizmus.* Az az optimizmus, amely sohasem dugja fejét a homokba, nem titkolja és kicsinyli le a nehézségeket, sőt egyetlenegyet sem hagy feltáratlanul, de ugyanakkor szilárdan hisz abban, hogy a nehézségeket legyőzzük, hogy minden nehézség és akadály ellenére győz a kommunista célkitűzés, hogy a társadalom törvényszerűségei a kommunizmus győzelmének elkerülhetetlen záloga. És Rákosi elvtárs feltétlenül hisz a munkásosztály és népünk erejében és képességeiben. *Rákosi bízik a magyar dolgozók tömegeiben, azok tehetségében, akaraterejében, kitartásában és munkabírásában, szorgalmában.* És Rákosi ért hozzá, hogy a munkásosztályban és dolgozó parasztságban szunnyadó, eddig elnyomott tehetséget felébressze és a szocializmus szolgálatába állítsa, az eddig elfecsérelt, elprédált energiákat összpontosítsa, a munkásosztály önbizalmát erősítse és lelkesedését legyőzhetetlen erővé emelje. *Ért hozzá, hogy a maga kommunista optimizmusát és erélyét a tömegekben is felkeltse és erősítse hitüket a szocializmus nagy művének sikerében.*

Rákosi elvtársban megvan az a nagy lenini-sztálini utólérhetetlen művészet, hogy oly jelszavakat adjon ki, amelyek egész nagy történelmi feladatokat jelölnek meg tömör és közérthető formában, milliók és milliók vágyát és törekvését fejezik ki és ezzel milliókat mozgósítanak, lelkesítenek, összpontosítanak és szerveznek meg egy közös cél érdekében: a szocializmus építésének nagy célja érdekében. Ki ne emlékezne ezekre a jelszavakra? „Fizessenek a gazdagok!", „Tiéd az ország, magadnak építed!" és számos hasonlóra. Ebben a könyvében is nem egy ilyen jelszó harsan felénk. „Magyarország nem rés, hanem erős bástya a béke frontján!" — milliók harsonája lett ez a jelszó, milliók lelkéből fakadt és milliókat mozgósít és lelkesít a békéért való harcra.

Végül ki kell emelnünk azt a *hűséget*, amely a könyv minden lapjáról árad a bennünket felszabadító *nagy Szovjetunió és annak nagy vezére, Sztálin iránt.* Rákosi elvtárs egyetlen alkalmat sem mulaszt el, hogy ki ne fejezze a magyar nép soha el nem hervadó háláját a szocializmus országa és annak nagy vezére iránt. Akár elméleti kérdésről van szó, akár a szocializmus építő munkájának gyakorlati kérdéseiről, akár a hároméves terv sikeréről, akár a jövő kilátásairól, akár belpolitikánkról, akár arról a politikáról, amelyet a Szovjetunió oldalán a nemzetközi politika színterén folytatunk, — Rákosi elvtárs mindíg megragadja az alkalmat, hogy kidomborítsa a Szovjetunió szerepét felszabadításunkban, politikai és gazdasági sikereinkben, nemzetközi helyzetünk megjavításában. Sohasem mulasztja el kidomborítani és hangsúlyozni, hogy minden ténykedésünknek, egész nemzeti létünknek és függetlenségünknek az alapja: *a Szovjetunióhoz és Sztálinhoz való törhetetlen hűség.* Zászlónk, amely alatt küzdünk, a nagy Lenin és Sztálin zászlaja és Rákosi elvtárs könyve újabb bizonyítéka annak, hogy a magyar nép ezt a zászlót soha, semmi körülmények között el nem hagyja, hű marad hozzá és segít még magasabbra emelni.

(Beszéd Rákosi Mátyás könyvéről a Városi Színházban, 1949 május 30.)

A MARXIZMUS-LENINIZMUS KINCSESHÁZA

Lenin. Válogatott müvek II. kötet,
Szikra 1949

Ezrek és tízezrek várták ezt a könyvet. Az a tanulási vágy, amely a magyar dolgozókat eltölti, az a törekvés, hogy minél teljesebben megismerjék a marxizmus-leninizmus elméletét, hogy aztán sikeresen alkalmazzák magyar viszonyainkra, mindaddig nem nyerhetett teljes kielégülést, amíg Leninnek éppen a Nagy Októberi Forradalmat elökészítö, azt megszervezö müvei és az októberi világtörténelmi gyözelem utáni idöre, a gyözelmes proletárdiktatúra idejére vonatkozó írásai magyar nyelven napvilágot nem láttak. Most elöttünk fekszik a marxizmus-leninizmus e kiapadhatatlan kincsesháza — és csodálattal tölt el bennünket gazdagsága, mélysége, a proletárforradalom minden kérdésére kiterjedö, az új szocialista gazdasági és államrend épitésének minden problémáját felölelö nagyszerüsége.

Az a pár hónap, amely alatt a bolsevikok Lenin vezetésével meghódították és maguk mellé állították a Föld hatodrészének dolgozó népét, a világtörténelem fordulópontja volt, az Októberi Forradalom a világtörténelem eddig ismert legdicsöbb, de egyszersmind *legnehezebb* forradalma volt. És a történelem, amely különben sem ismer sablónokat, amely különben is mindíg újszerüen állítja a problémákat, ez esetben még nehezebb feladat elé állította a forradalmárokat és a forrada-

lom pártját. Itt nem „közönséges" forradalomról volt szó, itt nem lehetett az elözö forradalmak példáját egyszerüen „lemásolni" vagy lényegtelen változtatással alkalmazni, itt valami elvileg másról volt szó: a kapitalizmus végleges megdöntéséről, egy egészen új államtípus, a *szovjetállam* megteremtéséről és a győztes forradalom után ennek az újtípusú államnak a megszervezéséről és segélyével a szocializmus építésének a megkezdéséről. Ebben senki sem járt még elöl példával, sem jóval, sem rosszal. Itt mindent Lenin és pártja, az orosz proletariátus teremtö lángeszének kellett megalkotnia, megkeresnie és meglelnie, alig látható csíráiból kiterebélyesítenie. Igen, a forradalom mindíg meglepetésekkel szolgál, de különös meglepetéseket tartogatott a történelem az orosz bolsevikok számára ezen a hirtelen, éles kanyarodón, amely a polgári forradalomtól a proletárforradalom felé fordult, hallatlanul nehéz, göröngyös úton. A legkisebb hiba végzetes következményekkel járhatott. És Lenin lángesze kellett ahhoz, hogy e bonyolult és felelösségteljes feladatot minden hiba nélkül, úgyszólván diadalmenetben néhány hónap alatt a győzelmes befejezésig megoldják.

Lenin lángesze mindíg megtalálta a bonyolult helyzetből kivezetö utat és megvolt a rettenthetetlen bátorsága, hogy mélyen begyökeresedett előítéletekkel gyökeresen szakítson és egészen új utakat jelöljön meg. Maga Lenin az orosz forradalomról írt megjegyzéseiben rámutat arra, mi volt a *teljesen újszerű* az orosz proletárforradalomban:

„Ezek az emberek (az opportunisták) eddig azt látták, hogy a kapitalizmus és a polgári demokrácia fejlödése Nyugat-Európában bizonyos meghatározott úton haladt s most sehogy se tudják elképzelni, hogy ez az út nem szolgálhat mintaképül... máskép, mint bizonyos módosításokkal..."

Mik ezek a — Lenin ismert szerénységével — „módosításoknak" nevezett egészen új vonások?

„*Elöször* — mondja Lenin — az imperialista világháborúval kapcsolatos forradalom. Ebben a forradalomban éppen a háborúval összefüggésben, új vonásoknak, illetve új formában jelentkezö vonásoknak kellett mutatkozniok, mert ilyen

háború, ilyen körülmények között még soha a világon nem volt...

Másodszor... — bár a fejlődés törvényszerüsége az egész világtörténelemben egy és ugyanaz, ez egyáltalán nem zár ki, sőt ellenkezőleg, feltételez egyes oly fejlődési szakaszokat, amelyekben a fejlődés formája vagy rendje sajátszerü..."

Ilyen sajátszerü fejlődési forma volt az Októberi Forradalom. És ez a sajátságos helyzet nemcsak azt követelte meg, hogy a helyzet sajátszerüségét tökéletesen felismerjék, hanem azt is megkövetelte, hogy a sajátszerü helyzetben sajátszerüen cselekedjenek. Az elsőre, ismételjük, csak Lenin lángesze, a másodikra csak Lenin *forradalmi kezdeményező ereje* volt képes.

„Ha a szocializmus megteremtéséhez — mondja erről maga Lenin — meghatározott kulturális színvonalra van szükség (bár senki meg nem tudja mondani, hogy milyen ez a „kulturális színvonal"), akkor miért nem szabad nekünk azzal kezdeni, hogy először forradalmi úton kivívjuk a szükséges előfeltételeket e meghatározott színvonal számára, hogy *azután*, már a munkás-paraszt hatalom és a szovjet rendszer alapján induljunk el utólérni a többi népet?" *(Lenin:* Forradalmunkról. Válogatott müvek II. 1007—8. old.)

Leninnek megvolt a bátorsága ahhoz, hogy millió és millió munkást és parasztot rávezessen erre az új útra, szakítson minden sablónnal és az új helyzetben letérjen a kitaposott ösvényekről. És az orosz dolgozó tömegeknek megvolt a forradalmi elszántságuk, hogy kövessék azt a vezért, aki a szocializmus lobogóját vitte előttük.

De a forradalom, a fegyveres felkelés — müvészet! Nemcsak a helyzet sajátosságát kellett felismerni, nemcsak az új utat kellett megtalálni, hanem az utat járni is kellett tudni. Meg kellett hódítani a tömegeket, meggyőzni őket a bolsevik cél helyességéről, elszakítani őket a kispolgári áruló pártoktól, megszervezni őket a döntő harcra és az ellenségre a döntő csapást a döntő pillanatban, döntő erőkkel kellett mérni. Ha van valami, ami mindíg csodálattal fogja eltölteni a forradalom minden hívét, úgy az a *türelem*, amellyel Lenin a tömegeket

felvilágosította, illúzióikból kigyógyította, a szocialista forradalom eszméjének megnyerte és azután az a *matematikai pontosság*, amellyel a fegyveres forradalmat pontosan arra a napra tüzte ki, amelyen győzhetett és győznie kellett.

„A történelem — írja a Párt Központi Bizottsága tagjainak — nem bocsátja meg a késlekedést a forradalmároknak, akik ma győzhettek volna (és ma egészen biztosan győzni is fognak) s kockáztatják, hogy holnap sokat veszítenek, kockáztatják, hogy mindent elveszítenek. Ha ma ragadjuk meg a hatalmat, akkor nem a szovjetek ellenére ragadjuk azt meg, hanem a szovjetek számára." (I. m. 154. o.)

„A cselekvés halogatása egyértelmü a halállal!" — és a bolsevikok nem halogatták a cselekvést, követték Lenin szavát — és győztek. Győztek azon a napon, amelyet Lenin a forradalom számára kitüzött és amely az a nap volt, amelyen győzniök kellett. Egy nappal előbb korán volt, egy nappal később — késő lett volna! A forradalmi sztratégiának ilyen mestermüvére nem mutat példát a történelem!

Elkövetkeztek a nehézségek. Gazdasági romlás, a front felbomlása, polgárháború és intervenció. A német imperialista rabló szégyenteljes békét diktált. A szocialista haza veszélyben forgott, a nyugati forradalom késett. Ha október előtt Leninnek a kispolgári frázissal kellett küzdenie, most a „baloldali", „forradalmi" frázissal. Ki ne olvasná megrendüléssel Lenin harcát ez ellen a megrészegítő, de végzetes frázishalmaz ellen, amely a szégyenletes béke elől inkább a szovjetállam pusztulását választotta volna — forradalmi frázisokkal az ajkán? A történelem minden példáját, a marxista dialektika minden mesterfogását, a szocialista szenvedély és elszántság minden *pátoszát* megszólaltatja Lenin írásaiban és beszédeiben, hogy meggyőzze ellenfeleit, de a maró gúny és a nevetségesség egész szatíráját is kiönti azokra, akik a történelem által könyörtelen élességgel felállított problémák megoldása elől frázisokkal és hősies gesztusokkal akartak kitérni. És Lenin lángesze, amely győzelemre vitte a forradalmat, most megmentette a bukástól. Győzött Lenin lángeszü dialektikája: és csakhamar eljött a német forradalom, a német banditák kitakarodtak az országból.

A polgárháborúk korszaka befejeződött. Fel kellett építeni az országot. Leninnek megint volt bátorsága új utakat járni. Az új gazdasági politika volt az az új út, amelyet Lenin ajánlott. *Felhasználni a tőkéseket a szocializmus építésére! Kényszeríteni* a tőkét, hogy a szocializmus ügyének szolgáljon! Új és merész gondolat. A baloldali frázishösök által meg nem értett és fel nem fogott gondolat. És ez a merész út *jó útnak* bizonyult: a forradalmár Lenin megmutatta, hogyan kell *kompromisszumot kötni,* még az imperializmussal, még a tőkével is, ha a forradalom érdeke ezt megköveteli és hogyan kell a legnehezebb helyzetet is kihasználni a forradalom javára!

A magyar kommunistáknak különös gonddal kell tanulmányozniok Leninnek e kötetben összegyüjtött ama írásait, amelyek a szocializmus építésére vonatkoznak. E kérdések közül kettőt kell különösen kiemelnünk. Elöször azt a lenini tanítást, amelyet Rákosi elvtárs is fáradhatatlanul hangsúlyoz mindíg, hogy a szocializmus sikeres építése a nagy országos, söt nemzetközi kérdések mellett minél több apró, köznapi cselekedetet követel meg. Lenin utólérhetetlen müvészettel tudta egybekapcsolni az igazán sorsdöntö kérdéseket a *mindennapi* gyakorlattal. Lankadatlanul küzdött azok ellen, akiknek szeme mindíg a csillagos égre irányult és az elsö göröngyben elbotlottak. Akik mindíg a világforradalomtól várták az orosz problémák megoldását, de közben elhanyagolták a szocializmus építésének legegyszerübb, sokszor „szürke" kérdéseit. Vannak, akik Lenint ezért holmi szük, a rossz értelemben vett gyakorlatiasságban elmerülö, „prózai" embernek nézik. Nem veszik észre, hogy miközben Lenin azon gondolkodott, hogyan kell Szovjetoroszországot elektrifikálni, az írástudatlanságot likvidálni és így tovább, azzal is foglalkozott, hogy megalapítsa a III. Internacionálét, megszervezze az ellenforradalom elleni harcot és meghódítsa a proletárforradalom eszméjének a nemzetközi proletariátust a tökés országokban. Lenin fáradságot nem kímélve oktatta az orosz bolsevikokat a mindennapi kérdések fontosságára, de ugyanakkor a legegyszerübb, a legjelentéktelenebb csírában is meg tudta látni, fel tudta fedezni azt az *újat,* amely már a szocialista új világ hajtása volt.

A szocialista *szubbotnikokban*, önkéntes munkavállalásokban meglátta például az új szocialista erkölcsöt, amely élesen elválasztotta a szocialista világ emberét a régi tőkés világ erkölcsében felnövekedett embertől. És Lenin maga is résztvett ezeken a „szubbotnikokon", a nagy lángész segített törmeléket hordani, példát mutatva arra, hogyan kell a kis dolgokat az új világ építésének emeltyüjévé változtatni. (L. Lenin: A nagy kezdeményezés.)

A másik kérdés a *középparasztság* kérdése. Ezt különös gonddal kell mindnyájunknak tanulmányoznunk, hiszen a legközelebbi jövőben ez egyike lesz hazánkban is ama kérdéseknek, amelyeknek helyes vagy helytelen megoldásától függ majd építőmunkánk sikere. Azt hiszem, felesleges e kérdés lényegébe belemennünk: mindenkinek saját magának kell Lenin e kérdésre vonatkozó müveit különös gonddal és alapossággal tanulmányoznia.

Bámulatos az a sokoldalúság, amellyel Lenin megmutatkozik azokban a művekben, amelyeket ez a második kötet tartalmaz. Lenin egyformán nagy mint forradalmár, mint pártvezér, mint államférfi, mint a polgárháború és az intervenció elleni harc szervezője, mint marxista tudós, mint gyakorlati közgazdász, mint a szovjetállam szervezője és vezetője. Minden téren mesterien alkalmazza a marxi dialektikát és mesterien fejleszti tovább azokat a sokszor csak csírájukban meglévő tanításokat, amelyeket Marx és Engels koruk viszonyai között már vagy még nem tudtak kifejleszteni. De Lenin, mint előtte Marx és Engels, *mindenekelőtt* nagy *forradalmár*, aki a tudományos szocializmus megalapítóinak tanítását sohasem tekintette dogmának, hanem mindíg a cselekvés számára szolgálo útmutatásnak. Aki meg akarja tanulni, hogyan kell a marxizmus-leninizmust a legnehezebb, sokszor kétségbeejtő viszonyok között *alkalmazni*, az tanulmányozza Leninnek ezt a kötetét, kiegészítve Sztálin „A leninizmus kérdései" klaszszikus művével — és nincs az a nehéz helyzet, az a sajátos probléma, amelyre ne találna útmutatást, *hogyan* kell ezt megoldani. Persze ez az útmutatás csak a *módszert* mutatja meg, amely a célhoz vezet, és nem ad *sablónt*, amelyet saját problémáinkra egyszerüen rá lehetne húzni.

Minden magyar kommunistát különösen fogja érdekelni mindaz, amit Lenin az 1919-es magyar proletárforradalomról mond. Ezek az írások már ismeretesek a magyar kommunisták előtt, de most, hogy e kötetben újra megjelentek, kétségtelenül megint tanulmányoznunk kell őket. Különösen gondosan kell nem egyszer elolvasnunk és szívünkbe vésnünk Lenin „Üdvözletét a magyar munkásokhoz". Ez a levél, amelyet Szamuely elvtárs hozott magával Moszkvából, *ma is aktuális*, minden szava érvényes *mai harcainkban* is. Avagy nem illenek Lenin szavai, amelyekkel „Üdvözletét" zárja, mai viszonyainkra:

„Ti — mondja itt Lenin — háborút viseltek. Egyedül jogos, igazságos, igazán forradalmi háborút, az elnyomottak háborúját az elnyomók ellen, a dolgozók háborúját a kizsákmányolók ellen, háborút viseltek a szocializmus győzelméért. Az egész világon mindaz, ami a munkásosztályban becsületes, a ti pártotokon áll. Minden hónap közelebb hozza a világforradalmat. Legyetek szilárdak és a győzelem a tietek lesz."

Háborút viselünk, a szocializmust építjük. A világforradalom, amelynek eljöttét Lenin itt megjósolja, sajátos formák között, sajátos módon, nagy lépést tett előre a Szovjetunió honvédő, győzelmes háborúja formájában, amely felszabadított bennünket. És a szocializmust a Szovjetunió segítségével és mégis *a magunk erejéből is* fel fogjuk építeni: legyünk szilárdak és a győzelem a mienk lesz!

A kötet igen gondos és lelkiismeretes munka eredménye. A Szikra és munkatársai kitünő munkát végeztek és nagy szolgálatot tettek e mű kiadásával a magyar kommunistáknak. Ugyanakkor halhatatlan emléket is állítottak Leninnek, a nagy és lángeszű forradalmárnak, a nemzetközi proletariátus vezérének a magyar dolgozók szívében.

(Szabad Nép, 1949 június 3.)

I. V. SZTÁLIN MŰVEI 1. KÖTET

Szikra kiadás Budapest, 1949

Marxista-leninista irodalmunk új remekművel lett gazdagabb: megjelent *I. V. Sztálin Művei* magyarnyelvű kiadásának *első kötete.* Ez a kiadás a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége határozata alapján készül. Az első kötet azokat a műveket foglalja magába (nem teljes számmal), amelyeket Sztálin elvtárs 1901-től 1907 áprilisáig, főleg Tifliszben végzett forradalmi tevékenysége időszakában írt. Ez a körülmény, természetesen, a legcsekélyebbet sem változtat *aktualitásukon,* vagy *nemzetközi jelentőségükön.* Ellenkezőleg: *Lenin* e korból származó írásai, amelyekhez méltón sorakoznak Sztálin e kötetben összegyüjtött cikkei és tanulmányai az orosz és a nemzetközi munkásmozgalom egyik legjelentősebb korszakának *soha el nem évülő dokumentumai;* de történelmi jelentőségüket messze felülmúlja *elméleti fontosságuk.* Ugyanazokat a kérdéseket és problémákat tárgyalják, mint Lenin egykorú művei, de érdekességük éppen abban van, hogy ezeket a problémákat a Kaukázusontúl különös helyzetének megfelelő sajátos szempontból tárják elénk. Örökké ragyogó drágakövei ezek a marxista-leninista elméletnek és gyakorlatnak, a proletariátus forradalmi sztratégiájának és taktikájának *különösen bonyolult körülmények között,* a marxista-leninista módszer és elmélet alkalmazásának, kifejtésének, annak a módnak, ahogyan ezt a módszert és elméletet a munkásosztály mindennemű és rangú, nyílt és leplezett ellenségei elleni könyörtelen és következetes harcban éles fegyverként forgatni

kell. A dialektikus materialista, marxista-leninista módszer éppoly mestere itt Sztálin, mint amilyennek már eddig ismert müveiben megszoktuk öt. Sztálin müveinek ez a kötete éppoly *éles fegyverünk* lesz jelen harcainkban, mint amilyen éles fegyverünk volt eddig is Sztálin elvtárs minden írása, minden szava.

Ezen még az sem változtat semmit, hogy maga Sztálin az e kötethez írt elöszavában magávalragadó és mintaszerü szerénységgel úgy tünteti fel ezeket az írásokat, „mint egy fiatal marxista müveit, aki még nem forrott ki kész marxista-leninistává". (XI. o.) *Sztálinnak joga van* így nyilatkoznia magáról, de nekünk *kötelességünk* ez értékelés mellé odaállítani *Lenin véleményét*, aki Sztálint éppen ez írásai alapján „lánglelkü kolchiszinek" nevezte. (Kolchisz Grúzia egy részének régi görög és mai orosz neve). Kötelességünk arra emlékeztetni, hogy Lenin Sztálin „Válasz a szociáldemokratáknak" címü cikkében azt találta kiemelésre méltónak, hogy a kérdések „nagyszerü feltevése" jellemzi. Lenin nem volt bökezü az effajta dícséretekben!

Melyek ezek a kérdések? A proletariátus forradalmi osztályharcának *legfontosabb, legalapvetőbb kérdései*, olyan kérdések, amelyek mindaddig nem kerülnek és nem kerülhetnek le napirendről, amíg ez az osztályharc folyik, vagyis amíg a proletariátus végleg és visszavonhatatlanul meg nem törte a tőkések igáját, fel nem épitette világméretekben a kommunista társadalmat. A párt kérdése, ennek szerepe és szervezete, a fegyveres felkelés és forradalom, a fegyveres felkelés és taktikánk, benne a proletariátus hegemóniája, vagyis vezetőszerepe a XX. század polgári forradalmaiban, a proletárdiktatúra, az agrárkérdés, a nemzeti kérdés és végül, de nem utolsó sorban a dialektikus materialista módszer és elmélet. E kérdések megoldásától függött és függ a proletár osztályharc sikere vagy veresége, ezek megoldása egyik legfontosabb feladata volt és maradt a szocialista társadalom megteremtésén vajúdó korunknak. E kérdések megoldása csak abban az országban sikerülhetett, amelybe a XX. század eleje óta áttevődött *a forradalom súlypontja*, amelynek munkásosztálya sorozatos forradalmak tüzében *a nemzetközi proletariátus él-*

csapatává, a szocialista társadalom előharcosává kovácsolódott ki, amely ennek következtében kitermelte magából a marxista-elmélet és gyakorlat továbbfejlesztésének két oly óriását, mint Lenin és legjobb tanítványa — Sztálin.

Nem csoda ily körülmények között, hogy Sztálin elvtárs müveinek első kötete *a legváltozatosabb tartalmú*, oly változatos, mint a korszak volt, melyben a bennük foglalt művek születtek és amelyet irányítottak, olyan változatos, mint a feladatok, amelyeket megoldani hivatottak voltak. A „nagy orosz forradalom" — így nevezi Sztálin az 1905-ös forradalmat — már elöreveti árnyékát, majd kitör és az 1905 decemberi moszkvai felkeléssel tetőpontjára hág: a felkelés leverése után fokozatosan hanyatlani kezd. Sztálin elvárs ebben az időben rendkívül nagy forradalmi munkát fejtett ki Dél-Kaukázusban, megalapítja a bolsevik párt kaukázusontúli szárnyát, megteremti az első illegális grúz forradalmi sajtóorgánumot, leleplezi és ostorozza a mensevikeket, mint a forradalomnak és a fegyveres felkelésnek esküdt ellenségeit, rendületlenül munkálkodik a kaukázusi bolsevik párt megteremtésén és előkészíti a munkásokat az önkényuralom elleni döntő küzdelemre. Sztálin e rendkívül nagy és jelentős forradalmi tevékenységének hü tükre az előttünk fekvő kötet. Csak természetes, hogy az 1905-ös forradalom az a központ, amely köré az egész kötet csoportosul. A forradalom *előtt* a párt alapításáról, szervezeti kérdésekről, a nemzeti kérdésről, a nacionalistákkal folytatott vitáról és harcról, az opportunistákkal vívott küzdelemről beszél minden lap — a forradalom ideológiai és szervezeti előkészítésének szolgálatában áll. A forradalom *alatt* a proletariátus fegyveres felkeléséről, e felkelés megszervezéséről és előkészítéséről, az ideiglenes forradalmi kormányról, az agrárkérdésről, vagyis a parasztság és a proletariátus forradalmi szövetségéről, a burzsoázia árulásáról, a belső és nemzetközi ellenforradalomról olvasunk. Mindezt meg-megszakítja egy-egy, az aktuális, napról-napra fokozódó harc tüzében íródott felhívás, röplap, röpirat és brosúra. A forradalom *után* született meg a kötet legjelentősebb elméleti írása, az „Anarchizmus vagy szocializmus", amely befejezetlenül is a dialektikus és történelmi materializmus rövid, de mesteri

tárgyalása, előfutárja Sztálin későbbi mesterművének, „A dialektikus és történelmi materializmusról".

Mindezeket a műveket egységes szellem hatja át: a következetes *lenini bolsevik vonal*, alkalmazva a Kaukázus speciális viszonyaira, soha szem elől nem tévesztve azt a célt, amelyre Sztálin ebben az időben minden erejével törekedett: *elválaszthatatlanul összekapcsolni, egybeforrasztani a kaukázusi munkásosztály harcát az egész oroszországi munkásosztály harcaival.* Minden cikknek ez a vezéreszméje: *a proletárnemzetköziség nagy eszméje megvalósítva a soknemzetségű Kaukázus viszonyai között.* Az elméleti mélység, a mély marxista elemzés párosul ezekben az írásokban a harcos optimizmussal, az elméleti marxista írása váltakozik a lángszavú forradalmi vezér lelkesítő, sokszor mámorosító harci riadójával, az ellenség, a belső és külső ellenforradalom leleplezése a forradalom megszervezésének, taktikai kérdéseinek mérlegelő és higgadt tárgyalásával; ugyanakkor a közvetlenségnek, egyszerűségnek és mélységnek mintaképe minden egyes írás. És még egy vonás vonul rajtuk végig:

„A mi álláspontunkon levő embernek — jelenti ki Sztálin egyik levelében — szilárd és hajthatatlan hangon kell beszélnie. Lenin ebben a tekintetben igazi köszáli sas." (59. old.)

Ez a *bolsevik szilárdság és hajthatatlanság, acélosság* jellemzi az egész kötetet.

Ha, mint fent mondottuk, Sztálin ebben az időben minden erejével arra törekedett, hogy a kaukázusi munkásmozgalmat egyesítse az összoroszországi munkásmozgalommal, úgy másrészt kivételes tehetséggel hirdeti és népszerűsíti a munkásmozgalom és a tudományos szocializmus egyesülésének lenini eszméjét.

„Mi a tudományos szocializmus — hirdeti — *munkásmozgalom nélkül?* — Iránytű, amely, mivel nem használják, csak megrozsdásodhat, és akkor csak arra való, hogy kihajítsák.

Mi a munkásmozgalom *szocializmus nélkül?* Hajó, iránytű nélkül, amely így is átjut a másik partra, de ha lett volna

iránytűje, sokkal gyorsabban érte volna el a partot és kevesebb veszéllyel kellett volna megbirkóznia.

Egyesítsétek a kettőt, és akkor remek hajótok lesz, amely nyílegyenesen száguld a másik part felé és sértetlenül eléri a kikötőt.

Egyesítsétek a munkásmozgalmat a szocializmussal és megkapjátok a szociáldemokrata (ma, természetesen, kommunista — R. L.) mozgalmat, amely egyenes úton tör az «ígéret földje» felé." (107—108. old.)

Ötven év választ el bennünket e sorok megírása idejétől, egész történelmi korszak. A hajó, amelyet Lenin és Sztálin láttak el iránytűvel, a munkásmozgalom, amelyet Lenin és Sztálin egyesítettek a szocializmussal, nagy utat futott be az „ígéret földje" felé. Forradalmak zajlottak le, győzelmes proletárforradalmak, a Föld jelentékeny részén megtört a tőke rabigája, háborúk, világháborúk viharzottak el fölöttünk, birodalmak dőltek meg és új, hatalmas, szocialista birodalom emelkedik a cári önkényuralom romjain, megmozdult az akkor még alvó Kelet és a kínai óriás lerázta magáról kínzóit és elnyomóit. Közép- és Kelet-Európa számos országa, köztük hazánk is rálépett a szocializmus útjára. Mindez ma valóság, ötven év előtt még jövő volt, cél, amely felé Lenin vezetése alatt a bolsevikok pártja törekedett, cél, amelyet Sztálin hirdetett. Kit nem tölt el közülünk jogos büszkeséggel, de bámulattal is, ha olvassa a szavakat és írásokat, melyekben a kommunizmus klasszikusai, köztük Sztálin, oly világosan tárják elénk a jövőt, amely ma már a multé? Ki ne látná ebből, hogy ugyanaz érvényes a jelenre is: tudjuk, mi rejtőzik még a jövő méhében, tudjuk, hogy ez éppoly valóság lesz, mint valóság lett az, ami egy félszázaddal ezelőtt még csak az „ígéret földje" volt.

Csak a marxizmus-leninizmus klasszikusainak írásai állják így meg a történelem ítéletét. Íme, egy másik példa. Az „Anarchizmus vagy szocializmus" című cikkben a következő prófétai szavakat olvashatjuk:

„Nem az a fontos, hogy kit követ ma a nagyobb vagy kisebb «tömeg» — a tanítás lényege a fontos. Ha az anarchisták «tanítása» az igazságot fejezi ki, akkor — ez magától ér-

tetődik — feltétlenül utat tör majd magának és tömeget gyüjt maga köré. Ha viszont tarthatatlan és hamis alapon épül fel, nem sokáig marad meg és a levegöben lóg majd Az anarchizmus tarthatatlanságát azonban be kell bizonyítani." (310. old.)

Nos, az anarchizmus tarthatatlanságát utólérhetetlen meggyőző erővel bebizonyította Sztálin ez írásában, a marxizmus-leninizmus igazságát viszont *bebizonyította a világtörténelem.* Ezért sorakoznak ma milliók és száz meg százmilliók zászlaja alatt. A marxizmus megmozgatta a tömegeket — mert az igazságot fejezi ki, mert „a marxizmus véleménye szerint az egyéniség felszabadítása lehetetlen mindaddig, amíg nem szabadul fel a tömeg s ezért jelszava: «Mindent a tömegért»". (311. old.)

Sztálin e kötetének minden írása, minden szava e jeligét viselheti: „Mindent a tömegért!" Akármilyen nehéz, mély kérdésről van szó, Sztálin sohasem téveszti szem elöl, hogy a tudományos szocializmus tömegek nélkül „iránytü, amely, mivel nem használják, csak megrozsdásodhat". A legnehezebb kérdéseket „szájbarágóan egyszerüvé" (63. old.) teszi, minden munkás számára érthetővé, ellentétben az opportunistákkal, akiknek „a kérdések összezavarása jellemző vonása". (64. old.)

A kötet két legkiemelkedöbb írása Sztálin: „Válasz a Szociál-Demokrát"-nak cimü cikke és az „Anarchizmus vagy szocializmus" c. vitairat.

Az első azzal a „híres" kérdéssel foglalkozik. ki viszi bele a tudatot a munkásmozgalomba, vagyis ki teremti meg a szocializmus tudományos elméletét: ösztönösen nö-e ki a munkásosztályból, vagy „kívülről" viszik-e be a munkásmozgalomba? Ismeretes, mily szerepet játszott ez a kérdés Lenin és az ökonomisták, később a mensevikek közti vitában. Már említettük, hogy Lenin e kérdés feltevését Sztálin részéről „nagyszerünek" tartotta.

„Ha Plechánov — mondja Sztálin — világosan tette volna fel a kérdést, legalább ilyen formában: «ki fogalmazza meg a programot, a vezetők vagy a vezetettek?» És azután «ki kit emel fel a program megértéséig, a vezetők a vezetetteket, vagy az utóbbiak az elöbbieket?» Vagy: «talán nem kívánatos, hogy

a vezetők felemeljék a tömeget a program, a taktika és a szervezeti elvek megértéséig?» Ha Plechánov ilyen világosan tette volna fel magának e kérdéseket... talán megijedt volna szándékától..." (63. old.)

A másik vitairat befejezetlenül maradt és csak az a része maradt ránk, amely a dialektikus és történelmi materializmus alapelveinek kifejtésével foglalkozik. Ez a mü oly kiemelkedő, hogy külön cikkben lehet csak képet adni róla.

Marxista-leninista irodalmunk Sztálin Müvei első kötetének megjelenésével jelentős lépést tett előre. Ezt a könyvet tanulmányozni minden kommunista legelsőrendü kötelessége. Ez a tanulmányozás nemcsak tudását fogja gyarapítani, nemcsak gyakorlati munkájában fogja támogatni, nemcsak erélyét és önbizalmát fogja növelni, de olyan szellemi élvezetet is fog nyujtani neki, amilyent csak a marxizmus-leninizmus klasszikusainak olvasása nyujthat. A világ munkásosztályának, a haladó emberiség nagy vezérének, a dolgozó magyar nép nagy barátjának, valamennyiünk bölcs oktatójának és tanítómesterének szava így szól hozzájuk:

„Ki rombolja le a tőkés rendet, ki teremti meg a földön a nemzetközi szolidaritást?... A proletariátus és csakis a proletariátus — ő vívja ki számotokra a szabadságot és a békét.. Tömörüljetek hát a proletariátus köré... A vörös zászló alá. polgártársak!" (91. old.)

Meg kell még emlékeznünk a kötet technikai kiállításáról. Ez nem marad el az orosz kiadás színvonala mögött, amelyet a Szikra — helyesen — mintául vett. Jó fordítás, jó papír, könnyen olvasható, tiszta nyomás, ízléses kiállítás. Elismerés illeti meg azokat, akik Sztálin e halhatatlan müve magyar kiadásán közreműködtek.

(Szabad Nép, 1949 október 23.)

TARTALOM

Rudas László 5

Az elmélet kérdései

Hogyan cáfolja Engelst a polgári „tudomány“ 13
Szabadság és egyenlőség a szocialista társadalomban 69
A materialista világnézet diadalmas útja 75
1919 jelentősége 97
Két évforduló 119
Iván Petrovics Pavlov — a harcos materialista 127
Kérlelhetetlen harcot az ellenséges ideológia ellen! 151

Az elmélet tisztaságáért

Elméleti színvonalunk emeléséért 159
Irodalom és demokrácia 187
Kritika és „kritika“ 231
Mi változott tavaly ősz óta? 237
Az Új Ember és a mikroszkóp 247

Szovjet demokrácia

Hogyan győzött Oroszországban a szocialista forradalom? .. 253
A Nagy Októberi Szocialista Forradalom világtörténelmi jelentősége 259
Találkozás Leninnel 269
A sztálini alkotmány 275
A Szovjetunió alkotmánya 281
Sztálin, mint az élenjáró tudomány korifeusa 313

Könyvismertetések

Építjük a nép országát 339
A marxizmus-leninizmus kincsesháza 345
I. V. Sztálin Művei 1. kötet 353

(142) — Budapesti Szikra Nyomda NV., V., Honvéd-u. 10.
Felelős nyomdavezető: Radnóti Károly.